

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
УКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
ДНЕПРОПЕТРОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
ЦЕНТР КАФЕДРА ОБЩЕГО И СЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

***Материалы VII Международной научной конференции
2–4 апреля 2015 года***

ДНІПРОПЕТРОВСЬК
«НОВА ІДЕОЛОГІЯ»
2015

УДК 811.16'373
ББК 81.41
Л 43

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української
й іноземної філології та мистецтвознавства ДНУ імені Олеся Гончара
(протокол № 7 від 24 лютого 2015 р.)

Упорядник: Т. С. Пристайко, д-р філологічних наук, професор,
зав. кафедри загального та слов'янського мовознавства ДНУ імені Олеся Гончара

Матеріали друкуються в авторській редакції

Л 43 Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : VII Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ имени Олеся Гончара, 2–4 апреля 2015 г.) : материалы / составитель Т. С. Пристайко. – Д. : Нова ідеологія, 2015. – 208 с.

Сборник содержит материалы докладов лингвистов Украины, России, Китая, посвященные описанию особенностей функционирования славянских языков на рубеже XX – XIX вв., процессов и явлений неологизации, характеризующих разные уровни современных славянских языков в различных коммуникативных сферах; исследованию лексико-грамматических инноваций в аспектах современных научных парадигм; рассмотрению языковых и речевых инноваций как объектов прикладной лингвистики, лингводидактики, теории и практики перевода.

Для преподавателей, ученых, аспирантов и студентов гуманитарных факультетов, а также для широкого круга читателей, интересующихся динамическими изменениями, происходящими в современных славянских языках.

ББК 81.41

© Пристайко Т. С., упорядкування, 2015

РОЛЬ ЧУЖОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Опанування лексичним запасом чужої мови завжди вимагає певних зусиль з боку реципієнта, навіть якщо йдеться про вивчення слов'янином мови тієї ж мовної групи, але іншої підгрупи, напр., засвоєння українцями польської мови. У такому разі окремої уваги потребують засоби графічної передачі виучуваних лексем (латиниця, диграфи, надрядкові знаки, способи позначення м'якості приголосних тощо), фіксована акцентна позиція, міжмовні омоніми та ін. Водночас під час усної й письмової перцепції нової одиниці виникають певні труднощі з лексемами, джерелом яких є романо-германські мови.

Слова, що трапляються в писемному мовленні в чужомовній графічній передачі, іноді називають варваризмами [5, с. 62], хоч переважна більшість наукових джерел такими вважає іншомовні слова або вирази, ще не засвоєні мовою, що запозичує, через труднощі граматичного засвоєння [1, с. 10; 4, с. 56; 5, с. 62]. На позначення цього поняття І. Качуровський використовує синонімічний термін французького походження – ентражизм [2, с. 187]. Неологізми, що відображають реалії, специфіку побуту країни-джерела, невластиві мові-акцепієнту, В. Коміссаров називає, слідом за Л. Деруа, ксенізмами [3, с. 209], підкреслюючи, що ці одиниці є частково асимільованими і залишаються іншомовними і за орфографією, і за вимовою. Дослідник вважає, що варваризми мають синоніми в мові-реципієнті, а ксенізми означають явища та об'єкти, відсутні в країні-позичальниці, а отже, і її мові, і тому відзначаються вищим ступенем новизни, ніж власне варваризми. Таким чином, попри деяку термінологічну неузгодженість, обов'язковими ознаками нещодавніх запозичень є їхній чужомовний графічний запис, а звідси і неповнота асиміляції.

Як один з найсучасніших, комунікативний підхід до вивчення будь-якої іноземної мови передбачає в першу чергу оволодіння мовним багатством через засвоєння на слух й усне відтворення тих чи тих мовних конструкцій і виразів, готових фраз і кліше. Однак при потребі записати інформацію виявляється, що польська мова користується графічними засобами передачі певних слів з мов-донорів. Так, під час розгляду, скажімо, теми «Знайомство» необхідно відтворити імена й прізвища видатних осіб чи нових друзів з усього світу: Німеччини, Франції, Норвегії, США, Англії, Філіппін тощо. Усі вони в писемній польській мові фіксуються у своєму питомому графічному оформленні: *Günter Grass, Tony Blair, Sherlock Holmes, Joschka Fischer, Jacques Chirac, Blanche Dubois, John Cherry, Brad Pitt, Schindler, Chris, Brigitte, Mercedes, Michael*. В окремих випадках відмінності в написанні можуть слугувати засобом національної ідентифікації особи, чиє ім'я має тотожне чи близьке звучання, як-от: *Philip* (з англ.) – *Filip* (з польськ.), *Sophie* (з фр.) – *Zofia* (з польськ.). Транслітерація чи транскрипція не поширюються також на інші власні назви, зокрема географічні (напр., *Birmingham, Ystad*), антропонімічні (напр., *Chopin*, хоч у деяких випадках спостерігається запис прізвища цього видатного композитора походженням з Польщі засобами питомо польської графіки) тощо.

Подібна ситуація спостерігається й під час вивчення інших тематичних груп лексики. Так, для опанування теми «Спорт» передбачається використання таких варваризмів, як *squash, kyokushin, judo, jujitsu* та ін.; розповідь про свої захоплення потребує знання одиниць типу *corrida, hobby, joga, body relax club, rap, weekend* тощо. Користування різного роду міським і міжміським транспортом вимагає засвоєння лексем на зразок *express, Intercity, Eurocity* і под. Актуальним видається лексикон, пов'язаний з уживанням їжі – вдома, місцях громадського харчування, на різ-номанітних прийомах і під час відпочинку. У цій темі об'єднуються такі, на-

пр., слова: *Windsor tea, Jakobs Krönung, sushi, pop-corn, Coca-Cola, Sprite, Bonaqua, pizza Capricciosa, pizza Frutti di mare* тощо.

Наявність чужомовно оформлених у писемному мовленні англіцизмів, галіцизмів, германізмів тощо створює додаткові труднощі для засвоєння польської мови іноземцями, навіть якщо йдеться про відомі мовцеві поняття і явища. Адже такі одиниці не відмінюються за нормами польської мови, не піддаються правописові мови-реципієнта (який є доволі непростим!), вимагають додаткового заучування напам'ять їх акцентних особливостей і погано узгоджуються з власне польськими лексемами. Безперечно, варваризми як відображення безпосередніх між-етнічних та міжмовних контактів і взаємин наявні сьогодні в кожній лінгвістичній системі світу, що є прямим наслідком глобалізаційних процесів, але в кожній мові їх засвоєння відбувається неоднаково. Наукова дискусія, яка точиться сьогодні в сучасному мовознавчому товаристві Польщі, очевидно, має виробити більш раціональний, навіть пуристичний підхід до засвоєння лексем такого типу, як це було, наприклад, з формуванням національної польської терміносистеми. Результати такого виваженого наукового підходу до оформлення запозичень графічними засобами польської мови і прилучення цих одиниць до загальних законів функціонування слів послужить і кращому їх опануванню іноземцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Ермоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Ермоленко. – К., 2001. – 218 с.
2. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм. Стилистика. Фігури. Тропи / І. Качуровський. – Мюнхен–Київ, 1995.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М., 1990. – 252 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія/ О. О. Селіванова. – Полтава, 2006. – 716 с.
5. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К., 2004. – 824 с.

О. В. Барінова (г. Днепропетровск)

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ КОЛОРАТИВОВ В ЛИНГВИСТИКЕ

Существует множество классификаций прилагательных цвета, отличие которых обуславливается различными факторами, например, целями, в соответствии с которыми создаётся та или иная классификация. Субъективный фактор состоит в том, что каждая классификация в большей или меньшей степени хранит отпечаток своего автора. Г. А. Тулёнова пишет: «У каждого носителя – свой опыт, своё восприятие мира, своё восприятие цвета, своя оценка увиденного... создать классификацию цветообозначений (далее ЦО. – О. Б.), удовлетворяющую всех учёных представляется невозможным» [6]. Более того, как замечает Г. И. Герасимов: «Восприятие цвета ... различается не только у разных людей, но даже и у одного человека в зависимости от возраста, усталости, настроения, освещённости, цветового фона» [2, с. 80].

А. П. Василевич представляет каталог, включающий более двух тысяч названий цвета русского языка [1, с. 108–186]. В нём в соответствии с несколькими параметрами (частота употребления, структура, основные или неосновные) цветовые прилагательные объединяются в 5 списков:

- 1) 100 наиболее употребительных простых ЦО, включая 12 основных;
- 2) «приставочные слова», выражающие цветовые оттенки (27 слов с ярко-, светло- и т. п.) и «более 200 слов, используемых для образования эмоционально отмеченных сочетаний» (*больничный белый, ледяной черный*);

3) ЦО, основанные на цвете предмета, включают простые цветковые прилагательные (*коньячный, зефир*) и словосочетания типа *кофе с молоком, мокрый асфальт*;

4) ЦО, передающие эмоциональный настрой, сопутствующий этому оттенку или описываемому предмету в целом, например, слова, связанные с географическими названиями (*Адриатика, исландский коралл, пламя Парижа*), имена собственные (*Андрей Белый, Аэрофлот, феррари*), названия, навеянные литературными образами, персонажами легенд, сказок (*Аврора, девятый вал, рубин Моголов*) и др. [1, с. 114–186].

Кроме этого, А. П. Василевич формирует 9 тематических групп русских колоративов: «Неживая природа», «Флора», «Цветы», «Фауна», «Плоды, ягоды, овощи», «Продукты питания», «Металлы и драгоценные камни», «Артефакты», «Имена собственные» [1, с. 187].

М. В. Миронова, основываясь на работах А. Вежбицкой, Л. Гурвича, предлагает свою классификацию ЦО в русском и английском языках. В целом лингвист в обоих языках выделяет 4 группы колоративов: основные, смешанные, составные и референтные.

Основные колоративы включают 6 терминов цвета (красный, жёлтый, зелёный и синий или голубой, черный и белый), а смешанные – 5 цветковых прилагательных (оранжевый, розовый, фиолетовый, серый, коричневый).

Сложные, или составные, колоративы делятся на две группы:

1) сложные оттеночные – это «колоронимы, имеющие тёмный, светлый или тусклый оттенок» типа *тёмно-зелёный, светло-коричневый, ярко-красный, тускло-серый*;

2) сложные комбинированные – «состоящие из комбинации двух и более прилагательных предыдущих групп»: *красно-жёлтый, серо-буро-малиновый* [3, с. 100].

Колоративы следующей группы называются «референтными», поскольку они «содержат в себе референт, указывающий на объекты и явления из мира дискурса». Референтные колоративы разбиваются на тематические группы: «Флора» (*васильковый, цвет розовой фиалки*), «Фауна» (*мышинный, вороной*), «Неживая природа» (*рубиновый, золотой, дымчатый*), «Еда и напитки» (*кофейный, шоколадный*) и окказиональные прилагательные цвета (*бледно-скромный, стоцветно-изумрудный*) [3, с. 100].

Другие лингвисты также предлагают тематические классификации ЦО. Например, В. Н. Рябова выделяет названия цветов, данные по цвету природных материалов (*аквамариновый, золотой, изумрудный, перламутровый* и др.), по цвету оттенков растений (*горчичный, лиловый, сиреневый, фиолетовый* и др.), по цвету кушанья (*кофейный, кремовый*) и т. д. [4, с. 15].

И. В. Садыкова, рассматривая историю колоративов, обозначающих красный цвет, принципы их номинации, выделяет ЦО, возникшие от названий красителей, названий фруктов, названий овощей, названий ягод, названий растений (цветов), названий тканей, названий различных веществ [5].

Три группы ЦО называет Чжун Сяовен: адъективные, основные и базовые [7]. Первая группа включает все колоративы, которые являются качественными прилагательными, обозначающими собственно цвет.

Вторая группа – основные ЦО, которые помимо первого параметра (качественные прилагательные) характеризуется изменяемостью и полифункциональностью. Учет изменяемости позволяет исключить из основных колоративов аналитические прилагательные. Полифункциональность определяется лингвистом как возможность некоторых ЦО сочетаться с другими, т. е. к основным колоративам относятся те, которые могут функционировать как редуцированная часть сложных цветковых прилагательных, обозначающих собственно цвет. Всего 33 цветковых прилагательных: *алый, багровый, багряный, бежевый, белый, бордовый, бу-*

рый, голубой, грязный, жёлтый, зелёный, землистый, золотистый, коричневый, красный, лазурный, лиловый, огненный, оранжевый, палевый, пунцовый, пурпурный, ржавый, розовый, рыжий, серебристый, серый, сизый, синий, смолистый, тёмный, фиолетовый, чёрный.

Третья группа – базовые колоративы: *белый, голубой, жёлтый, зелёный, коричневый, красный, оранжевый, серый, синий, фиолетовый, черный*. Для формирования этой группы используется критерий семантической доминанты [7, с. 164].

Данная классификация разработана по чётким основаниям – грамматическим и семантическим. Однако, она, как и предыдущие, не может быть универсальной. Для последовательного представления слов данной лексикограмматической группы, например, в толковом словаре необходима другая классификация. Так одним из важных параметров в лексикографической интерпретации слов является указание особенностей их сочетаемости, и отдельную группу представляют колоративы типа *бурый, вороной, восковой, землистый, карий*, входящие в несвободные сочетания.

Итак, в лингвистике существует множество классификаций ЦО, в которых цветковые прилагательные группируются по различным параметрам. Во всех классификациях даётся практически одинаковый перечень базовых колоративов. Общие черты имеют тематические классификации. В остальном классификации цветообозначений имеют различия, обусловленные объективными и субъективными причинами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Василевич А. П. Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Василевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко / под общ. ред. А. П. Василевича. – М. : КомКнига, 2005. – 216 с.
2. Герасимов Г. И. Снежно-белый, изумрудно-зеленый / Г. И. Герасимов // Русская речь. – 1978. – № 2. – С. 79–84.
3. Миронова М. В. Классификация прилагательных цвета (на примере цветообозначений русского и английского языка) / М. В. Миронова // Вестник АмГУ. – Вып. 46. – 2009. – С. 100–101.
4. Рябова В. Н. Пейзажная единица текста: семантика, грамматическая форма, функция (на материале произведений А. П. Чехова) : автореф. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.01 «Рус. язык» / В. Н. Рябова. – Тамбов, 2002. – 24 с.
5. Садыкова И. В. Обозначение красного цвета в русском языке в историко-этимологическом аспекте : автореф. ... канд. филол. наук. : спец. 10. 02. 01 «Рус. язык» / И. В. Садыкова. – Томск, 2006. – 23 с.
6. Тулёнова Г. А. К вопросу о проблемах классификации цветообозначений [Электронный ресурс] / Г. А. Тулёнова. – Режим доступа : [www.rusnauka.com/ 1_NIO_2014/Psihologia/ 7_154987.doc.htm](http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Psihologia/7_154987.doc.htm).
7. Чжун Сяовен Система адъективных колоративов в современном русском языке / Чжун Сяовен // Вісник Дніпропетров. ун-ту. Мовознавство. – 2002. – Вип. 7. – С. 161–165.

Е. И. Беглова (Нижний Новгород, РФ)

НОВАЯ ИНОЯЗЫЧНАЯ ЛЕКСИКА КАК ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ ЛЕКСИКОНА И ВОЗНИКНОВЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ТРУДНОСТЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА (на материале СМИ)

Иноязычная лексика важна в культуре русской речи как в синхронии, так и в диахронии. Поток иноязычных слов в русскую речь наблюдался во все времена, прежде всего в период общественных изменений, когда новые понятия заимствовались вместе со словами, их обозначающими. В русском языке иноязычная лексика является, с одной стороны, частью терминологии, как и в других языках, а также частью общеупотребительных слов, представляющую полностью или час-

точно ассимилированную в русском языке иноязычную лексику, например: *кофе, президент, банк, пресса, демократ, индивид, персона*; недавние заимствования: *фастфуд* – еда быстрого приготовления; *хайтек* – высокая технология, *секьюрити* – охранник и др.

Не случайно, что иноязычная лексика как часть русского литературного лексикона, в частности и новая, фиксируется и кодифицируется в словарях иноязычных слов русского языка [2; 3; 4; 6; 7]. Предметом нашего внимания является современное иноязычное слово (2000-е гг.), актуализируемое СМИ, с точек зрения: 1) источника обогащения словаря русского литературного языка, 2) культуры русской речи, связанной с явлением паронимии и правильного понимания значения слова.

Целью данной статьи является анализ роли иноязычной лексики в русском языке и культуре русской речи, а именно той её части, которая активно используется в печати, а также частично в речи радио- и телеведущих. Следует заметить, что вопросы появления и функционирования новой иноязычной лексики в русской речи и языке конца XX–XXI вв. освещались в работах лингвистов [5].

Итак, иноязычная лексика является источником пополнения словаря русского литературного языка, так как она служит именованию новых понятий, появляющихся в российской действительности в связи с социальными изменениями, необходимости уточнения некоторых понятий и пр. Следует учитывать то, что путь внедрения иноязычного слова в русский язык сложен: сначала иноязычные слова появляются в русской речи, в частности, в газетных, журнальных публикациях, в теле- и радиопередачах, а затем они проникают в русскую разговорную речь, со временем вносятся в словари иностранных слов русского языка или терминологические словари как кодифицированные лексические единицы, например: **хоспис** – (от англ. *hospice* – приют, богадельня) – больница для онкологических больных в крайней стадии заболевания, где создаются все условия, для того, чтобы человек испытал как можно меньше страданий [3, с. 64].

Некоторые слова остаются принадлежностью современного языка СМИ или современной разговорной русской речи, не являясь нормированными литературными лексическими единицами, они ещё не фиксируются в толковых словарях русского языка или словарях иноязычных слов, например: 1) **хостес** (англ. *hostess*) – человек, который встречает гостей у дверей ресторанов, рассаживает их за столы, занимается бронированием мест, например: *От этих специалистов в первую очередь требуется коммуникабельность, вежливость и знание этикета. ...Многие хозяева ресторанов требуют от «лица» своего заведения модельной внешности (зарплата 17 000 рублей. «Тинькофф»).* На работу **хостесом** принимаются как юноши, так и девушки без опыта работы. Преимуществом при трудоустройстве обладают кандидаты со знанием английского языка. Сотрудникам бесплатно предоставляются обеды (Труд. 16.01.09. С. 8).

2) **шоплифтеры** – воры в магазинах; особая разновидность воровства, при которой совершается невооружённое (бесконфликтное) хищение товара в магазинах розничной торговли, в супермаркетах, например информация из радиопередачи: **Их кредо:** *«Мы вещи не крадём, мы их освобождаем от коллективной коррупции»* (Радио «Россия». 26.02.10). Слово **шоплифтеры** образовано путём сложения двух английских слов: *шоп* (от англ. *shop* – магазин [3, с. 482] + *lifter* (от англ. *лёгкая летающая модель*). Неизвестно, когда эти и подобного рода слова получают в русском языке статус нормированных, и получают ли вообще, это неизвестно, всё зависит от их актуальности, востребованности в наименованиях или семантическом и стилистическом отличии от похожих на них по значению русских слов, то есть синонимичных слов и в силу других причин.

Некоторые иноязычные слова полностью ассимилировались в русском языке, используясь наряду с русскими словами, пополнив синонимические ряды. Следует заметить, что иноязычные слова отличаются от русских слов чуждыми

артикуляцией, расположением рядом гласных и согласных звуков (сочетанием звуков) и пр., что используют в юмористических произведениях современные писатели-сатирики, юмористы, например: *Иноземное слово «макияж» появилось в нашем обиходе не так давно. **Макияж** – это попытка женщины нарисовать на своем лице лицо другой женщины. И вот теперь говорят: «Она сделала **макияж**». А раньше говорили: «Накрасилась», или порезче: «Намалевалась»* [1, с. 290]. В данном случае иноязычное слово *макияж* удачно заменило русские глаголы, в том числе и глагол с пренебрежительной окраской *намалевалась*. Часто иноязычное слово становится текстообразующим фактором малого речевого жанра – анекдота, например: **1.** – *Экую ты, Марфа, **рецессию** отрастила! – Чего-чего отрастила, Кузьмич? – Темная ты, культурных слов не знаешь! Вот по телевизору говорили: наша экономика – в глубокой **рецессии**...* (КП. 16.02.11. С. 16); *рецессия* (лат. *recessus* – отступление) – падение деловой активности, спад производства [3, с. 368]. **2.** *Что такое феминизм? – **Феминизм** – это бабовладельческий строй* (КП. 17.03.10. С. 16); *феминизм* (фр. *feminisme*, от лат. *femina* – женское движение за уравнивание в правах с мужчинами, возникшее в XVIII в. [3, с. 444]. По нашему мнению, тексты малых речевых жанров и юмористические тексты способствуют ассимиляции иноязычного слова в русской речи, так как через ироническое их использование (обыгрывание значения и формы) в текстах способствуют их запоминанию адресатом.

Особое внимание мы обращаем на тот факт, что использование в публичной и разговорной речи иноязычной лексики является проблемой на уровне культуры русской речи. Часто неправильное словоупотребление приводит к лексическим или стилистическим ошибкам, например, плеоназмам типа: *бывший **экспремьер**, ведущий **лидер**, свободная **вакансия**, старый **ветеран**, свой **автограф*** и т. п. Более того, некоторые иноязычные слова созвучны русским словам или уже существующим в русском языке иноязычным словам, то есть наблюдается лексическая паронимия, когда слова фрагментарно совпадают по звуковому или графическому облику, но отличаются по значению, что приводит к появлению лексической трудности для говорящих и пишущих, воспринимающих как одинаковые некоторые паронимичные иноязычные слова, например, слова: ***хоспис** – **хостес**; **презент** – **президент***. Например: заголовок ***Презенты от президента** бывают не только протокольными, но и со «смыслом», и от души* (КП. 28.02.03. С. 5). *Презент* – (франц. *present*) – подарок, подношение (также шутовское) [3, с. 335]; *президент* – (от лат. *praesidens* – сидящий впереди): 1) выборный глава государства в большинстве современных государств; 2) выборный председатель исполнительного органа [3, с. 336].

Таким образом, с одной стороны, иноязычная лексика, выполняя номинативную функцию (терминологический фонд, интернациональный лексический фонд, обозначение новых понятий российской действительности) и являясь одним из источников пополнения словаря русского литературного языка, а также развития синонимических рядов, необходима русскому языку, с другой – на уровне культуры русской речи – она является источником лексических трудностей, причиной лексических ошибок, в частности, связанных с явлением паронимии. В связи с вышеизложенным, следует помнить о том, что нужно осторожно вводить в русский литературный лексикон иноязычные слова, несмотря на то, что они активно могут использоваться в СМИ, в том числе и малых речевых жанрах, которые в какой-то степени популяризируют новые непонятные иноязычные слова, привлекая к ним внимание адресата и внедряя их в разговорную русскую речь. Русский язык обладает большим исконным лексическим материалом (архаизмы, диалектизмы, жаргонизмы, просторечие), который может служить родным источником пополнения лексикона современного русского литературного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Инин Аркадий. Женщина от А до Я. Юмористическая энциклопедия / А. Инин. – М. : Эксмо, 2006. – 720 с.
2. Комлев Н. Г. Словарь новых иностранных слов (с переводом, этимологией и толкованием) / Н. Г. Комлев. – М. : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 1995. – 144 с.
3. Краткий словарь современных понятий и терминов / сост. и общ. ред. Макаренко В. А. – М. : Республика, 1995. – 510 с.
4. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Эксмо, 2008. – 944 с.
5. Маринова Е. В. Иноязычные слова в русской речи конца XX – начала XXI в.: проблемы освоения и функционирования / Е. В. Маринова. – М. : ЭЛПИС, 2008. – 495 с.
6. Новый словарь иностранных слов. – Ростов/нД : Феникс, 2005. – 304 с.
7. Современный словарь иностранных слов. – СПб. : Дуэт, 1994. – 752 с.

М. Н. Бондарчук (Киев)

ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ СФЕРЕ АВИАЦИОННОГО ДЕЛА

В условиях антропоцентрической парадигмы в современном терминоведении важную роль играет языковая личность, в исследование которой внесли большой вклад такие ученые – лингвисты, как Ю. Н. Караулов, Е. И. Голованова, Г. И. Богин, В. И. Карасик и многие другие.

Отраслевая терминология – часть национальной языковой картины мира. Для исследования отраслевой терминологии важным представляется не просто понятие «языковая личность», но языковая личность, обладающая определённым набором профессиональных сведений в той или иной отрасли научного знания. В связи с этим анализ языка для специальных целей следует расширить таким образом, чтобы связать его с «профессиональным когнитивным пространством», которым обладает профессиональная личность [2, с. 39]. Е. И. Голованова, отмечая эту связь, определяет профессиональную личность как совокупность интеллектуальных, социально-культурных и морально-волевых качеств человека, сформированных в особой профессионально-культурной среде и отраженных в свойствах его сознания, поведения и деятельности [1, с. 263]. Развивая данное положение, А. Д. Самигуллина разграничивает понятия *профессионально-ориентированная языковая личность* и *непрофессионально-ориентированная языковая личность*, понимая под первой человека, говорящего на данном языке, занятого в определённой профессиональной сфере и оперирующего всеми специализированными лексемами данной профессиональной области [3, с. 11].

Е. И. Голованова подчеркивает, что профессиональная языковая личность раскрывается в особенностях производимых ею языковых и речевых единиц и целостных текстов, в своеобразии принадлежащего личности профессионального дискурса, подчинённого целям и задачам профессиональной деятельности [1, с. 263].

Опираясь на эти утверждения, мы попытались показать роль и формирование профессиональной языковой личности в авиационной сфере.

Прежде всего отметим своеобразие авиационной профессионально-терминологической структуры, состоящей из нескольких концептов, одним из которых является концепт «*движение летательного аппарата*». Данный концепт репрезентируется совокупностью наименований, обозначающих взлёт, посадку, динамику полёта летательного аппарата, технику пилотирования, поведение летательного аппарата в воздухе и на земле и т. д.

Мы рассмотрим особенности вербализации одного из фрагментов этого концепта, а именно: профессионально-ориентированную лексику, которая непосредственно связана с языковой личностью пилота.

Созданию наименований приёмов высшего пилотажа предшествовали долгие поиски таких специалистов, как П. Н. Нестеров, К. К. Арцеулов, В. П. Чкалов и многих других, которые выполняли манёвры самолёта разной сложности, описывали эти манёвры и приёмы пилотирования, после чего воздушные фигуры обретали свою номинацию и получали достаточно чёткое определение.

Употребление терминов, связанных с самолётовождением, начинается с октября 1942 года, когда для лётчиков был введён высший пилотаж для всех типов самолётов. С этого времени наблюдается активное формирование профессионально ориентированных терминов по трём степеням сложности: *фигуры простого пилотажа, сложного пилотажа, высшего пилотажа*. Авторами наименований этих пилотажных фигур являлись профессиональные лётчики: «перейти в крутое пики с разворотом», «сделать горку перед атакой», «во время пикирования срывался в штопор», «загнать в штопор», «выполнить крутой разворот, крутой вираж», «сделать плавный разворот и перейти в пики», «бой на виражах», *бреющий полёт* и т. д.

Языковая личность пилота претерпевает значительные изменения в сторону активизации словотворчества для обозначения новых понятий профессионального содержания. Наряду с термином *пилотаж* активизируется семантически тесно связанный термин *манёвр*, который функционирует самостоятельно и образует производные *манёвр* → *маневрировать, манёвренность, маневренный*. Возникновение производных: *маневренный бой, противозенитный манёвр, маневренность самолётов, вертикальный манёвр, горизонтальный манёвр, крутой манёвр, искусный манёвр* способствовало повышению уровня профессиональной деятельности языковой личности пилота.

В профессионально-ориентированную авиационную лексику включаются слова *клин, хвост, патрулирование, штурмгруппа* и словосочетания *лобовая атака, кинжальная атака, кубанская этажерка, воздушный зонтик, дикий кабан, свободная охота* и др. В большинстве своём они образованы путём переосмысления наименования на основании сходства по внешнему виду, направлению движения, по впечатлению. Языковая личность пилота проявляется в наделении слов общего употребления профессиональным значением.

Так, общеупотребительное слово *воздушный* указывает на действия, происходящие в воздухе, компоненты терминов нередко носят синонимичный градационный характер: *воздушное прикрытие, воздушная стрельба, воздушный поединок, воздушный налёт, воздушный удар, воздушный бой, воздушная схватка* и др.

Усиление значимости этих понятий происходит за счет включения новых компонентов: *мастер воздушного боя – ас, массированный воздушный удар, массированная воздушная атака* и др.

Языковая личность пилота ярко проявляется в отборе глаголов, приобретающих в процессе употребления профессиональный характер: *пикировать (спикировать), таранить (протаранить), пилотировать, патрулировать, эскортировать, бомбить (разбомбить), перехватить, штурмовать, отбомбиться*.

Большинство из этих глаголов, вовлекаемых в терминологические концепты «движение летательного аппарата», передают характер движения, направление и скорость полёта, фигуры пилотажа и другие характеристики движения летательного аппарата, хотя многие из них в обычном употреблении не содержат сему 'полёт' (*зайти, нанести, сделать, утюжить, бросить, прикрыть* и др.). Это свидетельствует о формировании профессионально-ориентированной личности пилота.

Приведенные примеры профессионально ориентированных авиационных наименований свидетельствуют о том, что в последние годы важную роль сыграли профессиональные личности пилотов, которые способствовали образованию большого количества авиационных наименований, обозначающих тактику, стра-

тегию полёта, и активизации процесса метафорического переосмысления слов общеупотребительного языка для обозначения понятий воздушного пилотирования. В этот процесс активно вовлекаются и глагольные сочетания, характеризующиеся семой 'движение', осложненной дополнительной семой 'движение в воздухе' (*поднять в воздух самолёт, перейти в пике, зайти в хвост* и др.).

Концепт «движение летательного аппарата» непрерывно пополняется новыми наименованиями (*«кобра» Пугачева, «чакра» Фролова, полубочка, «абра-кадабра»*), со временем приобретающими терминологический статус (*многократная бочка, двойная полупетля, вертикальная восьмёрка, переворот «на колоколе», разворот «на кобре»*).

На наш взгляд, понятие языковая личность в авиационной сфере расширяется, пилот проявляется как носитель языка, способный к креативной терминологической деятельности, направленной на развитие и совершенствование авиационного дела. Словообразовательная деятельность пилота как языковой личности обусловлена прежде всего спецификой вербального поведения его как человека, имеющего свои мировоззренческие установки и ценностные приоритеты. Представленный когнитивно-семантический анализ языковой личности авиационной сферы деятельности, на наш взгляд, расширяет понятие «языковой личности» в лингвистике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голованова Е. И. Профессиональная языковая личность: специфика профессиональных процессов в сфере теории и практики / Е. И. Голованова // Non multum, sed multa: Немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии: сб. науч. тр. в честь В. Ф. Новодрановой. – М. : Авторская академия, 2010. – С. 261–270.
2. Попова Т. Г. Национально-культурная семантика языка и когнитивно-социокоммуникативные аспекты (на материале английского, немецкого и русского языков) / Т. Г. Попова. – М. : Изд-во МГОУ «Нар. учитель», 2003 – 145 с.
3. Самигуллина А. Д. Особенности становления лексико-семантического поля «военное обмундирование» в английском и русском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. Д. Самигуллина. – М., 2009. – 22 с.

С. В. Варава (г. Харьков)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИСТАНЦИОННЫХ КУРСОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Использование интернет-технологий в учебном процессе открыло новые перспективы совершенствования системы обучения. Благодаря средствам информационных и коммуникационных технологий стало возможным дистанционное обучение. Главный принцип дистанционного обучения – использование виртуального пространства для взаимодействия преподавателя со студентом. В основе дистанционного обучения РКИ должна лежать не просто самостоятельная работа, но достаточно тесный контакт и общение с преподавателем. Благодаря современным средствам цифровой связи студент в процессе дистанционного обучения может получить не только предусмотренную программой информацию, но и консультации, а также ответы на интересующие вопросы.

Дистанционный курс представляет собой аналог учебно-методического пособия для студентов, обучающихся в рамках традиционной очной формы. Фактически дистанционный курс – это разработанная с определенной степенью подробности пошаговая инструкция по освоению курса, т. е. по достижению целей, сформулированных в его описании. Как правило, дистанционные курсы разрабатываются с помощью различных программных продуктов, позволяющих представлять их содержание в форматах Интернета (HTML).

При создании дистанционных курсов для формирования профессионально ориентированной лингвистической компетенции в русском языке у иностранных студентов различных профилей обучения на начальном этапе обучения нами используется система дистанционного обучения Moodle – система управления содержанием сайта, специально разработанная для создания онлайн-курсов преподавателями. Moodle предлагает широкий спектр возможностей для полноценной поддержки процесса обучения в дистанционной среде – разнообразные способы представления учебного материала, проверки знаний и контроля успеваемости.

Лексико-грамматический минимум дистанционных курсов отбирается с опорой на учебные пособия по научному стилю речи для иностранных студентов подготовительных факультетов.

Цель дистанционных курсов подобного рода – подготовить иностранных студентов к пониманию лекций, выполнению практических заданий, чтению специальной литературы на русском языке. Курсы рассчитаны на студентов, приступающих к изучению русского языка, изучивших алфавит, овладевших навыками чтения на русском языке и освоивших вводно-грамматический (допадежный) курс русского языка.

Задача курсов – сформировать профессионально ориентированную лингвистическую компетенцию в русском языке у студентов различных профилей обучения на начальном этапе, а именно – дать лексический минимум, необходимый для занятий на I курсе соответствующих профилю обучения факультетов, помочь студентам овладеть синтаксисом научного стиля речи, а также частично подготовить к слушанию и конспектированию лекций по специальности.

Текстовый материал, практические задания, методическое обеспечение, вопросы для контроля знаний (в том числе зачетное / экзаменационное задание) студенты получают со страниц сайта курса в соответствии со структурой курса и методическими рекомендациями к его отдельным элементам.

Ввод новых слов в начале каждого урока предполагает озвучивание их преподавателем на этапе создания курса и перевод на родной язык студента (или язык-посредник). Возможность прослушать, как необходимо правильно произносить слово, а также перевод (выбор значения слова, в котором оно употреблено в конкретном случае) снимают трудности при самостоятельном изучении студентами новых лексических единиц.

После знакомства с лексическим материалом урока следует презентация изучаемого в рамках данного урока грамматического материала. Объяснение лексико-грамматических и синтаксических структур происходит в режиме «Видео конференция». При этом ввод и объяснение специфики употребления изучаемых структур аналогично презентации нового материала в аудитории студентам очной формы обучения и не вызывает трудностей, которые неизбежно возникли бы при самостоятельном освоении материала студентами. Учебный материал подается в динамике, с использованием слухового и зрительного каналов восприятия информации. Преподаватель может вести диалог со студентами, отвечать на заданные вопросы.

Кроме того, таблицы и речевые образцы, содержащиеся в каждом уроке, сопровождаются комментарием на родном языке студента или языке-посреднике, что значительно облегчает последующую самостоятельную работу студента.

После знакомства с лексикой и презентации лексико-грамматических и синтаксических структур следует самостоятельная работа студента, включающая несколько этапов: 1) выполнение упражнений, направленных на отработку и закрепление материала урока; 2) чтение учебно-научного текста, содержащего новые лексико-грамматические структуры, во время которого студенты могут наблюдать употребление и функционирование изучаемых лексико-грамматических и синтаксических структур; 3) выполнение послетекстовых заданий. Результатом самостоя-

тельной работы на этом этапе должно стать формирование навыков узнавания и использования изучаемых структур. Формулировки всех заданий представляются на родном языке студента или языке-посреднике, чтобы студент во время самостоятельной работы не испытывал трудностей при выполнении заданий.

Далее студенту становится доступным (открывается) практическое задание, выполнение которого контролирует степень освоения материала урока.

Выполненное практическое задание (а в конце изучения курса – зачетную / экзаменационную работу) студентам необходимо выслать на проверку преподавателю в течение семи дней после получения задания. Ответ с оценкой и комментариями к выполненной работе они получают в течение пяти дней после последнего срока выдачи задания.

Перед выполнением зачетной / экзаменационной работы студенту предлагается ознакомиться с типами заданий, которые ему будет необходимо выполнить. Студент также может ознакомиться с образцом выполненного зачетного / экзаменационного задания.

Для выяснения текущих вопросов по материалам уроков и практическим заданиям предусмотрен постоянно действующий форум. Форум представляет собой общение в режиме off-line, когда преподаватель и студенты не находятся в сети одновременно. В процессе создания курса преподаватель выбирает один из следующих типов форумов:

- простое обсуждение – имеется одна тема, все сообщения на одной странице (полезно для коротких, фокусированных дискуссий);
- стандартный форум для общих обсуждений – любой участник в любой момент может начать новую тему (это наиболее часто используемый тип форума);
- стандартный в формате блога – открытый форум, где каждый может открыть новую тему в любое время, и в котором темы обсуждения отображаются на одной странице со ссылкой «Обсудить эту тему»;
- форум «Вопрос–ответ» – студенты должны сначала дать свой ответ перед просмотром ответов других студентов, т. е. пользователь видит остальные ответы на вопрос только после того, как сам ответит на этот вопрос (этот тип форума подходит для проверки знаний: преподаватель задает вопрос; студенты отвечают, не видя других ответов; преподаватель оценивает ответы).

В конце курса проводится on-line консультация с преподавателем в режиме «Чат» или «Видео конференция» по подготовке к зачету / экзамену. При этом все участники учебного процесса находятся в сети одновременно. Время консультации устанавливается в начале изучения курса и фиксируется в календаре курса.

Кроме того, представляется целесообразным при дистанционном обучении РКИ сделать чат постоянно действующим, что также оговаривается в начале изучения курса, – к примеру, для ответов преподавателя на вопросы студентов в чате выделяется один день в неделю с указанием конкретного времени работы чата (оптимальное время подобного общения – 2 часа один раз в неделю).

Для студентов, желающих повысить свою оценку, в конце курса открывается доступ к индивидуальному заданию, которое нужно будет переслать на проверку преподавателю.

Организованный таким образом процесс обучения, с одной стороны, открывает большие возможности для самостоятельной работы; с другой – он предполагает достаточно активную роль преподавателя, без чего не представляется возможным изучение иностранного языка. Таким образом, он сочетает в себе преимущества традиционной заочной (сто процентная самостоятельная работа студента в течение всего семестра) и очной (постоянное присутствие преподавателя в аудитории) форм обучения.

ДИСФЕМИЯ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Актуальность темы заключается в том, что дисфемизмы в отличие от эвфемизмов изучены в недостаточном объеме.

Особенно популярной дисфемия становится в современном политическом дискурсе. На фоне процесса дисфемизации политической речи, появились работы лингвистов [1; 2; 3], в которых они делают попытки социолингвистического анализа данного лексического слоя.

Цель работы – проанализировать процесс дисфемии в современном политическом дискурсе.

А. М. Кацев четко разделяет понятия дисфемизации и эвфимизации: «Дисфемизм является антиподом, а не разновидностью эвфемизма. Дисфемизм противоположен эвфемизму, но не в стилистическом, а в ассоциативно-денотативном плане» [2, с. 86].

Дисфемизм – это замена нейтрального в эмоциональном и стилистическом отношении слова более грубым, пренебрежительным.

Дисфемизация в речи может быть намеренной, с целью выразить негативную оценку предмету речи, а может быть связана и с невладением или недостаточным владением говорящим этическими и стилистическими нормами. В силу того, что дисфемизмы обладают сниженной стилистической окраской, они не могут быть использованы в текстах официально-делового и научного стилей.

В настоящее время слова с негативной коннотацией становятся распространенным явлением. Бранные слова часто используются в современных телевизионных передачах. Политический дискурс не является исключением. Подобная лексика в последнее время употребляется даже высокопоставленными политическими лидерами, главами государств. Выплескивая агрессию, политик может испытывать позитивные эмоции, вызванные психологическим состоянием удовлетворения, самоутверждения, выполнения своего предназначения в обществе и демонстрации своего превосходства. На наш взгляд, данная причина употребления дисфемизмов прослеживается во время проведения политических дебатов.

Структурный анализ показал, что дисфемизмы представлены в основном простыми, именными словосочетаниями. Количество политкорректных предложений-дисфемизмов в политическом дискурсе незначительное.

Выявленные нами словообразовательные способы дисфемизации речи, говорят о том, что в политическом дискурсе преобладают следующие способы словообразования: словосложение, фонетические искажения.

Современный политический дискурс демонстрирует случаи намеренного использования дисфемизмов с целью дискредитации оппонента, привлечения внимания аудитории. Политические лидеры применяют различные речевые тактики и стратегии, одним из которых есть приём дисфемизации.

На первый план выходит задача воздействия, которая состоит в стремлении политика внушить слушателям определенную оценку, сформировав при этом отрицательное отношение к действиям, предмету или объекту речи.

При рассмотрении политических дисфемизмов особый интерес, на наш взгляд, представляет стратегия дискриминации, которая реализуется через такие тактики, как обвинение, оскорбление и издевка. Дисфемизмы гораздо в большей степени, чем эвфемизмы, обладают экспрессией, оценочной характеристикой, они непременно несут в себе эмоциональный компонент значения.

Процесс вульгаризации, который затронул многие сферы общественной жизни, привел к увеличению употребления просторечных грубых слов и высказы-

ваний на лексическом уровне. Причем подобные единицы отмечаются в публичной речи известных политических деятелей.

Журналисты газеты «Курьер» Андрей Баранов и Олег Шевцов [4] провели анализ таких выражений: Путинское «*мочить в сортире*» стало хрестоматийным. «*Бюджет звезданулся!*», «*Курсу Грефа приходит звездеч!*». Выражения, похожие на эти, часто можно услышать в «Белом доме». Так здесь реагируют на непредвиденные траты, связанные с падением доллара и наводнением на юге страны. Премьер Касьянов в узких кулуарах называет все это своим любимым ругательством «*хреновина*». Спикер Селезнев употребляет выражения типа «фуфло». Зюганов использует ленинское понятие «*политическая проститутка*». У Немцова в ходу нечто похожее на «*е-к-л-м-н*». У Явлинского – типа «*пошел на х-х-хутор*». *Бабочек ловить*. В речи Лужкова часто мелькает «*хрен с горы*». Генпрокурор Устинов пополнил матерный арсенал правоохранительных органов шлягером «*просрачивать*» (так он однажды выразился по поводу затягивания сроков рассмотрения уголовных дел)» [4].

Таким образом, дисфемизмы являются тактическими языковыми средствами, с помощью которых может быть достигнут желаемый эффект и осуществлено целенаправленное воздействие на массовую аудиторию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Видлак С. Проблема эвфемизма на фоне теории языкового поля / С. Видлак. – М., 2008.
2. Кацев А. М. К вопросу о семантической структуре эвфемистических словосочетаний в современном английском языке / А. М. Кацев // Структурные аспекты слова и словосочетания : сб. науч. тр. – Калининград : Изд-во Калининград. ун-та, 1980. – С. 17–24.
3. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2003 – 326 с.
4. Баранов А. Наши политики матом не ругаются. Они на нём разговаривают / А. Баранов, О. Шевцов. – Режим доступа: http://courier.com.ua/politika_i_politiki/politiki_matom_ne_rugajutsja_oni_na_nem_razgovarivajut/.

О. И. Гамали (г. Кривой Рог)

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ДРАМАТУРГИИ КАК СРЕДСТВА АККУЛЬТУРАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ

Вузы Украины традиционно привлекают иностранных студентов. Уровень получаемого образования – технического, естественнонаучного, гуманитарного – обеспечивает конкурентоспособность выпускников на рынке труда в разных государствах. В число востребованных за рубежом входит и специальность «Русский язык и литература», поскольку русский язык остается языком международного общения и в этом качестве изучается в системе образования многих стран мира, что требует постоянного кадрового пополнения и обновления.

Необходимой составляющей обучения иностранному языку является аккультурация, понимаемая как процесс усвоения личностью, сформировавшейся в одной культуре, элементов другой культуры [1, с. 11]. Аккультурация предполагает, в частности, усвоение правил коммуникативного поведения, принятого в стране изучаемого языка, под которым принято понимать совокупность норм и традиций общения народа (термин «коммуникативное поведение» ввел И. А. Стернин) [3, с. 5], толерантного отношения к чужим обычаям, традициям, религии и т. д. Важность социокультурной составляющей подчеркивается в проекте «Концепции языковой подготовки иностранцев в вузах Украины», предложенной учеными ХНУ им. В. Н. Каразина [5].

Коммуникативное поведение как интегральный компонент национальной, групповой и личностной культур находится в центре внимания многих лингвистов (И. А. Стернин, Ю. Е. Прохоров, Н. М. Вахтель, Т. В. Ларина, М. А. Стернина, Н. И. Формановская и др.) и рассматривается в качестве одного из аспектов обучения иностранному языку, наряду с говорением, чтением, письмом и переводом. И. А. Стерниным и Ю. Е. Прохоровым разработана модель, которая может быть использована для последующего лингвокультурно ориентированного описания русского коммуникативного поведения. Релевантными для русского коммуникативного сознания в ней названы такие коммуникативные категории, как собственно категория общение, а также вежливость, грубость, коммуникабельность, коммуникативное давление, спор, категории родной язык, иностранный язык и другие [3].

Одним из источников материала для моделирования коммуникативного поведения называют драматургию, поскольку драматический способ изображения дает возможность глубоко раскрыть сущность человека, его характер, место в социальной парадигме. По справедливому утверждению М. Хлебниковой, «драматургические диалоги и полилоги, речевые модели поведения, личностные парадигмы, воссозданные авторами, драматургический дискурс в целом могут выступать как объект изучения и средство формирования в коммуникативном сознании представления об определенных риторических парадигмах и типах поведения» [4].

Думается, посещение театра с последующим обсуждением спектаклей способствует аккультурации иностранных студентов. Полезным представляется введение в обсуждение фрагмента, концентрирующего внимание на специфике русского коммуникативного поведения. Комментарий к коммуникативному поведению персонажей уместен перед анализом тематики, проблематики, особенностей режиссерского и актерского прочтения пьесы и т. д.

Современные драматические произведения предлагают практически полную иллюзию реальной жизни. «Современная драма предоставляет реальную возможность через анализ дискурсивных построений текста пьесы изучить различные дискурсы, коммуникативные ситуации, разыгранные персонажами как реально возможные модели речевого поведения людей (дискурса современника)» [4].

В качестве примера можно привести фрагменты пьесы Марии Ладо «Очень простая история», вошедшей в репертуар многих театров, в том числе Днепропетровска (молодежный театр «Верим!») и Кривого Рога (Криворожский академический театр драмы и музыкальной комедии им. Т. Шевченко), поскольку поднятые в ней нравственные вопросы чрезвычайно актуальны для наших молодых современников.

Цель работы – описать дидактические возможности анализа современных пьес при ознакомлении иностранных студентов с особенностями русского коммуникативного поведения (на примере пьесы М. Ладо «Очень простая история»).

Герои пьесы – простые деревенские жители. Следуя традициям классической литературы, М. Ладо продолжает, модифицирует русский литературный тип «маленького человека» (Сосед). Для современной литературы, и пьесы М. Ладо в том числе, понятие положительного героя не является актуальным, характеры персонажей сложны и часто противоречивы. Предварительный анализ выявляет в поведении действующих лиц пьесы такие признаки русского коммуникативного поведения, как общительность, эмоциональность, коммуникативная доминантность, искренность, неформальность общения, допустимость грубости, необязательная вежливость к детям, возможность модификации поведения собеседника, дискуссионность и высокая оценочность общения. Факультативными представляются доброжелательность приветствия, свобода вступления в контакт с незнакомым человеком, самоподача личности, внимание при слушании, категоричность выражения несогласия и формулирования проблемы, интимность запра-

шиваемой и сообщаемой информации, реакция на конфликтное коммуникативное поведение собеседника и т. д. Продемонстрируем лишь некоторые из них.

Деревенская манера общения часто далека от идеальной – терпимой, уважительной. Грубая речь осуждается обществом, но отрицать ее распространенность в русском коммуникативном поведении невозможно. Грубость может распространяться на все категории собеседников, причем за внешней грубостью скрываются самые разнообразные эмоции. Драматург, выделив эту особенность, насыщает текст просторечной и жаргонной лексикой, вульгаризмами и т. д. На этот факт следует обратить внимание иностранца.

Так, например, Хозяин груб по отношению к Соседу, поскольку затаил обиду на него, видит в нем бездельника:

Хозяин. Жук навозный, небось, все бока себе отлежал, пока другие спину гнут. Я всю жизнь... все, что у меня есть, вот этими руками добыто, а этот все на лужке полеживает да жрет. <...> А ты знаешь, упырь, что для того, чтобы этот самогон нагнать, надо хорошо, эдак, поработать? Потому как каждый продукт труда стоит. А ты, негодяй последний, приходишь сюда, как к себе в амбар, тянешь, значит, мой самогон и не чешешься. Сволочь [2].

Резкость, брань распространяются и на семейное общение, часто пряча под собой, как в следующей реплике, отцовскую тревогу и заботу о будущем детей: **Хозяин.** Да пойми ты, дура, если будешь с животом ходить, придется тебя за этого голодранца выдавать [2].

В свою очередь, повзрослевшие дети позволяют себе разговаривать с родителями на равных, оспаривать родительские распоряжения, отказываться выполнять их, невежливо откликаться на просьбы: **Даша.** Он мне нравится. / **Хозяйка.** Что ж там может нравиться? <...> Тебе отец другого найдет. / **Даша.** Угу [2]. Или: **Алексей.** (резко поворачивается к отцу) А ты знаешь, батя, что мне стыдно рядом с тобой стоять? / **Сосед.** Не понимаю я. / **Алексей.** Что же вы с матерью, неужто не смогли скопить ничего? А! Почему я в заплатах всю жизнь хожу! А ты пьяница, черт бы тебя забрал совсем, алкаш! И вот до чего довели... Ненавижу вас... Всех! Проклятые! Мне бы оружие какое, всех бы перестрелял к едреной фене!! [2].

Характерные для русских бескомпромиссность, категоричность формулирования проблемы, выражения несогласия могут быть проиллюстрированы следующими отрывками: **Даша.** <...> Если Лешка вам так не мил, то не пойду за него, мне плевать, что люди говорить станут, но ребенка не отдам (закрывает живот руками) Если не хотите его, то и меня не будет. / **Хозяин.** Я не позволю!! / **Хозяйка.** Паша! / **Хозяин.** Как сказал, так и будет! Мне от его семени байстрюков не надо! [2]. Аналогично: **Даша.** <...> Я в город не поеду. <...> / **Хозяин.** Кто тебя спрашивать-то будет. Сказано тебе. Поедешь. И все тут. Марш одеваться. <...> / **Даша** (твердо). Можете хоть убить меня, а в город я не поеду. Ни сегодня, ни завтра, ни послезавтра. И аборт делать не буду [2].

На этом исключительно напряженном эмоциональном фоне ярко высвечивается присущая русским резкая смена настроений: **Сосед.** Ага. К Дашке, значит, бегал. Стервец. Сукин сын. Ну, я ему задам... А у тебя что, теленочек будет? (нежно) Теленочек. Дитя. Хорошо, ой как хорошо... [2].

Еще одна специфическая черта – коммуникативная доминантность, т. е. стремление завладеть вниманием своих собеседников, показать себя как знающего, способного рассказать что-либо интересное собеседника, а кроме того, готовность и желание искренно и откровенно поделиться личным, иногда весьма интимным жизненным опытом даже с малознакомыми людьми – прослеживается в следующем отрывке: **Сосед.** У меня был случай... Я в армии служил в кавалерийском... Москву видел, столицу-матушку! Проспекты. Универмаг. Кобыла у нас была, Ласточкой звали, черная была, стерва, вороново крыло, а вот

здесь... вот... белое, оттого и Ласточка. Так ты слышишь, влюбилась в нашего младшего сержанта Пересыпкина. <...> [2].

В пьесе с миром людей сосуществует мир домашних животных, на образы которых распространяются, во-первых, фольклорные представления о них, во-вторых, все те же черты русского коммуникативного поведения: Петух – дерзость и коммуникативная доминантность, Корова – щедрость, доброта и доброжелательность, Пес – преданность и немногословность и т. д.

Подобно людям, животные, к примеру, задают много уводящих от основной темы вопросов, стремясь обновить и расширить свои знания о мире: **Свинья**. <...> А что такое речка, Крепыш? / **Пес**. Речка? Ну... вода это. / **Свинья** (разочарованно). Вода? (Смотрит на ведро с водой). / **Пес**. Ну да. Только не как вот это (показывает на ведро с водой), а много, и течет. А на берегу трава, песок, деревья, лодки там и все такое. / **Свинья**. А что такое лодки? / **Пес**. Опять ты с расспросами пристаешь [2]. Эпизоды с персонажами-животными, несомненно, нуждаются в объяснении, поскольку их образы в разных культурах нередко не совпадают.

Думается, просмотр спектаклей по современным пьесам, сопровождаемый социокультурным комментарием, способствует лучшему усвоению русского языка иностранными студентами, их адаптации в инокультурном пространстве, углублению взаимопонимания и взаимоуважения между представителями разных народов.

Литература

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Ладо М. Очень простая история. Пьеса в двух действиях / Мария Ладо. – Режим доступа : <http://www.kamerata.ru/pages/page365.html>.
3. Прохоров Ю. Е. Русские: коммуникативное поведение / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 328 с.
4. Хлебникова М.С. Современный драматургический диалог как средство совершенствования речевого поведения в аспекте категории «риторический идеал» [Электронный ресурс] / М. С. Хлебникова. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-12113.html?page=14>.
5. Ушакова Н. І. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України / Н. І. Ушакова, В. В. Дубічинський, О. М. Тростинська. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/5396>.

Н. С. Голикова (м. Дніпропетровськ)

ОКАЗИОНАЛЬНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ ПРОЗІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Дослідження авторської мовотворчості є однією з важливих проблем багатьох лінгвістичних галузей – лексикології, дериватології, лінгвостилістики, соціолінгвістики, психолінгвістики тощо. Усе частіше увагу дослідників привертає індивідуальне мовлення письменників, репрезентоване в різних жанрах художньої літератури, оскільки справжній митець, володіючи багатством образного мислення, повсякчас створює «свої» мовні засоби, що допомагають йому вербально закріпити глибокі враження від сприйняття навколишнього світу. Такі контекстуальні неологізми закріплені в науковій літературі низкою термінів, найпоширенішим з яких є спеціалізована назва «оказіоналізм».

Починаючи з другої половини ХХ ст., у мовознавстві поступово сформувалася теорія okazjiальності, основні поняття якої було ґрунтовано в працях таких відомих лінгвістів, як О. Земська, В. Лопатін, А. Ликов, Н. Фельдман, Е. Ханпіра та ін. В українському мовознавстві ця проблема актуалізувалася й загострилася в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Істотний внесок щодо вивчення новотворів у художній літературі зробили Г. Вокальчук, В. Герман, Л. Павленко, В. Чабаненко та ін., які в

основному досліджують місце авторських неологізмів у поетичному контексті. І це зрозуміло. Саме в поезії неолексеми, наділені позитивно-оцінними значеннєвими відтінками, є показниками високого стилю мовлення.

На нашу думку, у прозових творах авторські новотвори функційно різноманітніші, варіативніші у плані семантики, деривації, структури. Найяскравішим підтвердженням висловленого припущення є художньо-літературна спадщина П. Загребельного – чи не найвідомішого прозаїка, схильного до словотворчості за самою природою свого письменницького дару. Ім'я і творчість митця відомі далеко за межами своєї країни передусім історичною романістикою. Однак звання «експериментатора» в галузі неології письменник заслужив завдяки інноваціям, широко представленим у романах про сучасність. «Питома вага» okazіоналізмів постійно зростає від твору до твору белетриста, а в романах «Брухт» (2002) і «Стовпо-творіння» (2003) кількість авторських неологізмів просто вражає. Неолексеми й okazіональні сполучення слів, реалізовані в багатьох контекстах цих творів, потрібно розглядати як стилістичні, що найточніше відображають специфіку ідіостилю П. Загребельного в останній період його творчості.

Незважаючи на те, що новотвори П. Загребельного вже потрапили в поле зору лінгвістів [2; 5; 6], численні okazіоналізми, надзвичайно оригінально змодельовані письменником в романі «Стовпо-творіння», з позицій неології, а також лінгвостилістики та текстології поки що не досліджені. У цьому творі автор зробив спробу написати іронічну історію нашої сучасності. Основна ідея, парадоксальний зміст, мовно-виражальний інструментарій – усе в загальному тексті роману інноваційне.

У сучасній теорії okazіональності вже сформувалася розгалужена класифікація авторських неологізмів у художньому тексті. Більшість мовознавців розподіляють їх на okazіоналізми фонетичні, лексичні, семантичні, граматичні й okazіональні сполучення слів [1, с. 5]. Увесь текст роману «Стовпо-творіння» демонструє активне мовотворення автором різних неоодиноць, з-поміж яких найпродуктивнішими є семантико-дериваційні інновації (*стовпо-творіння, присидент, передвладдя, димократія, пилософія, золотописці, валютоносці, славохвальці, кукурудзація, жабомишодралівка, пригорбленість, переплигнигопченки, проочити* та багато ін.), літературно-художні топоніми (*Стовполандія, Стовпослав, Бичколандія, Велика крабова імперія* тощо) й антропоніми (*Стовпулія, Стовпчук, Стовпоноженко, Стовполазенко, Держистовп, Стовпороб, Стовпововк, Стовпонюшинський, Бабостовп, Стовбух, Давистовп, Стовпоклей, Бензостовп, Стовпокузьма, Стовпопідштаник, Головстовп, Стовпомель*) та okazіональні сполучення слів (*юродні депутати, містер Дав-Даву-Да, словництво стовполандської мови, фракції і дуракції, мордаторій-мораторій, культурист-халтурист* тощо).

Високий ступінь інноваційності у романі «Стовпо-творіння» демонструють численні трансформовані фразеологізми, що представники науки неології кваліфікують як різновид okazіональних сполучень слів. На думку Н. Бабенко, фразеологічні okazіоналізми (термін, уперше використаний Е. Ханпірою [4]) – це контекстуальні звороти, мотивовані стійким сполученням слів і побудовані на основі обігрування співвідношення фразеологічної твірної основи і похідного okazіонального словосполучення [1, с. 5]. Наприклад: *...а що робилося коло Гуманітарної Латки, то тут вже ні в казці сказати, ні з вашою адміністрацією описати* [3, с. 190] (твірне прислів'я – *Ні в казці сказати, ні пером описати*); *Ти берись і за вчених, і за всіх остальных. Хто проти стовпів, той проти нас!* [3, с. 114] (твірний фразеологізм – *Хто не з нами, той проти нас*); *Отся вся влада, будь вона неладна! Стовп її матері!* [3, с. 119] (мотивувальні фразеологізми – *Хай їй грець! Грець з нею! Чорт її не візьме!* тощо).

Специфічною рисою аналізованого роману є широке функціонування в його текстобудові оригінальних фразеологізмів, що, незважаючи на подеколи численні семантико-структурні варіанти, закріпилися в поліномічній мовній системі як екви-

валенти лексичних одиниць. Фразеологізми, ізольовані від будь-якого контексту, є малоефективними. Лише в мовленні, особливо в художньому тексті, вони повною мірою виявляють свій смисл, розкривають за допомогою автора глибини історично закладеної семантики. П. Загребельний є саме тим письменником, який вичерпно використовує потенціал фразеологічних одиниць різної етимології для того, щоб підкреслити власне ставлення до предмета повісткування, дати йому свою характеристику й оцінку.

На відміну від інших письменників, які намагаються так органічно «вписати» відомі стійкі звороти у текст твору, щоб вони, не втрачаючи цілості змісту і форми, «розчинилися» в контексті (згадаймо поетичні рядки з «Кобзаря» Т. Шевченка: *Пішов козак **світ за очі*** («Тече вода в синє море»); *Вона все ходить, з **уст ні пари*** («Причинна»); *Аж бачу – **там тільки добро**, / **Де нас нема*** («І виріс я на чужині») тощо), П. Загребельний ніби спеціально проводить межу між поліномами й контекстом, актуалізує фразеологізми, підбираючи такі стійкі звороти, що слугують промовистим засобом іронізації державотворчих процесів у надуманій країні *Стовполандії*. Наприклад: *Але філософи, як то кажуть, **не заспали грушок у попелі і виклали перед Батюнею теоретичне обґрунтування його державної теорії стовпів*** [3, с. 48]; *Тепер осідлав релігію, але **знов за рибу гроші***: «реїя» [3, с. 51]; ...антипатріоти й подонки *глузували з державотворчих планів і діянь всенародно обраного присидента: «**Дурень думкою багатіє**»* [3, с. 95]; ...бо там *голове – як красти так, щоб **і вівці були цілі і вовки ситі*** [3, с. 186] тощо.

У романі «Стовпо-творіння», крім узвичаєних і трансформованих фразеологізмів, спостерігаємо й низку оказіональних сполучень слів на кшталт: *мені до шмиги; бовть лобом об стовп; як не вкрадеш, то й стовпа не поставиш; присидент – це народ; двоє сонць на небі не буває* тощо. Утворені за зразком узуальних моделей, такі поліноми, на нашу думку, потрібно кваліфікувати як власне оказіональні фразеологізми. Автор не лише семантично фразеологізує сполучення слів, а й загалом наділяє їх ознаками поліномів, зокрема відтворюваністю. Так, оказіональні сполучення *мені до шмиги* і *бовть лобом об стовп*, що неодноразово фігурують у макроконтексті, можна вважати текстотворчими скріпами усього твору, як і семантичний оказіоналізм *стовп*.

Отже, в романі «Стовпо-творіння» П. Загребельного оказіональна фразеологія є найвиразовішим засобом авторського мовомислення й інноваційного мовотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Н. Оказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ / Н. Бабенко. – Режим доступа : http://www.qumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Artikle/baben_okk/php.
2. Голікова Н. С. Семантико-дериваційні інновації в романі П. Загребельного «Брухт» / Н. С. Голікова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матер. II Междунар. научн. конф. – Дніпропетровськ : «Пороги», 2005. – С. 82–85.
3. Загребельний П. Стовпо-творіння; Кавтаклізма / П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2005. – 286 с.
4. Ханпира Э. И. Оказиональные элементы в современной речи / Э. И. Ханпира // Стилистические исследования (на материале современного русского языка). – М. : Наука, 1972. – С. 245–317.
5. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 352 с.
6. Юрченко Т. Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. Г. Юрченко. – К., 2003. – 22 с.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СИСТЕМЕ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦ ПО ПРОФЕССИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

Система наименований лиц по профессии в любом национальном языке находится в непрерывном движении, развитии: появляются новые сферы знания и деятельности – возникают новые обозначения для лиц, активно функционирующих в этих сферах (подробнее см.: [2–6; 8]).

Современный русский язык чутко улавливает изменения в экономике и социальной жизни и отзывается на них новыми номинативными единицами. Все неологизмы-обозначения по роду деятельности, зафиксированные в печатных и электронных изданиях, логично сопоставить с наименованиями, включенными в действующий «Общероссийский классификатор профессий рабочих, должностей служащих и тарифных разрядов» [10]. В результате такого анализа удастся выявить релевантные отличия и, возможно, обнаружить новые тенденции номинации.

Для настоящего исследования были выбраны единицы, представленные в списках вакансий на страницах бесплатных газет г. Челябинска: «Ва-Банк», «Соседи», «Метро», «Дело» и др. Данный материал позволяет судить о реальных тенденциях номинации, охарактеризовать «живые» (неофициальные, полуофициальные) употребления, а также проследить специфику функционирования лексики, отражающей трудовую деятельность людей. Региональный характер выборки не влияет на валидность результатов, поскольку сфера профессиональной номинации, а именно обозначения лиц по профессии как часть литературного языка, находится вне территориальной дифференциации.

Проведенный анализ позволил выделить следующие особенности новообразований внутри лексической категории профессионального деятеля.

Обозначение субъектов профессиональной деятельности в списках вакансий довольно часто осуществляется через обращение к категории женского рода, например: *сборщица обуви, помощница по хозяйству, протищица изделий* (в классификаторе представлены, за небольшим исключением, обозначения мужского рода). Подобное оформление названий соответствует общему направлению развития системы названий по профессии в развитых языках [1; 9], а также, по-видимому, продиктовано прагматическими целями: работодатель указывает не только на потребность в работнике, но и на желательный пол будущего сотрудника.

Среди выявленных «женских» наименований обращают на себя внимание единицы, не имеющие соотносительных «мужских» названий в Общероссийском классификаторе профессий и должностей: *восковщица, няня, домработница, гувернантка*. Отсутствуют в действующем классификаторе такие широко представленные на страницах газет пары наименований, как *мойщица тары – мойщик тары, мойщица автомобилей – мойщик автомобилей*, а также *автомойщица – автомойщик*.

Ряд новых наименований лиц по профессии представляет собой реализацию известных продуктивных моделей с узуальным ключевым словом:

оператор АЗС (= автозаправочной станции) / *call-центра* / *контактного центра*

оператор базы данных / ПК (= персонального компьютера)

оператор видеонаблюдения / *видеозаписи* / *алмазного бурения и резки*
оператор пульта / *поломоечной машины*

водитель штабелера (= укладчика деталей) / *вилочного погрузчика/ эваторатора*

водитель группы выезда

машинист экскаватора / *моечных машин* / *экскаватора-погрузчика JCB*

сборщик мягкой мебели / стеклопакетов / воздуховодов
монтажник натяжных потолков
менеджер клининга
менеджер объекта / товарной категории
менеджер по управлению капиталом / по ассортименту / по продаже пла-
стиковых окон

инспектор наблюдения

специалист контактного центра / отдела технического перевооружения

специалист по адресной программе (маркетолог)

инженер по рационализаторской работе

сотрудник пропускного контроля

охранник ГБР (= группы быстрого реагирования)

Приведенные наименования включают большое количество новых и относительно новых для русского языка слов, а именно: 1) обозначения машин и механизмов (штабелер, вилочный погрузчик, экструдер, эвакуатор, поломоечная машина, персональный компьютер); 2) наименования предметных реалий нового времени (пластиковое окно, стеклопакет, натяжной потолок); 3) названия новых понятий (call-центр/контактный центр, клининг, видеонаблюдение, техническое перевооружение).

Среди новых обозначений субъекта профессиональной деятельности значительную по количеству группу образуют композитные наименования. Эти лексические единицы либо указывают на узкую специализацию производимой лицом деятельности, либо предполагают совмещение профессий. И в том, и в другом случае данные наименования соответствуют общей тенденции когнитивного усложнения мира (см. об этом: [4; 5; 7]).

К первой группе можно отнести обозначения *сварщик-аргонщик, сварщик-трубник, контент-менеджер, повар-заготовщик, столяр-отделочник* и др. Ко второй группе мы отнесли следующие названия: *водитель-монтажник, пекарь-тестомес, доводчик-притирщик, продавец-кассир, бармен-кассир, оператор-кассир АЗС, сборщик-разборщик, консультант-дизайнер, продавец-закройщик, грузчик-комплектовщик, грузчик-экспедитор, кладовщик-наладчик, кладовщик-грузчик, техник-электромеханик, диспетчер-логист* и др.

Сомнения вызывает название *дворник-картонажник*. Вероятно, это наименование служит для обозначения профессии дворника, но с дополнительными функциями по сбору и сортировке картона (речь не идет в данном случае о картонажном производстве, скорее, имеется в виду сбор бытовых отходов с целью дальнейшей их переработки).

Новым является зафиксированное в газетных материалах обозначение *мойщик-уборщик автобусов «Керхер»*. В общероссийском классификаторе профессий закреплено лишь название *мойщик-уборщик подвижного состава*. Нами обнаружен также единичный пример обозначения лица, совмещающего две профессии, на основе иной модели: *уборщик территории с обязанностями садовника*.

Отдельную группу единиц составили однословные наименования, в большинстве случаев представляющие собой свернутые обозначения: *ламинатчик* (*специалист по укладке ламината), *ламинатолинолеумщик* (*специалист по укладке ламината и линолеума), *пилорамщик* (*рабочий пилорамы), *кровельщик* (*рабочий по ремонту кровли), *фасадчик* (*рабочий по ремонту фасада), *тележечник* (*рабочий по откатке тележек в супермаркете), *поролонщик* (?), *наждачник* (?), *каркащик* (?), *мелкосрочник* (*слесарь по мелкосрочному ремонту автомобилей), *кузовщик* (*автослесарь по ремонту кузова), *подготовщик* (*слесарь по подготовке автомобиля к ремонту), *шиномонтажник* (*рабочий по ремонту автомобильных шин).

Лишь в одном случае иноязычное наименование в списке вакансий продублировано русским описательным аналогом: *копирайтер* (специалист по написанию текстов). Примечательно, что ни эта, ни ряд других лексем, востребованных

сегодня: *конюх, стюард* (в ресторане-баре), *расклейщик* [объявлений] – не отмечены в действующем классификаторе профессий.

Вместе с тем некоторые из зафиксированных в современном употреблении наименований представлены в названном документе лишь в составе многокомпонентных конструкций. Иначе говоря, без конкретизации, уточнения в официальном употреблении они, как правило, не встречаются, например: *фасовщица, раскройщик, распиловщик, упаковщик, мойщица* (чего?); *оператор линии, оператор пульта* (какой? какого?); *оператор автоматической линии, аппаратчик технической линии* (по производству чего?).

Многие зафиксированные в списках вакансий обозначения выступают, судя по классификатору, вариантами официальных наименований. Приведем некоторые пары примеров подобного варьирования (первым указано новое название): *кассир билетных касс – билетный кассир, оператор станков ТВЧ* (< ток высокой частоты) – *оператор установки ТВЧ, укладчик печенья – укладчик изделий <...>, слесарь по КИПиА – слесарь КИПиА, кухонный сотрудник – кухонный работник.*

Новыми являются обнаруженные нами в газетных объявлениях составные наименования: *переборщик товара* (на складе, в логоцентре), *пеший курьер, кладовщик со знанием ПК, слесарь со знанием газового оборудования, контролер готовой продукции, инженер техподдержки, обработчик художественного литья, деловой сотрудник, машинист грейферного крана, установщик торгового оборудования, съемщик готовой продукции, независимый оценщик, обивщик мягкой мебели, бухгалтер по актам сверки, уборщик служебных помещений.*

Очевидно, что среди приведенных названий преобладают двух- и трехкомпонентные беспредложные словосочетания. Это свидетельствует о стремлении носителей языка одновременно к краткости и емкости, содержательной точности наименования.

Особую группу единиц образуют в исследуемом материале словосочетания с предлогом *на*: *медсестра на выпуск, комплектовщик на магазин, администратор на ресепшн, охранник на парковку, кассир на автомоечный комплекс, сотрудник на приемку товара, аппаратчик на установку рассева, швея на спецодежду.* Строго говоря, подобные конструкции не являются названиями лиц по роду деятельности, все они отвечают на вопрос: куда, на какой производственный участок, на какую операцию требуется специалист? Поэтому вполне естественно, что в классификаторе профессий таких обозначений нет. В трудовой книжке, вероятнее всего, у этих категорий работников записано «аппаратчик рассева», «швея спецодежды» или еще короче: *медсестра, комплектовщик, администратор, охранник, кассир.*

Таким образом, анализ современного употребления наименований лиц по профессии и должности в газетных списках вакансий позволяет говорить о таких значимых тенденциях в эволюции данной лексической системы, как расширение состава соотносительных пар мужских и женских наименований; преимущественная реализация продуктивных моделей номинации с использованием обозначений новых понятий и предметов; рост числа композитных наименований, указывающих на усложнение профессиональной деятельности лица, и наконец, стремление к краткости и содержательной емкости наименований.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голованова Е. И. Женщина и мужчина через призму наименований лица по профессии / Е. И. Голованова // Язык. Система. Личность : сб. науч. тр. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2000. – С. 27–32.
2. Голованова Е. И. Словарь актуальных профессий» как отражение состояния категории профессионального деятеля на рубеже XX–XXI веков / Е. И. Голованова // Новая Россия: новое в языке и науке о языке : матер. Всерос. науч. конф. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2005. – С. 352–359.

3. Голованова Е. И. Развитие системы наименований лиц по профессии как смена когнитивного типа / Е. И. Голованова // Материалы Третьей Междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов : Тамб. гос. ун-т, 2002. – С. 122–124.
4. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля: Формирование. Развитие. Статус в языке / Е. И. Голованова. – М. : Элпис, 2008. – 304 с.
5. Голованова Е. И. Современные тенденции наименования лиц по профессии (межкультурный аспект) / Е. И. Голованова // Вестник Новосиб. гос. ун-та. Сер. Лингвистика и межкульт. коммуникация. – 2005. – № 1. – С. 46–52.
6. Голованова Е. И. Языковая категоризация субъекта профессиональной деятельности (когнитивный и лингвокультурологический аспекты) / Е. И. Голованова // Вестник Челябинск. гос. пед. ун-та. Сер. Филология. – 2005. – № 3. – С. 21–35.
7. Епимахова А. Ю. Особенности наименований лиц по профессии в дискурсе нового времени / А. Ю. Епимахова // Человек и язык в коммуникативном пространстве : сб. науч. ст. – Красноярск, 2014. – С. 26–31.
8. Ляпкина Э. М. Влияние внешних и внутренних факторов на развитие номинативной системы языка (на материале наименований лиц по профессии) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ляпкина Э. М. – Челябинск, 2006. – 193 с.
9. Ляпкина Э. М. Феминизация наименований социального и профессионального статуса лица / Э. М. Ляпкина // Слово, высказывание текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах : матер. междунар. науч. конф. – Челябинск, 2003. – С. 364–365.
10. Общероссийский классификатор профессий рабочих, должностей служащих и тарифных разрядов (ОКПДТР). – Режим доступа : <http://www.magister.msk.ru/library/economic/work/okpdtr.txt>.

А. Г. Голодов (Рязань-Падерборн, РФ, Германия)

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ КАК РЕЗУЛЬТАТ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ (на материале субъязыка немецкой политической публицистики)

Субъязык политики активно использует различные виды языковой игры в качестве средства создания экспрессивной оценочности и сатиры.

«Интересный (и часто применяемый в языковой игре) словообразовательный приём – контаминация» [6, с. 164]. Контаминацию обычно относят к экзотическим, специфичным видам словообразования существительных, «которые представлены небольшим количеством» («die zahlenmäßig nicht stark in Erscheinung treten») [8, с. 234] и её применение носит ограниченный, «точечный» характер, поэтому у контаминантов экспрессивная оценочность очень ярко выражена. Точечное применение контаминации производит эффект неожиданности и создаёт вербальную картину соответствующего явления.

Контаминанты встречаются чаще всего в заголовках различных сообщений. При этом они выделяются шрифтом, а иногда и цветом (как, например, в немецких массовых изданиях типа BILD), что делает их особенно заметными, привлекая внимание читателей к соответствующей статье.

Контаминацию можно рассматривать в качестве средства создания специфического вида лексических инноваций, служащих определённым прагматическим намерениям. Лексические инновации появляются как в разговорно-обиходной лексике, так и в различных видах отраслевой терминологии. Причиной их появления в научно-технической терминологии может быть отражение изменений, происходящих в результате научно-технической революции. Однако лексические инновации возникают и как средство создания экспрессивной оценочности. Последняя тенденция типична для разговорно-обиходной лексики и гуманитарных отраслевых лексических систем, таких как субъязык политики.

Вслед за профессором В. Фляйшером под контаминацией (Wortmischung, Wortkreuzung, Kontamination) мы понимаем: «Сплав частей нескольких (чаще

двух) слов одно слово, когда речь не может идти о сокращении... нередко возможность, предоставляемая контаминацией, используется для получения комического, иронического или другого эффекта...» [8, с. 236].

За каждым случаем контаминации скрывается эпизод, концентрированным выражением которого является контаминант, включающий в себя целую законченную мысль. Следовательно, контаминация служит для создания экспрессивности и языковой экономии одновременно.

Основные требования к политическим контаминантам:

1. В отношении формы – определённое звуковое сходство, своего рода имитация элементами контаминации заменяемых ими «оригиналов»:

– **Euro-pa + Büro-kraten = Euro-kraten:** *«Gürtel enger schnallen! Streichen! Kürzen! Bei der Bewältigung der Schuldenkrise in den Euro-Ländern kennen EU-Kommission und ihre Beamten als Spar-Generäle keine Gnade. Ausgaben runter, Steuern hoch – koste es, was es wolle! Nur in Brüssel wächst das Geld noch auf den Bäumen. Da steigen trotz Finanzkrise die Gehälter – automatisch wie jedes Jahr. Als sei alles wie immer. Motto: Wir prassen, die anderen blechen!.. Aber wo bleiben die EU-Kommissare und –Abgeordneten? Es wäre eine gute Gelegenheit, Zeichen zu setzen. Verzicht aus Solidarität! Und als Vorbild für die betriebsblinden Eurokraten»* [BILD, 29.11.2011, S. 2].

В качестве вербальной реакции на бессовестное с точки зрения большинства немцев требования бюрократов (служащих) в Брюсселе ко всем гражданам ЕС «возник негативно окрашенный контаминант *Euro-kraten*. Этим «титолом» награждены депутаты Европарламента и комиссары Европейского сообщества, призывающие жителей всех стран еврозоны «затянуть потуже пояса» (*Gürtel enger schnallen*), а сами не отказавшиеся в разгар финансового кризиса от ежегодного обязательного повышения своего денежного содержания.

– **Berlin + Water-gate = Berlin-gate:** *«„Berlingate“. Viele Fragen ohne Antwort. Eine Enthüllungs-Affäre belastet die deutsch-amerikanische Freundschaft. US-Botschafter Philip Murphy hat seine Regierung mit Einzelheiten aus der deutschen Politik versorgt. Wie die Internet-Plattform Wikileaks jetzt dokumentiert, vermischte er fragwürdige Informationen eines FDP-Mannes mit eigenen Einschätzungen»* [BILD, 29.11.2011, S. 2].

Анализируемый контаминант возник по аналогии с появившимся в 1972–74 гг. в США в результате политического скандала термином с негативной окраской **Water-gate**. Скандал был вызван фактом незаконного проникновения агентов партии республиканцев в предвыборный штаб демократической партии, который находился в отеле Watergate. Это привело к отставке президента Р. Никсона, который оказался замешан в этой акции.

Контаминант *Berlin-gate* появился после того, как стало известно, что американский посол Philip Murphy информировал своё правительство о подробностях политики, проводимый немецким правительством, используя при этом сомнительную информацию, которую он тайно получал от высокопоставленного члена партии Свободных демократов, входящую в состав правительственной коалиции.

Интерес представляет также и следующий факт. Пожалуй, самым популярным политическим контаминантом в прессе ФРГ в 2013 году стал композит **Handy-gate = Handy + Water-gate:** *«In der Affäre um Spähtattacken auf das Handy der Kanzlerin (Handygate) scheint der internationale Druck auf die US-Regierung erste Früchte zu tragen!»* [BILD, 30.10.2013, S. 2].

Имя отеля *Watergate* стало универсальным символом нарушения закона и связанного с этим скандала и в других языках. При этом второй компонент композита **Water-gate** может выступать в качестве репрезентанта всего наименования и этого достаточно для придания соответствующим контаминантам негативной оценочности.

Так, в качестве реакции на появившиеся скандальные разоблачения о поддельных диссертациях в русском языке был образован контаминант **диссер-гейт** = **диссер**-тация + уотер-**гейт**. В статье из интернета читаем: «Завтра ежегодная студенческая научная конференция РЭШ (о качестве работ магистров можно судить по серии «Лучшие студенческие работы»), проводящаяся уже, кажется, шестнадцатую весну подряд, откроется ключевым докладом замминистра образования и науки Игоря Федюкина „**Диссергейт**: как это было и как это будем“» (<http://publicpost.ru/blog/id/28448/>).

– **Ost** + **Nost-algie** = **Ost-algie**: «„**Abrechnung mit der Ostalgie**“ Ex-Minister JORG SCHÖNBOHM (72, CDU) war 10 Jahre in Brandenburgs Regierung.

BILD: Viele Leute sagen heute: Die DDR war doch gar nicht so schlecht. **Schönbohm**: Offenbar haben sie vergessen, dass die große Mehrheit der Bürger der DDR aus gutem Grund hinweggefegt hat. Denken wir nur an die Probleme der täglichen Versorgung, die staatliche Bevormundung, die Umweltprobleme, die um Jahre geringere Lebenserwartung...» [BILD, 21.11.2009, S. 2].

Контаминант **Ost-algie** пародирует популярное понятие *Nostalgie*, поскольку его первый компонент **Ost-** (= восток) символизирует исчезнувшую ГДР, ассоциации с которой в большей части современного общества (особенно на территории бывшей ФРГ) вызывают негативную реакцию.

– **Nerd** + **Nord-rhein** = **NERD-rhein**-(Westfalen) – **Модель 2: X + Y(y1+y2) = K(X+y2)**: «„**Der weite Weg nach NERDrhein-Westfalen**. Der englische Begriff NERD wird gern mit Streber oder Fachidiot übersetzt, ein Computerfreak, nur in Wissenschaft und Technik vertieft... Weitere Fakten zeigen: NRW steht längst noch nicht für NERDrhein-Westfalen! Im jüngsten Bildungsranking belegten wir nur Platz 13 unter 16 Bundesländern. 6,5 Prozent der Jugendlichen verlassen die Schule in NRW ohne Abschluss (bundesweit 7,2 Prozent)» [BILD, 24.8.2012, S. 3].

Данный контаминант имеет жесткую негативно-оценочную коннотацию за счёт замены первого слова топонима **Nord-(rhein)** на созвучное ему → **NERD** (Streber = карьерист, Fachidiot = очень узкий специалист, ничего не знающий о вещах за пределами своей узкой специализации). В статье утверждается, что несмотря на 13 место из 16 в списке федеральных земель по уровню качества образования, федеральная земля **Nordrhein** (-Westfalen) ещё не дошла до уровня, который можно было бы назвать негативно окрашенным контаминантом **NERDrhein**(-Westfalen).

2. Второе требование к политическим контаминантам относится к плану содержания – при создании антропологических политических контаминантов необходимо участие в них полностью или частично соответствующего антропонима.

Так, например, большой резонанс вызвал в ФРГ в 2008–2009 гг. скандал, связанный с известным политиком госпожой *Ypsilanti*, которая обманула своих избирателей, обещав во время выборов не вступать в коалицию с партией «Левых» (= Links). В результате она получила в массовой прессе массу «новых титулов», которые возникли от её имени как контаминанты:

– **Jub-el** + **Yps-ilanti** = **Jub-ilanti**: «**VON JUBILANTI ZU JAMMERLANTI (in nur 10 Monaten)**. Hessischer Landtag löst sich auf, Neuwahlen am 18. Januar Die Chefin der Hessen-SPD am Abend des Wahlsonntags (27. Januar) – der Triumph. Gestern, 10 Monate später, die endgültige Niederlage: Um 16.13 Uhr beschloss der Landtag in Wiesbaden seine Auflösung und Neuwahlen am 18. Januar. Für Ypsilanti dürfte damit das Ende ihrer politischen Karriere besiegelt sein...» [BILD, 20.11.2008, S. 2].

Сразу два «титула», образующих антитезу, находим в качестве заголовка приведённой выше аналитической статьи, где речь идёт о том, что сначала политик *Ypsilanti* ликовала (**JUBILANTI** – *Jubel* = ликование, восторг), когда в результате обмана стала премьер-министром федеральной земли Хессен, а после скандала, потеряв эту должность, стала «жаловаться на судьбу» (**JAMMERLANTI** – *Jammer* = горе, стенания).

Первый «ликующий титул» образован с помощью замены первого слога имени женщины-политика **Yps-** на первый слог существительного с позитивно-оценочным значением **Jub-el** (= ликование, восторг).

Второй титул этого заголовка («горестный титул») образован с помощью замены первого слога имени **Ypsi-(lanti)** на существительное с негативным значением **JAMMER** (= плач, горе).

– **Gutt-enberg + Bar-ometer = Gutt-ometer**: «**DAS GUTT-OMETER**. 72 % der Deutschen glauben: Guttenberg hat bei seiner Doktorarbeit bewusst getäuscht. 62 % haben Guttenberg seit seinem Rücktritt gar nicht vermisst. 45 % befürworten seine Rückkehr in die aktive Politik. 31 % wollen, dass Guttenberg eine eigene Partei gründet... Deutsche gespalten über Guttenberg-Comeback. Heftige Diskussion auch in der Union. Karl-Theodor zu Guttenberg (CSU) drängt mit Macht auf die politische Bühne zurück...» [BamS, 27.11.2011, S. 4].

Контаминант **Gutt-ometer** возник по следам скандала, вызванного тем, что бывший тогда министром обороны известный и самый перспективный политик партии ХДС Theodor zu Guttenberg защитил диссертацию, которая оказалась плагиатом, в результате чего он был вынужден уйти в отставку. В 2011 году появились слухи о том, что Theodor zu Guttenberg планирует возвращение в большую политику. Был проведён опрос, использован своего рода «политический барометр», который как обычный барометр фиксирует соответствующие цифры. Только «политический барометр», применённый для определения отношения населения к опальному политику, зафиксировал не давление, а степень популярности Гуттенберга и отношение избирателя к возможности его возвращения в большую политику. Можно предположить, что данный контаминант возник по аналогии с популярным в ФРГ опросом под названием **Politbarometer**, регулярно проводимым центральным каналом ZDF с целью выявления политического настроения населения Германии.

В заключение можно констатировать следующее:

Контаминацию можно рассматривать в качестве средства создания специфического вида *лексических инноваций*, служащих определённым прагматическим намерениям. Контаминанты в субъязыке политики играют важную роль как средство создания экспрессивно-негативной оценочности. Они чаще всего служат для сатирического (или даже саркастического) обозначения понятий, которые в данный момент являются наиболее значимыми для населения, т. е. представляют собой вербальную реакцию как на политическую, так и на повседневную жизнь.

Многие контаминанты возникают в результате творчества масс, о чём свидетельствуют многочисленные примеры их употребления в интернете. Это своего рода саморегуляция языка, часто вопреки желанию властей предрежащих, которые не в состоянии его регламентировать и которым далеко не всегда по вкусу жёсткая критичность политических контаминантов.

Контаминанты выделяются при написании. Встречаясь в каком-либо тексте, они почти всегда употребляются и в заглавии статьи. При этом крупным шрифтом выделяется или весь контаминант, или его наиболее значимая с точки зрения автора часть.

Следовательно, контаминанты оказывают визуальное воздействие на читателя и аудитивное на слушателя, а кроме того кратко и чётко формулируют идею высказывания или всей статьи.

Популярные политические контаминанты становятся своего рода вербальными маркерами соответствующего времени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Девкин В. Д. Немецко-русский словарь разговорной лексики / В. Д. Девкин. – М.: Рус. язык, 1996. – 768 с.

2. Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта : Наука, 2013. – 295 с.
3. Матвеева Т. В. Учебный словарь. Русский язык. Культура речи. Стилистика. Риторика / Т. В. Матвеева. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 431 с.
4. Михеев А. В. Язык тоталитарного общества / А. В. Михеев // Вестник АН СССР. – 1991. – № 8. – С. 130–137.
5. Петрова Н. Е. Язык современных СМИ. Средства речевой агрессии : учеб. пособие / Н. Е. Петрова, Л. В. Рацибурская. – М. : Изд. «Флинта», изд. «Наука», 2013. – 156 с.
6. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 547 с.
7. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка / Б. Ю. Норман. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 342 с.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig: VEB Bibl. Institut, 1976. – 363 S.
9. Golodow A. Wortkreuzung als Mittel der Charakterisierung / A. Golodow. – Sprachspiegel, Heft 1, Boll, –2013. Schweiz. – S. 2–10.

ПЕРИОДИКА

Die Bildzeitung (Hamburg) = **BILD**

Bild am Sonntag (Hamburg) = **BamS**

О. О. Горгуль (м. Дніпропетровськ)

АНГЛІЙСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЯ У КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Лінгвокультурологія вивчає втілені у живу національну мову матеріальну культуру і менталітет, що проявляються в мові у спадкоємності з мовою і культурою етносу. Вона орієнтована на людський та культурний фактор у мові.

Культура — це світобачення і світосприйняття, яке має семіотичну природу. Загальноприйнятим можна вважати розмежування двох форм культури — матеріальної і духовної, хоча між ними постійно існують взаємопереходи. Невизначеність поняття культура призвело до інтуїтивного уявлення про неї як феномену, що проявляється у мові [1, с. 223].

Дослідження фразеологізмів з позиції лінгвокультурології вкрай актуальне, адже фразеологічні одиниці являють собою національно-специфічні одиниці мови, які акумулюють культурний потенціал народу. Фразеологічні одиниці відображають у своїй семантиці довготривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні настанови, стереотипи, еталони й архетипи. Це душа кожної національної мови, в якій неповторним чином виражаються дух і своєрідність нації.

При розгляді фразеології у лінгвокультурології висунуті наступні гіпотези:

1) у більшості фразеологізмів є «сліди» національної культури, які мають бути виявлені;

2) культурна інформація зберігається у внутрішній формі фразеологічних одиниць, яка являється образним уявленням про світ, надає фразеологізму культурно-національний колорит;

3) головне при виявленні культурно-національної специфіки — розкрити конотацію;

4) фразеологія — це фрагмент мовної картини світу. Фразеологічні одиниці завжди звернені до суб'єкта, тобто вони виникають не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати і висловлювати до нього суб'єктивне відношення. Саме це вирізняє фразеологізми від інших номінативних одиниць;

5) різні типи фразеологізмів по-різному відображають культуру;

6) фразеологічні одиниці, які відбивають типові ситуації та уявлення, починають виконувати роль символів, еталонів, стереотипів культури (наприклад, *to tell tales out of school* – у значенні «розголошувати інформацію про які-небудь неприємності вузького колу людей»);

7) не всі фразеологізми є носіями культурно-національної інформації. Існує багато фразеологічних одиниць, які пов'язані з загальнолюдським знанням про властивості реалій, що увійшли до образної основи. Такі фразеологізми легко перекладаються з однієї мови іншою, пор. переклад з латинської мови англійською: *Alia tempora, alia mores* – As times are, so are the customs; *Amicus bonus semper amicum juvat*. – A good friend always helps; *Ad patres* – to the fathers;

8) частина фразеологічних одиниць у всіх мовах є своєрідною сполучною ланкою між усіма мовами і культурами [1, с. 105].

Джерелами культурно значущої інтерпретації фразеологізмів слугують виражені у мовній формі символічні реалії, установки культури, які зафіксовані здебільшого у фольклорі, а також в інших типах дискурсів. Розрізняють такі типи джерел інтерпретації фразеологізмів:

- ритуальні форми народної культури – міфи, повір'я, заклинання. Наприклад, *гори воно синім вогнем* – *the hell with it*, *будь проклятий* – *damn you, blast you*, *чорт би тебе побрав* – *the devil take you*;

- пареміологічний фонд, оскільки багато прислів'їв – це стереотипи народної самосвідомості, які дають широкий простір для вибору з метою самоідентифікації (*хліб-соль* – *bread and salt welcome*, *за тридевять земель* – *the other end of the world*);

- система образів-еталонів, які відображені у стійких порівняннях, як-от *глухий як стовп* – *silly as a tin of worms*, *голодний як вовк* – *hungry as a bear*, *щасливий як ніколи* – *happy as a lark*;

- слова-символи або слова й сполучення, які одержують символічне значення. Наприклад, *серце кров'ю обливається* – *heart goes out*, *нести свій хрест* – *bear own cross*. Словозначення у цьому випадку нагороджується сенсом, замінює деяку ідею, пор.: серце – це орган відчуттів, хрест – гірка доля;

- інтелектуальне надбання нації і людства, філософія будови світу, осмислення історії, література. Не відкидається також проникнення у фразеологічний склад мови цитат із відомих творів письменників, істориків, політичних діячів;

- до джерел культурно-національної інформації слід віднести також явно виражені у словах-компонентах фразеологізмів відомості про такі реалії, що слугують предметом опису у країнознавчих словниках. Наприклад, *сокіл* (*голий як сокіл*), *баня* (*завдавати баню*), словосполучення *мідний ґріш* (*мідного гроша не вартий*), відображення у фразеологізмах історичних подій, як-от *пропав як швед під Полтавою*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телия В. Н. Русская фразеология : семантические, прагматические и лингвокультурные аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 288 с.

В. В. Горлачова (м. Запоріжжя)

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕКЛАМИ ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ (на матеріалі англomовної та україномовної реклами)

Характерною рисою сучасного світу є його насиченість рекламною комунікацією. Реклама настільки розповсюджена, що багато психолінгвістів відзначають вплив так званої «рекламної реальності» на свідомість людини. Сучасна реклама пропонує «рецепти» здоров'я, краси, успішності тощо. Значний сегмент рекламної

комунікації сфокусований на продажі побутової техніки. Небагато людей визначають хатню роботу як одну з улюблених, тому реклама побутової техніки має вербально та візуально переконати в необхідності купівлі «помічників».

В межах даної роботи ми звернулися до рекламних брошур міжнародного бренду Zelmer, репрезентованих англійською та українською мовами. Метою нашої лінгвістичної розвідки є аналіз комунікативних стратегій та психолінгвістичних прийомів переконання покупця, які були використані у рекламі побутової техніки зазначеної марки. Сугестивність реклами повсякчас стає предметом дослідження сучасних лінгвістів. Так, дослідники Т. В. Гулак [2], В. В. Зірка [3], О. С. Красуліна [4], А. А. Леонтьєв [5] розглядають засоби впливу на покупця (вербальні та невербальні). Аналіз мовних засобів рекламної комунікації дозволив вченим окреслити маніпулятивний потенціал оціночних прикметників, іноземної лексики, алюзій, цілеспрямованої апеляції до аксіологічних категорій та потреб покупців. Диктат аксіологічної системи визначає специфіку підбору рекламованих товарів та послуг, а також форми їх рекламування.

Однією з базових вербальних складових рекламного тексту є слоган. За влучним висловом Ю. С. Бернадської «слоган повинен спочатку завоювати увагу, а потім і сформувати преференції покупця» [2, с. 5]. Слоганом компанії Zelmer є лексеми *Надійно*, *Reliably* українською та англійською мовами відповідно, оригінально польською мовою *Niezawodnie* – лексема, що має англomовні синоніми *fail-safe*, *reliable*, *unfallibly*. Відомо, що тексти реклами міжнародних компаній створюються таким чином, аби їх можна було перекласти іноземною мовою максимально точно. Основною метою слогану «Надійно» / «Reliably» є виокремлення продукції компанії з переліку інших. Слоган фірми Zelmer слід визначити іміджевим, адже він маркує не товар, а компанію загалом, спрямований на підвищення впізнаваності з акцентом на одну характерну рису, що розповсюджуються на всю продукцію та запропоновані послуги; такий слоган створює необхідну емоційну атмосферу навколо компанії [6, с. 24]. Зазначимо, наприклад, що в англійській мові лексема *reliably* має значення «adj. someone or something that is reliable can be trusted or depended on» [7, с. 1470]. В цьому випадку слоган виступає завуальованим імперативом «Вір мені, бо мені довіряють». Цей заклик корелює з соціальними потребами людини у належності до окремої групи, підтримці, довірі.

Обіцянка надійності, а отже й можливості довіритися є рефреном усіх рекламних повідомлень компанії: «*In the opinion of consumers, Zelmer stands for **durability and reliability**, and it has been building its brand for over 60 years*» або «*The company's **reliability is recognized** each year with many quality awards and honours*». В англomовній рекламі маркетологи активно використовують пасивні конструкції вербалізуючи ідею надійності як основного принципу компанії. В цьому випадку «надійність» позиціонується як стали безперечний факт. Задіяні фрази, які підтверджують визнання покупцями («***In the opinion of consumers, Zelmer stands for durability and reliability...***»). Акцентування надійності спостерігається також в україномовному та російськомовному варіантах реклами, порівняйте: «***Ваши кулинарные идеи вдохновляют Zelmer создавать инновационные, функциональные и надежные бытовые приборы***» або «***Абсолютна надійність – це основний принцип компанії Zelmer. Тому ми впевнені в максимальній якості наших м'ясорубок та надаємо 4 роки гарантії. Вражає, чи не так?***». Окрім повтору лексем *надійний* \ *reliable*, використовують лексеми *довго*, *безперебійно*, *тестування*, *випробування* («***Ми тестуємо*** наші соковижималки не одну, не дві, а понад 500 годин. І це мінімум часу, який проводить кожна соковижималка в ***нашій тестовій лабораторії***» або «***Ми знаємо, як часто ви розтягуєте шланг або як швидко натискаєте перемикач щітки. Щоб пилосос пройшов усі ваші випробування, ми робимо те ж саме у наших лабораторіях, але в тисячі разів більше***»; «***We are aware of what you really do with our products and because of that we put***

them under exhausting infallibility tests»). Аби переконати покупця в надійності продукції ситуації випробувань можуть проговорювати в деталях: *«10 000 разів ми переїжджали пороги, та пилосос залишився без пошкоджень... Ми витягали та змотали шнур 6 000 разів. Переконалися, що система змотування діє ідеально та без перешкод»*. Ідея надійності може репрезентуватися завдяки метафоричному порівнянню, наприклад, *«Створити кухонний прилад, надійний і універсальний, як танк – ідея, що стала реальністю...»*.

Нерідкими слід визначити випадки створення ситуації безпосереднього діалогу з покупцем. Риторичні запитання створюють дружню атмосферу живого спілкування: *«Скільки витримає ваш пилосос, якщо його підіймати за шланг? 10 000 разів ми підіймали Jupiter за шланг. Після цього тесту і шлаг, і пилосос залишилися справними»*. Аби створити переконливу атмосферу діалогу «компанія Zelmer – покупці», маркетологи приділяють увагу формуванню образів співрозмовників. Вербально репрезентація компанії відбувається завдяки прийменникам *ми, наші / We, our*, наприклад, *«We are aware of what you really do with our products and because Zelmer of that we put them under exhausting infallibility tests»*. Візуальний образ компанії – зазвичай чоловіки, в чистих білих халатах, спеціалісти, які зайняті випробовуванням техніки. Зазвичай відеоролики модулюють гумористичні ситуації з життя споживача. Образ покупця та потенційного власника техніки Zelmer гендерно недиференційований, звертання до покупця реалізується завдяки прийменнику *Ви, Вам, Ваш*, наприклад *«Яким би не був ваш улюблений спосіб приготування кави, за допомогою регулятора ви можете змолоти її так, як це буде необхідно...»*. Цільові групи класифікуються за побутовими та психологічними потребами (*«...Ideal for allegric sufferers and people particularly sensitive to dust»* або *«Цей пилосос був розроблений для тих, хто обирає побутові прилади за останнім словом техніки ... та стилю»*).

Одним з успішних маркетингових прийомів є підкреслення індивідуальності та особливості потреб покупця. Рекламні повідомлення позиціонують ілюзію індивідуального підходу до покупця: *«Ми знаємо, яка соковижималка потрібна саме вам»*, *«Exceptionally elegant vacuum cleaner perfectly adjusted to your needs»*.

Важливою комунікативною стратегією рекламної комунікації компанії Zelmer є створення ситуації вибору реципієнта, але обіцяна свобода вибору можлива лише за умови придбання побутової техніки (*«Сік за вашим смаком. З м'якоттю чи без? Тепер ви вирішуйте! Два фільтри для регулювання кількості м'якоті у фреші допоможуть приготувати сік таким, яким ви його любите»*).

Таким чином, комунікативні стратегії реклами побутової техніки Zelmer передбачають імпліцитне та експліцитне подання ідеї надійності, яка трансформується в імператив «вірте». Рекламні повідомлення створюють ілюзію діалогу «компанія–покупець». Це реалізується за допомогою питань до покупця, а також звертання до його побутового досвіду. Присутні елементи персоніфікації покупця та компанії як співрозмовників та взаємодіючих сторін. Характерними рисами покупця стають його активність та самостійність в прийнятті рішень в межах ситуації вибору, що запропонована рекламною комунікацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадська Ю. С. Текст в рекламе : учеб. пособ. для ст-в вузов, обучающихся по спец-ти 032401 (350700) «Реклама» / Ю. С. Бернадская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 288 с.
2. Гулак Т. В. Ценностные структуры современного российского рекламного дискурса (на материале коммерческой и политической рекламы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02. «Рус. язык» / Т. В. Гулак. – ХНПУ им. Г. С. Сковороды. – Харьков, 2005. – 20 с.
3. Зирка В. В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.02. «Рус. язык» / В. В. Зирка. – Днепропетровск, 2005. – 33 с.
4. Красулина Е. С. Особенности средств рекламного воздействия и система построения рекламного текста / Е. С. Красулина // Вестн. Москов. ун-та. Серия 10. Журналистика. – 2006. – № 6. – С. 39–44.

5. Леонтьев А. А. Психолінгвістика в рекламі / А. А. Леонтьев // Вопросы психолінгвістики. – 2006. – № 4. – С. 7–25.
6. Морозова И. Слагая слоганы / И. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 1998. – 152 с.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. – New edition. For Advanced Learners : Pearson Education Limited, 2012. – 2081 p.

С. О. Гурбанська (м. Київ)

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Український постмодернізм був у першу чергу антитезою соцреалізму й тоталітаризму, а вже потім – модернізму. Його і критикували, і заперечували, і популяризували, вважаючи рушієм ревізії культурних цінностей [4, с. 42]. Українські критики Н. Зборовська [5] та Є. Баран [3] у знак негативного ставлення до постмодернізму різко протиставляють цей феномен національній самобутності української літератури з її багатовіковими традиціями. Відтак, Є. Баран пише, що «за умов сучасної демократії, коли зникла потреба в письменнику-герої, роль митця в суспільстві здевальвовувала до ролі блазня, який розважає натовп смішними та страшними казками» [3, с. 35].

Внутрішня сутність постмодернізму, вказує В. Пахаренко, «полягає в заперечуванні наративу реалістичного дискурсу, причинно-наслідкової залежності сюжетних ліній, психологічної зумовленості. Тобто його аж ніяк не задовольняє все стереотипне, стале, що породжує стандартну, завчасно очікувану реакцію» [6, с. 5].

Ю. Андрухович зазначає, що постмодернізм – це «одна з інтелектуальних фікцій нашого часу, така собі конференційна вигадка якихось французів чи американців» [2, с. 66]. Необхідним є розгляд постмодернізму як культурологічного феномена, завдяки якому можна по-новому оцінювати явища й факти сучасного й минулого, це термін, яким визначають мистецтво певного ґатунку [1, с. 263].

Постмодернізм характеризується симулятивністю, поліжанровістю, інтертекстуальністю, зокрема й використанням гібридних художньо-словесних форм та перехрещенням прийомів елітарної і масової літератури тощо. Для постмодерністського художнього дискурсу як лінгвосоціокультурного феномена властивим є експериментування з мовними формами. У формуванні інтертекстуальних зв'язків беруть участь не лише алюзії та цитати, а й фразеологізми, значення яких інтерпретується у просторі культурного й соціального знання. Вони зазнають різноманітних структурно-семантичних трансформацій, що посилює виразність художніх творів.

На думку М. Ріффатера, «...справжнім і єдиним первісним значенням тексту є те значення, яке вкладали в текст перші його читачі (безвідносно до того, чи збігається воно з авторським наміром, чи ні). Саме реакції перших читачів дозволяють нам побачити первісне значення тексту. Зрозуміло, що нам не під силу цілком відновити код перших читачів. Наше знання про їхні реакції буде завжди фрагментарним...» [7, с. 34]. Наголошуючи на зростанні розриву між незмінним кодом твору та зміненим кодом нових читачів тексту, М. Ріффатер наголошує на тому, що цей розрив призводить до подвійного прочитання, зокрема подеколи дослідникові доводиться констатувати глибокі зміни мовного коду, що унеможливають подвійне прочитання тексту. Відтак, неподоланною стає прірва між текстовим та мовним кодами, і, як наслідок, мертвіє текст [7, с. 30].

«Своєрідність художньої оповіді полягає в її двоподієвості: референтні й комунікативні події визначають подвійну структуру комунікативної системи тексту, який організований як подієвий ланцюг епізодів. Літературна комунікація включає в себе авторську (зовнішню) і наративну (внутрішню) комунікації. Повістева

поліфонія відображає взаємодію різних голосів у межах мовленнєвої структури твору. У художній оповіді здійснюється діалогізація авторського монолога, в якому представлено мовлення оповідача й персонажів. Вивчення наративної структури художнього тексту будується із врахуванням її головних складових: типу оповіді, суб'єкта мовлення, точки зору» [8, с. 16].

Постмодерністський художній дискурс є унікальним феноменом національної і загалом світової культури, а також індивідуальної мовотворчості. Він естетично відображає індивідуальну мовну картину світу письменника, транслюючи неповторні риси його мовної особистості. Натомість ідіостиль зумовлюється світоглядом автора, його художньо-естетичними принципами й ідеологічними позиціями, рівнем культурно-мовної компетенції. Для художнього тексту як особливої форми комунікації характерна поліфункціональність – він виражає ставлення до дійсності, несе звернення до читача з метою формування певної оцінки зображуваного фрагмента індивідуально-авторської художньої картини світу. При цьому функції і взаємозв'язок елементів мовної структури художнього тексту забезпечують єдність останнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Рекреації / Юрій Андрухович // Слово і Час. – 1997. – № 1. – С. 257–268.
2. Андрухович Ю. Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода / Юрій Андрухович // Слово і Час. – 1999. – № 3. – С. 56–66.
3. Баран Є. Обрій літературного 2000-го / Євген Баран // Кур'єр Кривбасу. – 1999. – С. 110–117.
4. Гундорова Т. Феміністичний постмодерн / Тамара Гундорова // Післячорнобильська бібліотека : Український літературний постмодерн. – К. : Критика, 2005. – С. 39–43.
5. Зборовська Н. Літературний процес і завдання критики / Ніла Зборовська // Слово і Час. – 2004. – № 4. – С. 3–7.
6. Пахаренко В. Постмодерн / Василь Пахаренко // Всесвітня література. – 2002. – № 5–6. – С. 3–7.
7. Риффатер М. Формальный анализ и история литературы / Майкл Риффатер // Новое литературное обозрение. – 1992. – № 1. – С. 20–39.
8. Фокина М. А. Фразеологические единицы в повествовательном дискурсе (на материале русской художественной прозы XIX–XX веков) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Рус. язык» / М. А. Фокина. – Орел, 2008. – 50 с.

О. В. Гурко (м. Дніпропетровськ)

ЗГОДА ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ СТВЕРДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ДРАМАТУРГІЇ

Згода відбиває концептуальне світосприйняття людиною реальної дійсності, є одним з найважливіших засобів комунікації та реалізації одиниць мови. Основними засобами вираження згоди є модальні слова та частки. Серед семантичних розрядів реальних модальників В. О. Горпинич виокремлює модальники зі стверджувальною семантикою: *без сумніву, дійсно, звичайно, точно, безумовно, правильно, вірно, правда, факт, насправді* та ін. [1, с. 273]. І. Р. Вихованець до стверджувальних часток зараховує *так, атож, авжеж, аякже, еге, еге ж* [7, с. 821]. Найповніше стверджувальні функції модальних слів та часток виявляються в діалогічній мові в коротких реченнях-відповідях на поставлене запитання. Частка *так* здатна самостійно формувати комунікативні одиниці без допомоги інших слів, виступаючи позитивною відповіддю на поставлене запитання, виражати згоду з раніше висловленим, служити засобом підсилення ствердження.

Отже, згода – це, по-перше, позитивна відповідь, дозвіл на що-небудь, по-друге, взаємна домовленість, порозуміння, по-третє, підтвердження чого-небудь

або погодження з чим-небудь. Згоду зі співрозмовником зазвичай представляють стверджувальні висловлювання.

У нашій роботі погоджуємося з думкою К. А. Оразолінової і виокремлюємо такі прагмазначення згоди в українській мові [3, с. 82]:

1) згода-підтвердження: *«Стривайте, це не жандарми, у них лише одна звивина, а для гумору потрібно хоча б зо дві... Так це ці малі шибеники!..»* (Неда Неждана, с. 3), *«Таки прийшла... Востаннє? Так, востаннє»* (Анна Багрян, с. 23), *«Дивіться, Черепуська культура ... 10 століття до нашої ери. Справді, гарно»* (Неда Неждана, с. 12);

2) згода-схвалення: *«Слухайте, друже, а де б оце ми могли посидіти ще трохи? Власне кажучи, вашмосце, я знаю тут одне місце. О, та це ж чудово!!»* (Ігор-Бондар-Терещенко, с. 45);

3) згода-дозвіл: *«Дозвольте лиш договорить! Саме у тім, є моя біда... Та постривайте, дайте доказать... Я із годинником до вас прийшла... Хвилинна стрілка? Що? Хвилинна стрілка... Та кажіть на милість»* (Анна Багряна, с. 13);

4) згода-обіцянка: *«Давайте свій годинник. Я поверну життя хвилинам вашим»* (Анна Багряна, с. 13);

5) згода-договір: *«Та клянуся, я не заподію йому лиха. То як, ви згодні на мою ціну? Гаразд! Я проведу вас»* (Неда Неждана, с. 178), *«Гаразд, я йду. Але ти дозволиш мені прийти іншим разом? Звичайно. Тільки без пророцтв»* (Неда Неждана, с. 194);

6) згода-поступка: *«Я б і за штуку погодився! Все одно нашу шахту через місяць закриють»* (Олексій Росич, с. 428);

7) часткова згода: *«Я вас десь бачила? Можливо, але ми не знайомились...»* (Неда Неждана, с. 177), *«Ти просто дурень! Може»* (Олександра Погребінська, с. 398);

8) невпевнена згода: *«Чи вам подобається її творчість? Здається, її оповідки подібні до картин»* (Ігор-Бондар-Терещенко, с. 36), *«Стривай, він трохи косить очима? Так, здається, трохи є»* (Неда Неждана, с. 173);

9) згода-допущення: *«Але я так не можу... він не телефонує... Може, він боїться, що його знову лаятимуть, мовляв, знову він телефонує о третій голині ночі»* (Ігор-Бондар-Терещенко, с. 47), *«Можливо, тому, що люди самі хочуть влаштувати сюрпризи. Можливо»* (Неда Неждана, с. 12);

10) ввічлива згода: *«А якщо буде на те ваша ласка, по пару франків. З задоволенням. До того ж мені справді сподобалося, як співає ваша подруга»* (Олег Миколайчук-Низовець, с. 82), *«Усе було прекрасно. До побачення! Спасибі!»* (Олександра Погребінська, с. 388);

11) іронічна згода: *«Невже у мене таке задоволене обличчя, що ви весь час намагаєтесь мордувати мене цими лимонами? Не будьте дитиною, пане не Бальзак»* (Олег Миколайчук, Неда Неждана, с. 144), *«І за це я просила одну-єдину річ: забути її! Чудово, я чекатиму тебе як вірний пес, а ти розважатимешся в лупанарі з десятками ссавців?»* (Неда Неждана, с. 151).

Отже, в сучасній драматургії можна виокремити велику кількість прагмазначень згоди, що представлені зазвичай стверджувальними реченнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В. О. Українська морфологія / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
2. Неждана Неда. І все-таки я тебе зраджу / Неда Неждана. – Режим доступу : <http://www.kurbas.org.ua/dramlab/neda/lvsetakyla.pdf>.
3. Оразолінова К. А. Коммуникативные смыслы согласия и способы их вербализации в русском языке / К. А. Оразолінова // Вестник Челябинского гос. ун-та. – 2012. – № 02 (256). Филология. Искусствоведение. – Вып. 62. – С. 81–86.
4. Пугачева Е. Н. Невербальные средства выражения согласия в русском и китайском языках / Е. Н. Пугачева, Ли Кехань // Сб. науч. тр. SWorld по материалам Междунар. научно-

- практич. конференції «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития 2011». – Одесса, 2011. – С. 3–10.
5. Сучасна українська драматургія : альманах / упоряд. Я. М. Верещак. – К. : Фенікс, 2007. – Вип. 4. – 344 с.
 6. У пошуку театру: Антологія молоді драматургії / упоряд. Н. М. Мірошніченко. – К. : Смолоскип, 2003. – 545 с.
 7. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. – 3-є вид. зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

Ю. В. Датченко (м. Дніпропетровськ)

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ПИСАНКАРСТВА

Потреба впорядкування українських термінологічних систем є одним із актуальних завдань сучасної лінгвістики. Вивчення історії української термінології як підсистеми загальної лексичної системи мови зумовлена появою кількісних і якісних змін в лінгвістичній моделі світу, що представлені термінологіями різних фахів.

У зв'язку з відродженням національних українських традицій виникла потреба у вдосконаленні, унормуванні, стандартизації систем термінів, сформованих на базі слів із національно-культурним компонентом. До таких систем можна зарахувати термінології найдавніших ремісничо-виробничих, художньо-виробничих обрядів і промислів. У межах діалектного термінознавства було здійснено наукові розробки І. Зінченко, І. Сабодаш, В. Бережняк, Л. Спанатій, Н. Клименко. На загальнонаціональному рівні було проведено дослідження термінолексичної художньої кераміки (Н. Левун), художньої різьби по дереву (О. Гриджук), художнього розпису (Ю. Рисіч).

Терміносистема, що формується на базі писанкарської лексики, не була предметом вивчення. Дослідження писанкарської термінолексичної системи зумовлене як екстралінгвальними, так і лінгвальними чинниками. Екстралінгвальна інформація різних типів формується у зв'язку з такими чинниками: відродженням і поширенням писанкарства й оздоблення пасхальних яєць, які є невід'ємною складовою української культури; появі наукових, науково-популярних, дидактичних видань із писанкарства; актуалізацією вітчизняних і закордонних наукових досліджень у цій галузі. Дослідження писанкарської термінологічної системи не лише заповнить відчутну прогалину у висвітленні цієї теми, а й стане логічним продовженням цієї наукової праці, що проводилась українськими вченими стосовно термінологічних систем.

Актуальність дослідження процесу становлення і особливостей формування термінології писанкарства зумовлена необхідністю систематизації писанкарських термінів для їх подальшого унормування і закріплення в термінологічних словниках. Дослідження писанкарської термінолексичної системи як однієї з підсистем фахової ремісничої лексики, певною мірою наближеної до розмовної мови, допоможе розкрити загальні тенденції розвитку української мови, виявити специфічні риси самої терміносистеми, а також основні принципи її формування і засоби номінації.

Метою статті є дослідження процесу становлення української термінології писанкарства й оздоблення пасхальних яєць. Матеріалом для дослідження стали спеціальні історико-мистецтвознавчі, історико-етнографічні видання, навчально-методичні розробки.

Треба зазначити, що найпершим джерелом, в якому згадується традиція писання писанок та їх використання в Україні, є видання Гійома Левассера де Бопла-

на «Опис України...», яке вийшло французькою мовою в 1660 р. [2]. Але введення цієї інформації як матеріалу до становлення термінології писанкарства є недоречним, оскільки опис не відображає особливості терміносистеми.

До **першого** етапу становлення писанкарської термінології можна віднести етнографічні матеріали кінця XIX ст., зокрема в працях С. Кульжинського, М. Сумцова, М. Кордуби, І. Шулікова, В. Кравченка, І. Гургули міститься інформація щодо походження традиції написання писанок, великодніх обрядів, народних вірувань і легенд в різних регіонах України. Воскова техніка розпису писанок вперше описана в альбомі Пелагії Литвинової «Южно-русский орнамент», який вийшов у Києві в 1878 р. [7]. Але основною віхою й початком систематичного опрацювання писанкарства став заклик М. Сумцова до громадськості з проханням надати повідомлення про писанки, який було надруковано в 76-му номері «Харківських губернських відомостей» у 1889 р. Стаття була передрукована в багатьох виданнях, а також у Польщі й Сербії [11, с. 40]. Згодом вийшло в світ видання М. Сумцова «Писанки», в якому міститься інформація щодо легенд, вірувань, традицій, технік та символів писанкарства [12]. Видатний мистецтвознавець С. Кульжинський зробив найповніший опис різновидів технік писанкарства в ґрунтовній праці «Описание коллекции народных писанок» (1899) [6]. У каталозі міститься велика за обсягом стаття про історію колекції народних писанок Лубенського музею К. Скаржинської, походження звичаю виготовлення писанок, класифікація писанок за типами, а також таблиці з 2219 писанками, які мали порядковий номер, а також вказувалися рік і назва писанки. Ця робота вважається найбільш повним опрацюванням та висвітленням теми писанкарства кінця XIX ст.

До **другого** періоду можна віднести матеріали з писанкарства початку XX ст., які зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Записи В. Беха-Казчука «Писанки та мальованки» В. Кравченка; І. Шулікова «Пасхальные яйца на Волини» (1915 р.), В. Кравченка «Короткий історичний огляд про походження крашанки та писанки на паску» стали предметом опрацювання В. М. Ткаченко [13] й містять інформацію щодо звичаїв, фарбування, способів виконання й використання писанок. До цього ж періоду можна віднести й матеріали Г. Танцюри, Ф. Вовка, Д. Щербаківського, які зберігаються у Фонді Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка ІМФЕ ім. М. Т. Рильського й у Науковому архіві Інституту археології НАН України [13].

Певну інформацію про писанкарство України можна отримати в результаті опрацювання колекцій писанок та архівних документів з фондів музеїв та заповідників України. Значні колекції писанок знаходяться у фондах Державного музею українського народного декоративного мистецтва, Музеї народної архітектури та побуту України, Музеї етнографії та художнього промислу (м. Львів), Музеї писанки в Коломиї, харківських музеях [14]. Вивчення фондових матеріалів дає можливість виявити особливості термінології писанкарства.

Третій період припадає на другу половину XX ст. У 1968 р. було видано альбом Е. Біняшевського «Українські писанки» [1]. У вступній статті автор розповідає про писанки, їх орнамент, подає символічне значення знаків. У дослідженні М. Зєлик «Пише писанки бабуня, пише мама, пишу я» основна увага приділена символіці писанок з ґрунтовним поясненням. Крім того, подано також основні лінії розташування символів на писанці [4]. У 1994 р. З. Еліївом видано альбом «Двадцять кіп писанок» (Нью-Йорк), у ньому вміщено 1200 зображень писанок з назвами орнаментів [3, с. 28–31]. Альбом містить також «Показчик писанкових назв» і «Показчик місцевостей походження писанок» [3, с. 13], що дає можливість знайти писанки за назвою або за місцем походження. Зазначені праці можна використати для опрацювання термінологічної лексики писанкарства.

На **четвертий** період (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) припадає активне вивчення і опрацювання матеріалу, пов'язаного з писанкарством. Наукові праці В. Мицика [8], О. Шестакової [16], Т. Кара-Васильєвої [5], М. Селівачова [10], Ю. Смолій [11], П. Сухого [13] містять ґрунтовні історичні й мистецтвознавчі розвідки, в яких подано багатий матеріал з писанкарства. На окрему увагу заслуговує видання «Українські термінологічні словники з мистецтвознавства й етнології» (1999), що містить матеріали конференції, присвяченої 100-річчю від народження видатного лексикографа Миколи Трохименка. Перший розділ «Загальні проблеми теорії та практики термінологічної лексики в мистецтвознавстві й етнології» складають 14 статей, що репрезентують дослідження теоретичних питань і практичного застосування термінів. Дослідження пропонуються як моделі словників з тієї чи іншої галузі: реставрації пам'яток культури, станкового живопису, гаптування, лозоплетіння, деревообробництва, склярства, каменярства, скринництва [15]. У 2002 році було видано збірник наукових праць «Проблеми термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології» [9]. На жаль у обох виданнях не було представлено матеріалів з термінологічної лексики писанкарства.

Здебільшого цей період ознаменовано введенням курсу писанкарства в програму гуртків й уроків трудового навчання в школах, отже, ще однією групою джерел становлення термінологічної лексики писанкарства є навчально-методичні розробки, посібники, рекомендації для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Розробки Л. Гребеншикової, О. Данилевич (1991), О. Білоус, З. Сташук (1997, 2005), С. Дейсун (2002), С. Стадник (2003, 2006), А. Малиніної, І. Малиніної і О. Гріднєвої (2005), В. Манько (2005), Т. Дубіч (2005), І. Клід (2006), М. Іванішин (2006), Т. Коновал (2007), М. Сорохан (2010), С. Бойко (2010), Ю. Датченко (2011), О. Стрілець (2012), Білоус (2012), Л. Гетманенко (2014) та інших майстрів містять багатий матеріал для дослідження. Важливим джерелом можуть бути польові записи, спілкування з народними майстринями-писанкарками, етнографічні дані, архівні та літературні джерела.

Таким чином, становлення термінологічної лексики писанкарства відбувалося протягом чотирьох основних періодів, значний масив джерел може бути підґрунтям для подальшого опрацювання, оскільки фахові термінологічні словники й енциклопедії систематизують накопичений інформаційний досвід кількох поколінь і сприяють результативності наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біняшевський Е. Українські писанки : альбом / [вст. стаття, акварелі та упоряд. Ераста Біняшевського] / Е. Біняшевський. – К. : Мистецтво, 1968. – 96 с.
2. Боплан Г. Опис України / Г. Боплан. – К. : Наук. думка, 1990. – 252 с.
3. Еліїв З. Двадцять кіп писанок / З. Еліїв. – США, Нью-Йорк, 1994. – 31 с.
4. Зелик М. Пише писанки бабуня, пише мама, пишу я / М. Зелик. – К. : Укр. центр народ. творчості, 1993. – 48 с.
5. Кара-Васильєва Т. Писанка – культурний символ України / Т. Кара-Васильєва // Писанка. – 1994. – № 6. – С. 6–8.
6. Кулжинский С. Описание коллекции народных писанок / С. Кулжинский. – М., 1899. – Вып. 1. – 176 с.
7. Литвинова П. Южнорусский народный орнамент / П. Литвинова. – К., 1878. – Вып. 1. – 13 с.
8. Мицик В. Писанки Черкащини / В. Мицик, О. Фісун. – К. : Родовід, 1992. – 60 с.
9. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології / ред. М. Селівачов. – К. : Ред. вісн. «АНТ», 2002. – 264 с.
10. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) : навч. посіб. / М. Р. Селівачов – К. : Ред. вісн. «АНТ», 2005. – 399 с.
11. Смолій Ю. Писанки Катеринославщини / Ю. Смолій // Народне мистецтво. – 2000. – № 1–2. – С. 40–43.
12. Сумцов Н. Писанки / Н. Ф. Сумцов. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1891. – 49 с.

13. Сухий П. Ретроспективно-географічні особливості розвитку писанкарства в Галицькій Гуцульщині [Електронний ресурс] / П. Сухий, І. Вах. – Режим доступу : <http://arr.chnu.edu.ua/handle/123456789/274>.
14. Ткаченко В. М. Розвиток українського писанкарства кінця ХІХ – початку ХХІ ст.: регіональні особливості, сучасні трансформації : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія». – К., 2012. – 214 с.
15. Українські термінологічні словники з мистецтвознавства й етнології: досвід складання, проблеми та перспективи підготовки / упоряд. М. Селівачов. – К. : Ред. вісн. «АНТ», 1999. – 74 с.
16. Шестакова О. Писанкарство [Електронний ресурс] / О. Шестакова. – Режим доступу : <http://www.mundm.kiev.ua/COLLECTN/EGGS.HTM>.

К. В. Дегтярева (г. Полтава)

К ВОПРОСУ О КОСВЕННЫХ РЕЧЕВЫХ АКТАХ В МЕДИЦИНСКОМ ДИСКУРСЕ (лингводидактический аспект)

Феномен косвенных речевых актов (далее КРА) считается интересным явлением как в лингвистическом, так и в лингводидактическом аспекте. Впервые на них обратил внимание Дж. Сёрль, сформулировав (в виде гипотезы) следующее общее определение понятия косвенного речевого акта: «...В косвенных речевых актах говорящий передает слушающему большее содержание, чем то, которое он реально сообщает, и он делает это, опираясь на общие фоновые знания, как языковые, так и неязыковые, а также на общие особенности разумного рассуждения, подразумеваемые им у слушающего» [3, с. 197]. Проблема КРА, как ее сформулировал Дж. Сёрль, «заключается в выяснении того, каким образом говорящий может с помощью какого выражения выражать не только то, что оно непосредственно означает, но и что-то "другое"» [3, с. 196]. Г. П. Грайс [2], говоря о косвенных речевых актах, выделил два типа значений высказывания: то, о чем говорится, и то, что подразумевается. То, что говорится, совпадает с логическим содержанием высказывания. Вся остальная часть информации в высказывании – выводное значение – «импликатура». Следовательно, КРА – это акт, в котором происходит «подмена» одного акта другим. Происходит это, как отмечает Е. Ключев, по следующим причинам: «из-за "этикетного балласта", сегодня обременяющего язык более чем когда-либо в прошлом, отчасти в силу интернациональной стереотипизации речевого опыта, отчасти в силу некоего сложного периода, переживаемого языком в наши дни» [2, с. 212]. Таким образом, речь все дальше уходит от прямых форм выражения, непосредственно связанных со значением составляющих единиц. Иными словами, в повседневной речевой практике все чаще появляются ситуации, когда прямое выражение интенции становится некорректным или даже недопустимым.

Вместе с тем считаем ошибочным понимание, что только к концу ХХ столетия лингвистика в связи с развитием философии языка и теории речевых актов обратила внимание на косвенное выражение смысла. Подобные языковые явления были замечены достаточно давно и стали предметом исследования, в частности, в стилистике в связи с изучением аллюзий и намёков, иносказания, игры слов и т. п. Но эти языковые средства рассматривались лишь как стилистические приемы и только после развития теории речевых актов и коммуникативной лингвистики в целом получили новое освещение.

Все сказанное как нельзя лучше объясняет достаточно широкое распространение КРА в медицинском дискурсе в силу его интенциональности, конвенциональности, даже суггестивности (М. Барсукова). Интенциональность медицинского дискурса предполагает статусное неравенство врача и пациента или его близких людей. Врач должен создавать атмосферу уверенности с его стороны, быть

профессиональным, пациент, в свою очередь, должен слушать врача и выполнять все его предписания. Для того чтобы создать атмосферу доверия и искренности, на протяжении многих веков врачи выработали особые формы поведения, которые и легли в основу медицинского дискурса. Важное место в реализации данных стратегий занимают КРА, позволяющие имплицитно, не «в лоб» передать нужную информацию, создав при этом вежливый фон. Не являясь обязательной, вежливость создает условия для эффективного профессионального влияния на пациента. Диалоги врача с пациентом, его советы, рекомендации строятся с использованием различных этикетных формул, так называемых «вежливых конструкций», являющихся преимущественно КРА. С другой стороны, пациент в силу различных причин не всегда может эксплицировать свою жалобу, прибегая к различным намекам, иносказаниям, т. е. КРА (стоит хотя бы вспомнить известную интермедию В. Винокура «Доктор, у меня это...»). Таким образом, КРА являются достаточно частотными и прагматически оправданными в медицинском дискурсе.

Анализ монологических текстов и главным образом диалогов, включенных в разделы учебников и пособий по русскому языку как иностранному для медицинских вузов прошлых лет и новых изданий, свидетельствует о том, что авторы прибегают к упрощению языкового материала. Особенно это заметно в практически полном игнорировании КРА в диалогических текстах. Таким образом, медицинский дискурс, представляющий собой сложное коммуникативное образование, не находит своего полного отражения в учебной работе. Полагаем, что в обучении будущих врачей русскому языку важен учет, по крайней мере, главных элементов профессиональной реальности, на фоне которой развивается медицинский дискурс.

Считаем, что на занятиях по русскому языку как иностранному в медицинских вузах должно уделяться внимание обучению КРА, при этом работа должна проводиться с использованием таких приемов: наблюдение, сопоставление, продуцирование собственных высказываний с использованием данного языкового материала в виде лексических средств, грамматических моделей и т. п. Учет данных речевых средств и обучение им будет способствовать формированию высококвалифицированного специалиста, способного воспринимать особенности профессиональной реальности и интегрироваться в мультикультурный мир.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. (Лингвистическая прагматика). – М. : Прогресс, 1985.
2. Ключев Е. В. Речевая коммуникация : учеб. пособ. для ун-в и вузов / Е. В. Ключев. – М. : Приор, 1998. – 224 с.
3. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. (Теория речевых актов). – М. : Прогресс, 1986.

Л. И. Дука (г. Запорожье)

СИГНИФИКАТИВНОЕ, КОННОТАТИВНОЕ И ЭМПИРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ОНИМОВ

Имя собственное, как и любое слово языка, несет определенную информацию, входит в языковую систему, образуется по ее законам, по определенным правилам реализуется в речи и подвергается в ней изменениям.

Значение имени собственного формируется под разноаспектным влиянием языковой и внеязыковой действительности. Онимы несут понятийное содержание, микрокомпоненты которого складываются под воздействием действительности, выступающей как множество референтов, которые существуют, а потому мо-

гут быть названы именами. Они содержат коннотации, а также имеют ассоциативные поля, которые создаются под влиянием менталитетного универсума – общественного сознания. Совокупность этих факторов и формирует прагматический потенциал онимов.

Сигнификативное значение представляет собой такую конкретность содержания, которая требует столь же конкретной, в пределах единственно возможной формы, для своего выражения. Дж. Серль показал, что собственные имена устанавливают референцию, хотя и некоторым расплывчатым образом, они также имеют некоторый расплывчатый смысл. Серль подчеркнул, что онимы – не дескрипции, но они колышки, на которые навешиваются дескрипции [3, с. 108]: Лев Толстой – автор «Анны Карениной»; Солнце – центральная звезда солнечной системы и т. д.

Онимы не называют понятий до тех пор, пока не установлена связь между объектом и онимом в нашем сознании. В семантике имен собственных преобладают конкретные и более генерализованные семы, которые имеют отображаемый и ассоциативный характер.

Фундамент, на котором строится прагматическая теория, является концептуальным, что выражается, например, при общем анализе деятельности и взаимодействия; а также – эмпирическим, что видно из исследований психологических и социальных особенностей порождения и восприятия речи в процессе коммуникации [2, с. 12].

Эмпирическое значение, то есть чувственно воспринимаемая человеком действительность, – важнейший источник стереотипов языковой информации. Национально-культурные символы вырастают в практическую деятельность человека, хранят в образном спектре много следов соприкосновения с реальной действительностью. Язык является единственной знаковой системой, в которой зафиксирована не только реальная, но и символическая вселенная, творчески переработанная в действительность. В. Брожик писал: «Включенный в общественную реальность словесный знак выступает не только как носитель значения, но и как составная часть национальной культуры» [1, с. 178].

Языковая информация отражает разнообразные стороны жизни человека и пути развития общества. Так, имя Александр берет свое начало от греческого Александрос («защитник людей»). В античности это было дополнительное хвалебное имя греческой богини Геры и римского бога Марса. Нам знакомы имена царя Александра Македонского, полководца Святого Благоверного князя Александра Невского, которого церковь причислила к лику святых за его отвагу и добродетель; гранитная колонна Александрийский столп, Александрийская колонна архитектора Монферрана; Александритом назван один из видов уральского хризоберилла. Носили это имя и многие писатели: Пушкин, Грибоедов, Островский, Герцен, Блок, Твардовский, Корнийчук, Довженко. И город Запорожье до 1921 года назывался Александровском. Это имя популярно и в народе: много сказок и поговорок связано с именем Александр.

Символ является знаком, потому представляет единство означающего и означаемого, то есть символизирующего и символизируемого. Как и личные имена, мифонимы, превращаясь в образы-символы, отражают при этом определенную систему художественных смыслов. Например, Геликон – гора в Средней Греции, в символе представляет внешнюю сторону (символизирующее, означающее) и соответствует символизируемому (означаемому) – «творчество». Ассоциативный ореол мифонима, окутывающий ядро значения имени, позволяет определить имя как слово с богатым набором вероятностных знаков, благодаря которым значение мифологического имени приближено к энциклопедическому содержанию.

Ассоциативный компонент онимов не возникает, а лишь актуализируется в особых ситуациях, когда говорящий эмоционально оценивает и лингвистически осмысляет имя.

Одним из компонентов прагматического потенциала является внутренняя форма онима – это внутреннее семантическое основание данного значения слова. Оживление мотивированности имени собственного раскрывает прагматический потенциал. Это явление прослеживается в самых различных типах онимов, соотносимых к тому или иному понятийному признаку, в них варьируется тот признак, который заложен в качестве основы: антропонимы: Людмила – «людям милый»; Владимир – «владеть миром»; топонимы: Запорожье – «за порогами», Приморск – «при море» и т. д. Кроме того, внутренняя форма онимов используется в качестве выразительных средств в языке художественной литературы, в публицистике, фольклоре: Скотинин у Д. И. Фонвизина; Очумелов у А. П. Чехова; Смердяев у Ф. И. Достоевского и др. Все это «говорящие» фамилии, фамилии-характеристики. Топонимы также могут быть характеристиками: Дырявино, Горелово, Неурожайка у Н. А. Некрасова; Город Глупов у М. Е. Салтыкова-Щедрина; село Горюхино у А. С. Пушкина. Особый колорит приобретают эргонимы в художественных произведениях или же в названиях самих художественных произведений (идеонимы): название гостиниц «Лобзик», «Стоимость», артелей «Красный петух», романов и повестей «Ухо», «Шея», «Форточка» у Е. Ильфа и И. Петрова. Авторы часто обыгрывают в своих произведениях первоначальное значение личных имен: «Знаю я про одного человека, очень резко пишет в книгах и по справедливости. И ума всеогромного, и взгляд строгий на портрете. Это граф Толстой! И имя ему Лев! Имя-то какое – Лев!» (И. С. Шмелев «Человек из ресторана»).

Внутренняя форма не является обязательным компонентом сигнификативной структуры слова. Затемняется внутренняя форма в сокращенных или сложносокращенных онимах (аббревиурованных именах) типа: Гертруда (героиня труда), Мих. Мих. (Михаил Михайлович); Донбасс (Донецкий угольный бассейн).

Переход онимов в апеллятивы возрождает и усиливает в них функции обобщения и оценки: «До муссалини, лениных, сталиных, троцких, свердловых, ворошиловых, тухачевских, гитлеров – еще не близко. Но может статься, что и рукой подать» (НГ, 22.02.14); «А театры? Там тоже правят товстоноговы да марки захаровы, шатровы да гельманы» (Театральный вестник, 2013, № 10).

В русском языке значительно расширилось ономастическое пространство за счет бурного роста эргонимов: названий частных предприятий торговли, различных фирм и объединений, открытых и закрытых акционерных обществ, компаний, банков и др. Эргонимы называют понятия больше, чем антропонимы, топонимы, гидронимы и т. п. Так, когда хозяина кафе «Сказка» спросили, почему так называется кафе, он шутливо объяснил: «Жизнь у нас, как в сказке, чем дальше – тем страшнее», а потом добавил: «Уж очень вкусно приготовлена пища, много сладостей, и дешево – как в сказке!».

Коннотация у онимов имеет логико-сигнификативный и эмоционально-экспрессивный характер. Она показывает, как картина мира отображается в общественном сознании и какова она, эта картина. Образность, присущая метафоре, усиливает эмоциональное восприятие, поскольку содействует преобразованию абстрактного в конкретное, ср., антропонимы Клава – «глупая женщина», Петя – «простак», топонимы: Швейцария – «богатство, зажиточность», Донбасс – «война, катастрофа» и др.

Таким образом, вычленив из языковой информации сигнификативное, коннотативное и эмпирическое значения, приходим к выводу, что имена собственные, связанные с понятием через апеллятив, выполняют функцию выделения и способствуют формированию прагматического потенциала онимов. Имена собственные несут в себе языковую информацию, запечатляя социокультурную и

наивно эмпирическую картину мира. Национально-культурные символы вырастают в практическую деятельность человека, Имена собственные, превращаясь в символы, отражают определенную систему художественных смыслов. В процессе воздействия языковой информации внутренняя форма играет огромную роль, являясь способом преобразования, внедряя в значение слова ассоциативно-образное представление. Ассоциативный компонент онимов актуализируется в особых ситуациях, когда говорящий эмоционально оценивает или осмысляет имя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брожик В. Марксистская теория оценки / В. Брожик. – М. : Прогресс, 1982. – 271 с.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникации / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Серль Дж. Собственные имена / Дж. Серль. // Даугава. – Рига : Изд-во ЦК КП Латвии, 1989 (12). – С. 108.
4. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Л. П. Дядечко (г. Киев)

ИМЕННЫЕ АВТОНОМЕРА КАК НОВАЯ ДИСКУРСИВНАЯ ПРАКТИКА

Деятельностный подход в языкознании, при котором номинативные и вербально-коммуникативные процессы рассматриваются исследователями с учетом условий их протекания, закономерно привел к обращению и последующему закреплению понятия дискурсивной практики как способа осмысления и представления общественной жизни. Сформировавшееся на базе социального конструктивизма, это понятие было адаптировано применительно к задачам лингвистики, где параметры дискурс-анализа определяются по-разному. Узкая трактовка термина, когда под дискурсивной практикой подразумевались «тенденции в использовании близких по функции альтернативных языковых средств разных уровней для выражения определенного смысла» [1, с. 246], сменилась широкой. Так, В. И. Карасик выделил три группы дискурсивных характеристик: социолингвистические, прагмалингвистические, тематические [6, с. 353–411]. Внушительный список релевантных аспектов описания дискурсивных практик предложила О. С. Иссерс, в который включила 10 позиций [5, с. 246].

Среди важнейших параметров, позволяющих выявить новые дискурсивные практики, она называет: 1) «технически или социально новый коммуникативный канал или носитель информации»; 2) «изменение установки, модальности»; 3) интердискурсивность (включение таких дискурсивно-лингвистических феноменов, «которые воспринимаются носителями языка как внешние, «чужие» по отношению к рассматриваемому типу дискурса»); 4) интеркодовость (наличие единиц вербальных и невербальных семиотических систем) [4, с. 23–24].

Все эти черты свойственны именным автономерам, получившим распространение среди украинских автомобилистов после узаконения и стандартизации государственных знаков данного типа в 2006 году [2], что кардинально изменило принцип обозначения, предоставив возможность использовать в надписях полнозначные слова и, следовательно, рассматривать эти надписи как объект изучения лингвистов.

Еще 20–30 лет назад автомобильный транспорт мог быть отнесен к носителям информации лишь с оговорками из-за крайней скудости и однотипности представленного речевого материала. Припоминаются разве что констатирующие-предупреждающие надписи на грузовиках *Хлеб*, *Молоко*, *Люди*, *Не уверен – не обгоняй!*, на автобусах *Осторожно! Дети*, а также граффити *Помой меня*, дожившие до наших дней и теперь украшенные смайликами ☺ или ☹. (В настоящее время кузов широко используется как место для рекламы, в том числе социально-

политической, для коммуникативной игры автомобилистов [5, с. 100–116]; в маршрутных такси сформировался особый жанр шуточных объявлений [7]).

Фактически, только автономера были связаны с языковыми феноменами, так как наряду с числовой включали и буквенную часть, состоящую из трех компонентов, из которых первые две литеры представляли собой усеченное наименование места регистрации дорожного средства, например: **ЖИА** – Житомир, **ККД** – Краснодарский край. Переход на новую, двухбуквенную, систему обозначения административно-территориальной принадлежности, оторванную от языка (сравн. в киевских номерах вместо **КИ*** – АА, в днепропетровских вместо **ДН*** – АЕ), частично компенсировался в сериях типа АА00****ВР**, АА70****КС**, АА00****ВС**, где последний компонент толкуется как сложносокращенное слово (*Верховная Рада, Конституционный Суд, Верховный Суд Украины*). Примечательно, что появившейся в 2010 году серии АА******ХС** народом сразу же была приписана связь с фамилией *ХорошковСкого*, председателя Службы Безопасности Украины.

Последний пример наглядно свидетельствует о смещении представлений о престижности автономера в сторону его буквенной части (ранее привилегированные номера, именуемые в народе блатными, связывались с числовой частью, содержащей нули, повторяющиеся цифры) и об изменении модальности языкового компонента от нейтральной, сугубо официальной в усеченных топонимах – к оценочной в расшифровках обозначений серий, получающей широкий диапазон в именных знаках (сравн. примеры, приведенные далее). Безусловно, притягательная сила символики чисел не уменьшилась, поэтому любимые, связанные с биографией владельца дорожного средства, сакральные числа продолжают использоваться в индивидуальных автономерах, например: 777, ПФ 777, О 2222 О, В 0880 В (сравн. в связи с этим разошедшееся в масс-медиа сообщение, продублированное в [3], о том, что один из эмиратских шейхов выложил четырнадцать миллионов американских долларов за номерной знак с числом 1).

Использование в именных автономерах целостных наименований и даже фраз свидетельствует об интердискурсивности данной сферы, для которой значимым оказывается не только наличие ранее невозможных феноменов, в том числе полнозначных, не подверженных сокращению слов (исключая единичные случайные совпадения, сравн.: КИО – (*иллюзионист Игорь*) *Кио*, ДНА – *дна (реки)*, – лишь подтверждающие правило), но и отсутствие числового компонента: TARAS, СЯЙВО, СЕНТЯБРЬ, БОГ ЕСТЬ.

Наконец, именные знаки автомобилей отражают характерную для последнего времени тенденцию, состоящую в креолизации текста, когда надписи содержат вместе с вербальным феноменом невербальный, например, обозначение ОЛЯ сопровождается изображением сердца, KARLSON – пропеллера.

Мотивация обращения участника дорожного движения к номинативному творчеству и коммуникативной деятельности посредством номера может быть разной. Иногда за выбором наименования стоит целая идеология. Так, телеведущий и певец Антон Мухарский в своем блоге пояснил выбор номеров для своего автомобиля: «Третья машина <...> своеобразная дань анархии: батке Махно, махновскому движению и анархии как основополагающей догме Украины, поскольку у нас нет правового государства, а есть анархия с принципами «закон – цэ я», «моя хата з краю», «бо мэни трэба» и так далее. <...> Вот поэтому машина будет черного цвета, по лаку будет роспись мчащейся тройки с тачанкой, на капоте – портрет батки Махно, а сзади – обязательно пулемет Максима. И, разумеется, номера «Махно»» [8] ¹.

Обычно мотивы, по которым подбирается тот или иной номер для машин и мотоциклов, выступают в комплексе, тем не менее можно выделить и главное направление в процессе номинации, выражающееся в попытке владельцев:

¹ Источник информации подсказан студенткой Ю. Теклюк.

а) индивидуализировать свое транспортное средство: ANASTASI, СЬЮ, ТАТКА, БЕСТИЯ, KHAN, BAD BOY, БОГАТИР, ЛЫСЫЙ, ЖУСЯ, ВІТЬОК, см. также с числовым компонентом: ANGEL 9, МИЛЕДИ 2, С2 Н5 ON, ШАХТЁР (автобус клуба «Шахтер»);

б) персонифицировать средство передвижения: ШЕВЧЕНКО (автономера всемирно известного футболиста Андрея Шевченко), CHAPKIS (автономера знаменитого украинского танцора, хореографа и народного артиста Григория Чапкиса), ЧЕМПИОН (автономера многократного чемпиона Украины по спортивным танцам Александра Присяжнюка), КАРАОКЕ (автономера продюсера Игоря Кондратюка, знакомого широкому кругу телезрителей по еженедельной программе «Караоке на Майдане»);

в) рекламировать свою деятельность: ADVOKAT, АДВОКАТ, ДОКТОР, DOKTOR, ХИРУРГ, LAWYER, ЮРИСТ, ХІМІК, ROCKERUA, СОМЕЛЬЕ, PRODUCER, ГЛАВБУХ, AUDITOR, ЕКСПЕРТ, АВІАТОР, ПРОРАБ, PRORAB, DESIGNER, DJ DAVAY 1, DJ EVA, УЧЁНЫЙ. Особенно наглядно выдвижение на первый план рекламных целей в именных номерах фирм, например: RUSRADIO (компания «Русское радио»), КАУ 39 («Кур'єрська авіапошта України»), СУШИЯ (рестораны сети «Сушия»), MOLINO 71 (пиццерия «il Molino»), MIRA (фирма «Mira»), ДВЕРИ (фирма «Весь мир бронедверей»), ШАРИКИ (фирма «Шарики по-киевски»), СЕРВИС (сервисный автоцентр в Одессе);

г) эпатировать других участников движения, прохожих. Явно скандальны номера AZER – уничижительное прозвище азербайджанцев (и других народов Востока), принадлежащие автомобилю, за рулем которого сидит мужчина с внешностью, характерной для представителей данной национальности. Провокационность именных автономеров связана чаще всего с содержательной стороной обозначения: MANIAK, MANIAC, KILLER, WANTED, ЗМЕЙЯ, ГЮРЗА, КАЮК, REACTOR, ЩУР, ЯНЕК, GARGONA, реже – с формальной, например: ЫЫЫЫ;

д) вступить в диалог с теми, кто едет рядом. Выделяются две группы автосообщений. Одни надписи представляют собой речевые формулы этикета: ПРЕВЕД, ZDOROVO, САЛЮТ, С БОГОМ, ДЯКУЮ, GOODBYE (сравн. также обращение к котам, перенесенное в сферу автомобильного транспорта: КИС КИС), вторые – служат для регламентации поведения на дороге, обычно апеллируя к высшим силам, которые призваны защитить водителя и пассажиров: НЕПСИХУЙ, БОГ ЕСТЬ, БОГ Є, ИЩИ БОГА, ВЕРЕН БОГ, БОГ БЛАГ, ЖИВ БОГ, БОГ ДАН (по-видимому, в последнем случае наблюдаем разложение на составляющие имени владельца машины), БОГ ВЕЛИК. (Популярные на текущий момент надписи ПТН ПНХ детерминированы политически, однако они не являются государственными знаками, о которых идет речь в статье; сравн. также псевдоавтономера АТО).

Вовлечение в общение окружающих характерно и для однословных именных номеров автомобилей. Показательна в этом отношении надпись ТРАМБАЙ на машине марки «Хонда», привлекающая своей парадоксальностью, а еще как бы предлагающая вспомнить популярное некогда предостережение *Трамвай не машина – не объедет* и, следовательно, советующая водителям и пешеходам быть внимательнее на дороге.

Таким образом, именные автономера как новое речевое, обладающее всеми важнейшими характеристиками дискурсивных практик, расширяет систему новейших из них, выделяясь на фоне этих практик, как свидетельствуют примеры, своей ориентацией на презентабельность, эксклюзивность и языковую игру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. ДСТУ 4278:2006 Дорожній транспорт. Знаки номерні транспортних засобів. Загальні вимоги. Правила застосування. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 12 с.

3. Именные номера: стоимость и процедура получения в Украине // АвтоПортал. – 2013. – 23 сентября. – Режим доступа: <http://autoportal.ua/articles/encyclopaedia/27398.html>.
4. Иссерс О. С. Что такое «новые дискурсивные практики»? / О. С. Иссерс // Русский язык в поликультурном мире : IV Междунар. науч.-практ. конф. (7–10 июня 2010, г. Ялта) : сб. науч. тр. / под общей ред. Л. А. Кудрявцевой. – К., 2011. – 300 с.
5. Иссерс О. С. Люди говорят... Дискурсивные практики нашего времени: монография / О. С. Иссерс. – Омск : Изд-во Омск. гос. ун-та, 2012. – 276 с.
6. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 521 с.
7. Норман Б. Ю. Жанр шутливых объявлений в маршрутных такси / Б. Ю. Норман // Жанры речи : сб. науч. статей. – Вып. 5. – Саратов : Колледж, 2007. – С. 429–438.
8. Mitsubishi L200: Мама Анархия. – Режим доступа : http://www.carstyling.ru/ru/entry/Mitsubishi_L200_Mama_Anarhiya/ (дата обращения 12.02.2015).

М. И. Жадлун (г. Днепропетровск)

ОБРАЗ МОРЯ В ПОЭМЕ А. АХМАТОВОЙ «У САМОГО МОРЯ»

Море является одним из фундаментальных понятий в образе мира. Лексема «море» («древне индоевропейское слово, обозначающее большое водное пространство» [6, с. 152]) входит в основу лексикона человечества.

Содержание концепта «море» в русской национально-языковой картине мира складывалось веками, фиксировалось в лексике и фразеологии, в устных (поговорки, пословицы, загадки, сказки) и письменных текстах, передаваясь из поколения в поколение, обогащалось и усложнялось.

В русской поэзии образ моря широко использовался в творчестве М. В. Ломоносова, А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, С. А. Есенина, М. Володина, А. Ахматовой и др.

Для А. Ахматовой, родившейся в Одессе в семье инженера-механика флота, море имело особое значение, о чем свидетельствуют в частности строки ее воспоминаний о ранних годах жизни и творчества: «Каждое лето я проводила в Севастополе, на берегу Стрелецкой бухты, и там подружилась с морем. Самое сильное впечатление этих лет – древний Херсонес, около которого мы жили» [1, с. 17]. Именно в этот период была написана поэма «У самого моря» (1914 г.).

Анализ языковой интерпретации концепта «море» в данной поэме позволит увидеть особенность осмысления и восприятия моря поэтом, определить роль и место образа моря в произведении и тем самым дополнить представление о его значимости во всем творчестве А. Ахматовой, в котором образ воды является одним из ключевых.

При этом необходимо отметить, что, несмотря на значение для Ахматовой моря как такового, в ее поэзии образ моря (т. е. его художественно-языковое воплощение) представлен не столь широко. Поэму «У самого моря» можно считать самым «морским» ее текстом, что доказывает характеристика семантической структуры одноименного концепта.

Концепт «море» в произведении объективируется именем концепта – «море» (10 словоупотреблений), являющимся его ядром, а также его репрезентантами, которые образуют ближнюю, дальнюю и крайнюю периферию. К ближней периферии мы отнесли лексемы «вода» (5 словоупотреблений), «бухты» (4), «берег», «пещера», «ласточки» – по 3 словоупотребления, к дальней – причислили лексемы, представленные двумя словоупотреблениями («волны», «камни», «скалы», «ветер», «рыба», «рыбаки», «лодка», «парус (-а)», «яхта», «маяк (-и)», «Херсонес»), к крайней периферии – лексемы, которые в тексте зафиксированы лишь один раз («взморье», «пена», «прибой», «мыс», «пристань», «Фиолент», «Корсунь», «броненосец», «чайка», «песок», «камбала», «крабы», «медузы»).

В поэме повествуется о юной девушке, ожидающей своего суженого – царевича. В произведении важное место отведено морю – оно выступает фоном для описания событий, чувств и душевного состояния лирической героини.

Уже само название поэмы говорит о том, что все действия и события происходят на берегу моря, и не просто у моря, а у самого моря. Интересно то, что на этот уточняющий компонент «самый» в названии поэмы обратил внимание А. Блок, который свое впечатление о поэме в целом отразил в письме к молодой А. Ахматовой: «Прочтя Вашу поэму, я опять почувствовал, что стихи я все равно люблю, что они – не пустяк, и много такого – отрадного, свежего, как сама поэма. Все это – несмотря на то, что я никогда не перейду через Ваши «вовсе не знала», «у *самого моря*», «*самый* нежный, *самый* кроткий» (в «Четках»), постоянный «совсем» (это вообще не Ваше, общеженское, всем женщинам этого не прощу)» [4, с. 162].

По мнению В. М. Жирмунского, литературным образцом для А. Ахматовой во время написания «У самого моря» послужила «Сказка о рыбаке и рыбке», откуда происходит и ее заглавие («Жил старик со своею старухой у самого синего моря») [4, с. 163]. «Ахматова воспользовалась русским народным стихом с женскими окончаниями, как он был освоен Пушкиным... К Пушкину восходит и повествовательная интонация стихотворной сказки, ее эпическая манера, элементы народной лексики и фразеологии, подхватывания и параллелизмы, характерные для народного устно-поэтического сказа» [4, с. 163].

Еще одним источником вдохновения, о чем писала в своих заметках сама А. Ахматова, стало творчество А. Блока. Так, зачин поэмы («*Бухты изрезали низкий берег, / Все паруса убежали в море*» [1, с. 121]) является прямой аллюзией на строки: «*С ней уходил я в море / С ней покидал я берег...*» [3, с. 119] (стихотворение «Венеция» из цикла «Итальянские стихи»). Как отмечает А. П. Лонго, А. Ахматова «описывает черноморское побережье, за которым угадываются средиземноморские и южные берега Италии. Живые впечатления Ахматовой об Италии, после поездки туда в 1912 г., стали для нее «сновидением, о котором помнишь всю жизнь»» [5, с. 111].

Несмотря на указанные аллюзии на произведения А. С. Пушкина, А. Блока, поэма А. Ахматовой автобиографична. Этой ее особенности посвящена статья А. П. Лонго ««Я» лирическое и «я» биографическое в поэме Анны Ахматовой «У самого моря» [5], в которой, помимо прочего, представлено соотношение конкретных строчек поэмы с реальными местами вблизи Херсонеса, где бывала Ахматова, однако роль моря в выражении авторского «я» в статье не рассматривается.

А. Ахматова рисует очень реальную картину моря, наделяя его рядом качественных характеристик:

– пространственная – называет огромные территории, занятые водой – «*И уплывала далеко в море*» [1, с. 121], «*Когда я стану царицей, / выстрою шесть броненосцев / И шесть канонерских лодок, / Чтобы бухты мои охраняли / до самого Фиолента*» [1, с. 121], «*В нижней церкви служили молебны / О моряках, уходящих в море*» [1, с. 124]. Данная характеристика выражена с помощью наречия «далеко», конкретного топообъекта (мыс Фиолент) и самим именем концепта – «море».

– температурная и цветовая – позволяют рисовать картину водной стихии в разном состоянии, передают различные оттенки воды в разную погоду – «*На темных теплых волнах лежала*» [1, с. 121], «*Вдруг подобрело темное море*» [1, с. 124].

– глубина и прозрачность морской воды – «*И заплывали в бухты медузы, / Словно звезды, упавшие за ночь, / Глубоко под водой голубели*» [1, с. 124], «*По пояс стоя в воде прозрачной*» [1, с. 126].

Море в поэме представлено также как место промыслов: рыболовного («*Наши вернулись! / Нынче мы камбалу жарить будем*» [1, с. 122], «*Крабов на*

ужин не приносила» [1, с. 123]) и мореходного («В нижней церкви **служили молебны / О морях, уходящих в море**» [1, с. 124]).

По мнению А. П. Лонго, «море пересекает всю поэму, и лирическое «я» героини наблюдает за ним, ласкает его глазами, оставляя его всегда в центре этого волшебного мира: она видит бухты, низкий берег, паруса, зеленую рыбу и белую морскую чайку» [5, с. 114].

Но море служит не только фоном для развития сюжета, оно имеет большую ценность для лирической героини, т. к. обогащает ее представление об окружающем мире («Я с рыбаками дружбу водила. / Под опрокинутой лодкой часто / Во время ливня с ними сидела, / **Про море слушала, запоминала, / Каждому слову тайно веря**» [1, с. 122])

Водная стихия в поэме, олицетворяясь автором, становится индикатором душевного и физического состояний и чаяний героини, отражением общей атмосферы произведения:

– переживание: «Думала радостно: «Вот он, милый, / Первую весть о себе мне подал». / Но **от тревоги я разлюбила / Все мои бухты и пещеры**» [1, с. 123];

– ожидание: «Верно, царевич уже в дороге, / **Морем за мной он сюда придет**» [1, с. 125];

– физическое состояние – усталость, – вызванная длительным ожиданием, при этом море служит для героини купелью, колыбелью: «**Как я легла у воды – не помню, / Как задремала тогда – не знаю, / только очнулась и вижу: парус / Близко полощется. Передо мною, / По пояс стоя в воде прозрачной, / Шарит руками старик огромный / В щелях глубоких скал прибрежных**» [1, с. 126].

Отрывок из поэмы «**Я ухожу сейчас на берег. / Если царевич за мной придет, / Ты объясни ему дорогу / Пусть он меня в степи нагонит / Хочется на море мне сегодня... / ... Тихо пошла я вдоль бухты к мысу, / К черным, разломанным, острым скалам, / пеной покрытым в час прибоя, / И повторяла новую песню**» [1, с. 126], на наш взгляд, перекликается с ахматовским стихотворением «Сладок запах синих виноградин...», а именно с последней строфой, в которой героиня в минуты личных невзгод также отправляется к воде: «Солнце в небе. Солнце ярко светит. / **Уходи к волне про боль шептать.** / О, она, наверное, ответит, а быть может, будет целовать» [2, с. 9].

А в примере «**Вдруг подобрело темное море, / Ласточки в гнезда свои вернулись, / И сделалась красной земля от маков, / И весело стало опять на взморье. / За ночь одну наступило лето, – / Так мы весны и не видали. / И я совсем перестала бояться, что новая доля минет**» [1, с. 124] отождествляются картина природы и внутренний настрой героини.

Героиня поэмы, как и автор, питает к морю особые трепетные чувства, она связана с водной стихией незримой нитью и, словно вещунья-прорицательница, обладает магическими способностями: «Знали соседи – **я чую воду, / И, если рыли новый колодец, / Звали меня, чтоб нашла я место / И люди напрасно не трудились**» [1, с. 121].

Кроме того, в поэме отражаются глубинные, культурно-значимые смыслы концепта «вода», составной частью которого является концепт «море», а именно: просматривается языческий мотив поклонения воде как первостихии («А вечером перед кроватью / **Молилась темной иконке, ... / Чтоб крупная рыба ловилась**» [1, с. 122]).

Обращение к Богу («**Боже, мы мудро царствовать будем, / Строить над морем большие церкви / И маяки высокие строить. / Будем беречь мы воду и землю, / Мы никого обижать не станем**» [1, с. 124]) подтверждает сакральное отношение героини к воде, что в целом соответствует содержанию концепта «вода» в русском (шире – восточнославянском) национально-языковом сознании.

При этом строки **«Будем беречь мы воду и землю»** в сочетании с имплицитным упоминанием о событиях Крымской войны 50-х годов XIX в. (*«Я собирала французские пули,.. / И проносила домой в подоле / Осколки ржавые бомб тяжелых»* [1, с. 121] добавляют поэме черт автобиографичности, т. к. конкретизируют место и отчасти время (эпоху) происходящих событий, к тому же привносят в нее дух патриотизма, который присущ многим произведениям А. Ахматовой.

В завершение следует отметить, что лирическая героиня поэмы «У самого моря» является абсолютным поэтическим двойником автора. А. Ахматова, как отмечает В. М. Жирмунский, вспоминала: «В моем детстве и юности было много моря, мне казалось – я все про него знаю» [4, с. 162]. То море, которое любила, и коим восхищалась автор в юности, и было запечатлено в поэме.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахматова А. Сочинения: в 2 т.: Стихотворения и поэмы / А. Ахматова / сост. и подгот. текста М. М. Кралина. – М. : Правда, 1990. – Т. 1. – 448 с.
2. Ахматова А. Сочинения: в 2 т.: Стихотворения разных лет / А. Ахматова / сост. и подгот. текста М. М. Кралина. – М. : Правда, 1990. – Т. 2. – 432 с.
3. Блок А. Собрание сочинений : в 6 т. / А. Блок. – Л., 1980. – Т. 2. – С. 119.
4. Жирмунский В. Творчество Анны Ахматовой / В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1973. – 183 с.
5. Лонго А. П. «Я» лирическое и «я» биографическое в поэме Анны Ахматовой «У самого моря» / Айза Пессина Лонго // «Царственное слово». Ахматовские чтения. – Вып. 1. – М. : Наследие, 1992. – С. 111–118.
6. Этимологический словарь русского языка / сост. М. Э. Рут. – Екатеринбург, 2006.

І. В. Жогіна (м. Київ)

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ В ІНОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ

Вершиною, на якій підсумовуються всі отримані мовні знання, навички та вміння, і основною одиницею навчання виступає текст. Стратегія відбору та адаптування текстів для навчання в курсі УКІ - спеціальна проблема для обговорення.

Нова лексика та нові граматичні явища вводяться в курсі УКІ дискретно (одна форма, потім інша - в порядку ускладнення), поступово і майже ізольовано. Це стандартне правило навчання. Але, на наш погляд, багато підручників з УКІ, особливо для просунутого етапу навчання, відрізняються зайвою «стерильністю» досліджуваних мовних явищ. Часто студентам-іноземцям пропонуються тексти штучно сконструйовані, з відсутністю сюжетів та статичними персонажами, а тому й нецікаві для сприйняття. Жива мова залишається поза увагою учнів. Адже ми набагато глибше і швидше запам'ятовуємо те, що нам близько, що ми переживаємо емоційно.

Особливістю практикуму «Книга для читання» (автори Бондарчук М. М., Жогіна І. В.), розрахованого на іноземних слухачів підготовчого відділення, є використання з перших же етапів навчання оригінальних сюжетних художніх текстів, адаптованих відповідно до комунікативної компетенції учнів. Такі тексти мають яскраво виховний характер та дають поштовх до дискусій щодо людських відносин у різних культурах, студенти також повинні висловити своє ставлення до подій, користуючись словами та мовними формулами прочитаного тексту (наприклад, тексти «Хто кого веде додому», «Перепустка»). Крім стандартних завдань на кшталт відповідей на запитання, переказу тексту, викладач може використовувати такі стратегії роботи з текстом, як провокація та квест. Все це, на думку авторів, сприятиме формуванню соціокультурної компетенції іноземців.

Другий принципово важливий тип текстів – це тексти з використанням лексики, необхідної для засвоєння предметів, які викладаються на підготовчому відділенні, оскільки метою практикуму є адаптація студентів-іноземців до подаль-

шого навчання у вищому навчальному закладі (наприклад, тексти «Мовна країна», «Казка про геометричні фігури»). Сюди ж варто віднести тексти загальноосвітнього характеру, які сприяють покращенню орієнтації у науковому просторі навчального закладу (наприклад, тексти «Дослідження світу»).

Третій тип текстів, представлених у практикуму, - тексти, які знайомлять студентів з Україною та спрямовані на формування лінгвокультурологічної компетенції. Автори постаралися викласти інформацію такого характеру у стилі туристичних оглядів та легенд, привернути увагу читачів до того чи іншого географічного об'єкту не сухими цифрами та фактами, а тим неповторним, що легко запам'ятати та хочеться побачити.

Робота з текстами побудована на ланцюжку факторів: когнітивному (вилучення інформації із тексту); афективному (емоційне сприйняття тексту читачем); конотативному (індивідуальна інтерпретація тексту читачем); поведінковому (індивідуальна реакція читача на текст) [1, с. 13]. Автори практикуму «Книга для читання» вирішили провести студентів шляхом від читання та пошуку незнайомих слів у словнику з метою навчити студента як користуватися словником, так і скласти свій власний лексикон, до обговорення проблем, суміжних із сюжетом запропонованого тексту, пов'язаних з власним досвідом студентів. Укладачі відмовилися від стратегії відтворення ситуації спілкування, коли лексика та граматики засвоюються через фрейм, тобто схему ситуації. Причина цього досить банальна – ситуації, які пропонують у даний час підручники з УКІ, є у своїй більшості застарілими та не відображають реального життя студентів-іноземців в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мильруд Р. П. Введение в лингвистику. Introduction to linguistics : учеб. пособие для студентов педагог. ВУЗов / Р. П. Мильруд. – М. : Дрофа, 2005. - 144 с.

І. І. Ільченко (м. Запоріжжя)

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ГОДОНІМІЧНОЇ СИСТЕМИ м. ЗАПОРІЖЖЯ

Більше, ніж 1200 вулиць та провулків у місті Запоріжжі (1228, за переліком найменувань, укладеним виконавчим комітетом Запорізької міської Ради депутатів 29 грудня 1994 року). Їх загальна довжина приблизно дорівнює від Запоріжжя до Санкт-Петербурга (близько 1500 км). І кожна вулиця, кожен провулок має своє ім'я – це не просто красива, милозвучна назва, це – часто, відображення життя міста, подій сьогодення і минушини.

Територія старого Олександрівська, що розкинулася від Капустяної балки до річки Московки, була розбита лише на пронумеровані квартали. І тільки в 70-х роках ХІХ століття жителі міста дають назви декільком вулицям. Серед них – 8 основних, паралельних Дніпру: вул. Соборна (зараз – проспект Леніна), вул. Московська (вул. Кірова), вул. Миколаївська (вул. Артема), вул. Катеринославська (вул. Горького), вул. Олександрівська (вул. Дзержинського), вул. Садова (вул. Гоголя), вул. Ярмаркова (вул. Жуковського). Хід часу залишив свій слід у цьому невеликому списку назв: від ідеї державності («православна» монархія), прославлення імперського двору до увічнення пам'яті революціонерів, видатних вчених, письменників, пам'ять про яких стала національною святинею.

До складу Олександрівська, крім «старої» центральної його частини, входили передмістя «Слобідка» й «Карантинка», колонія Шенвізе, селища Олексіївка, Олександрівка, Канкринівка, Ново-Миколаївка, Нові Пани, Площа Тараса Шевченка, Школа – хутір глухонімих. Усі вони мали свої вулиці, провулки, а деякі – пло-

щі. Як видно з архівних документів, на території міста Олександрівська у 1917 році було 106 вулиць, 13 провулків і 8 площ.

У перші десятиліття існування міста назви вулицям давали, як правило, виходячи з їх якостей та властивостей (*вул. Велика, вул. Верхня*), часто найменуванням ілюстрували зв'язок об'єкта з життям, діяльністю людини (*вул. Садова, вул. Ярмаркова*). Назви *вулиць Мозаїчної, Модельної, провулка Торгівельного* говорили про ремесло людей, що мешкали у цих районах. Найменування *Кріпосна* свідчило зовсім про інше: вулиця прилягала до Олександрівської фортеці, яка й дала початок нашому місту [1, с. 7].

Суспільно-економічні, політичні та культурні зміни у суспільстві не могли не позначитись на його годонімії, адже назви міських об'єктів можна вважати своєрідними пам'ятниками історичним особам чи подіям, що в певний проміжок часу, підкоряючись об'єктивним законам, виходять з темені забуття або ж знову відступають у неї. Процес перейменування, який набув величезних обертів у радянську добу, розпочався ще на межі XIX та XX століть. Уже в той час деякі з раніш згаданих вулиць були перейменовані. Наприклад, *вулиця Велика* стала *Соборною, Верхня – Катеринославською, Садова – Гоголівською, Ярмаркова – Жуковського, Ярмаркова площа – Площею Тараса Шевченка*. І всі ці найменування й перейменування мали своє обґрунтування.

Так, у 1902 році виповнилось 50 років з дня народження великих російських письменників М. В. Гоголя й В. О. Жуковського. У зв'язку з цим Олександрівська міська дума перейменувала *Садову* на *Гоголівську*, а *Ярмаркову* на *Жуковського* [1, с. 4]. У дні першої російської революції 1905 року, під тиском передових сил *Ярмаркова площа* була перейменована на *Площу Тараса Шевченка* [1, с. 4].

Як бачимо, у дореволюційну добу існування Олександрівська основними принципами номінації вулиць були:

- а) номінація об'єктів за їх якостями і властивостями;
- б) найменування вулиць за їх зв'язком з оточуючими об'єктами;
- в) номінація об'єкта за зв'язком з життям та діяльністю його мешканців. Уже в цей період спостерігаємо й певну частину годонімів, створених за матеріальною (культовою) моделлю, проте найменування поки що обмежується сферою мистецтва.

Після Жовтневої революції процес перейменування почав набирати обертів. Друга хвиля оновлення назв припадає на 1919 рік. У січні цього року в Німеччині було вбито відомих діячів німецького і міжнародного революційного руху Карла Лібкнехта й Розу Люксембург. З метою увічнити пам'ять цих борців Відділ місцевого управління міста Олександрівська перейменував 13 березня 1919 року *Соборну вулицю* на *вулицю Карла Лібкнехта*, а *Олександрівську* – на *вулицю Розу Люксембург* [2, с. 6].

У наступні роки питання про перейменування вулиць і майданів не виходить з порядку денного. Впродовж трьох років, починаючи з 1919-го, було перейменовано 29 вулиць, 1 провулок і 3 площі. Постанову про це оформили у вигляді наказу № 129 від 6 листопада 1922 року, його віддрукували в типографії й поширили у місті. З них до наших днів дійшли назви 17 вулиць [3, с. 4].

Домінуючим принципом номінації для одного періоду є меморіальний. Особливістю його реалізації у довоєнний період є тенденція прижиттєвого увічнення імен відомих діячів молодої держави (*вул. Будьоного, вул. Ворошилова, вул. Калініна* та ін.). Слід зазначити і деякі, на наш погляд, вдалі перейменування, не позначені культовим моментом. Так, після 1917 року зникли назви *Тюремна, Глуха, Доблесна*.

Спорудження Дніпрогесу й комплексу металургійних заводів не могло не відбитися на місцевій годонімічній системі. Тепер за основу найменувань часто беруться технічні терміни, назви робітничих професій, речовин та матеріалів, що використовуються у виробничих галузях, які активно розвиваються у місті й обла-

сті (вул. *Електрична*, вул. *Листопрокатна*, вул. *Ливарна*, вул. *Мартенівська*, вул. *Гребельна*, вул. *Інженерна*, вул. *Металістів*, вул. *Сталеварів*, вул. *Абразивна*, вул. *Чавунна* й багато інших).

Високі темпи розбудови міста в повоєнний час призводили до активного збагачення його годонімічної системи. Продовжує створюватись радянський «пантеон» – вітчизняних і зарубіжних «зачинателів», революціонерів, партійних і державних діячів (вул. *Маркса*, вул. *Енгельса*, вул. *Тельмана*, вул. *Димитрова*, вул. *Якіра* й т. д.). Поряд з цим міським об'єктам даються імена героїв, що відзначилися на фронтах Великої Вітчизняної війни (як правило, – Героїв Радянського Союзу, оборонців та визволителів міста, славних земляків): вул. *Аваліані*, вул. *Бочарова*, вул. *Таровської*, вул. *Гудименка*, вул. *Дегтярьова*, вул. *Жукова*, вул. *Іванова*, вул. *Копьонкіна*, вул. *Малиновського* – лише деякі із них. На цьому етапі свого розвитку запорізька годонімічна система збагачується й за рахунок трансонімізації геортонімів (номінація вулиць на честь свят, подій, пам'ятних дат): вул. *VIII з'їзду Рад*, вул. *Жовтнева*, вул. *Паризької комуни*, вул. *Сорок років Жовтня* й т. п. Новою є тенденція до утворення від топонімічних назв. Ідеї інтернаціоналізму, а іноді – навіть претензії на космополітизм знаходять вияв у творенні багатьох найменувань від назв республік колишнього Союзу, великих і малих міст «спільної» Батьківщини, міст-побратимів Запоріжжя та деяких країн «соціалістичного табору» (вул. *Узбекистанська*, вул. *Естонська*, вул. *Алма-Атинська*, вул. *Владивостоцька*, вул. *Лахтинська* тощо). Продовжується формування годонімії й на базі апеллятивної лексики: на карті міста з'являються вулиці: *Новаторська*, *Плавнева*, провулки: *Кабальний*, *Титановий*, *Радієвий*, *Листопадовий* і багато інших.

Здобуття Україною статусу суверенної й незалежної держави призвели до нового прочитання сторінок вітчизняної історії. Зміни у суспільній свідомості не могли не відбитися на годонімії міста. У грудні 1994 року, керуючись вимогами Закону України «Про мову», виконавчий комітет Запорізької міської Ради народних депутатів був вимушений затвердити перелік найменувань міських шляхів сполучення, викладених державною мовою. Дане перейменування мало на меті, перш за все, заміну первинних російських назв українськими. Отримали нові імена вул. *Воронезька* й вул. *XXVIII партз'їзду* (зараз – вул. *Запорозького козацтва* й вул. *Якова Новицького*). Однак, громадські ініціативи заміни ідеологізованих назв на інші, які відображали б історію та культуру рідного краю не були підтримані органами міської адміністрації. Призупинення будівництва нових житлових об'єктів, що через несприятливу економічну ситуацію спостерігаємо останнім часом, також не сприяє збагаченню місцевої годонімічної ситуації.

Як бачимо, процес становлення годонімії міста не був однорідним, а поділявся на історично обумовлені етапи, для кожного з яких характерні свої принципи номінації. Вони, в свою чергу, також еволюціонували, змінювали основні тенденції в залежності від потреб часу, в силу причин об'єктивних і не дуже.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Запорізької області, ф. 24, оп. 1, спр. 348, арк. 1–11.
2. Державний архів Запорізької області, ф. 24, оп. 1, спр. 352, арк. 6.
3. Пуха І. Запорожье, его улицы / И. Пуха // Запорізька Січ. – 1993. – 28 квітня. – С. 4.

В. И. Кажан, Р. П. Калинина (г. Кривой Рог)

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ЕДИНИЦЫ В ТЕКСТАХ КРОССВОРДОВ

Под влиянием преобразований, происходящих в обществе в наши дни, в языке русскоязычной прессы возникают новые тенденции, что отражается прежде всего в свободе выбора как стандартных, так и нестандартных средств выра-

жения содержания. Это, безусловно, касается и языка кроссвордов, своеобразных игр-задач, ориентированных на массового читателя и носящих развлекательно-познавательный-информационный характер.

Степень понимания текста кроссворда и задания к нему во многом определяется уровнем социокультурной и, конечно же, языковой компетенции читателя, а творческая индивидуальность автора зависит не только от его интеллектуальной подготовки, но и от удачного отбора и использования «семантических и стилистических актуализаций» [2, с. 303], среди которых показательными являются прецедентные единицы, обладающие широкой известностью и популярностью. С помощью подобных единиц создается эффект необычности, нестандартности, заинтересованности, привлечения читателя к действию.

В вопросно-ответных конструкциях кроссвордов широко представлены следующие типы прецедентных единиц: а) прецедентные высказывания; б) прецедентные имена; в) прецедентные ситуации; г) устойчивые сочетания, фразеологизмы.

Источником актуализации прецедентности высказываний послужили произведения русской и зарубежной литературы. Сошлемся на примеры: *Поэт, которому было «и скучно, и грустно, и некому руку подать»* (Лермонтов); *Мавр, который сделал свое дело и может уйти, но уже без Дездемоны* (Отелло); *Гомер называл его рекой, обтекающей Землю* (океан); *Вздор и ноль, по Маяковскому* (единица); *Если верить римской мифологии, он идейный вдохновитель и руководитель похищения сабинянок* (Ромул); *«Эта долька для ежа, эта долька для чижа»* [объект дележа] (апельсин); *Автомобиль как антоним средства передвижения* (роскошь) [ср.: *Автомобиль не роскошь, а средство передвижения*].

Активизирует читательский жизненный опыт устное народное творчество, представленное пословицами, поговорками и другими жанрами народной мудрости: *На окне – стеклянный пруд, а рыбачить не дают* (аквариум); *Не лаает, не кусает, а в общежитие не пускает* (вахтер); *В загадке – завалинка для двух первых букв* (труба); *Жанр, по прихоти которого «шла Саша по шоссе и сосала сушку»* (скороговорка); *«Звезда, горящая во лбу» за пределами народных сказок* (диадема); *Хлеб, выпекаемый на чьи-нибудь именины, но только на словах* (каравай); *Поговорка гласит: без нее конь – корова* (осанка) [*Без осанки конь – корова*]; *Говорят, она сгубила многих фраеров* (жадность) [*Жадность фраера сгубила*]; *Именно так в поговорке говорит бабушка* (надвое) [*Бабушка надвое сказала*]; *Срок на жизнь и учебу в известной поговорке* (век) [*Век живи, век учись*].

Наделенные свойством повторяемости и узнаваемости цитаты, трансформированные цитаты (квазичитаты) из текстов классической и современной литературы, афоризмы значительно пополняют корпус прецедентных высказываний: *Великан, на груди которого «ночевала тучка золотая»* (утес); *Как сказал мудрец, это «единственное на земле божество, не знающее атеистов»* (мать); *Согласно афоризму Л. Сухорукова, «петушиный ... есть разновидность куриной слепоты»* (гонор); *Спектаклем, где главное действующее лицо – режиссер, считал ее остролов* (репетиция); *По мнению юмориста, это человек, знающий, как одеть женщину, чтобы ее муж остался голым* (модельер); *«Главным недостатком любой невесты» назвал ее доморощенный философ* (теща); *Как говорят литераторы, она сестра таланта, но теща гонорара* (краткость).

Семантический объем информации, заложенной в заданиях к кроссвордам, активно воспроизводится благодаря текстам из популярных песен: *Советская эстрадная певица, у которой «огромное небо одно на двоих»* (Пьеха); *Исходный пункт поезда, который мчится «по тундре, по железной дороге»* (Воркута); *«То взлет, то посадка, то снег, то дожди»*. О каком комплексе сооружений идет речь? (аэропорт); *«На большом воздушном шаре» - братья, первыми осуществившие мечту певицы Елки* (Монгольфье); *Популярная в прошлом песня, в ко-*

торой «отряд не заметил потери бойца» («Гранада»); «Что-то с памятью моей стало» как медицинский диагноз (склероз).

Значительная часть прецедентных высказываний сформирована на основе материала, отобранного из сферы кино, театра, музыки, живописи и т. д.: Герой комедии, ставший главным автоугонщиком в советском кинематографе (Деточкин); Вариант популярной песни в исполнении попугая Кеши «Одежду дарит всем котам седой...» (паромщик); Достопримечательность Копенгагена, которую едва не сжили со свету феминистки («Русалка»); С дегенератом его роднит привычка пить шампанское по утрам (аристократ); В фильме он «мертвый, а осенью – бархатный» (сезон); «Кто заказывал такси на Дубровку?» (Лелик); Искусство, которое А.С. Пушкин ставил на второе место после любви (музыка); Герой мультфильма с контрольной фразой «А теперь покатай меня, а?» (Львенок).

Яркой приметой индивидуальности автора является использование в кроссвордах прецедентных имен известных ученых, писателей, политиков, героев сказок, мифов, мультфильмов: Великий дипломат XIX века, прославившийся в мире искусства своей стихотворной комедией и вальсами для фортепиано (Грибоедов); Литературный персонаж, которому за лень досталось больше, чем многим реально существующим лентяям (Обломов); Актер, чей герой-строптивец в одном из фильмов наломал немало дров вместе с Орнеллой Мутти (Челентано); Кот с лицом Ролана Быкова (Базилио); Певец, который на каждом концерте приглашает всех на «утиную охоту» (Розенбаум); Раннее творчество какого художника делится на «голубой» и «розовый» период? (Пикассо); Российская актриса-МЕНЬШОВИЧКА, которая узнала, что такое «Зависть богов» (Алентова); актер, прошедший путь от образа маленького бродяги до «Великого диктатора» (Чаплин); Кривоногий и хромой герой детского стихотворения (Мойдодыр); Небезызвестный турецкоподданный, которого любили домашние хозяйки, домашние работницы, вдовы и даже одна женщина – зубной техник (Бендер).

Не менее значимыми в создании и решении кроссвордов представляются прецедентные ситуации с сопровождающими их символами, артефактами, природными объектами. Этот тип прецедентности иногда расширяется за счет библеизмов и мифологизмов: Организовал экскурсию польско-литовской делегации по болотистым окрестностям Костромского уезда (Сусанин); Казачий атаман, полюбивший Сибирь и в итоге таки покоривший ее (Ермак); Она, Столетняя, несмотря на название, продолжалась 116 лет (война); Чаша, за которой охотились цари Круглого стола в перерывах между заседаниями круглого стола (Грааль); Ее выстрел в свое время произвел прямо-таки революцию («Аврора»); Есть мнение, что ... – именно то место, где пришвартовался Ноев ковчег (Арал); По легендам, именно он надгрыз яблоко, которое стало символом корпорации Apple (Джобс); Этот фрукт в комплекте со сливками стал символом теннисного Уимблдонского турнира (клубника); Остров близ Гибралтарского пролива, от которого произошло название пошлины, взимаемой с каждого корабля, проходящего через пролив (Тариф); Остров, пропиаренный когда-то юным Робертино Лоретти (Ямайка); Холм, ставший синонимом хождения по мукам (Голгофа); От Петрарки родился сонет, а от этой мадам – Интернет (кибернетика); В этом городе США был изобретен пылесос, застежка-молния, колесо обозрения и был построен первый небоскреб (Чикаго).

Способствовать творческому процессу дешифровки задания к кроссворду, помочь активизировать воображение читателя, найти слово-ответ призваны устойчивые выражения, фразеологизмы, клише: Не опускайте их никогда, даже если они выросли не из того места (руки) [*руки опускаются* и *руки не из того места растут*]; На что берут того, кто оказался в осадном положении (измор)

[брать на **измор**]; Именно то, с чего бешутся толстосумы (жир) [с **жиру** беситься]; Рыба, у которой в «печенках сидит» любовь к ее печени (треска); «Серые кардиналы» в парламенте (лобби).

Таким образом, использование нестандартных прецедентных актуализаций, ориентированных на предшествующий человеческий опыт, это действенный инструмент побуждения читателя к активному сотворчеству с автором.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев А. Д. Интертекстуальность: Прецедентные феномены / А. Д. Васильев. – М. : Флинта; Наука, 2013. – 340 с.
2. Кожевникова К. Формирование содержания и синтаксис художественного текста / К. Кожевникова // Синтаксис и стилистика. – М. : Наука, 1976. – С. 301–315.

О. Б. Каневская (Кривой Рог)

КОНЦЕПТ ТВОРЧЕСТВО В ПОЭТИЧЕСКОМ МИРЕ Н. МАТВЕЕВОЙ

Современная филологическая наука активизировала исследования в области языка художественной литературы вообще и анализа художественного текста в частности. Среди многочисленных методик анализа текста, предложенных как в уже ставших классическими трудах В. В. Виноградова, В. Г. Винокура, Ю. М. Лотмана, Л. А. Новикова, В. В. Одинцова, Н. М. Шан-ского, Л. В. Щербы, так и в работах последних лет (Л. Г. Бабенко, М. Я. Дымар-ский, А. Б. Есин, Ю. В. Казарин, А. Г. Лошаков, В. А. Лукин, Н. А. Николина и др.), особое место занимает концептуальный анализ художественной речи (Л. А. Исаева, В. И. Карасик, Д. С. Лихачёв, В. А. Маслова, Е. С. Никитина, Ю. С. Степанов, Л. О. Чернейко и др.), с помощью которого «исследователь выявляет способы языковой репрезентации отдельных фрагментов авторской картины мира, запечатлённой в структуре произведения» [1, с. 217], т. е. описывает его концептосферу.

Отметим, что важным для концептуального анализа художественного текста является определение понятия «концепт / концепты», который понимается как «сгустки культурной среды в сознании человека» (Ю. С. Степанов [7, с. 40]), «многомерное ментальное образование» [2, с. 71], результат столкновения словарного значения слова с личным и национально-культурным опытом человека (Е. С. Кубрякова, Д. С. Лихачёв [3; 4]).

В поэтических текстах наиболее ярко проявляется концепт *Творчество*, т. к. в нём сосредотачиваются этико-эстетические взгляды автора – основа его индивидуально-художественной картины мира.

Творчество, согласно толковому словарю, – это «создание новых по замыслу культурных, материальных ценностей» [6, с. 791]. При этом слово «творчество» в словаре любого поэта входит в число наиболее частотных слов и является ключевым, ведь автор, реализуясь в них как носитель языка и как художник слова, выявляет все его смысловые возможности и тем самым представляет своё собственное мировидение. Всё содержание этого понятия структурируется, эксплицируется в различные системы, которые взаимодействуют друг с другом. Именно концепт *Творчество* становится центром выражения этико-эстетических концепций многих поэтов: А. Пушкина, М. Лермонтова, А. Блока, В. Маяковского, А. Ахматовой, М. Цветаевой, Б. Пастернака, А. Тарковского, Д. Самойлова и др. Ярким примером этого в современной русской литературе является поэтическое творчество Новеллы Матвеевой.

В концептосфере Н. Матвеевой *Творчество* – это *художество, царство муз, волшебная роса вдохновенья, ключи неразгаданной тайны, злато размышлений: ...За дело, потрянув головами, берутся поэты: / Волшебной росой*

вдохновенья / кропят мир несчастный / И сердцам возвращают волнение, / а лбам – разум ясный! / А сколько работы ещё впереди! («Поэты»); И на ощупь художники ищут / Ключи неразгаданной тайны («Рембрандт»).

Сущность творчества, по утверждению Новеллы Матвеевой, состоит в самом творчестве: ... **Далека же ты в небе, звезда Идеала! / Но стремиться к тебе – это тоже немало** («Человек»). А назначение творчества и поэта – в действии, в поиске красоты, гармонии, в обновлении: ... **эпохи таскать на спинах; небо подпирать** («Поэты»); ... **Вперёд, стих бедный мой! / Дел впереди – громада!** («Золото проектов»).

Поэтесса формулирует свою творческую сверхзадачу: **Мне скажут: брось мечты, рисуй действительность; / Пиши как есть: сапог, подкову, грушу... / Но есть и у действительности видимость, / А я ищу под видимостью душу** («Душа вещей»); **О Муза! Дай мне песнь сложить о Людях Книжных. / Пообещай помочь и слова не нарушь** («Золото проектов»).

Языковое воплощение представлений о Творчестве в художественной картине мира Н. Матвеевой реализуется через абстрактную (творчество, совершенство, дух, мечта, мастерство, несказанного свет) и конкретную (менестрель, скальд, оруженосец, зоил, филистер, пилигрим, пиит, врата) лексику. Автор использует лексические средства как стилистически маркированные (**вычурный щит паутины, творческий Арарат, крутосварье, космический огонь, словесные многовековые наносы, мейстерзингер, предвестник, рифмоплёт, виршеписец**), так и немаркированные (**сон, вершина, краски, картина, песня, музыка**).

Проведенный нами анализ корпуса поэтических произведений Н. Матвеевой позволил выявить концептуальные множители лексико-семантических полей, которые составляют структуру концепта Творчество в ее идиостиле: 1) ЛСП₁ «Автор (творец)»: **мастер, гений, поэт, художник, разносчик мечты, маг, волшебник** и др.; 2) ЛСП₂ «Виды искусства (творчества)»: **поэзия, музыка, симфония, живопись** и др.; 3) ЛСП₃ «Символы искусства»: **лира, муза, кисть, палитра, карандаш, рожок пастуший, древняя руна, роза, соловей** и др.; 4) ЛСП₄ «Результат творческой деятельности»: **сонет, книга, легенда, баллада, румба, строка, заклинание, слова, песня, поэмы, романы, картина** и др. Лексическая наполняемость полей неоднозначна и подвижна, т. к. их единицы-репрезентанты на уровне семантических и ассоциативных связей могут сближаться, пересекаться и взаимодействовать.

Так, в индивидуально-художественной картине мира Н. Матвеевой, **поэзия** – это и вид творчества (ЛСП₂), и результат творческой деятельности (ЛСП₄): **Исполненная гнева и печали, / Поэзия не базис, а надстройка: / Она голодным хлеба не устроит. / Но если, от поэзии подале, / Назад, к пещерам мы припустим бойко, / то нас и хлебом потчевать не стоит** («Нерасторжимый круг»). Поэтесса утверждает: ... **Определенья поэзии нет <...>/ Кто ты, поэзия? Дай мне ответ!** (Определенья поэзии нет).

Настоящая (истинная) **поэзия** (творчество, честный стих, мастерство, прохлада ремесла, равнообъемлющий дух, сон, явь, суть) противопоставляется поэзии ложной – **сладкоречию** (слишком томный и нежный стих; бесплодные арабески; риторство): **О сладкоречие! Ты – верная примета / Жестокой лакомки, но только не поэта: / Поэт всегда суров, и речь его проста** («Золото проектов»); ... **Под рукою поэта / Посох цветами зацвёл...** («Кудри, подъятые ветром...»).

Результатами творческой деятельности становятся **поэмы, романы, картины, симфонии** и др.: **Поэмы – аббатства большие, / Романы – империи наши, / Симфония – царство мечтаний, / А песня – республика грёз** («Ласточкина школа»).

В поэтическом языке Новеллы Матвеевой ЛСП₁ «Автор (творец)» представлено достаточно полно и вариативно: *поэт, комик, менестрель, музыкант, скальд, сухарь-мейстерзингер, художник, надежда, лунатик, юрод, чудаки* и др.: ... *хоть мы – поэты, / считай: лунатики, юроды, чудаки...* («Золото проектов»); **Поэт** не озеро в кувшинковых заплатках: / Он – **боль и ненависть, надежда и прогноз...** («Поэт»). Определена также степень таланта автора: бог, гений, разносчик мечты, проповедник весны, создатель рифмованных миров, двигатель идей, основатель школ, блистательное племя, таинственный песенный дар, талант и др.: **Поэт** не отражать, а столь же – отражаться, / Не факты воспевать, а действовать пришёл... / ... Он **двигатель идей. Он – основатель школ** («Поэт»); **Разносчик мечты и седой проповедник весны** («Памяти Пришвина»); **Философы, вникающие в Суть! / Художники! – блистательное племя, / Чья жизнь – мечта, надежда, подвиг, бремя!** («Жизнь и книга»).

В системе ценностей Новеллы Матвеевой противопоставляются **поэт** – (мастер, мейстер, сочинители славные, каторжники чести беспримерные; неумирающей мечты рабы галерные; идеала слуги верные) и **зоил** (гневный критик; ментор; колбасники, тайные и явные; филистер; рифмоплёт): **Певцам, я знаю, не годится / На гневных критиков сердиться. / Но ведь зоил, не помогая, / Лишь нагнетает маеты, / Между читателем сжигая / И бедным автором / Мосты...** («Экзотика»); ... **Кто сам не песня – тот обычно против песни...** («Золото проектов»); **Ложь рифмоплёта** тщеславия для? («Определённая поэзии нет...»).

Аллегорией поэтов и поэтического творчества становится **подсолнух**: **Подсолнух, собственно неисчерпаем, / Как прочий мир. <...> / Его – в сумбурах – чёткое строенье. / И в нас, поэтах, с нашим пёстрым паем, / Есть космос и закон. Хоть мы не знаем, / Какую мысль подскажет настроенье** («Подсолнух»).

В структуру концепта *Творчество* включаются и традиционные поэтические символы (ЛСП₃): *муза, лира, Пегас, Аргус, Орфей, Борея, Фортуна, Геката, Эллада; соловей, роза, звезда, луна* и др. Например, в контекстах: *От козлиной струны волосатой / Упаси / Твою лиру / Господь!* («Не пиши, не пиши, не печатай...»); *Раскроешь книгу – повеет лесом, / Так, безо всяких муз...* («Роберт Фрост»); *Можно подняться – в конце концов – на Парнас, / Якорь на Кипре кинуть, заплыть на Крит...* («Страна детства»); *Пой, торопись, Орфей! Твой дар тебя спасёт!* («Есть вопиющий быт...»).

Таким образом, анализ концепта *Творчество* и его единиц-репрезентантов в идиостиле Н. Матвеевой показывает, что авторская концепция творчества не поддается однозначной трактовке. Поэтесса, оперируя символами мировой культуры (Бодлер, Вольтер, Гомер, Жорж Санд, Пушкин, Рембрандт, Шекспир и др.), видит основу творческого процесса во вдохновении и в самом художнике (поэте), в его нравственной, духовной сущности: *Как на брусках из чистого сапфира, / Точа свой слог на образцах Шекспира, / И Пушкин и Уайльд считали годным / Мешать высокое с простонародным* («Неувязка»); *Я на рембовском «Пьяном корабле» / В цитатный порт ни разу не являлась. / Но я «литературностью» Рабле, / Я «книжностью» Эразма вдохновлялась. / «Оторваны» мои учителя / От «гущи жизни» - как никто на свете! / Гомера ворошат чего-то для, / За тогу римлян держатся, как дети... / Смешно сказать! Им слышится из книг / Такой же – человеческий! – язык!* («Жизнь и книга»); *К чему изобретать национальный гений? Ведь Пушкин есть у нас: в нём сбылся русский дух... / Весь мир – весь белый свет! – в кольцо его творений / Вместился целиком. И высказался вслух* («Пушкин»).

Поэтесса утверждает, что *творчество, искусство* незыблемы и вечны, а главное – необходимы для человека и человечества, для жизни на Земле: *Когда потеряют значение слова и предметы, / На землю, для их обновления, при-*

ходят поэты, / Их тоска над разгадкою скверных, проклятых / вопросов – / Это каторжный труд суеверных старинных матросов, / Спасаящих старую шхуну Земли («Поэты»).

Итак, концепт *Творчество* является выразителем мировоззренческой концепции Н. Матвеевой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дрыга С. Г. Концептуальный анализ художественного текста как способ изучения и описания авторской языковой картины мира / С. Г. Дрыга // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира: сб. науч. тр. / сост., отв. ред. Т. В. Симашко: Поморск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Архангельск : Поморск. ун-т, 2007. – Вып. 7. – С. 217–220.
2. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику / под ред. М. В. Пименовой. – Кемерово : ИПК «Графика», 2004. – Вып. 4. – 206 с.
3. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьяненко, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
4. Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачёв // РАН. Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 1993. – Т. 52. – №1. – С. 3–9.
5. Матвеева Н.Н. Избранное: Стихотворения; Поэмы / Новелла Николаевна Матвеева / [вступ. статья С. Чуприна]. – М. : Худож. лит., 1986. – 535 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 14-е изд., доп. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 2001. – 867 с.

А. М. Кіщенко (м. Одеса)

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ АДРЕСАНТНОСТІ В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі постмодерністської прози)

Художня комунікація реалізується через взаємодію автора (адресанта) та читача (адресата), посередником у якій виступає художній текст. Адресант та адресат – це «мовні особистості, які, з одного боку, мають типізовані, узагальнені риси свого народу, своєї культури та свого соціального середовища, а з іншого боку – особистісний досвід знань, думок, уподобань, оцінок, відношень» [3, с. 42]. Обидва учасники комунікативної взаємодії займають активну позицію, проте мовець ініціює та стимулює художню комунікацію. Комунікативна роль мовця-автора насамперед полягає у створенні текстової поліфонії: «автор, який організує діалог і бере в ньому участь, перебуває не в монологічному центрі, а в постійно змінному місці перетину «голосів» або «смыслових позицій», світів, точок відліку» [2, с. 114]. При цьому комунікативна позиція автора не є однорідною: Н. В. Кондратенко, аналізуючи сучасний український художній дискурс, оперує поняттям «мовленнєва маска» та виокремлює чотири типи мовленнєвих масок відповідно до комунікативної позиції адресанта: маски імітатора, іронізатора, критика і творця [1, с. 81]. Реалізація цих типів мовленнєвих масок сприяє текstopородженню як виявленню основної функції образу автора. Особливо яскраво категорія адресантності виявляється в сучасній українській постмодерністській прозі.

Авторська позиція в художньому дискурсі сучасної української прози має різні способи вербалізації, серед яких найважливіше місце належить лексичним інноваціям – авторських okazіоналізмам, що є виявом лінгвокреативності. Лексичні інновації здебільшого мають аксіологічну семантику і виражають оцінні значення – як негативні, напр.: *А шофер Горвіц – клятий бухарюга – непомітно витирає слизьку долоню об штани (бачили б ви ті штани!) і цитує раптом п'яту главу*

«Вінні Пуха» (В. Єшкілев), так і позитивні, напр.: *На тлі зимової пустелі з її нескінченними лютими вітрами вони виглядали майже фотошопно* (І. Карпа). Проте домінує негативно-оцінна семантика серед okazіональних лексем, зокрема в авторському та персональному мовленні.

При цьому такі лексеми утворені переважно суфіксальним способом, за допомогою відповідним суфіксів з оцінним значенням, напр.: *Аж тут, одного дня, ні сіло ні впало, дідो твій починає складати чумайданчик* (Л. Дереш); *Ні, я краще порозуміюсь з тим вертеповиськом, що допиває пляшку «Поляни», прочитаю йому поезію Бондара-Терещенко, ексорциста* (Є. Пашковський). продуктивним вважаємо суфікс -изм- (-ізм-), який вказує на політичну або суспільну течію та використовується на найменування нових видів подібних течій, які автор оцінює як безперспективні, а іноді й шкідливі, напр.: *...свобода була повсюдною і повсякчасною, свобода в розпалі тоталітаризму, лолітаризму, кейджібізму, створеного Кейджом, екзгібіціонізму і маразму, отож ти читала вголос...* (К. Москалець). Оцінна семантика ґрунтується на аналогії між лексемами *комунізм, сталінізм, соціалізм* тощо та інноваціями. Префіксальні новотвори представлені насамперед лексемами, що містять іншомовні префікси: *анти-, супер-*, напр.: *Ви всі – Анти-Ної, лиш я Гіпер-Каїн* (Л. Дереш).

Лексичні інновації в сучасній українській прозі характеризують авторський потенціал до створення креативного та експериментального тексту, тому частотними є новотвори, утворені за допомогою аббревіації, основоскладання, телескопії тощо, напр.: *...Пошуковувачка мала цю дійсність десь глибоко у своїх трансцендентній дупі, вона спала і щодуху видавала храпсимфонію* (І. Карпа); *І ми кавоконьячнули кілька разів* (Л. Денисенко).

Створення okazіоналізмів на основі синтаксичних одиниць – словосполучень та речень вважаємо визначальною рисою авторського мовлення в сучасній постмодерністській прозі, напр.: *Містом панувала певного роду Ідилія-післячуми...* (Л. Дереш); *Принаймні поки вони ще залишаються панками і заробляють на життя яким-небудь фрілансингом, а не просиджують дупу на посаді сьомавода-на-киселі директору* (І. Карпа). Такі новотвори не можна вважати лексемами, хоч вони і утворюються внаслідок лексикалізації синтаксичних конструкцій. У сучасній прозі трапляються і випадки десегментації синтаксичних одиниць, коли цілісне речення або словосполучення позбавлені графічних меж між складниками, що ускладнює процес їхнього сприйняття реципієнтом та створює ефект злитості, напр.: *Можна висадити тишишечимось масивним використаю для цього лавабостіл* (Ю. Іздрик). Такі випадки вважаємо не okazіональним словотворенням, а свідомим порушенням мовних норм, за допомогою якого автор актуалізує здатність читача до дешифрування змісту тексту, тобто це вияви мовної гри.

Мовна гра також стає підґрунтям для виникнення лексичних інновацій, що є результатом контамінації, напр.: *...навіть після усього висловленого скажемо так: не хохли ми, а кохли* (Ю. Андрухович); *Цілий день навчання було ніяким, оскільки всі неформали збуджено гуділи: «Рокотека! Рокотека!»* (Л. Дереш). У таких випадках створюється комічний ефект, а основою мовною гри здебільшого є іронічне ставлення автора до комунікативної ситуації.

Отже, сучасний український художній дискурс демонструє тенденцію до вираження лінгвокреативності авторського мислення через актуалізацію категорії адресантності на рівні лексичних інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. – 328 с.
2. Плеханова Т. Ф. Дискурс-анализ текста / Т. Ф. Плеханова. – Минск : ТетраСистемс, 2011. – 368 с.

В. В. Корольова (м. Дніпропетровськ)

ПРИНЦИП ВВІЧЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМІ

Комунікація – це не лише обмін інформацією, а й демонстрація ставлення співрозмовників один до одного, це процес встановлення, підтримки й припинення соціальних контактів. У зв'язку із цим значущим постає поняття «ввічливості» як універсальної комунікативної категорії, яка представляє складну систему національно-специфічних стратегій, спрямованих на гармонійне, безконфліктне спілкування, що відповідає очікуванням партнера [4, с. 92]. Категорія ввічливості становить значний інтерес у сфері прагматики. Її потрактовують як набір стратегій або мовленнєвих моделей, що визначені як соціально зумовлені поведінкові норми в певній суспільній групі.

Метою нашої наукової розвідки є аналіз реалізації принципу ввічливості в діалогах персонажів сучасної української драми, зокрема п'єси Н. Уварової «Шах-райки» [3]. Сприйняття ввічливості як сукупності правил, норм пов'язане передусім з іменами І. Гоффмана [6], Р. Лакофф [7], Дж. Ліча [8]. Останній тлумачить ввічливість як важливий прагмалінгвістичний чинник, що регулює спілкування й полягає в шести максимах: такту, щедрості, скромності, симпатії, згоди, схвалення [8, с. 132–142]. Кожна максима складається із двох субмаксим: позитивної, спрямованої на збереження «позитивного обличчя», і негативної, що задовольняє потреби «негативного обличчя». Термін «обличчя» («face»), уведений І. Гоффманом, потрактовують як позитивну соціальну цінність, яку кожний стверджує в процесі комунікації з іншими і яку визнає решта [6, с. 5–45]. Комунікативні стратегії персонажів підтримують або загрожують позитивному обличчю (бажанню адресата бути прийнятим і схваленим як соціальна особистість) і негативному обличчю (потребі адресата бути незалежним, мати власний простір).

У цьому разі теорія «обличчя» («face») умотивовує виокремлення позитивної й негативної ввічливості. Стратегія позитивної ввічливості зумовлена демонстрацією єдності мовця зі слухачем і виявляється у вираженні зацікавлення партнером з комунікації, урахування його бажань та інтересів [5, с. 102]. Стратегія негативної ввічливості враховує почуття свободи співрозмовника й спрямована на те, щоб мовець не був нав'язливим і занадто емоційним, не завдавав шкоди адресату [5, с. 131]. Термінологічною модифікацією визначень *позитивна* й *негативна ввічливість* постають протилежно спрямовані поняття *ввічливість зближення* – *ввічливість віддалення*, запропоновані Т. Ларіною [1, с. 22] та *солідарна* – *дистанційна ввічливість*, введені Р. Ратмайр [2, с. 21].

Найуживаніші стратегії солідарної ввічливості, використовувані персонажами аналізованої п'єси в репліках-реакціях, можна узагальнити так:

1. Виявлення турботи й зацікавлення інтересами слухача як вербалізація максими симпатії, напр.:

Жулька. *Ви все чули. От як тільки вона дізналася – платню у два рази підняла. Дискримінація, але я ще з нею побалакаю.*

Софія МакДі. *Як зневажаються права людини! Тримайтеся, Жулі, поки я тут, я буду вам допомагати і підтримувати* [3].

2. Застосування компліментів, оцінки зовнішніх і внутрішніх якостей адресата в межах максими схвалення, напр.:

Марія Петрівна. *Дорогі, ви що? Я – стара жінка, невідомо, чи доживу я до наступного місяця.*

Оля. *Маріє Петрівно, ви чудово виглядаєте!* [3].

3. Використання жарту як засобу вираження підтримки й стратегічного оптимізму (максима згоди), напр.:

Оля. *Я знаю. Я можу взяти кредит на місяць чи два у банку.*

Жулька. *Можеш. Бери паспорта – дуй у банк, прийдеш – заплатимо старій відьмі за житло і поки Джонік не намалюється, якимсь переб'ємося.*

Оля. *Я з макаронів багато страв знаю* [3].

4. Демонстрація позитивних емоцій, вербалізованих лексемами «дуже рада», «слава богу (господу)», «як чудово» тощо в межах максими схвалення, напр.:

Оля. *Я не лесбійка.*

Жулька. *І слава господу! Я теж. Але американська пані цього не знає* [3].

Дистанційна ввічливість, що, за Дж. Лічем, важливіша, ніж солідарна [8, с. 156], відбита в таких комунікативних стратегіях:

1. Вдячності як вияву максими симпатії, напр.:

Оля. *Я Вам дуже, дуже вдячна, пані Софіє! Дозвольте Вас поцілувати, аби ви відчували розмір моєї вдячності!* [3].

2. Вибачення як засобу вираження щонайменшого впливу на адресата (максима скромності), напр.:

Софія. *Гаврилюк. Звичайно, Гаврилюк. Ще не вистачало дати тобі прізвище батька, щоб усе село гуділо про нову байстрючку Івана Довбні.*

Джонік. *Пробачте, Іван Довбня з Яблунівки мій дід. Мене назвали на його честь – Іваном* [3].

3. Мінімізація авторитетності власних думок і позицій (максима такту), напр.:

Софія. *Відпочиваєте? Я дуже люблю дивитися на молодь, сама тоді ніби молодшаю! Це чудово, як вважаєте?* [3].

Стратегії негативної ввічливості, спрямовані на демонстрацію поваги до особистого простору адресата, нерідко вербалізуються в непрямих спонукальних і питальних конструкціях, напр.: **Софія.** *А чи немає у вас у місті клубу?* [3] – замість прямого запитання *У вашому місті є клуб?* Проаналізована п'єса дає змогу стверджувати, що в одній репліці персонажа можуть поєднуватися кілька максимум ввічливості, напр.:

Жулька. *Джонік, любий, ти моя чарівна паличка-рятувалочка. Що б я без тебе робила?* [3].

Зазначена вище репліка комбінує в собі максими симпатії, скромності й схвалення, що одночасно відбивають позитивну оцінку адресата мовцем.

Утім, вимоги драми як літературного роду, якому характерне напруження дії, зумовлюють постійне ігнорування в мовленні персонажів принципу ввічливості. У цьому разі репліка також порушує зазвичай кілька максимум, напр.:

Марія Петрівна (за сценою). *Юлю, до Вас прийшли! Юлю, ви мене чуєте? Юленько!*

Жулька. *Кого це принесло? Чого це відьма мене Юленькою називає? Хай котяться подалі!* [3].

В останній репліці-реакції в наведеному діалозі персонаж не дотримується одночасно максимум схвалення й симпатії, ілюструючи бажання завершити спілкування.

Отже, використання принципу ввічливості в мовленні персонажів п'єси Н. Уварової «Шахрайки» є важливою умовою для гармонійного діалогу персонажів. Однак драматургічні закони далеко не завжди потребують у межах спілкування дійових осіб позитивного комунікативного результату, що зумовлює порушення максимум ввічливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации / Т. В. Ларина. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 507 с.

2. Ратмайр Р. Прагматика извинения. Сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры / Ренате Ратмайр. – М. : Языки слав. культуры, 2003. – 272 с.
3. Уварова Н. Шахрайки : п'еса [Електронний ресурс] / Н. Уварова. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/Література/Наталя-Уварова/Шахрайки>.
4. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская – М. : Книга по Требованию, 2013. – 159 с.
5. Brown P. Politeness : Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 332 p.
6. Goffman E. On Face Work / E. Goffman // Interaction Ritual : Essays on Face-to-Face Behaviour. – London : Anchor Books, 1972. – P. 5–45.
7. Lakoff R. The logic of politeness, or, Minding your P's and Q's / R. Lakoff // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society. – Chicago : Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292–305.
8. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London, New York : Longman, 1983. – 250 p.

О. Е. Козлова (г. Днепрпетровск)

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОБОЗНАЧЕНИЯ ПОДОБИЯ ПРЕДМЕТОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Способность сопоставлять, сравнивать различные предметы и находить в них общие признаки является важным свойством человеческого сознания. Это свойство находит отражение и в русской лексике, в которой выделяется и постоянно пополняется специальная группа слов и выражений, указывающая на то, что между рассматриваемыми объектами имеется подобие.

Хотя вопрос о том, в каких случаях можно говорить о сходстве предметов, обсуждается еще со времен античности («сходным называется то, что испытывает совершенно одно и то же, а также то, что испытывает больше одинаковое, чем разное, равно и то, что имеет одинаковое качество» [1, с. 158]), каждый, кто обратится за разъяснениями по этому вопросу к русским лексикографическим изданиям, столкнется с весьма расплывчатыми описательно-синонимическими определениями семантики слов, указывающих на подобие предметов и явлений.

Так, «Словарь русского языка» трактует *сходство* как «наличие общих или подобных черт; подобие, соответствие в чем-либо» [4, т. 4, с. 317], а *подобие* в свою очередь толкуется как «нечто похожее, сходное с чем-л.» [4, т. 3, с. 204]. «Пересекающиеся» определения имеют и прилагательные *похожий* («имеющий сходство с кем- или чем-либо; напоминающий кого-, что-либо» [4, т. 3, с. 341]), *подобный* («сходный с кем-, чем-л., похожий на кого-, что-либо» [4, т. 3, с. 204]) и *сходный* («имеющий общие или подобные черты; похожий, подобный») [4, т. 4, с. 317].

Таким образом, можно сделать вывод, что существительные *сходство*, *подобие* и прилагательные *сходный*, *подобный*, *похожий* являются синонимами и обозначают такое явление, когда разные объекты имеют общие свойства, характеристики. Отметим, что в предложениях такие прилагательные обычно выполняют функции именной части составного именного сказуемого (*Сын похож на отца*), но могут использоваться и в определительных оборотах, указывающих на сходство определяемого с чем-либо (...*Буревестник, черной молнии подобный*...(М. Горький).

Как известно, подобие предметов может быть разным – от полного совпадения до сходства только по отдельным признакам или качествам (см.: [2; 5]). Соответственно в русском языке есть группы лексических средств, с помощью которых обозначаются разные степени сходства предметов.

Прежде всего полное совпадение, абсолютное сходство объектов обозначается существительными *идентичность* («свойство по значению прилагательного идентичный», которое в свою очередь трактуется как «полностью совпадающий или точно соответствующий чему-либо; тождественный» [4, т. 1, с. 630]) и *тождество* («полное сходство, подобие предметов, явлений друг другу или самим себе» [4, т. 4, с. 373]), а также прилагательным *одинаковый* («ничем не отличающийся, точно такой же» [4, т. 2, с. 593]).

Несколько другой оттенок значения имеют слова *эквивалент* и *эквивалентный*: они указывают на то, что сопоставляемые предметы «являются равноценными, равнозначимыми и могут заменять друг друга» [4, т. 4, с. 747]. Фактически эквивалентность также обозначает полное сходство предметов и явлений.

В одном из своих значений существенное или полное сходство между объектами может (особенно в разговорной речи) обозначаться словами *копия* («2. разг. О ком-, чём-л., очень похожем на другого, другое» [4, т. 2, с. 100]) и *калька*. В последние годы в значении, близком слову *копия*, начал употребляться термин *клон* [7]. В быту клонами обычно называют дешевые и, как правило, менее качественные устройства (гаджеты, бытовые приборы и т. п.), идеи которых были «позаимствованы» производителями у известных брендов.

Для обозначения тождества или существенного подобия предметов в разговорной речи используется и целый ряд устойчивых выражений: *один в один, точь-в-точь, такой же, точно такой, тютелька в тютельку* («точь-в-точь» [4, т. 4, с. 435]), *капля в каплю* («точь-в-точь, точно такой же» [4, т. 2, с. 31]), *как две капли воды* – устойчивое сравнение со значением «совершенно, очень сильно (похож на кого-, что-л. или сходен с кем-, чем-л.)» [4, т. 2, с. 31]. Все эти выражения могут использоваться для указания на полное сходство самых разных объектов, например: *Его отец был умным человеком. Сын такой же; Эти дома как две капли воды.*

Особо следует выделить слова и выражения, указывающие на большое сходство людей. Так, человека, очень похожего на другого человека, называют *двойником* [4, т. 1, с. 369]. В переносном смысле внешне схожих людей называют также *близнецами*. Только по отношению к людям используются и выражения *весь в кого-то*, которое имеет значение «большое сходство с кем-либо из предков» [4, т. 1, с. 157], и *одно лицо*, например: *Она вся в мать; Они очень похожи: одно лицо.* Именно о похожих в чем-то людях говорят *два сапога пара* и *рыбак рыбака видит издалека*.

Для обозначения подобия предметов или явлений не во всём, а в каком-либо существенном отношении, наряду со словами *сходный, подобный, похожий* используются существительное *аналогия* и прилагательное *аналогичный* (см.: [4, т. 1, с. 36]), а сам схожий предмет называют *аналогом* чего-либо, например: *Учёные работают над созданием аналога человеческого мозга.*

Специальные слова для обозначения сходства объектов имеют и отдельные сферы деятельности и отрасли науки. Например, в фармацевтике существует понятие «дженерик». Это лекарство, которое, как утверждает Википедия, «продается под ... названием, отличающимся от фирменного названия разработчика препарата... Как правило, дженерики по своей эффективности не отличаются от «оригинальных» препаратов, однако значительно дешевле их...» [6]. В юриспруденции и делопроизводстве «второй экземпляр какого-либо документа, имеющий одинаковую с подлинником юридическую силу», называют *дубликатом* [4, т. 1, с. 451]. С появлением фотографии и художественной печати сделанные с их применением копии изображений стали называть *репродукциями* [4, т. 3, с. 709]. В различных видах искусства и компьютерных играх все более популярными становятся *ремейки* – новые версии уже существующих художественных произведений или игр [8]. Особые термины для обозначения сходства объектов есть и у лингвистики. Так,

единицы со сходным, близким содержанием называются *синонимами*, а единицы, совпадающие по звуковому облику или форме, называются *омонимичными*.

На неполное, частичное сходство предметов и явлений или на субъективную оценку такого сходства могут указывать и некоторые глаголы. Например, одно из значений глагола *напомянуть* – «иметь сходство с кем-, чем-л.» [4, т. 2, с. 382]: *Форма горы напоминала старинную крепость.*

В очень близком значении в разговорной речи используется и глагол *смахивать* – «быть похожим на кого-, что-л., напоминать кого-, что-либо» [4, т. 4, с. 149]: *Это дело смахивает на аферу.*

Семантика сходства предметов, выраженная приведёнными словами, может дополняться указанием на степень подобия, для чего используются различные наречия меры и степени: *очень похожи, абсолютно аналогичный, едва напоминает, точно такой же* и под.

Значение сходства объектов выражают и падежные формы субстантивов в сочетании с сопоставительными предлогами, исторически восходящими к именам существительным. При этом форма родительного падежа субстантива с таким предлогом называет тот объект, с которым имеет подобие характеризуемый предмет или лицо: *Это была работа наподобие реферата. Это было устройство вроде мультиварки.*

В разговорной речи приблизительно в таком же значении функционирует застывшая форма *типа*, которая также употребляется с родительным падежом существительных, например: *Я знаю людей типа Иванова. Она купила что-то типа чехла.*

Пожалуй, лучше всего в современной русистике изучены синтаксические средства выражения подобия предметов, среди которых основными являются сравнительные обороты и сравнительные придаточные предложения [3]. На сходство субъекта и объекта в таких оборотах и предложениях указывают специальные сравнительные союзы **как, словно, будто, точно, что**: *Волосы как шелк; Глаза точно звёзды* и т. п.

Отметим, что сопоставительные предлоги и сравнительные союзы имеют одно общее свойство: являясь служебными частями речи, они синонимичны самостоятельным лексическим единицам со значением подобия и могут заменяться ими в предложениях, сравним: *Я знаю людей типа Иванова = Я знаю людей, похожих на Иванова; По реке плыл предмет вроде плота = По реке плыл напоминающий плот предмет; Это плод наподобие апельсина = Это плод, подобный апельсину; Волосы, как шёлк = волосы похожи на шёлк; Глаза точно звёзды = глаза напоминают звёзды.*

Таким образом, можно сделать вывод, что состав языковых средств, обозначающих сходство предметов, продолжает пополняться в основном за счет слов специальной лексики, расширяющих свою семантику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Метафизика / Аристотель. Сочинения : в 4-х т. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.
2. Арутюнова Н. Д. Тожество и подобие (заметки о взаимодействии концептов) / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Берков В. П. Компаративность: Семантика сравнения и способы ее выражения / В. П. Берков // Теория функциональной грамматики: Качественность. Количественность / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – СПб. : Наука, 1996. – 122 с.
4. Словарь русского языка : в 4-х т. /АН СССР, Ин-т русского языка / [под ред. А. П. Евгеньевой]. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1981–1984.
5. Южакова Ю. А. Явление тождества в русском языке / Ю. А. Южакова // Вестник Челяб. гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – Вып. 89. – 2014. – №7 (336). – С. 220–224.
6. Дженерик // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

7. Клонирование // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
8. Ремейк // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

Н. В. Кондратенко (м. Одеса)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Дослідження інноваційних процесів у лексичній та граматичній системах української мови початку ХХІ століття неодноразово ставало предметом уваги вітчизняних науковців (див. праці Ж. Колоїз, Д. Мазурик, А. Нелюби, Л. Струганець, О. Стишова та ін.), проте процеси неологізації в політичному дискурсі, зокрема лексичні та граматичні зрушення, здебільшого залишено поза увагою лінгвістів. Політичні зміни в нашій країні, що зумовили зростання патріотичних настроїв та передумовили політичну активність пересічних громадян, відповідно вплинули й на розвиток політичної комунікації. У наслідку з'явилися нові слова, фразеологізми та модифікувалося політичне мовлення на граматичному рівні, що потребує ґрунтовного лінгвістичного аналізу та визначає актуальність нашої розвідки.

Матеріалом дослідження слугували тексти ЗМІ і виступи й промови політичних діячів, оприлюднені за період 2013–2014 років. Додатково залучено матеріали словника А. Нелюби та Є. Редька «Лексико-словотвірні інновації (2012–2012)» [2].

Розглянемо спочатку політичну лексику, що уналежнюємо до лексичних неологізмів. Потрібно окреслити як лексико-семантичні особливості неологізмів, так і словотвірні, тобто визначити способи їхньої появи в політичному дискурсі.

За семантичними характеристиками лексичні інновації поділяємо на такі лексико-семантичні групи:

1. Назви осіб – учасників політичної комунікації. Одна з найчисленніших груп, що охоплює як назви безпосередніх учасників політичного процесу (політиків різних рівнів, пересічних громадян країни, так і збірні номінації). Виокремлюємо такі різновиди номінацій особи:

– номінації осіб за національною ознакою: *укр, рашист, новорос*, напр.: *У Москві **рашисти** закидали посольство України в РФ димовими шашками* (Тиждень, 17.03.14);

– номінації осіб за приналежністю або прихильністю до певної політичної сили: *кличківці, правосеки, ляшкісти, порошенцівці, риги*, напр.: ***Порошенківці** витратили на виборну агітацію майже 100 млн. грн.* (Експрес, 16.10.14);

– номінації осіб за характерними ознаками зовнішності або поведінки: *тітушка, тушка, ватник, кіборг*, напр.: *Ціла зграя **«тітушків»** чинила безчинства в неділю і у Києві* (Високий замок, 26.10.14);

– номінації осіб за функціями, які вони виконують у політичній комунікації: *каратель, ополченець, кнопкодав, каруселіст*, напр.: *Російські ЗМІ: **ополченці** Донбасу дали 24 години на відвід силовиків* (Українська правда. 15.05.14);

– номінації конкретних політичних діячів: *Циклоп* (Н. Шуфрич), *Няш-Мяш* (Н. Поклонська), *виломен* (О. Ляшко), *Лаврушка* (С. Лавров), *Допа* (М. Добкін), *Гепа* (Г. Кернес), напр.: ***Допа і Гепа** покинули Україну* (Експрес, 22.02.14);

– збірні найменування політичних сил або політичних угруповань: *хунта, опоблок, єврокоаліція*, напр.: *Російські телеканали буквально за один день забули про київську **«хунту»*** (Телекритика. 14.09.14).

2. Назви політичних процесів: *євроінтеграція, імплементація, люстрація, донбасизація*, напр.: *Україна та ЄС починають імплементацію асоціації* (Укр-Інформ. 1.11.14).

3. Назви територій та країн: *ДНР* (Донецька народна республіка), *ЛНР* (Луганська народна республіка), *Єврозона, Мордор, Гейропа*, напр.: *Визнання Кремлем незаконних «виборів» терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» в порушення мирного протоколу, підписаного зокрема й російською стороною, є фактичним оголошенням війни* (Телеканал ICTV, 3.11.14);

4. Назви політичних явищ: *євромайдан, автомайдан, холодомор, гумконвой, євросанкції*, напр.: *Четвертий гумконвой повернувся до Росії* (УНІАН. 1.11.14);

5. Назви нових політичних партій та об'єднань: *Самопоміч, Правий сектор, ЗАСТУП*, напр.: *Один із лідерів партії «ЗАСТУП» Олександра Шереметьєва зазначила, що «ЗАСТУП» розробив унікальну комплексну програму реформ, у якій покроково описав найболючіші проблеми села й конкретні шляхи їх розв'язання* (Новини ТСН. 3.10.14).

За кількісними показниками найбільше неологізмів зафіксовано в ЛСГ «найменування особи» – понад 40 %, найменше – ЛСГ «назви політичних партій» – 7 %, що зумовлено екстралінгвальними чинниками, а саме потребою називання відповідних реалій. Виникнення нових номінацій особи має в українському політичному дискурсі одну особливість: переважають назви з негативною конотацією на позначення політичних опонентів або окремих політиків. Здебільшого це назви прихильників та представників двох протилежних таборів, що можна розмежувати як за ставленням до нової української влади та обрання європейського шляху розвитку країни: з одного боку, *ватники, колоради, рашисти, кацапотролі, орки*, а з іншого – *бандерівці, укри, укропи, бандерлоги* тощо. М. А. Кронгауз називає такі лексеми «словами ненависті» [1], що містять оцінний компонент у семантичній структурі, тому не потребують додаткових аксіологічних позначок у політичному тексті. З часу виникнення у побутово-розмовному дискурсі ці лексеми поступово розширили сферу функціонування й на ЗМІ та політичне мовлення, наприклад, назва новинного сюжету ТСН телеканалу «1+1»: *Кінець Інтернету в Росії. «Тролі» та «ватники» вже прощаються з мережею* (ТСН. 19.09.14). Для порівняння наведемо цитату з висловів російського режисера та кіноактора М. Михалкова: «Одеса – це бандерівське місто, а одесити – бандерлоги» [3].

Крім окремих лексем, неологізація політичного дискурсу здійснюється і за рахунок утворення нової фразеології, що здебільшого становить двокomпонентні сполучення слів, утворені за моделлю повного узгодження з атрибутивними відношеннями «субстантив + ад'єктив» (понад 80 %), напр.: *зелені чоловічки, аваківська реформа, звічливі люди, російські найманці, самопроголошені республіки, мінський протокол, гібридна війна, Небесна сотня* тощо, напр.: *Гібридна війна Кремля проти України і ЄС: енергетичний компонент* (Дзеркало тижня. 23.10.14); *Кримськими «зв'язливими людьми» виявилися псковські десантники* (iPress. 16.06.14). Трапляються поодинокі випадки утворення політичної фразеології за іншими моделями з домінуванням атрибутивних відношень, напр.: *революція гідності, революція єдності, сектор люстрації, візитівка Яроша* тощо, напр.: *Візитівка Яроша б'є рекорди популярності в Інтернеті* (ТСН. 23.04.14).

На граматичному рівні зафіксувати зрушення в бік неологізації мовної системи набагато важче, ніж на лексичному. Проте окремі тенденції, реалізовані в політичних текстах і виступах українських політиків, потрібно зафіксувати.

1. Зменшення питомої ваги субстантивів та надання переваги дієсловам і дієслівним формам, що посилює загальну предикацію висловлень, напр.: *Росія та російський режим повинні забезпечити деескалацію ситуації, відкликати своїх агентів, закрити кордон, перестати підтримувати терористів, до-*

тримуватися міжнародного права і міжнародних зобов'язань, і **розкрити** всю інформацію і кожен доказ, який у них є, щоб **отримати** реальну картину того, що сталося, і **розслідувати** цю трагедію найбільш глибоко і якомога швидше (А. Яценюк. Виступ 21.06.14).

2. Надання переваги вживанню форм дієслів 1-ої особи однини і відповідних займенників *я, мій*, що вказує на актуалізацію мовної особистості та посилює суб'єктивізацію викладу, напр.: *Наполегливо **закликаю** всіх, хто незаконно взяв до рук зброю, скласти її. У відповідь **гарантую**, по-перше, звільнення від кримінальної відповідальності тих, на чийх руках не має крові українських воїнів та мирних людей* (П. Порошенко. Інавгураційна промова).

3. Посилення риторичності викладу за рахунок вживання окличних і питальних речень, що фіксуємо навіть в офіційних заявах і коментарях МЗС України: *Чому б Росії не наповнити федералізм, який, до речі, зафіксований в офіційній назві держави, реальним, а не лише декларативним змістом? Чому б не дати більше повноважень національним суб'єктам федерації, розвиток який придушується сьогодні так само жорстко, як придушувався і в царські, і в радянські часи? Чому б не запровадити інші, крім російської, державні мови, в тому числі українську – мову мільйонів громадян Росії?* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України. 30.03.14).

4. Використання в політичному мовленні поширених сурядних рядів з ознаками семантичної надмірності, напр.: ***Бандити, терористи та інтервенти** можуть себе коронувати як **депутати, прем'єри, міністри**. Та хоч як **королі чи імператори**. Але щоб вони не почепили собі на голови, вони так і залишаться **окупантами, злодіями, бойовиками*** (П. Порошенко. Звернення до народу України, 3.11.14).

5. Актуалізація синтаксичного паралелізму в політичному мовленні, напр.: ***Саме Росія захопила територію незалежної держави і анексувала Крим. Саме Росія послала війська до Криму і заслала своїх агентів у Донецьк і Луганськ. Росія постачала смертоносну зброю, артилерію та кошти очолюваним Росією терористам. Росія підтримувала їх. І Росія, постійний член Організації об'єднаних націй, порушила міжнародне право і Статут ООН*** (Виступ А. Яценюка, 21.06.14).

Отже, узагальнимо визначальні тенденції неологізації української політичної комунікації.

1. **Аксіологічність** виражається у масштабному виникненні емоційно забарвленої лексики на питомому ґрунті. У межах морфологічному способу переважують афіксація та аббревіація, у межах семантичної деривації – розширення семантичної структури слів, онімізація та апелятивація.

2. **Орозмовлення та вульгаризація** політичного дискурсу виявляються в появі та залученні стилістично зниженої та нелітературної, зокрема обценної, лексики в політичній комунікації, навіть у мовленні політичних діячів і лідерів України.

3. **Посилення інтерактивності** реалізовано в домінуванні неолексем на позначення особи – суб'єктів політичної комунікації – поміж інших лексичних інновацій, що зумовлено можливістю безпосереднього спілкування представників різних політичних позицій у віртуальному просторі.

4. **Актуалізація суб'єктивності та динамічності** політичного дискурсу за рахунок домінування дієслівних конструкцій і займенниково-дієслівних форм 1-ої особи однини.

5. **Посилення риторичності** політичного мовлення на синтаксичному рівні завдяки використанню окличних речень, риторичних питань, сурядних надмірних рядів та синтаксичного паралелізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кронгауз М. А. Вырабатываются специальные слова ненависти [Электронный ресурс] / М. А. Кронгауз. – Режим доступа : <http://www.novayagazeta.ru/society/65242.html>.
2. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2012–2013) : словник / А. Нелюба, Є. Редько ; за заг. ред. А. Нелюби. – Харків : Харків. історико-філол. товариство, 2014. – 172 с.
3. Ярмолюк О. Російський пан Микита Михалков назвав Одесу бандерівським містом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapress.info/uk/news/show/26233>.

С. Є. Корнєва (м. Миколаїв)

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Лінгвістичні дослідження сьогодення в переважній більшості спрямовані на виявлення ментальності, яка відображена в мові. Мовознавці розробляють та застосовують багато теорій (фреймова, прототипічна, аргументної семантики, процедурної семантики тощо) спрямованих на визначення особливостей людського мислення. Деякі вчені виокремлюють теорію ментальності, завданням якої є вивчення вербальних засобів репрезентації інформації (М. Ф. Алефіренко), що мають культурно-значуще наповнення (В. В. Красних). Ментальність пов'язана з процесом пізнання та усвідомлення світу, а в мові виражено духовну культуру народу. Мовна ментальність відображає зв'язок між духовним життям людини та його мовним зображенням.

Метою нашої розвідки є визначення основних складових дослідження мовної ментальності. Для досягнення мети вирішуються такі *завдання*: аналізується введення та зміст поняття «мовна ментальність»; подаються схеми для аналізу ментальності, що розроблені в науковій парадигмі; виокремлюються складові, дослідження яких сприяє розкриттю мовної ментальності окремого індивіда, групи, народу.

Прояви ментальності розвиваються поступово й характеризуються різноманітними відтінками. Усі існуючі наукові підходи до вивчення ментальності, на думку В. В. Колесова, можна розподілити за такими типами: логічна настанова, етносоціальна настанова, теорія генотипу, психологічна точка зору, психоаналітичні судження, мовна модель ментальності. Об'єктами дослідження цих типів є ідеї, загальнолюдські цінності, символи народної культури, підсвідомість, особисті якості характеру, концепти народної культури тощо [1, с. 13–14]. Науковець вважає, що вивчення мовної ментальності ще залишається складним процесом, оскільки заважає теоретична нерозробленість проблеми, стійке неприйняття таких досліджень та праці, результати яких дискредитують проблему (написи Н. Я. Марра) [1, с. 38].

Одним з перших, хто намагається детально охарактеризувати зміст поняття «мовна ментальність» є О. Г. Почепцов. Аналізуючи мовне представлення світу, дослідник пояснює таке представлення, як мовне мислення, де інтерпретація світу здійснюється та існує у формі мови. О. Г. Почепцов підсумовує: «співвідношення між деякою ділянкою світу та її мовною репрезентацією можна визначити як *мовну ментальність*» [3, с. 111]. Крім того, науковець вказує, що мовна ментальність відображається як у письмових текстах, так і в усному мовленні.

Останнім часом розробкою поняття «мовна ментальність» займаються представники психолінгвістичного напрямку, проте чіткої упорядкованості в дослідженні мовних засобів ще остаточно не затверджено. У лінгвістиці ментальність охоплює всі мовні форми: «уся мова в цілому є носієм народної ментальності» [1, с. 42]. О. Г. Почепцов виокремлює два типи мовної ментальності: лексичний та граматичний. Лексичний тип відображено в лексико-семантичній системі, граматичний тип визначається «локальними, темпоральними та іншими фокусами представлення світу» [3, с. 113]. Мовна ментальність, на думку науковця, реалізу-

ється за допомогою мовноментального та мовленнєво-ментального актів. Мовними складовими мовноментального акту є слово і словосполучення, а мовленнєво-ментального акту – речення та текст [3, с. 114]. Зважаючи на соціокультурний фактор, типи мовних ментальностей доречно виокремлювати за соціокультурною ознакою: «кажучи про російську, англійську та інші ментальності, слід розуміти ментальності, які співвідносяться з відповідними соціокультурними спільнотами, а не мовами» [3, с. 119]. Крім того, оскільки мовна ментальність, з погляду О. Г. Почепцова, є неоднаковою в різних людей, тому важливим є виокремлення індивідуальної, групової та колективної мовної ментальності. Мовна ментальність може досліджуватися ізольовано, або в зіставленні з іншими мовними ментальностями: «порівняльний аналіз мовних ментальностей дозволить виявити універсальні та індивідуальні якості мовних ментальностей, які, звичайно, неможливо виокремити шляхом ізольованого розгляду» [3, с. 120]. Мовну ментальність формують лексичні та граматичні складові, які знаходять вираження в лексичних та синтаксичних одиницях.

Фундаментальним дослідженням мовної ментальності вважається робота російського мовознавця В. В. Колесова «Російська ментальність у мові та тексті», де, аналізуючи лексичні й синтаксичні одиниці, а також граматику, автор визначає особливі риси російської ментальності. На думку В. В. Колесова, «...основою інформації є текст. Мудрість віків збиралася в тексті, з усіма символами, образами і поняттями. ...Саме тести зберігають культурну традицію – в літературних формах мови. ...Літературна мова – це мова інтелектуальної дії» [1, с. 46]. Тобто мовна ментальність людей зафіксована в текстах, які охоплюють відомості про способи мислення та поведінки в різний час.

У мовній ментальності виражено розуміння та пояснення світу за допомогою мови. Дослідження мови дозволяє виявити специфічне ставлення людини до оточуючої дійсності. В. В. Колесов зазначає: «Ми живемо в логіці категорій, які відображені в мові частинами мови. Іменник – предметність, прикметник – якість, дієслово – стан або дія і т. д. » [1, с. 45]. Мова, на думку науковця, є спільною для всіх і до важливих її компонентів, на які слід звертати увагу, належать власні імена, звертання, побутовий та сакральний етикет тощо [1, с. 46]. Проаналізувавши мовну ментальність російського народу, В. В. Колесов виокремив складові, на які першочергово потрібно звертати увагу при дослідженні: 1) мовні універсалиї – найбільш узагальнені поняття або абстрактні категорії; 2) характерні особливості мови, що відображають ментальні характеристики свідомості, кожна з яких можна вивчити самостійно і на дуже великому матеріалі: іменник, дієслово; 3) рід іменників; однина, множина, відмінювання; збірна множинність об'єктів; 4) прикметники (для характеристики зовнішнього світу – якісні або кількісні); 5) використання займенників, їхня поява в мові; 6) дієслівні категорії (часу, виду); тривалість, завершеність дії; дієслово-зв'язка; модальність; 7) використання або відсутність артиклів; 8) відмінювання або використання прийменників для вираження різноманітних синтаксичних зв'язків; 9) активність словотворчих процесів; спосіб словотворення; 10) використання метафори, створення індивідуально-авторської метафори; 11) побудова висловлювання (категоричність, ухильність); використання визначень; 12) акцентні маркери; наказовий спосіб; використання заперечення; 13) діалогічне, монологічне мовлення; переконання, доведення; 14) синтетичні (аналітичні) моделі висловлювання; стилістичні форми; 15) синтаксичні конструкції; типи речень; формування складних речень (підрядні зв'язки, вживання сполучників); 16) фонетичні зміни; зміни зовнішньої та внутрішньої форми слова [1, с. 46–56]. Крім того, вчений підкреслює необхідність врахування обставин соціального, політичного та культурного життя, що вплинули на світосприйняття та світобачення [1, с. 47]. Джерелами поповнення образного словника В. В. Колесов визнає діалекти, в яких створюються особливі стилі відображення культурних символів народу [2,

с. 12]. Мовним матеріалом дослідження, на думку науковця, можуть слугувати казкові оповідання для малечі, прислів'я, кожне окреме слово, що має таємничу силу; форми словників, граматики, ідеології, де зосереджено ментальну програму, яка історично створена предками; поезія, белетристика, публіцистика тощо [1, с. 47–48]. Розвиваючи теорію мовної ментальності в наш час, лінгвісти як матеріал дослідження використовують також тексти Давньої Русі – літописи, проповіді, повчання, молитви тощо (О. М. Кондратьєва); народні прикмети (Т. В. Симашко); міфологеми (С. П. Балінченко); об'яви (І. С. Черкасова); художні тексти, реклами тощо.

Отже, мовна ментальність є певним мисленням, яке постійно розвивається і характеризується взаємовпливом культури та способів поведінки. Ментальні ознаки об'єктивуються в мові й можуть різнитися стосовно окремого індивіда, групи, регіону, національності, континенту тощо. Дослідження мовної ментальності передбачає звернення до лексико-семантичного складу та граматики, фіксація яких має місце в різноманітних текстах, а також в усному мовленні. Мовну ментальність доречно вивчати з урахуванням зовнішніх факторів, що безпосередньо впливають на мову (культура, соціальне середовище, політика, релігія тощо). Виокремлені складові дослідження мовної ментальності дають змогу в подальшому розробляти механізми аналізу ментальних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте / Колесов В. В. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2006. – 624 с.
2. Образ мира в зеркале языка : сб. науч. ст. / [отв. соред. В. В. Колесов, М. Влад. Пименова, В. И. Теркулов]. – М. : Флинта, 2014. – 568 с.
3. Почепцов О. Г. Языковая ментальность : способ представления мира / О. Г. Почепцов // Вопр. языкознания. – 1990. – № 6. – С. 110–122.

М. А. Костенко (м. Одеса)

ІННОВАЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ГРАФОДЕРИВАЦІЇ В КРЕОЛІЗОВАНОМУ РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

Сучасна рекламна комунікація передусім орієнтована на полікодові тексти, що є поєднанням семіотичних елементів різних типів, зокрема текстового та ілюстративного. Одноманітне подання тексту в друкованій рекламі замінено активним залученням іконічних елементів, серед яких, крім власне ілюстрацій, особливе місце належить візуальним характеристикам безпосередньо тексту. До таких характеристик зараховуємо розташування тексту, специфіку його формальної репрезентації в друкованому виданні, кольорове і шрифтове оформлення. Основним засобом виокремлення інформації в рекламному тексті вважаємо шрифтові виділення, використання яких є найпоширенішим прийомом текстової візуалізації. Такі виділення, як курсив, жирне накреслення, розрідження тексту, підкреслення, поєднання різного кеглю (розміру) літер тощо, були апробовані в художніх постмодерністських текстах, де вони виражають загальну настанову сучасної культури на візуалізацію тексту [1, с. 122–133].

Широкий підхід до креолізації тексту уможливорює вивчення поєднання різних типів знаків у рекламних повідомленнях, проте друкована реклама насамперед демонструє комплекс графічних виділень тексту. Такі виділення отримали назву параграфемних (О. Анісімова, І. Ванушина), що охоплюють знаки, «не передбачені правилами орфографії, вживання, наприклад, використання лапок, дефіса, вставки, закреслення тощо» та «графічну сегментацію тексту, довжину рядків,

пробіли, шрифт, курсив, лінійки підкреслення та відкреслення, типографічні знаки, графічні символи, цифри, незвичну орфографію та пунктуаційні знаки» [3, с. 98].

На вербальному рівні основним елементом креолізації є шрифтове виділення, що в текстах друкованої реклами репрезентовано такими аспектами, як розмір літер (кегель), жирне або курсивне накреслення, підкреслення, розрідження тексту тощо. Для друкованої реклами, що не містить зображень або інших іконічних елементів, друкований текст стає єдиним засобом подання інформації, тому актуальні будь-які способи її урізноманітнення. Переважно графічних трансформацій зазнають рекламні слогани, побудовані на «графічній грі» [2, с. 137], що реалізовано у використанні різних видів шрифтів у тексті рекламного повідомлення.

Так, великі літери використовують у друкованій рекламі для виділення назв торгових марок та слоганів, напр., реклама тонального крему ТМ BOURJOIS: «Тональна основа HAPPY LIGHT. ПОКРАЩУЄ КОЛІР ОБЛИЧЧЯ. ДОДАЄ СЯЯННЯ ШКІРІ» та з метою репрезентації графодеривації, внаслідок якої виникають інновації. Графічні деривати створюють гібридні вербальні знаки, що мають подвійну семантику, напр.: реклама сиропу від кашлю «Амбrolітин»: «ОТ КАШЛЯЙся», реклама препарату для схуднення Идеал: «ИДЕАЛЬНОЙ стать ЛЕГКО». У цих прикладах виділені частини слів актуалізують інші лексеми, суголосні для рекламованої продукції. У такий спосіб створено семантичне нашарування рекламних маркерів, що становлять ядерний компонент рекламного повідомлення. Великі літери є одним з основних засобів графодеривації, вони уможливають створення так званих слів-мотрійок, що мають подвійне семантичне навантаження.

Жирне накреслення використовують для посилення ефекту стилістичних фігур, наприклад, у рекламі губної помади ТМ MARY KAY: «Небезпечно ніжна. Чарівно спокуслива» позначено кінець першого речення та початок другого, що візуально є центром рекламного слогану, який сприймається як побудований на синтаксичному паралелізмі та з графічною централізацією. У рекламному слогані підгузків ТМ PAMPERS: «Суха ніч – щасливий ранок!», що містить згорнуту імплікатуру, причинова частина виділена жирним, на ній зосереджено увагу, тому наслідкова частина сприймається некритично, як логічний висновок.

Використання латинської графіки здебільшого зумовлено відтворенням назв іноземних торгових марок або конкретної продукції, що неперекладені українською мовою, напр.: реклама телевізійного музичного каналу MUSIC BOX: Music box. Побач більше музики в новому форматі, реклама продукції для догляду за волоссям ТМ LOREAL: Hairchalk. Колір як фешн аксесуар. Відомі в Україні торгові марки традиційно подають латиницею в оригінальному вигляді, що переважно є англомовним варіантом назви торгової марки або продукції. Зважаючи на це, видільна функція латинської графіки обмежена, її використовують лише в офіційно закріплених відомостях про певну торгову марку.

Головною метою шрифтових виділень у рекламних текстах є привертання уваги споживача та надання рекламному тексту яскравих та візуально привабливих елементів. Шрифтові виділення слугують акцентом рекламного повідомлення, оскільки зосереджують увагу споживача на певних головних характеристиках товару або послуги. Використання візуальних елементів у рекламі дає можливість створити чіткіше уявлення про рекламовану продукцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : моногр. / Н. В. Кондратенко. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.
2. Рябкова Н. И. Языковая игра в рекламном тексте / Н. И. Рябкова // Культура и сервис : взаимодействие, инновации, подготовка кадров : матер. I межрегион. научно-практич. конф. – СПб. : Изд-во СПб ГУСЭ, 2009. – С. 137–140.

ВЗАИМНО-ЭКВИВАЛЕНТНЫЕ ИМЕНА-ОБРАЗЫ В ТРАГЕДИИ В. ШЕКСПИРА «HAMLET, PRINCE OF DENMARK»

В трагедии В. Шекспира «Hamlet, Prince of Denmark» использована система попарно эквивалентных имен, обозначающих диахронных, типа «отец – сын», персонажей-двойников. В шекспироведении стало общим местом утверждение о том, что достоинством композиции является мастерское ведение трех параллельных линий сюжета, связанных с образами Гамлета, Лаэрта и Фортинбраса [1]. Две сюжетные линии выстраиваются на сопоставлении-противопоставлении имен-образов, отличающихся положением в системе действующих лиц, функциональной нагрузкой, реализацией смысловой доминанты 'мечь':

Гамлет-отец – Гамлет-сын Фортинбрас-отец – Фортинбрас-сын.

Художественная ценность «старших» и «младших» персонажей-двойников намеренно различна. Бывшие правители Дании и Норвегии мертвы до начала сюжетного действия, поэтому имена этих упоминаемых лиц отсутствуют в авторском перечне. Впервые поэтонимы появляются в рассказе Горацио о поединке Гамлета и Фортинбраса и убийстве короля Норвегии (Акт I, сц. I): <...> *Our last king, / Whose image even but now appear'd to us, / Was, as you know, by **Fortinbras** of Norway, / Thereto prick'd on by a most emulate pride, / Dared to the combat; in which our valiant **Hamlet** – / For so this side of our known world esteem'd him – / Did slay this **Fortinbras*** <...> [5] – <...> *Покойный наш король, / Чей образ нам сейчас являлся, был, / Вы знаете, норвежским **Фортинбрасом**, / Подвигнутым ревнивою гордыней, / На поле вызван; и наш храбрый **Гамлет** – / Таким он слыл во всём известном мире – / Убил его* <...> [4, с. 138–139].

Оппозиция *Гамлет-отец – Фортинбрас-отец* вводит в трагедию мотив мести как возможный толчок к развитию сюжета. Комментируя события, изложенные Горацио, Бернардо возлагает вину на жестокого правителя Дании, который «подал повод» к войнам (Акт I, сц. I) [4, с. 139]. Второе и последнее упоминание имен королей дополняет «семейную хронику» сведениями о Гамлете-младшем, рожденном в Эльсиноре в день смерти Фортинбраса-отца (Акт V, сц. I):

***Hamlet** <...> How long hast thou been a grave-maker?*

***First Clown** Of all the days i'the year, I came to't that day that our last king Hamlet overcame Fortinbras.*

***Hamlet** How long is that sinse?*

***First Clown** Cannot you tell that? every fool can tell that: it was the very day that young Hamlet was born; he that is mad, and sent into England* [5] – ***Гамлет.** <...> Как давно ты могильщиком?*

***Первый могильщик.** Из всех дней в году я начал в тот самый день, когда покойный король наш Гамлет одолел Фортинбраса.*

***Гамлет.** Как давно это было?*

***Первый могильщик.** А вы сами сказать не можете? Это всякий дурак может сказать: это было в тот самый день, когда родился молодой Гамлет, тот, что сошел с ума и послан в Англию* [4, с. 251].

Имена Гамлета, сына покойного и племянника царствующего короля, и Фортинбраса, принца Норвежского, занимают соответственно вторую и третью позиции в списке *dramatis personae*, хотя их сюжетные роли существенно отличаются. Судьба главного героя Гамлета составляет основу драматургической композиции; наследный принц Норвегии – активный персонаж двух сцен пьесы (Акт IV, сц. IV; акт V, сц. II), но его действия отражаются на течении событий в Датском королевстве.

Если «отцы» обеспечивают родовое начало трагедии и задают мотив мести, то в именах-образах «младших» двойников он получает развитие и находит решение. Тожественные онимы актуализируют сходство и различие между парами двойников. В начале трагедии диагональ *Гамлет-отец – Фортинбрас-сын* определяет соотношение *причина → следствие*: поединок «отцов» и смерть короля Норвегии является поводом для насильственного вторжения в Данию юного Фортинбраса, но этот сюжетный ход не реализуется. Трагедия завершается справедливым предъявлением права на царствование (после смерти правящего семейства норвежский принц становится законным наследником датского трона).

В отличие от Фортинбраса, Гамлет выбирает формой восстановления справедливости месть, порожденную желанием победить зло. Однако благая цель вынуждает самого Гамлета встать на путь зла: он «прямо или косвенно виновен в смерти Полония, Офелии, Розенкранца, Гильденстерна, Лаэрта, короля, хотя только эта последняя диктуется требованием мести» [3]. Полемизируя с романтиками, видевшими причину медлительности Гамлета в безволии, немецкий критик К. Вердер предложил следующее объяснение: «Для трагической мести необходимо возмездие, возмездие должно быть справедливым, а для справедливости необходимо оправдание мести перед всем миром. Поэтому целью Гамлета является не корона, и его первый долг состоит отнюдь не в том, чтобы убить короля; его задача в том, чтобы по всей справедливости наказать убийцу его отца<...>» (Цит. по: [1]). Идея справедливого возмездия – вот мысль Гамлета, которая пробуждает рефлексию героя о несовершенстве мира и человека и объясняет медлительность. Эта идея несомненно роднит принца Гамлета с Гамлетом-королем, предопределяя сходство в содержательной структуре взаимно-эквивалентных имен, восходящих к др.-герм. *‘близнец’*, *‘двойник’*.

Подобие Гамлетов доказывает традиционный драматургический прием – образ призрака, возлагающего «задачу мести на кого-либо из близких» [1]. *Ghost of Hamlet's father / Призрак отца Гамлета*, рассказавший о вероломном убийстве и потребовавший отмщения, расширяет систему двойников трагедии. Смысловая нагрузка образа базируется на установлении идентичности убитого короля и призрака. Многократное подтверждение сходства-тождества *Ghost* с королем Дании «работает» как на образную структуру двойников, так и на выявление первопричины дальнейших поступков Гамлета-младшего.

Прямым указанием на единство (призрак тождественен отцу Гамлета) является список действующих лиц, в котором «представлен» *Ghost of Hamlet's father*, однако драматургическое действие «требуется», чтобы Гамлет опознал отца и убедился в гнусном братоубийстве. Оpozнание реактуализировано в речи Бернандо и Горацио (Акт I), уравнивающих *Ghost* и короля: **Bernardo**. *In the same figure, like the king that's dead* [5] – **Бернардо**. *Совсем такой, как был король покойный* [4, с. 136]; **Marcellus**. *Is it not like king?* **Horatio**. *As thou art to thyself* [5] – **Марцелл**. *Похож на короля?* **Горацио**. *Как ты сам на себя* [4, с. 138]; **Bernardo**. *Well may it sort that this portentous figure Comes armed through our watch; so like the king<...>* [5] – *Вот почему и этот вещий призрак В доспехах бродит, схожий с королем <...>* [4, с. 139]; **Horatio**. *I knew your father; These hands are not more like* [5] – **Горацио**. *Я помню короля: Так схожи две руки* [4, с. 148]. В сцене встречи Гамлета с *Ghost* обращение по имени аргументирует подлинность Гамлета-отца: *Be thou a spirit of health or goblin damn'd, / Bring with thee airs from heaven or blasts from hell, / Be thy intents wicked or charitable, / Thou comest in such a questionable shape / That I will speak to thee: I'll call thee Hamlet, / King, father, royal Dane: O, answer me!* [5] – *Блаженный ты или проклятый дух, / Овеян небом иль геенной дышишь, / Злых или добрых / мыслей исполнен, – / Твой образ так загадочен, что я / К тебе взываю: Гамлет, повелитель, / Отец, державный Датчанин, ответь мне!* [4, с. 158]. Причиной неуверенности и промедления принца Гамлета

является тот факт, что призрак может быть злым духом: <...> *The spirit that I have seen / May be the devil: and the devil hath power / To assume a pleasing shape* [5] – <...> *Дух, представший мне, / Быть может, был и дьявол; дьявол властен / Облечься в милый образ* [4, с. 191].

Клятва принца исполнить завет «отца» свидетельствует о доверии *Ghost*, но Гамлет – человек разума, поэтому открытие тайны убийства, полученное из потустороннего мира, «необходимо подтвердить реальными земными доказательствами» [1]. Замысел Гамлета состоит в публичном разоблачении преступления Клавдия, которое станет убедительным доказательством истинности обвинений призрака.

Кульминационный момент трагедии, эпизод «сцены на сцене», «трансформирует весь текст, в который он включается, переводя его на другой уровень организации» [2, с. 69]. В «Гамлете» разыгрывается второй «Гамлет» – его вымышленный «двойник», обеспечивающий реальность основного повествования: «Пьеса, разыгрываемая по инициативе Гамлета, повторяет в подчеркнуто условной манере (...) пьесу, сочиненную Шекспиром» [2, с. 69]. В придуманной постановке «Гамлета» под масками *Player King* (*Актера-короля*) и *Player Queen* (*Актера-королевы*) скрываются король Гамлет и королева Гертруда, но имена этих «реальных» лиц умышленно не называются, что полностью согласуется с тайным замыслом принца. Гамлет ведет двойную игру с Клавдием, объясняя, что название «*The Mouse-trap*» («Мышеловка») имеет переносный смысл; намеренно использует ложные имена персонажей (герцог *Гонзаго*, его жена *Балтиста*) и др. Однако в постановке «Гамлета» используется мнимая безымянность временного (выбранного для сценического воплощения) двойника короля, поскольку предшествующий фрагмент обнаруживает план принца, подтверждая единство объектов условного – «реального» представления (*Актер-король* = *король Гамлет*): *I'll have these players / Play something like the murder of my father / Before mine uncle* <...> [5] – *Велю актёрам / Представить нечто, в чем бы дядя видел / Смерть Гамлета* <...> [4, с. 191].

Итак, месть понимается принцем как священный долг и нравственный закон. С одной стороны, «против» безнаказанности преступления и «за» возмездие свидетельствует фантастический двойник (*Призрак отца Гамлета*), оповестивший про «реальное» убийство короля, с другой, – персонаж придуманного «Гамлета», предоставивший бесспорные доказательства вины Клавдия. Все три «ипостаси» Гамлета-старшего определяют доминантный компонент «возмездие как долг чести» в структуре многогранного в смысловом отношении имени-образа Гамлета. Однако задача мести «не ограничивается личным возмездием убийце. Борясь против Клавдия, Гамлет борется против зла вообще. Его борьба оправдана, и месть его справедлива» [1]. В то же время Гамлет превращается в орудие возмездия собственных двойников в противоположность Фортинбрасу, который, отрекаясь от мести, удостоивается права на престол. Очевидно, в парах имен-образов диахронных двойников преобладают контрастные содержательные компоненты: *Гамлет-отец* – *Гамлет-сын* воплощают «мщение», «долг чести», «борьбу со злом»; *Фортинбрас-старший* – *Фортинбрас-младший* – «непротивление злу», «прощение» и «гуманизм».

ЛИТЕРАТУРА

1. Аникст А. Гамлет, принц датский / А. Аникст. – Режим доступа : http://loveread.ws/read_book.php?id=7502&p=39.
2. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 464 с.
3. Луков Вл. А. Гамлет, трагедия У. Шекспира / Вл. А. Луков. – Режим доступа : <http://www.world-shake.ru/ru/Encyclopaedia/3707.html?mode=print>

4. Шекспир В. Гамлет, принц Датский / В. Шекспир // Шекспир В. Комедии, хроники, трагедии; [Т. 1. Пер. с англ.]; [Сост., коммент. Д. Урнова]. – М.: Худ. литература, 1988. – С. 275–410.
5. Shakespeare W. Hamlet, Prince of Denmark / W. Shakespeare. – Режим доступа: <http://bookre.org/reader?file=1187475>.

О. А. Крижко (м. Бердянськ)

ФОРМИ СЕМАНТИЧНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ЗООНІМНОГО КОМПОНЕНТА У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Зважаючи на те, що основною ознакою фразеологічних одиниць, що відрізняють їх від решти значимих одиниць, слів і термінологічних словосполучень, є семантика, їх образний оцінний зміст передбачає розгляд не лише семантичної сутності зоонімного компонента в складі фразеологічної одиниці, а перш за все форми його семантичних перетворень.

Значення фразеологізму становить результат переосмислення змісту складових його компонентів [1]. Призначення семантики компонентів полягає в тому, щоб через образне уявлення не тільки вказати на денотат, реалію, а й конкретизувати їх, надати емоційну оцінку, мотивуючи її.

Фразеологізми, на думку Я. А. Барана, є такою структурною одиницею, яка характеризується повним або частковим семантичним перетворенням компонентів, позбавлених семантичної самостійності і лексичного значення [2]. Семантична деактуалізація компонентів призводить до втрати предметної спрямованості, а отже, семантичної співвіднесеності з відповідними словами повсякденного вжитку. Щодо стрижневого компонента у складі фразеологізмів, то він, навпаки, деактуалізуючись як лексема, виконує найголовніше смислове навантаження в акті семантичного перетворення.

Зокрема, зоонімний компонент, за спостереженнями І. В. Валуєвої [3], характеризується різноманітною семантикою і фразеотвірною активністю. Основною особливістю зоонімного компонента є національно-культурна маркованість. Він корелює з іншими компонентами фразеологізму не тільки в лексико-граматичному, а насамперед у семантичному плані. Це визначає його семантичну сутність, зумовлену перш за все екстралінгвальними чинниками, пов'язаними з національними особливостями етнічної спільноти, в середовищі якої виник певний фразеологізм із зоонімним компонентом.

Семантична кореляція зоонімного компонента з позначуванням явищем позамовної дійсності відбувається як за відсутності індивідуальної його семантичної співвіднесеності з цим явищем, так і індивідуально за наявності семантичної самостійності компонента та його співвіднесення з чуттєво сприйнятим явищем об'єктивної реальності. Семантична співвіднесеність зоонімного компонента з позначуванням явищем здійснюється в структурі *алофронічних фразеологізмів*, утворених від перемінних словосполучень.

Алофронічні фразеологізми виникають внаслідок первинного дериваційного фразеологічного процесу, що базується на конкретному явищі об'єктивної реальності, яке становить внутрішню форму й образну вмотивованість фразеологізму.

Зоонімний компонент у складі перемінного словосполучення в своїй прямій номінативній функції переосмислюється в складі алофронічного фразеологізму разом з іншими компонентами, утворюючи цілісне фразеологічне значення, наприклад: *перша ластівка, стріляний горобець*. Зв'язок зоонімного компонента з ад'єктивним компонентом здійснюється на основі образно-асоціативних ознак.

У другому типі алофронічних фразеологічних одиниць (у фразеологічних зрощеннях) зоонімний компонент в семантичному плані і дієслівна частина абсолютно не є вмотивованими, як і цілісне значення фразеологізмів *собаку з'їсти*, *пекти раків*. Цього разу семантична сутність зоонімів зводиться до конотативної функції у фразеологічній одиниці. Через відсутність семантичної кореляції між дієслівною й іменною частиною фразеологізму семантична ознака виявляється особливо чітко – асиметрія плану вираження і плану змісту. Відсутність семантичної кореляції з дієслівною групою створює семантичний контраст, завдяки якому взаємодіють (індукуються) семи образності.

Семантична сутність зоонімного компонента у третьому типі алофронічних фразеологічних одиниць (у фразеологічних сполученнях) відрізняється його переосмисленням на основі семантичних пресупозицій периферійних сем, що сприяють активізації і здійсненню зв'язку зоонімного компонента з дієслівною частиною фразеологізму: *пустити півня*. Значення зоонімного компонента виступає в даному разі як фразеологічно зв'язане і дає змогу для утворення серійної сполучваності зі словами тієї або іншої семантичної групи.

У сучасній фразеології *під семантичним перетворенням* В. Г. Гак розуміє лінгвістичний процес, що лежить в основі фразеологізації і сприяє утворенню нових одиниць мови [5]. Залежно від поширення цього процесу на ціле сполучення або на його частину, семантичне перетворення буває *повним і частковим*. Форми вияву семантичних перетворень є основними показники фразеологічності, які дозволяють відмежовувати ці одиниці мови як від вільних, так і від фіксованих нефразеологічних словосполучень. Решта ознак впливає з цієї основної і є наслідком семантичних перетворень.

Основними формами семантичних перетворень, як вважають Д. Лакофф і М. Джонсон [8] є *семантичні переосмислення*, що базуються на 1) метафорі; 2) метонімії, 3) порівнянні.

Найпродуктивнішою формою семантичного перетворення стійких словесних комплексів у досліджуваній національній *фразеологічній картині світу* є семантичне переосмислення їх компонентів – таке семантичне зрушення, що призводить до втрати власного значення компонента і зумовлює появу нового значення, яке реалізується лише в конкретній мовній одиниці. Повне переосмислення припускає семантичне зрушення всього словосполучення, внаслідок якого виникає нове цілісне значення. Часткове переосмислення припускає вживання одного з компонентів у своєму словниковому значенні (узуальному).

Розглянемо докладніше названі вище всі форми семантичних переосмислень фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом семантики.

Метафоричне переосмислення виражається в переносі значення, заснованому на подібності між двома предметами або явищами. Одиниці вторинної номінації, як стверджує Д. О. Добровольський [6, с. 26], мають більшу релевантність. Тут можна послідовно простежити механізми найменування. Будь-який переосмислений знак вторинної образної номінації вже сам по собі закріплює закономірний зв'язок семантично трансформованого значення та внутрішньої форми.

Часткове метафоричне переосмислення, вважає В. Г. Гак [4, с. 17], – це відносна вживаність у мові тих чи інших видів метафор. Щодо *повного* метафоричного переосмислення, за В. Г. Гаком [4, с. 16], то при ньому наявні такі типи метафор, як 1) двостороння метафора (з подвійною асиметрією); 2) одностороння семасіологічна метафора (якщо друге вихідне значення не має закріпленої номінації в мові); 3) одностороння ономасіологічна метафора (в якій від першого вихідного значення зберігається тільки експресивне забарвлення); 4) метафора, яка не протиставляється прямим номінаціям (етимологічна метафора).

Метафора відіграє важливу роль у розвитку процесів вторинної номінації, а тому звернімося до характеристики *оцінно-експресивної метафори*. Дослідження

оцінно-експресивних метафор з позицій фразеологічної номінації дає можливість з'ясувати, в який спосіб здійснюється вторинна номінація, як відбувається перенос найменування з одного предмета на інший. Перехід від прямого значення словосполучення до метафоричного М. Алефіренко вважає найважливішим етапом фразеологізації, що зумовлює семантичне відновлення словосполучення і подальший розвиток як у семантичному, так і у формальному відношенні, засвідчуючи великі семантичні можливості метафори.

Одна з функцій метафори – служити засобом найменування того, для чого немає назви. Основним показником аналітичного перетворення фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом внаслідок повного переосмислення їхніх компонентів, є протиставлення метафоричного і буквального значень, тобто подвійний план. Прямі і переносні значення цих фразеологізмів перебувають у різних смислових відношеннях, для встановлення яких необхідно простежити етимологію цих фразеологізмів і семантичний процес, що зумовив те чи інше семантичне переосмислення, наприклад: *Козла бійся попереду, коня позаду, а людину з усіх боків*.

Метонімічне переосмислення між значенням фразеологізму і значенням його прототипу має більш тісний зв'язок, ніж у першому випадку. При метонімічному переосмисленні як архісема, так і диференціальна сема значення вільного словосполучення зберігається в значенні фразеологізму. Архісема модифікується в диференціальну, а потенційна сема значення вільного словосполучення актуалізується. Це семантичне зрушення ускладнює семантичну структуру фразеологізмів порівняно з їх прототипами.

Порівняння як первинний етап формування метафори – це складна єдність значимих елементів, їхня особлива організація, тобто модель або структура, сутність якої визначається взаємовідношеннями складових її елементів. Аналіз цих взаємовідношень базується на категоріях логічного і мовного порівняння. Розглянемо роль суттєвої ознаки при порівнянні як однієї з категорій семантичного перетворення, при якому характеристика й узагальнений образ або знак-символ представлені окремо. У фразеологічних одиницях із зоонімним компонентом такою ознакою є переосмислене найменування тварини через порівняння певних якостей, дій, станів тощо. Інакше кажучи, зооморфізм у складі порівняльних фразеологізмів виконує не тільки називну функцію, а й конотативну та емоційно-оцінно-характеризуючу.

У структурі порівняння як процесу, за С. А. Жаботинською [7, с. 12–25], виділяються такі елементи: 1) об'єкт, що порівнюється; 2) об'єкт, з яким порівнюється перший об'єкт; 3) основа для порівняння обох об'єктів; 4) висновок з порівняння. Так, у семантиці фразеологізму з зоонімним компонентом *голодний як вовк* спостерігач порівнює образ голодного вовка з тим, як цей образ постає в свідомості мовця для характеристики людини, яка тривалий час була без їжі. Цей уявний асоціативний образ включає три сутності: *спостерігач*, *референт*-голодна людина з характеристиками для цього її стану ознаками (таке *ЩОСЬ-Х*) і репрезентований *зоонім-корелят* *вовк* з властивими для цього хижака ознаками (таке *ЩОСЬ-У*). Таким чином, маємо модель порівняння: *ЩОСЬ-Х* є *ТАКИМ (порівнюваним)* з *ЧИМОСЬ-У*, де *референт*-голодна людина порівнюється із зоонімом-корелятом *вовком*.

Утім, власне порівняльна ознака як підстава для порівняння може бути не завжди суттєвою, навіть нереальною, але при цьому асоціативно вражаючою, збуджуючою діяльність уявлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефіренко Н. Ф. Проблемы фразеологического значения и смысла : (в аспекте межуровневого взаимодействия языковых единиц) / Академия социальных наук; Астраханск. гос. пед. ун-т / Н. Ф. Алефіренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань : Изд-во Астраханск. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.
2. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови / Я. А. Баран. – Івано-Фр. : Лілея-НВ, 1997. – 175 с.

3. Валуєва І. В. Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом у парадигматиці та синтагматиці (на матеріалі англomовних текстів ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Валуєва. – Одеса, 1996. – 157 с.
4. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое / Гак В. Г. // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11–26.
5. Гак В. Г. Языковые преобразования / Гак В. Г. – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 768 с.
6. Добровольский Д. О. К проблеме лексико-семантических универсалий / Д. О. Добровольский // Филол. науки. – 1986. – № 5. – С. 24–30.
7. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. Сер. філол. науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
8. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем ; пер. с англ. / под. ред. и с предисл. А. Н. Баранова / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

Е. К. Куварова (г. Днепропетровск)

КОМБИНИРОВАННЫЙ ПОЛИВОКАТИВ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ТЕКСТЕ

Традиционным элементом эпистолярной рамки, сопровождающей собственно информационную часть послания, является обращение к адресату в зачине письма. Однако помимо собственно обращения, обычно понимаемого как слово или сочетание слов, называющих лицо (предмет), к которым обращаются с речью [3, с. 365], для установления контакта с адресатом в письмах используются и другие лингвистические фигуры, например, разные формы метатекстовой или опосредованной адресации: *Г-ну Халатову; Обнимаю мою доченьку Иришку; Пусть друг мой вспоминает обо мне* и т. п. Различные формы авторской персонализации адресата в письмах мы объединяем понятием эпистолярного вокатива.

Как правило, адресант обращается к своему адресату один раз в начале письма, чего вполне достаточно для установления контакта с ним, и такое обращение мы называем моновокативом, независимо от его структуры, которая может оказаться и довольно сложной, как это имеет место, например, в письмах И. Э. Бабеля (*Милая Анна Григорьевна, прибежище мое и сила* [1, с. 270]) или Г. В. Адамовича (*Друг мой дорогой и милый, а также – надеюсь – верный* [2, с. 533]). Но во многих письмах самых разных адресантов обращение в пределах эпистолярного текста фигурирует в силу тех или иных причин более одного раза, в результате чего образуется очень интересная расчленённая лингвистическая фигура, которую мы называем поливокативом.

Поливокатив мы подразделяем на три основных типа: рамочный поливокатив, состоящий из двух обращений; рассеянный поливокатив, включающий в себя два и более (иногда свыше десяти) вокативов, так или иначе распределённых в тексте письма, и комбинированный поливокатив, состоящий как минимум из трёх обращений, первое из которых служит установлению контакта между коммуникантами, а последнее употребляется в конце письма и обычно сопутствует заключительной этикетной формуле.

Комбинированный поливокатив – это по сути дела тем или иным образом обрамлённый рассеянный вокатив, включающий в себя несколько обращений, последнее из которых формально, как и в рамочном поливокативе, завершает послание и обязательно соотносится с первым обращением, указывающим адресата, которому это послание направлено. И если рамочный поливокатив можно квалифицировать в качестве своеобразного минимума общепринятой этикетной нормы письменного общения, то поливокатив комбинированный является расширенной фигурой контакта, содержащей в себе и компоненты его пролонгации, и средства, указывающие на завершение данного акта коммуникации. Отсюда и общий характер структурных параметров комбинированного поливокатива. В той

его части, которая создаёт обрамление, эти параметры практически такие же, как и у поливокатива рамочного, а одна и та же рамка может репрезентировать как собственно рамочный, так и комбинированный поливокатив. Есть у Бабеля, скажем, рамочный поливокатив, построенный из начального обращения *Милая Тамара* и сопутствующего завершающей этикетной формуле обращения в концовке письма: *Будь здорова, душа моя* [1, с. 96–97]. Есть у него и комбинированный поливокатив, где в ту же рамку (с варьируемой формой имени) заключены ещё другие обращения: *Милая Татушенька ... бедняжка ... мать ... До свиданья, душа моя* [1, с. 97–98]. Наполнение рамки может, как мы видим, отличаться от образующих её компонентов, но бывает и абсолютно идентичным им, как в следующем примере: *Тамара ... мой друг ... Тамара ... Тамара ... друг мой* [1, с. 173–176].

Тем не менее, у комбинированного поливокатива есть определённая специфика его материальной организации, в частности, заключающего рамку обращения. И это имеет свои лингвистические причины. В рамочном поливокативе первым обращением уже заданы те значимые компоненты вокатива, которые с точки зрения адресанта либо в соответствии с нормами этикета вполне определённо идентифицируют адресата, и в замене этих компонентов особой необходимости обычно не возникает. Поэтому и заключающий рамку вокатив в подавляющем большинстве случаев просто дублирует весь первый вокатив или же ту или иную его часть. В комбинированном поливокативе завершающему обращению предшествует ещё несколько зачастую разных обозначений адресата, и простое повторение одного из них может оказаться неуместным или недостаточным с точки зрения прагматической установки послания или его стилистики. Поэтому есть тенденция ввести в качестве завершающего компонента поливокатива новое вокативное образование, зачастую более развёрнутое, более эмоциональное, не просто идентифицирующее адресата, но и характеризующее его, а также маркирующее отношения между коммуникантами, как, например, у Бабеля: *Тату ... Татушенька ... дружочек* или в другом его письме: *Татушенька ... Татушенька ... милая дама ... Тату ... Тату ... Таратуточка, милая дамочка, воздушная красавица, трибун моей жизни* [1, с. 34–39].

Комбинированный поливокатив, таким образом, полнее, чем моновокатив или другие виды поливокатива, демонстрирует структурные и функциональные возможности письменной адресации, во-первых, благодаря более широкому его лексическому диапазону, во-вторых, в силу того, что по своей конструктивной организации он соотносён с текстом как прагматически ориентированной коммуникативной единицей и обладает более эффективными возможностями в плане реализации коммуникативной интенции адресанта и выражения личностных отношений между участниками общения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабель И. Собрание сочинений в 4-х т. – Т. 4. Письма. А. Н. Пирожкова. Семь лет с Исааком Бабелем / [сост., вступ. ст. и примечания И. Н. Сухих]. – М. : Время, 2005. – 636 с.
2. «Если чудо вообще возможно за границей...» : Эпоха 1950-х в переписке русских литераторов-эмигрантов / [сост., предисл. и примеч. О. А. Коростелева]. – М. : Библиотека-фонд «Русское Зарубежье» : Русский путь, 2008. – 816 с.
3. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 811 с.

SOME PECULIARITIES OF TECHNICAL AND SCIENTIFIC STYLE IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Similarity and difference of some phenomena in vocabulary or grammar of native and foreign languages should be in the focus of attention while learning a foreign language. The comparison of distantly related languages as Ukrainian and English, shows difficulty in finding a similarity of grammatical forms and constructions. In the scientific and technical style the lexical and grammatical peculiarities of the materials significantly affect the process and the result of the translation.

The following lexical and grammatical features common for Ukrainian and English scientific and technical styles are: 1) the information ability of the text itself and concentration of terms with their definitions; 2) standard and successive form of statement; 3) nominative nature of sentence structure; increase of phraseological equivalents of the words and semi-terminological stamps; prevalence of the subordinate closes; etc.

The problem of interlanguage correspondence becomes important both for the theory of translation and other linguistic disciplines and for practice of teaching foreign languages. A great number of essential features of the terminological concept can be expressed by adjectives in the Ukrainian language: *залізобетонний попередньо напружений армований елемент, гіпсоцементний пуцолановий бетон, звукоізолюючий гранульований шлак* and others.

The attempt to show the real objects and to use the real things leads to the predominance of the nominative structures in English scientific and technical style. The desire to get rid of a large number of prepositions in terminological name leads to a combination of a number of nouns in the common case or compound words, which are separated by a hyphen: *cone-headed nail* – *цвях з конусною голівкою*, *rigid-when-wet corrugated board* – *вологостійкий гофрований картон*, *polypropylene fiber-reinforced concrete* – *поліпропіленовий волокнистий залізобетон*.

According to our observations over the sphere of functioning gerund which does not exist in the Ukrainian language is used more often in the scientific and technical style than in general literature language: ...**Prestressing** will be employed in a large scale... – **Попереднє напруження** буде використовуватись в широкому масштабі...

«Present participle» in Ukrainian language is used not so often as in the English and Russian languages. During the translation the preference is given to subordinate close. Therefore, it is necessary to take into account the rules of the grammatical system of the language. Let us compare English, Russian and Ukrainian sentences.

Reinforcing steel is primarily the tensile component of reinforced concrete. – *Сталь, яка армує, є, в першу чергу, розтяжним елементом залізобетону.*

Present participle *reinforcing* in the Ukrainian sentence corresponds to subordinate close. Though the translation of «*Армуюча сталь є, в першу чергу...*», is also used. The word combination *tensile component* in the Ukrainian language, as in English, is translated using the construction preposition + noun.

Both English and Ukrainian scientific and technical styles are characterized not only by some linguistic features, missing in other styles, but also by a relatively large frequency of using the same language tools.

The most general features of the scientific and technical speech are always reflected in the syntactic structure of the utterance.

Complex terminological Ukrainian and English names have binary structure and are substantive word combinations. A core component of such phrases is always expressed by the noun, and its determinant - by various parts of speech. In English this

component can be expressed by combination of nouns and also adjectives and participles. Such expressions can be translated into Ukrainian by prepositional and prepositionless two - and three-component combinations, as well as semi-predicative constructions, or the terms-descriptions: *corrugated asbestos-cement board* – *хвилястий асбестоцементний лист*, *rigid-when-wet corrugated board* – *вологостійкий гофрований картон*, *ultrahigh early strength cement* – *надшвидкомтвердіючий цемент*, *drilling mud* – *глинистий розчин для буріння*, *worked lumber* – *спеціально оброблений лісоматеріал* and so on.

When there are no names for some concepts then the terms-descriptions appear which are the definitions of these concepts: *ceramic fiber metal* – *метал, армований керамічними волокнами*, *off-axis fiber composite* – *композиційний матеріал, армований під кутом до осі навантаження* and so on.

The matter is not only that in technical texts there are many names of real objects. Investigations have shown that in such texts descriptions of both processes and actions are nominalized. Instead of saying *to clean after welding* (*прибирати після сварки*), a specialist will say: *to do post-welding cleaning* (*виконати прибирання після сварки*); if it is necessary to show, that the part is close to the nucleus, they say *it occupies a just nuclear position* (*вона займає позицію саме біля ядра*).

Thus, we can make the conclusion that the language features of similar styles in English and Ukrainian languages often do not coincide. If some features occur only in one language, then when reading a peculiar stylistic adaptation takes place: the linguistic structures of a statement in the original text are replaced with the language means corresponding to the requirements of this style in the target language.

BIBLIOGRAPHY

1. Українсько-англійський науково-технічний словник / за ред. М. П. Саврук. – К., 2008. – 912 с.
2. English-Ukrainian Technical Dictionary # Copyright (c) 2001–2005. Ukrainization Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.linux.org.ua.

В. М. Ліпич (м. Бердянськ)

КОМПОЗИТИ-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ НАЙМЕНУВАННЯ З НУЛЬОВИМ ФОРМАНТОМ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Інструментальні найменування як мовне явище привертають увагу дослідників передусім тим, що становить специфічну підсистему, у якій виникають свої закономірності, котрі потребують спеціального вивчення. Явище нульсуфіксації в діяхронії досліджували П. Білоусенко, Л. Гумецька, у синхронії – Н. Клименко, О. Пінчук, Л. Родніна, Л. Третьевич. Учені відзначають, що в афіксальній системі сучасної української мови нульовий суфікс посідає значне місце. Проте низка проблем, що стосуються нульсуфіксального способу словотворення, залишаються нерозв'язаними: не виявлений кількісний склад нульсуфіксальних дериватів у сучасній українській мові, не досліджене докладно питання лексико-словотвірної семантики цих похідних, не визначено ємність словотвірних типів тощо. Залишається також актуальним дослідження місткості функціонально-семантичного поля *nomina instrumenti*, потребують ґрунтовного вивчення та опису й нульсуфіксальні деривати – назви інструментів. До категорії інструментальності, за визначенням О. Безпояско, К. Городенської (див.: [1]), належать такі назви: 1) знаряддя і засоби дії; 2) інструменти домашнього вжитку, сільськогосподарські інструменти; 3) прилади, пристрої, апарати, верстати; 4) посуд, яким користується особа-діяч.

Актуальність порушеної проблеми визначається активним проникненням складних *nomina instrumenti* у загальнонародну мову, активізацією дериваційних процесів у сучасній українській мові. Більшість композитно-суфіксальних іменників

з **нульовим** суфіксом сприймаються як композитоїди – маргінальні за своєю номінативною природою слова, що, з одного боку, утворені шляхом композиції, з іншого, характеризуються послабленою чи відсутньою мотиваційною роллю однієї з кореневих морфем, що перетворилася на афіксоїд, або обох коренів, які втратили семантичний зв'язок із значенням цілого слова. У нульсуфіксальних складних словах до афіксоїдів можна віднести регулярні кореневі морфеми, які створюють продуктивні моделі й відзначаються частотністю: *водо-*, *одно-*, *само-*; *-дар*, *-роб*, *-воз*, *-вод*, *-ід*, *-люб* та ін. Значення таких морфем бере участь у мотивації значення складного слова. Розглядання складень з суфіксоїдами (префіксоїдами) серед композитно-суфіксальних похідних є дещо умовним. Проблемність питання зумовлена різними підходами до виділення афіксоїдів.

У давньоруськоукраїнській мові спостережені нульсуфіксально-складні іменники з опорним вербальним компонентом, що номінували знаряддя дії, названої опорною дієслівною основою й спрямованої на об'єкт, вказаний першим компонентом складення: *гѣа имѣ іѣъ наполните водоносѣ* води (1283 ЄЄ 63) «посуд для зберігання води».

В обстежених пам'ятках наступних періодів цей дериват мав дещо видозмінене значення: *водоносѣ*, *craterra* (сер.XVIII СлЛекс 146) «посудина, у якій змішували вино з водою». Разом з тим фіксуються нові деривати: колодезь в замку с *коловоротомѣ*; тые *макогоны*, що куха(р)ки макѣ мну(т) (к. XVII КЗ 152); меду *макоме(р)мѣ* повен натоптавѣ (1719 ДНМ 104) (успадковане з праслов'янського лексичного фонду: **makotьrtь* – характерне для східнослов'янських мов складення з **makъ* та похідного від дієслова **terti* (ЕССЯ XVII 141)); *воловодѣ* (XVIII МТимч I 112) «налигач; моток вірьовки у п'ять сажнів, на якій водять волів».

У цілому композити аналізованої структури з нульовим формантом можна кваліфікувати як емоційно-виразні, динамічні утворення. Це стилістичне забарвлення надає їм дієслівна основа. Ізольована від матеріально оформлених суфіксів, вона яскраво виражає ідею процесу.

Високу активність нульовий суфікс виявив у творенні композитів-назв пристроїв і механізмів у новій українській мові. Більшість цих похідних має первинне значення – опредметнена дія та її різновиди (незакінчена тривала дія, одиничний акт дії, повторна дія тощо), – на основі якого може розвиватися вторинна інструментальна семантика: *вітрогон* (Гр I 242) «вентилятор»; *дощомір* (Гр I 439, Шел 21); *дрібногляд* (Гр I 444) «мікроскоп»; *каверномір* (РУТС 169) (від *міряти каверну*, *каверна* – порожнина в гірській породі); *борошномел* (РУТС 250); *нафтогазопровід* (РУТС 278); *пилоріз* (РУТС 361); *самогреб* (РУТС 479); *самопад* (РУТС 480) «інструмент»; *хордокутомір* (РУТС 610); *водомір* (СТГ 26, СУМ I 720); *солемір* (СУМ IX 442); *автосамоскид* (СУМ I 14) «автомашина, що розвантажується автоматично»; *вітрогон* (СУМ I 688) «пристосування для створення сильної течії повітря»; *вітромір* (СУМ I 689) «прилад, за допомогою якого вимірюють силу вітру»; *водозлив* (СУМ I 720) «отвір для зливання води»; *гвинторіз* (СУМ II 44) «інструмент для нарізування гвинтової або спіральної різьби»; *електробур* (СУМ II 468) «вибійна машина з електричним двигуном для буріння глибоких свердловин»; *кригоріз*, *льодоріз* (СУМ IV 342); *купиноріз* (СУМ IV 402) «рід плуга для зрізування купин і вирівнювання ґрунту»; *кущоріз* (СУМ IV 426); *місяцехід* (СУМ IV 753) «апарат для дослідження місяця»; *нафтопровід* (СУМ V 225); *нутромір* (СУМ V 457) «найпростіший прилад для вимірювання внутрішніх розмірів деталей» *паровідвід* (СУМ VI 73); *паромір* (СУМ VI 74); *паропровід* (СУМ VI 75); *пилоріз* (СУМ VI 352); *пилосос* (СУМ VI 353); *плоскоріз* (СУМ VI 592) «культиватор з плоскоріжучими лапами»; *полотохід* (СУМ VI 593) «пристрій, що дозволяє пропускати плоти через греблю»; *повітропровід* (СУМ VI 677); *радіовисотомір* (СУМ VIII 431) «радіолокаційний прилад для вимірювання висоти польоту літального апарату»; *ростомір* (СУМ VIII 886); *селенохід* (СУМ IX 118) (селенологія – розділ астрономії, що ви-

вчає рельєф); *силомір* (СУМ IX 169); *скиртоклад* (СУМ IX 267) «пристрій для подавання скирт»; *скиртоправ* (СУМ IX 267); *скирторіз* (СУМ IX 267); *склоріз* (СУМ IX 285); *соропал* (СУМ IX 301); *снігомір* (СУМ IX 424); *соломотряс* (СУМ IX 450); *твердомір* (СУМ X 49); *теплопровід* (СУМ X 81); *тепломір* (СУМ X 81); *торфосос* (СУМ X 211); *хвилемір* (СУМ XI); *хвилевід* (СУМ XI 36); *хвилелом*, *хвилеріз* (СУМ XI 36); *часомір* (СУМ XI 277); *частотомір* (СУМ XI 281, Козак 270); *штангензубомір* (СУМ XI 533); *щілиноріз* (СУМ XI 590); *ямокопач* (СУМ XI 645).

Отже, на підставі фактів обстежених пам'яток можна стверджувати, що нульовий формант був одним із продуктивних у сфері композитно-суфіксальної деривації інструментальних найменувань, хоча продуктивність ця певною мірою обмежувалася високочастотністю опорних елементів складень (*-різ*, *-нос*, *-мір*, *-від тощо*), і тоді творення нових дериватів відбувалося за вже наявними зразками. Попри це нульовий суфікс освоював дедалі більшу дериваційну базу. Аналізовані похідні розгалужені як у плані вираження семантики, так і з точки зору їхньої структурної організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1987. – 212 с.
2. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) / П. І. Білоусенко. – К. : КДПІ, 1993. – 216 с.
3. Клименко Н. Ф. Назви знарядь / Н. Ф. Клименко // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 364–365.
4. Мурзіна Л. А. Словотвірна категорія інструментальності у її зв'язках із синтаксичною структурою мови / Л. А. Мурзіна // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 64–67.

Список скорочень джерел

- ЄЄ** – Євсевієве євангеліє. Наукове видання. Пам'ятки української мови XIII ст. Серія канонічної літератури / відп. ред. В. В. Німчук. – К. : НАН України, 2001. – 320 с.
- Гр** – Словарь української мови. Збір. ред. журн. «Києв. Старина». Упорядкував, з дод. влас. матеріалу, Б. Грінченко. Т. 1–4. – К., 1907–1909. – Репринт. Вид. – К. : Лексикон, 1996.
- КЗ** – Зиновіїв К. Вірші. Приповісті посполиті / підг. тексту І. П. Чепіги. – К. : Наук. думка, 1971. – 390 с.
- РУТС** – Російсько-український технічний словник / уклад. М. М. Матійко, О. М. Матійко та ін. – К. : Держ. вид-во техн. літ-ри УРСР, 1961. – 964 с.
- СлЛекс** – Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатанівського / підг. до вид. В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1973. – 540 с.
- СУМ I-XI** – Словник української мови : у 11 т. [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970. – 1980.
- ЭССЯ** – Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. – М. : Наука, 1974–1999 – Вып. 1–26.

І. Г. Ліпкевич (м. Запоріжжя)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

У самій структурі будь-якої мови закладена тенденція до змін. Водночас ця тенденція виникає також під впливом зовнішніх, позамовних чинників. В якості мовних інновацій розглядатимемо у своїй статті ті зміни, які являють собою новий елемент (або новий спосіб його реалізації), уживаний у тексті, узусі, нормі чи системі. Ті інновації, які приймаються до норми і системи, стають мовними змінами. А ті, які не отримали нормативного випробування, бо виявилися комунікативно не придатними, зараховуються до мовних помилок.

XXI століття стало часом появи багатьох нових тенденцій на всіх рівнях сучасної польської мови. Безперечно, це було викликано насамперед приєднанням

Польщі до Європейського союзу, яке нівелювало кордони між польською культурою, мовою та іншими європейськими культурами і мовами. Допустимий обсяг нашої роботи впливає на формування її мети, якою є спроба узагальнити, систематизувати лише ті інноваційні явища, які появилися в польській мові протягом останніх десятиліть унаслідок впливу на неї англійської мови.

Із входженням Польщі до європейської спільноти польська мова природно не могла уникнути потужної хвилі англо-американських запозичень, про що свідчить лексика Великого словника правильної польщизни [6]. З початку 90-х років фінансово-економічна система Польщі стрімко змінюється, оскільки відбувається перехід від соціалізму до вільного ринку. Відповідно змінюється на той час і мова. У зв'язку з появою нових речей та явищ, на які не було назв у польській мові, стрімко запозичуються англіцизми, на полонізацію яких не вистачало часу, і тому вони затримувалися в польській мові з англійською орфографією: *jointventure*, *holding*, *leasing*... У газетній статті «Мова вільної Польщі» запозичення до польської мови порівнюються з емігрантами в Європі: сприймаються непривітно, бо забирають роботу в місцевих і вносять хаос; а в дійсності роблять багато доброго, бо їх роботи і так би ніхто не взяв, і дітей плодять більше, ніж корінні мешканці [4]. Англіцизм *Facebook* з'явився в польській мові не так вже й давно і швидко став *fejsbukiem* (скорочено: *fejsem*); а на сьогоднішній день це запозичення уже має свою словотворчу родину: *fejsbukowicz*, *fejsbukowy*. Від англійського *boulder* (пол. *skała*, *głaz* – скеля) виникло *bouldering* (сходження вгору без страховки на прямовисні скелі) і повноцінна польська родина: *bulderingowy*, *bulderować*, *bulderowiec*, *bulderownia*. Це яскраве свідчення того, що завдяки процесу полонізації запозичень підтримується активність польської словотворчої системи.

Чим довше перебуває Польща в Європейському союзі, тим більше в польській мові появляється іншомовних слів. Частина англійських слів стали активно вживатися в мовленні поляків поруч з існуючими польськими з таким же значенням, тобто, вони з'явилися як інновації альтернативні і на сьогоднішній день переважають за частотою використання, наприклад, *lider* замість *przywódca*; *aplikacja*, *aplikowanie* замість *podanie*, *prośba*; більшість сучасних поляків уже не *składa podania*, а *aplikuje* – про роботу, стипендію і т. ін.

Відомі в Польщі лінгвісти, які дбають про чистоту польської мови, занепокоєні тим, що великий відсоток запозичених слів не оправдано, без потреби замінює польські слова і вирази. Багато поляків звертається у відповідні органи із скаргами про засмічення рідної мови, бо *deweloperzy* (люди, які займаються скупкою або будівництвом споруд, наприклад, житлових, для їх здачі в оренду) перестали будувати дома, блоки, а ставлять «*Apartments*», «*House*», «*Residence*», «*MetropolitanPark*»; стадіони – це «*Areny*», а офіси – це «*City Tower*», «*Office Center*» або «*Financial Center*»; вони є місцем роботи *keyaccountmanagera*, *team-leadera* і цілого полку *menagerów*. У *boutique* для одягу працюють *saleswomen*; а на вітринах *shopów* з нагоди зимового розпродажу з'явилися величезні вивіски «*sale*». Навіть польські законодавці «грішать» безцеремонним вживанням іншомовних слів: прикладом є прийнятий ними закон про *timesharing* (спосіб використання будинків або житлових приміщень для туризму).

Рада польської мови звертає увагу на надмірне використання службовцями так званих «брюкселізмів», тобто слів-виразів, які прийшли до Польщі з текстами від Європейського союзу: *implementacja* замість *wdrażania* (введення, впровадження), *akcesja* замість *przyłączenie* (приєднання), *prezydencja* замість *przewodnictwo* (главенство)... Уповноважена з прав людини Ірена Ліповіч заявила, що в 2012 р. 58 тисяч скарг, які надійшли до їхньої інстанції, спричинені не тим, що якесь рішення було прийнято не на користь громадянина, а тим, що громадянин не розумів, що в цьому рішенні написано. У зв'язку з цим виникає необхідність публікацій з поясненням польською мовою найбільш поширених «брюкселізмів», особливо для старшо-

го покоління поляків, з яких багато хто не знає англійської мови. Наприклад, польського тлумачення потребують такі часто вживані «брюкселізми»: *alokacja* – кількість грошей, яку якась установа отримала для використання; *beneficjent* – особа або установа, яка отримала гроші від Європейського союзу; *frakcja* – бюрократичний «хіт», який з'явився у зв'язку з новими законами про сортування сміття на різні види (папір, скло, метал і т. ін.); *destynacja* – англіцизм, який походить зі сленгу працівників туристичного бюро і означає напрямок поїздки.

Певна категорія англіцизмів-неологізмів, на зразок, *hejter*, *lajki*, *dyslajki* з'явилася в польській мові з причини розширення інтернетівської комунікації:

Hejter в інтернетівському сленгу – це особа, яка критикує щось або когось у жорсткий спосіб, найчастіше анонімно або під псевдонімом; гіперонім – *ненависник*; словотворче гніздо: іменник *hejterka* (особа жіночого роду), прикметник *hejterski*, дієслова *hejtować*, *hejcić*, *zhejtować*. Походить від англ. *hater*, утвореного від *hate* – ненавидіти;

Lajk – вид інтернетівської валюти, яка використовується натисканням відповідної кнопки на клавіатурі і дає можливість виразити наше зацікавлення певною темою, справою, подією, висловити нашу підтримку; це польська версія слова *like* з англійського «любити». Популяризує *lajki* сервіс Facebook, який запровадив кнопку на клавіатурі **LIKETO** (LUBIĘ TO). Уже на польському мовному ґрунті утворено дієслово *lajkować*. Коли відомого польського мовознавця, професора Анджея Марковського, Голову Ради польської мови, який має свою сторінку на Facebook, запитали під час інтерв'ю, чи сприйнято ним *lajki*, чи користується польським відповідником *lubiki*, він відповів так: «Можна було б уживати «*lubiki*», але не відомо, чи буде прийнятим. Взагалі по-польськи мало би бути не «*lubię to*», а «*tomisię podoba*». Во «*llikeit*» необов'язково означає «*lubię*». Є делікатна різниця. Якщо хтось мені подобається, то ще зовсім не означає, що я його люблю. Спроби спольщення примусово (чи згори, чи в конкурсах) бували забавними, але не результативними. «*Wrzynki*» замість «*stringów*», «*podołkowiec*» чи «*nałonnik*» замість «*laptop*», «*odzipka*» замість «*weekend*» [4].

Польський мовознавець, професор Тереса Смулкова констатує, що протягом останніх років до мови поляків були запозичені тільки із закінченням **-ing** 450 англіцизмів. Польські журналісти дотепно використовують цю мовну тенденцію в рекламах, наприклад «*Łomżing na trawingu*» (тут термін *łomżing* створений рекламою пива Ломжа і означає безтурботне попивання пива на природі, *na trawingu* – на траві). Поляки самі з себе жартують: коли ідуть засмагати на пляж – це *plażing*; засмагають на сонці – це *smażing*; ходять від могили до могили на Свято померлих – це *grobing* (цей новий термін заодно висміює комерційну сторону цього свята: біля цвинтаря стали продавати ковбаски з гриля).

Особливо великий вплив англіцизмів до польської мови спостерігається в її усно-розмовному стилі: польською дитиною опікується «*baby-sitter*» замість «*opiekunka*», польки наклеюють «*tipsy*» замість «*sztucznych paznokci*» (штучних нігтів), поляки ходять на «*lunch*» замість на «*obiad*», працюють на посаді «*menagera*» замість «*kierownika*», а щоб не говорити, що наближається «*koniectygodnia*» або «*sobotainiedziela*», застосовують слово *weekend*. Поширеним явищем, особливо серед польської молоді, є надмірне вживання ними англіцизмів, у результаті чого появилось *lukiwanie* замість «*patrzenia*» (споглядання), *sorry* замість «*przepraszam*», *Oh God!* замість «*O Boże!*» ... Очевидно, часте використання молодими поляками англіцизмів викликане їхнім прагненням за всяку ціну виглядати модними, сучасними і, на їх думку, більш привабливими.

Професор Анджей Марковський зауважує, що вплив запозичень на польську мову можна помітити і на граматичному рівні; зміни в граматичній системі менш помітні, але важливі: «Якщо починають говорити *biznes informacje* замість *informacje o biznesie*, *sport telegram* замість *telegraficznie o sporcie*, то це суттєва

синтаксична зміна. Водночас, якщо запозичуються цілі фрази з англійської мови, наприклад, «wszumogę raportóс» замість «szumogę służyć» чи «słuchamrapa», то це вже глибша зміна, структурна» [2]. Вплив англійської мови навіть зачепив польську фонетику: появився новий звук – пом'якшений «cz», такий, як в англійських словах *tchibo* або *chipsy*; це ані твердий «cz», ані м'який «ć», а напівм'який «cz».

Згадуючи інновації-запозичення – лексеми англійського походження, не можна оминати проблеми їх орфографічного запису в польській мові. Ця проблема не є простою, оскільки в польській мові не вироблені чіткі принципи запису запозичень. Така ситуація пояснюється тим, що слова з інших мов постійно вливаються до польської мови і в цьому процесі їх важко контролювати та встановлювати правила написання. З настанов Ради польської мови випливає, що запозичення рекомендується спольщувати, хоча би у формі допустимого варіанту, так як у слові *ketchup* / *keczup*. Переважно слова іншомовного походження, які входять до польської мови, спочатку записуються так само, як у мові, з якої вони були запозичені; однак з часом пристосовуються до польської орфографії. Як англійське, так і спольщене написання деяких слів є рівноправним у розмовному стилі, але в літературній мові часто є прийнятою тільки одна форма. Наприклад, літературною є форма *e-mail*, а слово *mej* є розмовним. Натомість, слова *fairplay* і *dubbing* не мають польського написання; хоча обидві ці лексеми побутують у польській мові протягом довшого часу, їх написання зберігається в оригінальній, англійській, формі і вже, очевидно, не зазнає змін, як форма *weekend*.

Відомий у Польщі всім мовознавець, професор Ян Мьодек запевнює, що немає слів, непотрібних мові, є тільки слова, бездумно і надмірно вживані. А найкращим конкурсом для запозичень-неологізмів є життя: якщо нове слово успішно пройде іспит на достатність, економність, поширеність і культурно-естетичний авторитет, то має шанси прижитися в мові, до якої потрапило, і навіть позбутися статусу інновації, бо певна мовна форма не може бути інновацією вічно. Як зазначає професор Єжи Бральчик, мовознавець з Варшавського університету, «інновація є певним етапом, є лялечкою, з якої може зародитися метелик» [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Bralczyk: niez zaakceptowana innowacja językowa staje się błędem / J. Bralczyk. – Режим доступу : <http://www.naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,403029>.
2. Markowski A. Dbajmy, nie walczmy / A. Markowski. – Режим доступу : <http://www.academia.pan.pl/nasze-teksty/nauki-humanistyczne/item/27-dbajmy-nie-walczmy>.
3. Słownik spolszczeń i zapożyczeń; red. M. Bańko, L. Drabiak, L. Wiśniakowa. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. – 388 s.
4. Śmigulec A. Szac4you. Język wolnej Polski / Gazeta Wyborcza od 15.04.2014. – Режим доступу : <http://wyborcza.pl/duzyformat/1,137938,15957710.html>
5. Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN; red. A. Markowski / A. Markowski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. – 1760 s.

С. С. Лук'яненко (м. Харків)

СТАНОВЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ІННОВАТИКИ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЧИННИКИ

Інтерес до того чи іншого аспекту вивчення мови з'являється на певному етапі розвитку лінгвістичної думки, з часом розвиваючись і оформлюючись в окремий напрямок або залишаючись складовою частиною одного з наявних розділів. Останнім часом у мовознавстві спостерігається тенденція до більш чіткого окреслення меж традиційних досліджень та кристалізації нових. У цьому контексті розглянемо пропозиції всебічного вивчення явищ і процесів, пов'язаних із розвит-

ком мови, в межах напрямку з робочою назвою «лінгвістична інноватика». Аргументи на користь його виділення для зручності аналізу умовно поділяємо на понятійно-термінологічні та концептуальні, усвідомлюючи при цьому їхню діалектичну єдність.

Понятійно-термінологічна аргументація спирається, по-перше, на активне функціонування терміна «інновація» в сучасних неологічних розвідках. Традиційна проблематика неології, визначена науковцями 1970–80-х рр. (В. Гак, Н. Котелова, О. Сенько, Р. Намітокова, Я. Рашкевич та ін.) як комплексне дослідження та опис нового у словниковому складі мови, все більше «обслуговується» лексемою «інновація» і словосполученнями на її основі. Причому уже в роботі, датованій 1980-м р., О. Сенько звертає увагу на невідповідність терміна «неологізм» вимогам щодо спеціальних найменувань, рекомендуючи застосовувати його тільки на позначення нових лексичних одиниць [13, с. 8]. Натомість висловлено пропозицію користуватися терміном «інновація», який кваліфіковано як «недиференційоване позначення усіх нових елементів мови» [13, с. 7]. За спостереженням Т. Пристайко, у наш час позначення «неологізм» перестає задовольняти вчених, які все частіше використовують родове поняття «інновація» із «цілим арсеналом видових понять» [11, с. 42]. Відбувається масова «синонімізація» термінів «неологізм» та «інновація», що вільно співіснують в межах одного тексту. Таку ситуацію навряд чи можна пояснити лише подальшим «природним» розвитком розділу, формуванням окремих напрямків вивчення неологізмів, або, на думку деяких науковців (О. Ребрій, Л. Касьянова, О. Попова), зародженням нового, когнітивно-дискурсивного етапу вивчення нових слів. Зауважимо, що понятійно-термінологічний аспект і на початку 21 ст. не є абсолютним, тому що далеко не всі дослідники мовної динаміки користуються терміном «інновація» або його похідними. Наприклад, Н. Клименко при висвітленні такого важливого питання, як інтелектуалізація сучасної української мови, обходиться традиційними назвами «неологізм», «новотвір», «неолексема» [7].

По-друге, поняття мовних інновацій та відповідний термін вже понад століття активно використовується дослідниками загальних питань мовного розвитку та зрушень в окремих підсистемах мовної системи. Молодограматики, неолінгвісти, Ф. де Соссюр, А. Мейє, Е. Косеріу та багато інших класиків світової лінгвістики застосовували слово «інновація» на позначення різнорівневих мовних явищ та їхніх наслідків в якості місткого універсального засобу, зручного робочого прийому. Звичайно, навіть у середині 20 ст. його зміст залишається багато в чому дискусійним і неусталеним. Про це свідчить своєрідне розуміння інновації Е. Косеріу як явища *мовленнєвого*, введення подібного поняття «мовної зміни» для *системи мови*, а також критика т. зв. «узагальнених» інновацій А. Мейє [9, с. 192–193]. Однак, незважаючи на вказані факти, узуалізація терміна «інновація» у європейській лінгвістиці сприяла його появі у вітчизняних порівняльно-історичних, типологічних та загальномовознавчих студіях 1950–60-х рр. Протягом наступних десятиліть спостерігаємо подальше входження названих поняття й терміна, що виявляється як у назвах окремих статей (А. Банклав, О. Озолінь, А. Пархоменко, Л. Ткаченко та ін.), так і цілих збірників наукових праць – «Інновації на різних мовних рівнях» (1978, 1982), видані філологами Латвійського державного університету ім. П. Стучки.

По-третє, слід взяти до уваги й те, що термін «інновації» – міждисциплінарний, а відповідне поняття стало доконаним фактом терміносистем економіки, соціології, психології, педагогіки, філософії, бібліотечної справи тощо. У сучасній науковій парадигмі йдеться, як мінімум, про економічну (соціально-економічну), кадрову (управлінську), психологічну, педагогічну (освітню), філософську, бібліотечну інноватику, об'єктом яких є нововведення та їхні наслідки у сфері компетенції кожної зі згаданих наук. Напрацювання цих напрямків наукового пізнання світу у

сфері «власних» інновацій, досвід вивчення принципів, законів і закономірностей інноваційних процесів, моделі та методи опису, дослідження, організації та управління інноваційною діяльністю є потужним чинником впливу на різноаспектні дослідження еволюції мови.

Становлення нового напрямку, як і оформлення назви тісно пов'язане із усвідомленням об'єкту, мети та завдань, тобто з визначенням його **концептуальних засад**. Протягом 2000-х рр. у східнослов'янській лінгвістиці майже загальноприйнятим положенням стає виокремлення неології як розділу мовознавства із відповідною проблематикою та методами дослідження. На переконання Ж. Колоїз, неологія «відбулася як наука, що має свій науковий апарат, свою історію та свої перспективи розвитку» [8, с. 30]. Однак, за нашими спостереженнями, загальне спрямування неологічних студій межі ХХ–ХХІ ст. еволюціонує у напрямку охоплення усієї проблематики мовного розвитку та його наслідків. Неологією називають дисципліну, що вивчає інновації – «зміни на різних мовних рівнях», виділяючи серед них лексичні, морфемні та словотвірні [6, с. 229]. Фіксування безпосередньо на інноваціях може бути й відсутнім, але об'єкт неології все одно визначається як «зміни в системі мови і в способах її функціонування» [2, с. 149]. Використання назви «неологія» Є. Карпіловська пояснює пріоритетною увагою до лексичних інновацій, оскільки оновлення слова «відкриває перспективи для виявлення нового в його написанні, формальній і семантичній структурі», а також «найоперативніше реагує на потреби мовної практики в означуванні нових явищ, реалій, понять дійсності, нові оцінки мовцями вже відомих об'єктів, їх процесуальних і непроцесуальних ознак (стилістичні інновації)» [4, с. 47]. Подібну «подвійність» спостерігаємо і в галузі лексикографічної фіксації нового: за словами дослідниці, стан оновлюваних ділянок українського *лексикону* моделюється за матеріалами комп'ютерного фонду *інновацій* у сучасній українській мові (КФІ) [4, с. 47]. Поява нових концепцій неології так само не завжди корелює із зростанням «інноваційної складової». Когнітивно-дискурсивна неологія передбачає більш принагідне синонімічне застосування терміна «інновація», оскільки процедура вербалізації нових концептів (неоконцептів) пов'язана зі створенням нових слів [5]. Втім, багато залежить і від позиції конкретного автора: в роботі О. Ребрія об'єктом дослідження названо «семантичні характеристики антропосемічних інновацій, поєднаних у класифікаційний концепт «людина» [12, с. 138].

Іншим аспектом концептуального чинника стає посиленна увага сучасних дослідників до «інноваційних процесів» – одного з найактивніших виявів мовної динаміки, а значить і загальних тенденцій розвитку мовної системи або її окремих рівнів [3, с. 3]. Термінологічні сполучення «інноваційні процеси», «інноваційні тенденції», «інноваційні зсуви» зустрічаються навіть у назвах наукових праць (О. Дьолог, Н. Голікова, О. Стишов, Ю. Шепель). Таке зміщення акцентів від інновацій до багатоаспектних інноваційних процесів цілком закономірне в контексті того факту, що такі пошуки мають давню історію, сягаючи часу зародження основних лінгвістичних традицій. Вони зводилися, переважно, до *фіксації інновацій* (як правило, лексичних), що іноді супроводжувалася їх *оцінкою* за певними критеріями чи вподобаннями, хоча іноді зустрічаємо й спроби *вироблення підходів та засад творення нового*. В Європі традицію наукового вивчення механізмів мовного розвитку започатковують давньогрецькі мислителі – йдеться, насамперед, про відому «теорію найменування». Протягом тривалого часу аж до другої половини ХІХ ст. такі дослідження були поодинокими й епізодичними, за винятком спроби В. фон Гумбольдта та його послідовників сформулювати теорію мови з акцентом на її «діяльнісному», динамічному характері. На межі ХІХ–ХХ ст. П. Фортунатов та І. Бодуен де Куртене почали націлювали своїх учнів на пошуки «сил і законів» мовної еволюції, на виявлення причинно-наслідкових зв'язків [1, с. 6]. Протягом 1920–30-х рр. інноваційний напрямок інтенсивно розвивається, насамперед у ро-

ботах неолінгвістів, А. Мейє, Ж. Вандрієса, а також інших представників зарубіжного й вітчизняного мовознавства. Є. Поливанов навіть пропонує виділити *вчення про еволюцію мови* в окремий розділ загального мовознавства під назвою «лінгвістична історіологія» [10, с. 47]. Другу половину 20 ст. визначаємо як час інтенсивного вивчення причин і наслідків появи нового в мові на всіх рівнях, а також прогнозування й моделювання мовних інновацій.

Проведений аналіз понятійно-термінологічних та концептуальних аргументів, дозволяє, на наш погляд, говорити про тенденцію до оформлення на базі неології нового розділу мовознавства, який об'єднає у собі різноаспектні дослідження інноваційних процесів у системі мови – **лінгвістичної інноватики**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавлєв В. К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции : [моногр.] / В. К. Журавлєв ; отв. ред. Ю. Д. Дешериев. – М. : Наука, 1982. – 238 с.
2. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи : регулятори системної рівноваги / Є. А. Карпіловська // Мовознавство – 2008. – № 2–3. – С. 148–158.
3. Карпіловська Є. А. Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання / Є. А. Карпіловська // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 3–18.
4. Карпіловська Є. Інновації в сучасній українській мові: чинники появи та тенденції усталення / Є. Карпіловська // Rocznik Slawistyczny, t. LVIII, Wrocław, 2009. – S. 47–66.
5. Касьянова Л. Ю. Когнитивно-дискурсивная неология: изменение вектора исследовательского поиска / Л. Ю. Касьянова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матер. IV Междунар. науч. конф. Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г. ; сост. Т. С. Пристайко. – Д. : Пороги, 2009. – С. 14–17.
6. Кислюк Л. Функціонування та словотвірний потенціал неозапозичень у сучасній українській мові / Л. Кислюк // Вісник Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія. – 2007. – Вип. 15–18. – С. 228–231.
7. Клименко Н. Ф. Дифференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Мовознавство – 2008. – № 2–3. – С. 136–147.
8. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : [моногр.] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
9. Косериу Е. Синхрония, диахрония и история / Е. Косериу ; пер. с исп. И. А. Мельчука // Новое в лингвистике. – М., 1963. – Вып. 3. – С. 143–343.
10. Поливанов Е. Где лежат причины языковой эволюции / Е. Поливанов // За марксистское языкознание : сб. попул. лингвист. ст. / Е. Поливанов. – М. : Федерация, 1931. – С. 36–53.
11. Пристайко Т. С. О метаязыке современной неологии / Т. С. Пристайко // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матер. IV Междунар. науч. конф. Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г. ; сост. Т. С. Пристайко. – Д. : Пороги, 2009. – С. 40–44.
12. Ребрій О. В. Оказіоналізми як засіб формування мовної картини світу / О. В. Ребрій // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2005. – № 667 : Сер. Романо-германська філологія. – С. 95–103.
13. Сенько Е. В. Новое в лексике русского литературного языка (70-е гг. XX в.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Рус. язык» / Е. В. Сенько. – Ленинград, 1980. – 21 с.

Е. Л. Ляпичева (г. Днепропетровск)

О СМЫСЛОВЫХ КОМПОНЕНТАХ КОНЦЕПТА ЖЕНЩИНА В РАССКАЗАХ М. ЖВАНЕЦКОГО

Концепт ЖЕНЩИНА не раз становился объектом научного исследования [4], однако изучение данного концепта в художественном тексте даёт возможность определить специфику осмысления данного концепта и показать, насколько новым является представление о женщине у того или иного автора в сравнении с доминирующими в обыденном мышлении представлениями.

Наши тезисы посвящены изучению концепта ЖЕНЩИНА в рассказах М. Жванецкого [3]. В задачи работы входит: 1) выявление смыслов, формирующих исследуемый концепт и описывающих психологические, коммуникативные и языковые особенности женской речи в представлении М. Жванецкого; 2) сопоставление их с определёнными наукой гендерными закономерностями с целью выявления специфики авторской оценки женщин.

В рассказах М. Жванецкого из сборника «Женщины» отражены следующие особенности психологии женщин: 1) повторяющиеся характеристики: поддержка мужчины и руководство им в совместной жизни, парадоксальная женская логика, непредсказуемость и интуитивизм поведения, раскрепощение чувственности, агрессивность, общительность, разнообразие типов; 2) единичные характеристики: энергичность, стремление к удобству в одежде, украшение себя, привязанность к своему мужчине, глубинная женственность, бесконтрольность эмоций, стремление ко взаимозависимости в общении с мужчиной, заботливость, потребность в помощи со стороны мужчины, изобретательность, социальная ориентированность, стремление иметь опору в жизни, ситуативность морали, особенности менталитета русских женщин.

Наиболее частотной характеристикой психологии женщин у М. Жванецкого является поддержка мужчины и руководство им в совместной жизни. В одном из рассказов из серии «История вкратце» [3, с. 144] показано, как женщина может поддерживать мужа (*«В Одессе с таксистом по ночам его жена ездит ... Каждую ночь. Они вдвоём. Они работают. Они зарабатывают. Они счастливы»*). В рассказе «Мужчина и женщина до этого и после» [3, с. 181] отмечено, что женщина настраивается или на мужчину, или на себя и на него вместе; что женщина прокладывает дорогу мужчине, что она непредсказуема (*«Мужчина **после** независимо и свободно идёт по дороге, проложенной женщиной, ухитряясь кормить её и её семью, которую ошибочно называет своей»*). В рассказе «А теперь пить» показано, что женщина, благодаря своей поддержке мужчины, может взять на себя полное руководство им:

- А теперь пить, – сказала женщина.
- А теперь в кровать, – сказала женщина.
- А теперь спать, – сказала женщина.
- А теперь вставать, – сказала женщина.
- Иди и приходи, – сказала она.

Отныне, если вы меня увидите идущим, спросите у неё – куда и зачем.

В рассказе «В чём разница между мужчиной и женщиной?» [3, с. 256] звучит фраза: *«Вначале совпадут желания, а потом и движения»*.

Другой частотной характеристикой психологии женщин у М. Жванецкого является парадоксальная женская логика. В рассказе «Опоздала» [3, с. 150] героиня говорит: *«Я никогда не опаздываю. Я просто не успеваю ... И так легко ей, так чудесно стало той, что повсюду опоздала»*. Нелогичность поведения женщин показана в рассказах «Она паркуется» [3, с. 319] и «Вот характер» [3, с. 324]. В первом рассказе героиня, говоря по телефону, делает кучу дел: паркуется, закрывает крышу кабриолета, выходит с двумя маленькими детьми и огромной сумкой; в мини, на огромных каблуках; пытается открыть тяжёлые двери магазина, который закрыт, и возвращается. Во втором рассказе героиня, ищущая себе мужа, хочет общаться с мужчиной, но почему-то во время разговора ведёт себя так, будто он ей безразличен: требует перейти на другую тему; прерывает разговор, но вновь его начинает; уходит, но возвращается (*« – Я приду, если вы заболели. Не пришла. – Меня к вам привели. Всё в порядке? Выздоровели? Я ухожу. Ушла. – Алло! Почему я ушла? А почему вы за мной не пошли?»*).

Следующей повторяющейся характеристикой женщин в рассказах М. Жванецкого является непредсказуемость и интуитивизм поведения. В рассказе

«Я представляю их разговоры» [3, с. 268] мужчина жалуется своим друзьям на то, что не может заставить женщину себя полюбить: *«Я уже её колотил. Молотком иногда. Травил. Одежду жёг. За волосы таскал. Брата избил. Всё равно не любит, сволочь»*. В рассказе «Наблюдатель» [3, с. 107] мужчина, изучающий женщин, отмечает их привязанность только к определённому мужчине: они *страшно кричат, если не тот гладит*.

М. Жванецкий не оставляет без внимания и такую черту женщин, как раскрепощение чувственности. В рассказе «Замужем я» [3, с. 228] описан тип женщины, следующей своей сексуальности и правилам, но не способной любить настоящему. Она гордится тем, что она сближается с мужчиной не просто так, а каждый раз выходя за него замуж, рожая ребёнка, что не изменяет мужу, пока не встретит нового. В рассказе «У меня Олег и Игорь» [3, с. 314] описана женщина (*«светла и добра ко всем», ей «очень тяжело мужчине отказать»*), у которой так много любви, что она делится ею с двумя мужчинами.

В рассказах «Она» [3, с. 239] и «Его кардиограмма состояла из её оскорблений» [3, с. 276] описана агрессивность женщин. В главной героине первого рассказа не могут прийти в гармонию душевная и ментальная стороны личности. Её душа женственна и привлекает к себе многих мужчин, ум же требует от них избавляться: *«Я не знаю, что делать, чтобы не нравиться мужчинам ... Высморгаться, что ли? Или вспотеть? Или матом. Или глиной измазаться ... Балахоны на себя надеваю. Галифе какие-то. Вычисляют, сволочи. Что бы я ни сказала: мама болеет, с работы увольняют, – им всё равно»*. Во втором рассказе показано, какой оскорбляющей, злой, неумелой может быть женщина в семейной жизни, когда «включает» свою агрессию: *«В печени нашли её слова. Рентген выдал её портрет. В желудке – её помои ...»*.

Автор сборника рассказов «Женщины» отмечает также разнообразие психологии женщин. В рассказе «Наша!» [3, с. 7] сказано, что иностранцы расхватывают и вывозят национальное русское достояние – женщин. Причём, могут найти женщин на любой вкус: хочешь – дурочку, хочешь – умную, хочешь – сильную, хочешь – слабую. В рассказе «Наблюдатель» рассказчик-мужчина, изучающий женщин, приходит к выводу об их разнообразии (задумчивые и бегущие), о преобладании среди них энергичных (бегут, не стоят никогда, всё время крутятся, не присядут), разговорчивых (между собой стрекочут), стремящихся к удобству в одежде и красоте во внешнем виде (некоторые в причёсках; у некоторых мех на одежде там, где у неё его не ждёшь; некоторые в капюшонах – ничего не слышат и не видят, им тепло и окружающих нет).

Мы также сопоставили языковые, психологические и коммуникативные особенности женской речи с определёнными наукой гендерными особенностями женщин [1; 2; 5] с целью выявления специфики авторской оценки представительниц слабого пола. Это позволяет отметить следующее:

1. Автор сборника рассказов «Женщины» подтверждает мнение учёных о том, что женщины – в большей степени, чем мужчины, экстраверты, более эмоциональны, более склонны к коллективизму, заботливы, стремятся помочь и ожидают поддержки от других, активны, социально ориентированы; в конфликтной ситуации ведут себя эмоционально; им свойственна ситуативность морали; раскрепощены чувственно, испытывают мужчин на прочность, обладают более тонкой интуицией; глубинная женственность даёт умиротворение и свободу.

2. Новыми чертами психологии женщин по сравнению со списком черт, предложенных исследователями коммуникации, у М. Жванецкого являются разнообразие психологических типов женщин, поддержка мужчины и руководство им в совместной жизни, парадоксальная женская логика, изобретательность, стремление найти в мужчине опору в жизни, особенности менталитета русских женщин.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Дейда Д. Путь настоящего мужчины / Д. Дейда. – К. : София, 2004. – 107 с.
3. Жванецкий М. М. Женщины / Михаил Жванецкий. – М. : Эксмо, 2013. – 352 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособ. / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
5. Д. Таннен. Ты меня не понимаешь! Почему женщины и мужчины не понимают друг друга / Д. Таннен. – Москва : Вече * Персей * АСТ, 1996. – 431 с.

Ю. Є. Манохіна (м. Харків)

СИНТАГМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМЕННИКОВИХ ІННОВАЦІЙ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ЗБІРНОСТІ В МОВІ ЗМІ

Для української мови кінця XX – початку XXI століття характерними є структурно-семантичні зрушення. Перетворення в соціально-політичній, економічній, науково-технічній та культурній сферах відобразилися в лексико-семантичній системі, яка є найбільш чутливою до змін в інформаційно-комунікативному просторі. Як зазначає О.А. Стишов, «зовнішні імпульси мовних змін, номінативні й комунікативні потреби зумовлюють інтенсивні модифікації національного лексикону, зокрема появу значної кількості неологічної лексики, семантичну переорієнтацію лексики, зовнішні та внутрішні запозичення в сучасну літературну мову» [8, с. 4].

Різні аспекти інноваційних явищ відображені в лінгвістичних студіях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Г. Й. Винокур, Г. М. Вокальчук, С. Я. Єрмоленко, К. Ю. Голобородька, О. О. Жижомі, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, О. С. Кубрякової, В. В. Лопатіна, А. М. Нелюби, О. А. Стишова, Е. І. Ханпіри та ін.

Авторськими новотворами чи не найбільше рясніє мова засобів масової інформації. Дослідники зазначають, що зокрема ЗМІ становлять сферу функціонування мови, яка постійно поповнюється новими словами, де найбільш інтенсивно відбувається творчий процес перевірки, відбору й закріплення в широкому вжитку неологізмів, виникнення яких зумовлене соціальною потребою [3, с. 6]. Серед них виокремлюються іменники із семантикою збірності (далі ІСЗ), які й привернули нашу увагу.

Як мовне явище авторські новотвори на сьогодні не мають одностайного трактування. О. О. Жижома визначає їх як «похідні слова, які є номінативними мовленнєвими одиницями з емоційно-експресивним забарвленням, вони ліквідують індивідуально-авторський «лексичний дефіцит», характеризуються специфічними структурними особливостями й функціями, семантичною та стилістичною маркованістю, розширюють лексикон продуцента у відповідних умовах, ситуаціях, контекстах і є показником процесу мислення творчої мовної особистості [2, с. 16].

Предметом нашої розвідки є інноваційні іменники із семантикою збірності в текстах публіцистичного стилю, що спеціально не досліджувалися, чим і зумовлюється актуальність цього дослідження.

Мета статті – виявити диференційні синтагматико-парадигматичні ознаки іменників із семантикою збірності, що виникли як авторські новотвори.

Усі дібрані інноваційні іменники із семантикою збірності, як і узуальні, поділяються на дві ТГ: «Назви сукупностей істот» і «Назви сукупностей неістот».

До ТГ «Назви сукупностей істот» належать ІСЗ: *абітура, адміни, анець, антиеліта, антинарод, бандота, бахурня, гастарбайтерство, геймерство, гігапартія, гоппопкомпанія, депшантрапа, диджейство, інт'Юлігенція, екси, елітоб-*

ратія, елітопартія, євромайдан, квазіпарламент, квазеліта, кліпмейкерство, коала, кумпартія, літначальство, літпокоління, літшпана, мегахерга, моспатріархат, мотобанда, начхальство, німчурня, парижня, партобратія, партначальство, партстража, політбомонд, політприслуга, радіоначальство тощо.

ТГ «Назви сукупностей неістот» поділяються на підгрупи: «Назви сукупностей предметів», «Збірна назва наїдків, напоїв», «Назви сукупностей чогось, пов'язаного з конкретною особою і названого її прізвищем», «Назви сукупностей слів», «Назви сукупностей звуків, тонів» тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей предметів»: *аморальщина, академка (академ-бібліотека), аркушат, безгранина, брендятина, брудомазія, веселуха, вертепіана, вірусня, голів'я, гопакерія, екзоти, ексклюзив, етніка, загальщина, закордон, замануха, здобичництво, здобут, золотавоскроння, золотиння, інозем'я, імпро-віз, іноквартир'я, кінопоміі, конструктив, кровожилля, лівак, літмафіоз, літсі-рятина, літреквізит, літресурс, маспродукція, мило, мітинговщина, негатив, неліквід, новоз'яв, ненорматив, непопулярщина, неформат, пірокрам, позитив, поконеччя, пострадянщина, приносини, пролетарщина, свіжина, спадщизна, спецбарахло, сюр, українофобщина, фільство, фірмуха, фон, химерія, черепин-ня, хімія, цивільняк, циферія тощо.*

Підгрупа «Збірна назва наїдків, напоїв»: *закусенція, кріпльак, перекусон, смакощі та ін.*

Підгрупа «Назви сукупностей чогось, пов'язаного з конкретною особою і на-званого її прізвищем»: *андруховичівщина, арсеніада, бузиніада, булгакіада, дура-вкіана, іродіада, кайдашинство, кіркорівщина, лукашіана, мамаївство, сизонен-ківщина, хамелеоніада, шустеріада, ющенківщина, яцикіана тощо.*

Підгрупа «Назви сукупностей слів»: *водослів'я, літеробрухт, напівмакула-тура, маслітература, російськомов'я, сонетарій, суєслов'я, сукнижжя, чорно-книжжя, чужомов'я тощо.*

Підгрупа «Назви сукупностей звуків, тонів»: *інозвуччя, електронщина, пов-нозвуччя, повнотоння, стозвуччя, темновиння, щедроголосся та ін.*

Авторські новотвори ІСЗ є одиницями мовлення (не відтворюються як готові мовні одиниці), вони утворюються за поширеними в системі мови словотвірними типами за допомогою продуктивних словотворчих засобів, однак із порушенням звичної внутрішньої валентності, тому їх внутрішня форма прозора, словотвірне значення зрозуміле, а незвичність поєднання форманта з мотивувальним словом спричинює яскраву образність. Найбільш поширеним є суфіксальний спосіб творення, на другому місці – композиція. Найпродуктивніший суфікс *-j-* та його аломорфи, а також суфікси *-ин-, -інн-, -іад-, -от-, -ств-, -ур-*. Проведений нами лінгвістичний експеримент, одним із завдань якого було виявити ступінь розуміння респондентами інноваційної лексики, засвідчив, що значення ІСЗ-новотворів, уведений вони в контекст чи ні, носіями мови з'ясовані в основному правильно. Зауважимо, що незважаючи на інноваційний характер ІСЗ *бандео*, 94,6 % респондентів визначили його негативну оцінку, що пояснюється прозорою внутрішньою формою цього новотвору та виразною оцінною семантикою форманта *-в(о)*.

Синтагматичні відношення інноваційних ІСЗ, що входять до ЛСГ «Назви сукупностей осіб», з якісними прикметниками, що складають такі семантичні групи «Емоційно-психічний стан, воля, темперамент людини», «Фізичні й фізіологічні характеристики», «Різні зовнішні ознаки людини», «Інтелектуальні якості людини», «Вік людини», «Підпорядкованість, залежність, ієрархія», «Загальна позитивна чи негативна оцінка», «Приналежність», «Сприйняття органами чуття», характеризуються низькою продуктивністю. Серед названих ЛСГ прикметників найбільш продуктивними є «Інтелектуальні якості людини», «Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини», «Вік людини»: *Наперекір цій тупій бандоті ми таки виграли усі три тури* [5, с. 15]; *Сплески її бачимо в 20-ті й 30-ті, коли*

такі постаті, як Зеров, послідовно витіснялися на маргінеси **малокультурною, але агресивною пролетарищиною** [5, с. 101]. *Вмирало юне україння В міжчассі здиблених століть* [6, с. 100]. Наявність спільних сем уможлиблює подібну сполучуваність.

Зрозуміло, що прикметники з названих тематичних груп, що якимось чином характеризують особу, оскільки мають спільні семи, не мають синтагматичних відношень з ІСЗ, що складають ЛСГ «Назви сукупностей неістот».

Серед відносних прикметників продуктивною семантичною групою є та, що називає ознаку за приналежністю: *Не загартований безробіттям, дефіцитом та холодом **вітчизняний політбомонд** був безжалісно виштовхнутий обабіч політичного життя, в світ «купи-продай» та крихітних зарплат* [6, с. 74]. Лексема **вітчизняний** має значення «створений у своїй державі; не іноземний» [1, с. 149], **бомонд** – так говорять про пересічних людей, які, не склавши собі ціни, відзначаються пихою і зверхнім ставленням до інших [1, с. 59]. Наявність спільних сем «ознака за приналежністю», «особа», «сукупність» уможлиблює таке сполучення.

Як свідчить аналізований матеріал, іменники із семантикою збірності найчастіше сполучаються з такими прикметниковими займенниками: відносний **весь**, неозначений **який-небудь**: *...майже **вся роселіта** звихнулася на великодержавному шовінізмі та марить відновленням імперії, але в межах СРСР* [6, с. 86]; *Бо, повторюю, всупереч популярній у нас думці, малоросійство то не москвофільство і не ще **яке-небудь фільство**. То – неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне* [4, с. 120–121].

Сема «дискретна множинність» уможлиблює функціонування словосполучень, у яких ІСЗ поєднуються із неозначено-кількісним числівником: *До речі, так складає іспити **декілька відсотків абітури**, а це, погодьтеся, не так уже й мало* [4, с. 31].

Інноваційні іменники із семантикою збірності, позначаючи суб'єкт дії, можуть мати потенційно синтагматичні відношення з дієсловами таких самих семантичних груп, як і узуальні ІСЗ. Дібраний же фактичний матеріал засвідчує, що оказіональні ІСЗ «Назви сукупностей осіб», на відміну від узуальних ІСЗ цієї ж семантичної групи, не сполучаються з дієсловами на позначення дій осіб, спрямованих на об'єднання (*збиратися, групуватися, товпитися, юрмитися, злазитися, збігатися, сходитися*) чи дій осіб, спрямованих на роз'єднання (*поділитися на, розбігтися, розпорошитися, розбрестися, розійтися, розсіятися, розбиватися на*).

Найбільш продуктивною на утворення синтагматичних сполучень з ІСЗ-новотворами є семантичні групи дієслів на позначення фізичної діяльності та фізичного стану людини. Дії, притаманні одній особі, може виконувати певна сукупність осіб, яка уявляється як єдине неподільне ціле: *Твій вибір обов'язково врахують. І «мега-блоки», і «**гігапартії**» самі наввипередки **кинуться виконувати** хоча б окремі пункти «Програми захисту українців»* [7, с. 99]; Наявність спільних сем «сукупність», «фізичний стан» уможлиблюють функціонування таких сполучень.

Таким чином, ІСЗ-новотвори утворюють подібні до узуальних ТГ, що спричиняє схожу з узуальними сполучуваність з прикметниками, прикметниковими займенниками, числівниками, дієсловами. Основною умовою поєднання ІСЗ зі словами різної частиномовної належності є наявність спільних сем, а також прозорість семантики, оскільки значну частину ІСЗ лексичних інновацій утворено за аналогією до наявних в сучасній українській мові форм за типовими моделями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.

2. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Укр. мова» / О. О. Жижома. – Донецьк, 2003. – 18 с.
3. Мітчук О. А. Нові слова та їх значення у мові мас-медіа Рівненщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / О. А. Мітчук. – Львів, 2006. – 18 с.
4. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : Майдан, 2004. – 136 с.
5. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Майдан, 2007. – 144 с.
6. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2010. – 116 с.
7. Нелюба А. Словотворчість незалежної України 1991–2011 : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2012. – 604 с.
8. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Укр. мова» / О. А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.

А. В. Мартакова (Харків)

ІГРОВИЙ МОДУС ПОЕТИЧНОЇ МОВИ В ІДІОСТИЛЬОВОМУ ВИМІРІ (на матеріалі української модерної поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття)

У сучасному мовознавстві вивчення способів авторської реалізації мовної гри в тексті є актуальним питанням. Актуалізація досліджень цього явища визначає появу в останні десятиріччя численних праць, присвячених вивченню загальних питань вживання і функціонування мовної гри в тексті, що відбито в наукових розвідках таких дослідників: Ж. Дерріди, Ж. Батая, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотара й особливо Л. Вітгінштейна та Й. Хейзінги. Перші систематизовані описи явища мовної гри у східнослов'янському мовознавстві пов'язані з роботами Є. А. Агеєвої, О. А. Земської, І. Н. Горелова, Т. А. Грідіної, В. З. Саннікова, А. Д. Шмельова. В україністиці проблеми феномену мовної гри цікавлять Ф. С. Бацевича, Г. Г. Грабовича, Т. І. Гундорову, С. М. Квіта, Т. А. Космеду, О. О. Маленко, Д. С. Наливайка, Г. М. Сюту, І. Е. Сніховську, О. В. Халіман та інших.

Аналіз сучасних мовознавчих текстів засвідчує широке використання лінгвальних засобів створення мовної гри в поезії. В умовах посиленої зацікавленості вербальною специфікою вираження мовної гри в тексті, актуальним є розгляд саме мовновиражальних засобів творення цього феномену, що й окреслює тематику представленої розвідки. Важливість дослідження феномену мовної гри набула вагомого значення в широкому комплексі семантико-стилістичних засобів мови, що виконують різноманітні виражально-зображальні функції. У процесі аналізу текстів української постмодерної поезії було виявлено, що найбільш поширеною формою виявлення ефекту мовної гри є каламбури.

Найбільш поширені каламбури, виражені в тексті за допомогою паронімії. Цей тип базується на багатозначності слова або на обіграванні подібності у звучанні слів, отже, саме гри слів. Відомо, що навмисне вживання двох слів–паронімів в одному реченні з погляду лінгвістичних норм є стилістичною помилкою, але в літературі це явище дорівнює особливій стилістичній фігурі – парономазії, тобто комічному або подібному зближенню слів через подібності у звучанні і часткового збігу морфемного складу [2, с. 524]: **марно мені сарно \ хлипко мені рибко \ хрипко мені скрипко \ сухо мені суко** [1, с. 103].

Для створення ігрового модусу в поезії окрім лексико-семантичного підтипу виокремлюють і граматичний підтип мовної гри, основу якого становить обігрування граматичної парадигматики, а також фонографічний підтип мовної гри. Варто згадати популярні в поезії прийоми ліпограматизму – уникненню певних букв задля витворення особливого евфонічного ефекту [2, с. 392]: *Ляля-Бо \ зранку йде на робо \ дмухає у трубу \ і веде за собо \ юр-бу-бу* [1, с. 309].

Виразний ігровий модус також мають такі стилістичні фігури:

– амфіболія (від грец. амфіболія – «двозначність, неясність») – подвійність або двозначність, які утворюються від певного розташування слів або вживання їх у різних значеннях, змішання понять [2, с. 33]: *істинно кажу вам \ трава істинно кажу \ вам вода істинні \ кажу вам слова допоки \ горить зізда* [4, с. 171].

– анаграми, які відомі зміною місць букв і звуків одного слова, або розподілом у тексті всіх звуків слова-теми, а в окремих випадках – лиш деяких з них [5]. Відомо, що анаграмування спостерігається в різних епохах розвитку літератури, у різних культурно-мовних традиціях, у різних жанрах і стилях, а також у різних поетів: *пан базьо... \ гей базьо... \ гер базьо... чорт базьо* [1, с. 308].

– акромонаграма – поетичний твір, початкові літери кожного віршованого рядка якого під час читання зверху вниз, розкодовують слово чи фразу, присвячену певній особі або події [2, с. 20]. Приклад вірша Самійла Немирича «Амалія Неборака» з роману «Рекреації» Ю. Андруховича [4, с. 194].

– панторима – віршований уривок, у якому попарно римуються всі або майже всі слова [2, с. 518]: *А я, **Поліно**, \ лише помилка, лише **поліно*** [1, с. 333]; *Ти, нездара-нечупара, \ Ти корали **крав у Клари** \ Й до Едгара в **кула-ри** \ Залітав, **неначе вор?!.** \ Крук говорить: «**Nevermore!**»* [1, с. 259].

– поліметрія – застосування кількох віршових розмірів в одному і тому ж поетичному творі [2, с. 544]: *У Києва – твоє обличчя \ З зеленкуватими очима. \ Ти не близька, бо ти – найближча. \ Ти – наслідок, а не причина. \ Ти – результат, ти – збіг обставин \ В цій осені, в житті моєму. \ В який сюжет тебе не вставиш: \ В новелу, в п'єсу чи поему* [1, с. 241].

– паліндром – осмислений текст, що читається однаково зліва-направо і справа-наліво, від початку до кінця і назад [6]. *І що сало? \ Ласощі...* [3, с. 93]; *Стодола, рів... \ Сто доларів...* [3, с. 94].

Представлений перелік не є вичерпним і, зважаючи на те, що ігровий модус активно проявляє себе на різних рівнях літературного твору, у подальшому класифікація й типологізація форм ігрової поетики буде істотно доповнюватися і поглиблюватися, що, безумовно, потребує окремого самостійного і цілеспрямованого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бу-Ба-Бу: Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика / [Авторський проект] ; упоряд., бібліограф. відомості та прим. Василя Габора. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 392 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Ірванець О. Сатирикони – ХХІ: зб. / Олександр Ірванець. – Харків : Фоліо, 2011. – 118 с.
4. Повернення деміургів / Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – 288 с.
5. Анаграма // Вікіпедія. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрану. – Дата звернення : 08.02.2015.
6. Палиндром // Вікіпедія. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрану. – Дата звернення : 08.02.15.

ВИДОВАЯ СООТНОСИТЕЛЬНОСТЬ ГЛАГОЛОВ В РУССКОЙ МОЛОДЕЖНОЙ РЕЧИ

Исследование морфологической специфики глагола с различных точек зрения не раз становилось предметом специальных научных исследований [7; 11], в которых рассматривались особенности глагольного формообразования преимущественно в литературной кодифицированной форме русского языка

На сегодняшний день можно констатировать расширение спектра внимания ученых к вопросам структурно-грамматического описания лексем, функционирующих за пределами литературного языка, свидетельством чего могут служить работы М. Б. Бахтиной, А. Е. Войскунского, Е. И. Колосовой, К. М. Накоряковой и др. [1; 2; 7; 9]. Однако аспекты изучения аффиксальной структуры и особенностей морфологической парадигматики глаголов, функционирующих в различных социальных группах, молодежной среде описаны недостаточно и скудно. Это обуславливает актуальность и новизну исследуемой проблематики.

В данной статье остановимся на структурно-грамматических особенностях образования аспектуальных парадигм глаголов, бытующих в молодежной речи и обнаруженных нами в словарях жаргона и устной разговорной речи.

Вид принадлежит к числу тех морфологических категорий, семантическое устройство которых отличается значительной сложностью. Наиболее общим образом семантика вида описывается обычно как указание на то, «как протекает во времени или распределяется во времени ситуация, называемая глаголом [5, с. 154]. Данное определение уточняет Б. Комри: «Виды – это разные способы представления внутреннего временного устройства ситуации» (цит. по: [5, с. 185]). Столь широкие определения, по-видимому, не могут быть достаточно информативными. Безусловно, справедливо, что любая ситуация существует и развертывается во времени, любое изменение в пределах ситуации происходит также во времени. Однако видовая семантика, скорее всего, относительно независима от временной. Ю. С. Маслов указывает: «Вид связан с понятием времени, но в отличие от категории глагольного времени он имеет дело не с дейктической темпоральной локализацией обозначаемого действия, а с его внутренней темпоральной структурой и тем, как она понимается говорящим (цит. по: [5, с. 185]).

С нашей точки зрения, вид принадлежит к числу тех категорий, которые указывают на связь двух или более ситуаций: либо одна из ситуаций является отрицанием другой, и видовая форма выражает становление или устранение ситуации; либо одна ситуация соотносится с другой как абстрактная с конкретной; либо одна является следствием (результатом) другой; либо, наконец, налицо ряд однотипных ситуаций, связанных между собой определенным образом. Например, семантика совершенного вида в его главном точечном значении всегда включает значение «*начать*», где последнее понимается, как «*в какой-то момент времени не существовать*» [12, с. 107]. Это и есть семантический инвариант совершенного вида для его главного значения. Здесь, как можно видеть, представлено именно противопоставление некоторой ситуации **X** и другой ситуации, предшествующей **X**, применительно к которой существенно лишь то, что она – не-**X** [12, с. 109].

Функционирование глагольного слова в такой форме национального русского языка как жаргон (и в том числе и сленг) накладывает своеобразный отпечаток на возможные формообразовательные механизмы потенциально возможные в литературном языке и «стоорящие» его в других некодифицированных формах.

Под термином «сленг» в современной лингвистической литературе понимается следующее: 1) то же, что **жаргон** (в отечественной литературе преимущественно по отношению к англоязычным странам) [11, с. 145]; 2) совокупность жаргонизмов, составляющих слой разговорной лексики, отражающей грубовато-фамильярное, иногда юмористическое отношение к предмету речи [там же].

Широкое употребление сленга огрубляет речь и противоречит нормам литературного языка, культуре речи и традициям, сформировавшимся на сегодняшний день полнофункционального и неполнофункционального типов речевой культуры. С другой стороны, на наш взгляд, как раз факты несоответствия возможностей языковой системы и речевых механизмов позволяет ярко продемонстрировать наличие различных типов морфологических парадигм в современном русском языке (в том числе суженных и неполных).

Сленговые глаголы, бытующие в молодежной речи на сегодняшний день, можно условно разделить на две группы – это ассимилированные англицизмы и слова, имеющие типичную сему «жаргонности». Рассмотрим особенности образования видовых корреляций таких лексем в соответствии с указанным делением.

АНГЛИЦИЗМЫ:

Апгрейдить – «обновить» [10, с. 22], сов. вид., несов. вид не образуется; видовая корреляция отсутствует. **Аскасть** – «просить деньги» [10, с. 23], сов. вид: **аскнуть**, несов. вид, видовую пару образует. **Воркать** – «работать» [10, с. 33], сов. вид, видовая корреляция отсутствует. **Выфакиваться** – «вести себя агрессивно по отношению к кому-либо» [10, с. 121], несов. вид; **выфакнуться**, сов. вид, видовую пару образует. **Дринчить** – «пить вино» [10, с. 42], несов. вид; **выдринчить**, видовую корреляцию образует. **Занайтовать** – «заночевать» [10, с. 56], сов. вид; возможная форма **найтовать** не является видовой парой к указанному глаголу. **Заситать** – «посидеть где-то какое-то время» [50, с. 58], сов. вид; **заситывать** (несов. вид), видовая корреляция образуется. **Застопить** – «остановить» [10, с. 59], сов. вид. Видовая корреляция отсутствует. **Лукать** – «смотреть» [10, с. 70], сов. вид; потенциально возможная форма не является видовым коррелятом к указанной лексеме (имеет значение одноактности). **Отшопить** – «продать» [10, с. 95], сов. вид; видовую пару не образует. **Поспикать** – «поговорить на английском» [10, с. 109], сов. вид; несов. вид: **спикать**; видовую пару образует. **Полукать** – «посмотреть» [10, с. 107], сов. вид; **лукать** – несов. вид; видовую пару образует в одном из лексико-семантических вариантов.

ГЛАГОЛЫ, ИМЕЮЩИЕ ТИПИЧНУЮ СЕМУ «ЖАРГОННОСТИ»:

Барагозить – «хулиганить» [10, с. 23], несов. вид, потенциально возможная форма **побарагозить** относится к начинательному способу действия и не является видовым коррелятом к указанной лексеме. **Бомбить** – «играть на музыкальном инструменте» [10, с. 22], несов. вид, видовой коррелят не образуется. **Вертануть** – «обмануть» [10, с. 28], сов. вид, форма видového коррелята отсутствует. **Влупить** – «включить музыку» [8, с. 98], сов. вид, видовую пару не образует. **Выгибаться** – «упрямиться» [10, с. 30], несов. вид; потенциально возможная форма сов. вида **выгнуться** разрушает жаргонность данного слова, потому видовой коррелят в этом значении не образуется. **Выключаться** – «потерять сознание» [8, с. 101], несов. вид; **выключиться** – сов. вид; видовую пару образует. **Вырубать** – «сильным ударом сбить с ног» [10, с. 32], несов. вид; **вырубить** – сов. вид, видовую пару образует. **Гасить** – «бить, избивать кого-либо» [8, с. 122], несов. вид. **Горбатиться** – «работать» [10, с. 38], несов. вид; видовую пару не образует. **Гудеть** – «веселиться, пьянствовать» [10, с. 40], несов. Вид; **погудеть** – сов. вид; видовую пару образует. **Домчать** – «становиться ясным, понятным» [10, с. 42], несов. вид; видовую пару не образует. **Загнуть** – «измениться в худшую сторону» [10, с. 52], сов. вид. Потенциально возможная форма несовершенного вида **загнивать** не является коррелятом к указанной лексеме. **Затухнуть** – «поступать не-

порядочно» [10, с. 60], сов. вид; форма несов. вида не образуется. *Наварить* – «заработать» [10, с. 75], сов. вид; видовая пара не образуется.

В статье приведены наиболее типичные примеры, позволяющие продемонстрировать тенденции, присутствующие в области формообразования русских глаголов, функционирующих в молодежном сленге.

Анализ аспектуальной парадигматики жаргонных глаголов показывает, что слова, имеющие типичные «семы жаргонности», в плане видовой соотносительности уступают лексемам, являющимся неисконно русскими и получающим широкие ассимилятивные возможности, в том числе и в плане выбора потенциально возможной формы.

Представляется возможным и в дальнейшем вести научные поиски в подобном русле, анализируя весь спектр морфологических категорий глагола как собственно, так и несобственно-глагольных.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтина М. Б. Эмоционально-оценочная картина мира современной молодежи (на материале жаргонной лексики к. XX – нач. XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. Б. Бахтина. – Абакан, 2011. – 20 с.
2. Беликов В. И. Социоллингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : РГТУ, 2001. – 439 с.
3. Войсунский А. Е. Метафоры Интернета / А. Е. Войсунский // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 64–79.
4. Гуревич В. В. Семантическая производность в грамматике / В. В. Гуревич. – М. : Наука, 1998. – 254 с.
5. Ермакова О. П. Источники пополнения и семантические группы жаргона / О. П. Ермакова, Е. А. Земская, Р. И. Розина // Слова, с которыми мы все встречались : Толковый словарь русского общего жаргона. – М. : Азбуковник, 1999. – С. 9–18.
6. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В. Б. Касевич – М. : Наука, 1988. – 309 с.
7. Колесников А. А. Аналитизм в грамматической системе современного русского языка / А. А. Колесников. – Измаил : Изм. пед. ин-т, 1992. – 129 с.
8. Колосова Е. И. Тенденции развития в области формообразования русского глагола / Е. И. Колосова // Актуальные проблемы вербальной коммуникации (язык и общество). – 2004. – № 1. – С. 439–444.
9. Мокиенко В. М. Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа групп», 2008. – 384 с.
10. Накорякова К. М. Изображение и слово. О редактировании креолизованного текста / К. М. Накорякова // Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков. – М. : Медиа групп, 2008. – С. 29–42.
11. Никитина Т. Г. Так говорит молодёжь : Словарь сленга. По материалам 70–90-х гг. / Т. Г. Никитина. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 592 с.
12. Сленг // Русский язык: Энциклопедия / [отв. ред Ю. Н. Караулов]. – СПб. : Фолио-Пресс, 2001. – С. 145.
13. Слово и грамматические законы языка: Глагол / [Н. Ю. Шведова, В. Н. Белоусов, Г. К. Касимова, М. М. Коробова]. – М. : Наука, 1989. – 296 с.

И. И. Меньшиков (г. Днепропетровск)

ИНФИНИТИВ КАК СИНТАКСИЧЕСКАЯ ДОМИНАНТА В СТРУКТУРНОЙ СХЕМЕ ПРОСТОГО ДВУСОСТАВНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Грамматика современного русского литературного языка описывает пять моделей двусоставного предложения, одним из компонентов предикативной основы которого является инфинитив. В несколько упрощённом виде такие предложения представляют собой нормативные и достаточно регулярные синтаксические образования следующего, в частности, типа:

1) существительное – инфинитив (*Эта машина – чтобы снег убирать; Эти щётки – чистить платье*).

2) инфинитив – инфинитив (**Жить – это бороться; Последовать его совету – это испортить всё дело**).

3) инфинитив – существительное (**Учиться – главная задача; Сломать дерево – преступление**).

4) инфинитив – наречие (**Кататься – весело; Растить детей – трудно**),

5) инфинитив – личная форма глагола (**Курить – воспрещается; Ехать туда – не входит в мои планы**) [2, с. 557–558].

Сюда, как нам кажется, можно было бы включить ещё две модели, в которых позицию существительного может заместить субстантивное местоимение, а именно:

6) субстантивное местоимение – инфинитив (**Это – чтобы вам не опаздывать на работу; Всё это – постельное бельё гладить**).

7) инфинитив – субстантивное местоимение (**Помыть за собой посуду – нечто ему совершенно незнакомое; Трудиться в поте лица – не для него**).

На уровне моделей, или структурных схем, простого предложения такого рода и аналогичные им лингвистические фигуры в современном русском языке информативны и синтаксически вполне значимы как в плане их содержания, так и в плане выражения. Интерпретация же компонентов этих моделей в терминах традиционных главных членов двусоставного предложения: подлежащего и сказуемого – в целом ряде случаев далеко не однозначна, а зачастую и весьма затруднительна, поскольку при квалификации инфинитива в качестве подлежащего нужно исключить его грамматическую зависимость от других компонентов высказывания, а при классификации этой формы глагола в качестве сказуемого мы не всегда можем опереться на такой формальный признак, относящийся к этому главному члену предложения, как наличие и реализация его парадигмы. Тем не менее и без этого признака инфинитив в первых двух из пяти приведенных выше моделей, а также в шестой модели вполне определённо может быть маркирован как предикат, причём предикат, по Н. Д. Арутюновой, характеризующий [3, с. 392], а значит, может быть обозначен и в качестве сказуемого в силу главным образом функционального назначения этого компонента высказывания. Третья, а соответственно, и седьмая модели по сути своей является результатом инверсии внутри первой и третьей моделей, а компоненты предикативной основы соответствующих предложений просто меняют свой синтаксический статус, как это, например, имеет место в конструкциях с составным именным сказуемым типа **Учитель – мой родной брат** и **Мой родной брат – учитель** или в словосочетаниях с субстантиватами (**глухие учёные** и **учёные глухие**).

В четвёртой модели отражена почти что хрестоматийная ситуация с нестандартным морфологическим представлением главных членов предложения: инфинитив – подлежащее, т. е. предмет суждения, а наречие, безусловно, сказуемое, причём как по своему функциональному назначению быть синтаксическим предикатом, так и по формальным признакам, соотносящимся (частично или в полном объёме) с парадигмой простого предложения. И вот некоторые реализации соответствующей, правда, неполной парадигмы:

Растить детей будет трудно; Растить детей было трудно; Растить детей было бы трудно и т. п.

Показательно при этом и то, что транспозиция главных членов предложения, построенного по четвёртой структурной схеме, весьма затруднительна, в том числе и по причинам стилистического характера.

Что же касается пятой модели простого предложения с инфинитивом в его предикативной основе, то здесь, если исходить из принятой в Грамматике русского языка концепции абсолютной независимости подлежащего и грамматической зависимости сказуемого от подлежащего [1, с. 368, 384], самая, пожалуй, сложная ситуация. С одной стороны, будучи сказуемым, второй компонент этой модели может быть представлен определённой системой его форм (**Ехать туда не**

входило в мои планы; Ехать туда не будет входить в мои планы; Если бы ехать туда не входило бы в мои планы; Курить воспрещалось; Курить воспрещалось бы и т. п.), и это может быть основанием в качестве подлежащего квалифицировать не личную форму глагола, а второй компонент соответствующей структурной схемы, т. е. инфинитив. С другой же стороны, синтаксической доминантой в такого рода высказываниях является, по-видимому, личная форма глагола, и в соответствии с принятой в системе нашего лингвистического образования традицией мы членим эти высказывания так: *Не входит в мои планы что? Ехать туда. Воспрещается что? Курить.*

Легко напрашиваются здесь и конверсионные трансформации типа *Поездка туда не входит в мои планы* и *Курение в салоне автобуса воспрещается; Я не включаю в свои планы ехать туда* и *Курить в салоне автобуса воспрещают* с нормативным функционированием личной формы глагола в качестве сказуемого или главного члена односоставного предложения и переводом инфинитива в разряд второстепенных членов. Думается в связи с изложенными нами соображениями, что нужно переqualифицировать характер предикативной основы пятой из рассматриваемых моделей, которая отнесена в Грамматике современного русского литературного языка к структурным схемам двусоставного предложения с инфинитивом в его предикативной основе. Нужно убрать из этой модели инфинитив как её непосредственно составляющую и трансформировать соответствующий конструктор в структурную схему односоставного предложения, предикативная основа которого состоит из личной формы глагола и примыкающего к ней инфинитива, дополнив такой моделью список структурных схем односоставных предложений спрягаемо-глагольного класса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грамматика русского языка / под ред. В. В. Виноградова. – Т. 2. – Ч. 1. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 703 с.
2. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 768 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 684 с.

І. О. Назаренко (м. Запоріжжя)

ГРАФО-ОРФОГРАФІЧНА ГРА ЗІ СЛОВОМ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі української та російської мов)

Загострення суспільно-політичної ситуації в Україні призвело до активізації мовотворчості громадян. З'явилася велика кількість okazіоналізмів, які використовуються для номінування певних громадських акцій, представників різних політичних ідеологій тощо. Серед способів творення неологізмів у сучасному суспільно-політичному дискурсі помітне місце посідає графодеривація – «некодифіковане оперування графічною стороною мовної одиниці, пов'язане з активізацією графо-орфографічних ігор зі словом» [1, с. 196]: *Харків хворий на ГЕПАтит* (Україна молода (далі УМ), 25.12.14, с. 2); *Мир. Труд. МАЙдан* (плакат на демонстрації в Москві); *Межигорский ХРЮНДАЙ*; *крымнаш – сибирьваш, РоSSуя, ПРусія, майДАУН, НеЗЛИЙ Майдан!*

Графодеривати (термін Т. В. Попової [1]. – І. Н.) – слова, засобом творення яких виступають знаки різноманітних семіотичних систем (літери різних алфавітів, математичні й пунктуаційні знаки, піктограми, інетограми тощо) та типографські елементи (розмір та колір шрифту, розрядка та ін.). Серед одиниць зазначеної сфери вживання переважають графодеривати, утворені способом капіталізації

(виділення семантично значущого елемента слова великими літерами), поліграфіксації («створення новотворів за допомогою графічних засобів різних мов» [2, с. 146]) та типографіксації, що призводить до змістової багатозначності.

Графодеривація відповідає потребам часу: за допомогою мінімальних візуальних засобів дозволяє наповнити повідомлення не тільки інформаційно, але й надає йому емоційно-оцінних відтінків. Наприклад, листівка закликає на «**1,5МЕТРОВЫЙ протест**» (великі літери та контрастний колір компонента виділеного сигналізують, що акція пов'язана з проблемами перевезення пасажирів метро). Або: Було «**Так!**» і «**Не ТАК!**». Одне слово – **спекТАКль** (В. Простопчук. Непристойні гноми); ...**в західних областях... обурюються «проТАКаними»** можливостями... (УМ, 20.02.07, с. 4) – **ТАК** у наведених прикладах слугує алюзією на політичне гасло Помаранчевої революції, а контекст графодериватів виявляє ставлення авторів оказіоналізмів до безрезультатних політичних ігор.

Графодеривати згаданого тематичного кола поділяються на три групи:

1) загальноновживані слова, форма яких піддалася графо-орфографічним змінам, внаслідок чого утворюються кілька асоціативно-семантичних полів лексеми: **ПЕНЯйте** на себе.... Новий Житловий кодекс дозволить стягувати пеню за комунальні борги... (УМ, 02.12.10, с. 2); ... «**регіоналів**» у народі давно прозвали **ПРУсаками** (Літературна Україна (далі ЛУ), 27/07, с. 4);

2) слова з подвійною оказіональністю, утворені водночас традиційним морфологічним способом та за допомогою незувальних графодериваційних засобів: *Так, в городе стартовал очередной сезон реалити-шоу «РевуZorro», посвященный качеству стройки мостовых переходов через Днепр* (Суббота-плюс, 01.01.15, с. 10); *Цей директорсько-інститутський СНГусь* [Костянтин Затулін] *пророкує... початок перемоги* (ЛУ, 35/10, с. 2);

3) графодеривати, утворені з навмисним порушенням правописної норми заради обігравання звукової подібності узуального слова та новотвору – заголовок статті, присвяченої анексії Криму: «**ВідоКРИМлені**» (УМ, 19.03.14, с. 3); анекдот із тієї ж теми: *Рублеві заощадження не згоріли, їх КРИМирували* (УМ, 25.12.14, с. 16); *Снизился уровень бандитизма (и бандЕТИзма тоже...)* (<https://lurkmore.to/>).

Найчастотнішим способом творення графічних неолексем у сфері політичної критики, словесної карикатури є капіталізація, завдяки якій читач легко знаходить алюзії щодо відомих осіб, організацій, одіозних подій тощо. Найпопулярнішим для авторів графічних каламбурів є прізвище та прізвиська В. В. Путіна, при чому в одних випадках антропоніми є базовим словом для графодеривації (гасло демонстрації в Москві: «**Россия без ПУТина!**»). Проте частіше гра зі смислами відбувається завдяки виділенню відповідної семантичної частини у твірній основі: *Реинкарнация бога ВицлиПУцли. И вот то самое Пу и есть доказательство* (<https://www.facebook.com/>); *И тут один из них, переПУтал легковую машину электриков со снегоуборочным трактором коллег, и поехал за ним, убирая по ПУти снег* (<http://rusjev.net/2014/10/23/>) – графікована частина слів із повторюваним компонентом ПУ виконує роль натяку на те, що трагедія на злітній смузі, під час якої загинув президент компанії «Тотал» була навмисно зініційована. Або: блогер коментує демонтаж пам'ятника Леніну, за допомогою капіталізації акцентуючи увагу на народному прізвищові очільника міста – Гела: *У Харкові ГЕПанувся Ленін* (<https://www.facebook.com/oleksander.piddubny>).

Зафіксовані й новотвори з позитивною (за задумами авторів) аксіологічною семантикою відатропонічних графодериватів: *Міносвіти – С. Квіт... Мінздоров'я: О. Квіташвілі. Тут лише філологічне на думку: освіта й медицина неодмінно мають розКВІТнути* (<https://www.facebook.com/>); заголовок вірша для дітей про путінят поетеси І. Коннової «**НаПУТствие**» (<http://saratov.kp.ru/daily/24388/567193/>).

Отже, капіталізація призводить до конотативних змін, які впливають на розширення семантичного поля узуального слова. Наприклад: **КРИМінальний псевдореферендум** (УМ 18.03.14, с. 3); «**ЗМієклюй!**» – плакат під час акції проти тиску А.П.Клюєва на журналістів, які висвітлювали події Євромайдан; **Губернатори на ЗМіній ниві** (ЛУ, 23/06, с. 2); **МАФія у дитсадку. Екс-депутат райради... вимагав у підприємців гроші за дозвіл встановити кіоски [МАФи]** (УМ, 11.12.10). Своєрідним мемом стала аббревіатура ПР (Партія регіонів), що використовується у графічній грі слів з певним натяком на завуальований вплив цієї організації у певних ситуаціях: *Чому весь світ (крім ПР і ПРотивсіх) цей суд [над Ю.Тимошенко] розцінив як ганебне політичне судилище?* (<http://durdom.in.ua/uk/main/article/>). Або: підпис-цитата з фільму «Морозко» до політичної карикатури, на якій зображений замість героїні І. Чурикової політик С. Тігіпко: «*Нет, не ПРынцесса!*».

Ще одним поширеним засобом суспільно-політичного дискурсу став голофразис – спосіб творення графіксатів за допомогою поєднання кількох слів без пробілів: **Всемипатриотамилюбимый Вакарчук** (<https://www.facebook.com/>); **Лавров ди-агностирует такую информацию, как самизвиноваты...** (<https://www.facebook.com/profile.php?id=10>). Зокрема, набули розповсюдження неологізми, які вже стали багатозначними мемами: *противсіх, сибирьваш, крымнаш. крымненаш.*

Подібну до голофразиса функцію виконує дефісація – поєднання словосполучення в одне слово за допомогою дефісів, які в контексті суспільно-політичних дискусій виконують важливу ідейно-змістову роль і є не тільки інструментом утворення okazіоналізмів, але й нових понять, образів, які є семантично багатокомпонентними і водночас цілісними, неподільними: *День Незалежності, що відзначається ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, має стати Днем Національної Єдності: не лубково-совкової («народ-і-партія-єдині»), а дійсно екзистенційної...* (<https://www.facebook.com/>).

Серед аналізованого різновиду новотворів зафіксовані одиниці, утворені за допомогою колоризації. Наприклад, до карикатури, на якій зображені В. Путін з Д. Медведєвим у машині та О. Лукашенко, що іде поруч, є підпис: **Подкинем батьку!** (префікс **под-** виділений окремим кольором, завдяки чому виникає гра слів). Подвійний прийом синграфеміки використали автори демотиватора «**Інтер**девочки недорого» – частина **інтер** позначена іншим шрифтом і кольором з метою провести асоціативні паралелі між фільмом про валютну повію «Інтер-девушка» та концертними виступами проросійськи налаштованих співачок на телеканалі «Інтер», який звинувачують у необ'єктивності та антиукраїнських настроях. За допомогою колоризації членуються на змістові компоненти слова **бандеровцы** та **новороссия** на транспарантах **Юго-Восток против бандеровцев** та **Новороссия встаёт с колен** – таким чином учасники мітингів демонструють своє ставлення до політичних опонентів та власне бачення історичних процесів.

Останнім часом у торговельно-розважальній та рекламній сферах набула популярності піктографісація – використання в словах малюнкових зображень замість літер. У суспільно-політичному дискурсі за частотою вживання він набагато поступається капіталізації, проте для нього властивий вищий ступінь інвективності, який межує з вербальною агресією. Зокрема йдеться про використання фотографії облич окремих політичних діячів на місці літери О в агітаційних листівках **ВОР**, написах на килимках для підлоги **Витирайте ноги**; заміну опонентами літери Ш на знак свастики в логотипі корпорації «**Рошен**» або в слові **Россия**; із тією ж ідейно-прагматичною метою (вказати на джерело поширення фашизму) застосовують типографські лігатури у вигляді здвоєної руни «зіг», як, наприклад, у гаслі **Без Путина нет Рошии!**

Іконки різноманітних соціальних мереж також виконують ідейно-прагматичну функцію. Зокрема в новій книзі «**Фантомная боль. #maidan**» перша літера назви оформлена як позначка-кнопка Фейсбуку, тому слугує своєрідним натяком: в ос-

нову книги лягли інтернет-повідомлення, коментарі цієї соціальної мережі. Зазначені графічні елементи можуть виступати засобом іронії, як вказівка на те, що сучасні політики, опановуючи інтернет-ресурси (Твіттер, Фейсбук тощо), задля розширення кола свого електорату, в реальній дійсності для виборців роблять небагато: *тугибко, атжигай реформу!.. Фейсы власти с каждым днём мордастей* (durdom.in.ua).

У сіспільно-політичному дискурсі сьогодення поширеними є також поліграфіксати – неологізми, утворенні шляхом поєднання кириличних та латинських літер: *РоSSия, Незалежна дUшA* (<http://kvis.jimdo.com/>). Серед новотворів зафіксовані поліграфіксати-композиції (поєднання англійського та російського слів у одне): *Путин Обама: «Знаешь, как я сей час вашу Аляску называю? Ice-Крым»* (<http://anekdoty.pro/ice-krym>). Комбінованим способом (поліграфіксація, колоризація, капіталізація та шрифтизація) утворені слова гасел, спрямованих на відставку окремих політиків: *Київ on. ПопOFF. АвакOFF* (<http://korrespondent.net/ukraine/politics>).

Основним джерелом творення та поширення графодериватів на сьогодні є публіцистичні заголовки, гасла демонстрацій та коментарі в соціальних мережах, в останніх переважають меми, виділені в словах за допомогою капіталізації (*КРІПкий! ДАУНбас, грешноВАТО*). Унаслідок відсутності цензури в блогосфері виникають та поширюються графодеривати відверто агресивного й навіть нецензурного характеру, утворені за допомогою різних засобів. Зокрема йдеться про пунктуалізацію – *Рагулі.ха* (коментар-висміювання фотографії депутатки, одягненої з несмаком) (<https://www.facebook.com/>); дефісацію – *Суцільні проффесі-анали* (характеристика діяльності політиків) (https://www.facebook.com/Tetiana_Montian); *чебу-рашка*; комбінована графіксація – *И долго еще Лорак будет гражданкой Украины? Офи-ГЕТЬ!* (<https://www.facebook.com/>); *чеПУ-Рашка* (алюзія на російську інтернет-мережу «Чебурашка»).

Отже, графодеривати в українській та російській мовах виступають цікавим соціолінгвальним явищем – вони є виразником громадських настроїв, індикатором суспільно-політичних процесів, є засобом критики, нищівної сатири. Завдяки нестандартному графічному оформленню таких okazіоналізмів, їхній яскравості, лаконічності, вони виконують своє комунікативно-прагматичне призначення: привертають увагу реципієнтів, залучають останніх до гри зі словом, виявляють невичерпні словотвірні можливості мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попова Т.В. Графодеривация: варьирование слова или словообразование? / Т. В. Попова // Предложение и Слово. Кн. 2 : Матер. IV междунар. науч. семинара «Развитие словообразовательной и лексической системы русского языка». – Саратов, 2010. – С. 196–206.
2. Попова Т. В. Креолизованные дериваты как элемент русской письменной коммуникации рубежа XX–XXI вв. / Т. В. Попова // Лингвистика креатива : коллект. моногр. – Екатеринбург : УрГПУ, 2009. – С. 147–176.

Е. В. Олійник (м. Бердянськ)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ З'ЯСУВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ ЗІ СПОЛУЧНИМ ЗАСОБОМ ЧИ

Важливим засобом зв'язку структурних компонентів з'ясувальних складно-підрядних конструкцій є сполучники підрядності та сполучні слова. Вони окреслюють семантико-граматичну залежність підрядної частини від головної та зумовлюють специфіку підпорядкування однієї з частин складного речення іншій.

Будова складнопідрядних з'ясувальних речень передбачає наявність таких формальних засобів зв'язку – сполучників *що, як, чи, щоб (аби, хай, нехай), наче,*

неначе, ніби, мов, немов, начебто, нібито та сполучних займенникових слів *хто, що, який, яка, яке, які, чий, чия, чиє, чиї, коли, відколи, як, де, куди, звідки, доки, поки, навіщо, чому, скільки*. Ці засоби формують у з'ясувальних складнопідрядних реченнях прислівний зв'язок і виражають з'ясувальні відношення між їх частинами.

Оскільки межі статті не дозволяють у повному обсязі розглянути всі сполучні засоби, що наявні у структурі з'ясувальних конструкцій, нашою метою є детальна характеристика сполучного засобу *чи*, що має в синтаксичній науці неоднозначне трактування.

Переважна більшість дослідників поділяють сполучники підрядності за їх значенням на два різновиди: асемантичні (синтаксичні) та семантичні (функціональні) [1, с. 319; 6, с. 438; 7, с. 525]. Єдиної думки щодо ролі сполучників у з'ясувальних складнопідрядних реченнях на сьогодні не існує. Превалює думка, що всі ці сполучники є асемантичними, тобто повністю позбавленими лексичного значення, і їх роль у з'ясувальному складнопідрядному реченні полягає в приєднанні підрядної частини до головної. Так, В. А. Белошапкова сполучники та сполучні слова, що виконують з'ясувальну функцію, відносить до групи асемантичних чи функціонально-синтаксичних сполучних засобів [7, с. 525]. Такої ж думки дотримуються І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська [6, с. 439] та М. У. Каранська [3, с. 240]. Проте дехто з дослідників чітко вказує на асемантичність лише деяких сполучників. Наприклад, К. Г. Городенська, аналізуючи підрядні сполучники, чітко визначає, що асемантичним є лише сполучник *що*, інші ж сполучники служать засобом поєднання підрядної частини з опорним словом у головній частині, але щодо їх семантики дослідниця ніяких подальших зауважень не робить [2, с. 351]. І. Р. Вихованець асемантичними називає тільки сполучники *що* та *щоб* [1, с. 320].

На сьогодні немає однастайності серед лінгвістів щодо статусу сполучного засобу *чи*. Відповідний засіб у російській мові *или* «Русской грамматикой» 1980 р. трактується як сполучникова частка [4, с. 479]. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк та М. Ф. Кобилянська називають *чи* часткою-сполучником [6, с. 513]. Натомість М. У. Каранська та К. Ф. Шульжук розглядають *чи* як з'ясувальний сполучник [3, с. 241; 8, с. 277].

Зважаючи на те, що частка не має здатності поєднувати частини складнопідрядного речення, на наш погляд, варто все ж таки кваліфікувати цей сполучний засіб як такий, що походить з частки. Факт підтверджується матеріалом тлумачних словників української мови, де зазначається, що *чи* є сполучником і вживається на початку підрядного з'ясувального речення, у тлумаченні *чи* як частки така його функція не відзначається.

Сполучник *чи* виражає з'ясувальні відношення в конструкціях з питальним значенням. Зміст підрядної частини при цьому сполучникові питальний, а в кінці таких речень досить часто замість крапки ставиться знак питання. Про цей факт говорить більшість дослідників-синтаксистів [4, с. 479; 3, с. 241; 6, с. 513]. Але аналіз семантики цих речень дозволяє констатувати, що питальне значення чітко зберігається тільки в з'ясувальних реченнях зі значенням пізнавальної діяльності, пошуку та передачі інформації: *Тепер я й сам хочу спитати в Ільдеї-хана, чи добре йому та його татові пилось* (І. Білик); *Значить, хочете знати, чи абсолютно надійний біологічний карантин ракети типу «В-91»?* (І. Росоховатський); *От подумайте, чи варто через якийсь паршивий календар йти на вогнище?* (О. Васильківський).

У реченнях з предикатами знання / незнання, нерозуміння питальна семантика зазнає трансформації й основним виступає значення сумніву, незнання, нерозуміння: *Невідомо, чи й існуєш на цьому світі* (М. Олійник); *Він не знав, чи кохала його коли-небудь Есфір Блюменкранц* (М. Малиновська); *Тільки Дажбог знає, чи вже вдосконалено світ, скільки світів було і скільки буде* (І. Білик); *Не знаю, чи є щось смачніше лісових груш* (М. Олійник).

Сполучник *чи* може мати в з'ясувальних складнопідрядних реченнях такі модифікації: *чи не, чи... чи, чи то... чи*.

Ускладнення сполучника *чи* часткою *не* пом'якшує питальне значення: *Вже співкамерники думали, чи не з'їжджає він з глуду* (І. Багряний); *Скажіть, будь-ласка, чи не знаєте ви Марка?* (О. Досвітній); *Брат запитував, чи не продасть йому Захар свою пайку землі в розстрочку* (Ф. Бурлака); *Збайдужілі люди подумували, чи не вклатися їм спати* (І. Багряний); *Антоніна Никонівна манірно запитала, чи не привіз, бува, їй якогось оригінального подарунка* (Ю. Збанацький).

Повторення сполучника *чи* може бути:

а) простим переліченням, тобто коли *чи... чи* можна замінити *чи і чи*: *Бо вона ніколи не знала, чи він повернеться ще раз, чи не схоплять його по дорозі і не кинуть до тюрми* (М. Малиновська);

б) тоді, коли до його питальної функції додається розділова: *В голові баламутилося й не розумів, чи справді він украв Гальшку у матері, забравши її з Острога, чи тільки сниться йому це, ввижається?* (П. Угляренко); *Думаю, чи спите, чи вдома немає* (В. Вільний); *Надя так і не збагнула, чи вимагає Вебер показати документи, чи просто запитує, чи є вони в неї* (П. Автомонов).

Ускладнення *чи... чи* часткою *то* виражає непевність або підкреслює розділовість: *Не знаю, чи то він сказав, чи мені почулося* (О. Васильківський).

Як правило, сполучник *чи* в реченнях не можна замінити сполучником *що*. Якщо ж навіть така заміна допускається, то при цьому питальність втрачається, пор.: *Отож він і сам доведе, чи гідний командувати військом Порти* (Р. Іванчук) та *Отож він і сам доведе, що гідний командувати військом Порти*.

Отже, сполучник *чи* не може бути нейтральним, асемантичним, оскільки основне призначення його в з'ясувальному реченні не тільки поєднання підрядної частини з головною, але й вираження з'ясувальних відношень зі значенням питання або сумніву, незнання, нерозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Університетське вид-во «Пульсари», 2004. – 398 с.
3. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: навч. посібник / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.
4. Русская грамматика : в 2 т. / [сост. Брызгунова А, Бабучан К., Ицкович В. и др.]. – М. : Наука, 1980 –. Т. 2 : Синтаксис. – 1980. – 709 с.
5. Савченко А. Л. Конструктивні особливості прислівних складнопідрядних речень з'ясувального типу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / А. Л. Савченко. – Дніпропетровськ, 1999. – 14 с.
6. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
7. Современный русский язык. Синтаксис / [под ред. В. А. Белошапковой]. – М. : Высш. шк., 1989. – 799 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 408 с.

НЕКОТОРЫЕ СПОСОБЫ АКТУАЛИЗАЦИИ ГРАММАТИЧЕСКИХ КОМПОНЕНТОВ РЕКЛАМНОГО ЗАГОЛОВКА

Проблема инноваций – традиционно одна из самых обсуждаемых в отечественной лингвистике, но, прежде всего, – по отношению к лексическому и словообразовательному уровням языка, так как именно здесь слово, обнаруживая языковые потенции, проявляет наибольшую динамичность и гибкость. Грамматические инновации реже привлекают внимание лингвистов, так как, на первый взгляд, в основе их, и в частности, в основе грамматической неузуальности лежат типичные языковые механизмы. Но лексическое значение конкретного слова и его грамматическая форма могут находиться в состоянии внутреннего конфликта, в той или иной степени актуализированного. Вследствие этого «невозможное в системе языка оказывается возможным в авторском контексте благодаря творческому развитию значения слова» [1, с. 11] и актуализации тех или иных элементов грамматической системы, обеспечивающих выразительность высказывания.

Актуализация грамматических компонентов высказывания, под которой понимается «такой характер употребления слова, при котором реализация особенностей его словоизменения, словообразования или семантики делает его информационно, экспрессивно, или прагматически значимым» [4, с. 24], может создаваться различными способами [4, с. 32]. В настоящей статье мы рассмотрим и проанализируем некоторые из них, а именно: а) образование неузуальной грамматической формы и нестандартную сочетаемость; б) графическое выделение.

– **Образование неузуальной грамматической формы и нестандартная сочетаемость.** Этот прием широко представлен в рекламных заглавиях. Так, в редакторской статье о странностях жизни «*Прекрасная странь*» (Т₃, июнь, 2011) в структуре своего наименования содержит окказиональный грамматический компонент – существительное *странь*, образованное бессуффиксальным способом вместо ожидаемого *странность*. Хотя такой вариант не зафиксирован в словарях русского языка, он тем не менее является понятным носителю языка. Такие варианты абстрактных существительных широко представлены в художественных текстах XIX–XX вв., их не редко можно услышать в разговорной и диалектной речи носителей языка. Используя исконное образование *странь* в сочетании с прилагательным *прекрасная*, автор рассматриваемого заголовка, стилистически украшает его и делает любопытным и привлекательным.

Заголовок, представляющий статью об инновационной сенсорной фотокамере «*Модница-сенсородница*» (Т₃, апрель, 2010), создан на основе комбинаторики фонетического (созвучие слов) и словообразовательного компонента (лексический окказионализм). Неузуальный компонент характеризуется контаминацией слов *сенсорная* и *родная*. Смысл слова, как грамматический (конкретное существительное, ж. р., ед. ч.), так и лексический (*сенсорная*, *модная*, *родная*), понятен, и у читателя не возникает трудностей с восприятием столь экспрессивного и выразительного заглавия.

Статья об инновационном согревающем приспособлении для батареи Magic Gel Reusable Hand Warmer Heat Pack имеет оригинальное наименование «*Техноватник*» (Т₃, апрель, 2010). Семантическая структура заголовка опирается на значение компонентов *техно-* – первая часть сложных слов, вносящая значение «технологический» и *ватник* – «стёганая куртка или безрукавка на вате» [2, с. 112]. В целом заголовок можно понять, как «ватник для техники» или же «утепляющее устройство для батареи». За счёт своей метафоричности и образности заголовок становится креативным.

Нестандартная сочетаемость присутствует в заголовке «*Турбулентность мысли*» (Т₃, апрель 2010). *Турбулентность* – термин физики, который образован от прилагательного *турбулентный* «характеризующийся неупорядоченным, хаотическим движением частиц по сложным траекториям, в результате которого происходит сильное перемешивание между слоями движущейся жидкости и газа» [2, с. 1353]. Статья посвящена дню космонавтики, авиации и новейшим технологиям. Мысль космических путешественников уподобляется физическим веществам, таким как жидкость или вода, и за счет этого возникает метафорический перенос. Задача автора – показать связь между турбулентностью мысли и развитием технологий в современном мире. На наш взгляд, такой заголовок является не совсем удачным, потому что беспорядочное движение вряд ли может порождать положительные явления.

В создании окказиональных номинаций могут быть задействованы различные средства. Так, в заголовках иногда выделяются символы, перекликающиеся с содержанием статьи или с именем объекта публикации. В заглавиях техножурнала Т₃ часто встречается выделение прописными буквами сегментов слов, омонимичным имеющимся в языке узуальным лексемам, которые представляют собой название торговой марки: «Ваше «СуперЭрго» (Т₃, октябрь, 2010). В центре обсуждения – электронная книжка ErgoBook 0601, название которой и послужило компонентом словообразовательного окказионализма СуперЭрго. Представленная неузуальная форма созвучна со словом Супер-Эго (Сверх-Я). Кроме того компонент *супер-*, как первая часть сложных слов, обозначает «высшее качество, повышенное, усиленное действие; сверх» [2, с. 1290]. Таким способом выражено авторское намерение представить читателю модель Ergo как высококачественную электронную книгу.

– **Графическое выделение.** В создании окказиональных номинаций могут быть задействованы различные графические средства. Графическое выделение части слова в последние годы получило широкое распространение в текстах масс-медиа и стало привычным средством языковой игры: фоносемантические ассоциации базируются в таких случаях на поиске в структуре слова «индикаторов» нового смысла на основе произвольных омонимических (в широком понимании термина) сопоставлений сегментов слова с корневыми и аффиксальными морфемами узуса [3, с. 101].

Анализ фактического материала показал, что графические выделения в заголовках рекламных сообщений, как правило носят не автономный характер, а сочетаются с другими приемами, в частности опираются на прецедентность. Так, может использоваться прием, при котором одно слово или часть слова в заголовке соотносится с названием бренда, фирмы, выпускающей хайтек-товары, товарной марки и т. д. Часто такой компонент может писаться латиницей, например: ***Пора остеPENуться*** (Т₃, февр.-март 2010, с. 62) – реклама новой версии ретрокамеры PEN от компании Olympus. Графический окказионализм в заголовке, соотносимом с устойчивой фразой, часто звучащей по отношению к взрослым, которые ведут себя как дети, – ***Пора остепениться!*** («повзрослеть, стать взрослым, степенным»), вносит в заголовок новый смысл: «пора купить ретрокамеру PEN». В заголовке ***RAZРешите представить*** (Т₃, ноябрь, 2006, обложка) обыгрывается этикетная формула знакомства *Разрешите представить* (кого-л.) и бренд модели мобильных телефонов RAZR. Компонент бренда линейки мониторов ViewDock в прецедентном заголовке ***Свой в Dock'у*** (Т₃, ноябрь, 2006, с. 54) прочитывается как *в доску*, создавая необходимый эффект новизны, останавливающий и «цепляющий» внимание читателя.

Как видим, грамматические средства в сочетании со словообразовательными и лексико-семантическими активно вовлекаются в создание креативных

рекламных заголовков, становятся необходимым «строительным» материалом в процессе реализации творческих потенций носителя языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабенко Н. Г. Оказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ : учеб. пособие / Н. Г. Бабенко. – Калининград, 1977. – 80 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т. А. Гридина. – Екатеринбург, 1996. – 296 с.
4. Ремчукова Е. Н. Креативный потенциал русской грамматики / Е. Н. Ремчукова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 224 с.

А. В. Онанченко (г. Днепропетровск)

ВЛИЯНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ НА РАЗВИТИЕ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ (на материале моделей перевода)

За последние 50 лет использование науки переводоведения было несколько ограничено обучением иностранному языку с применением коммуникативного подхода. За это время лингвистика укрепляла свои позиции, уделяя особое внимание компаративистике и контрастивному анализу [12, с. 132]. Несомненно, лингвистика имела непосредственное влияние на развитие переводоведения – многие ученые затрагивали лингвистические вопросы перевода, см., например, работы Ж.-П. Вине, Ж. Дарбельне, Ю. Найды, Ж. Мунэна, Дж. Кэтфорда и др.

Говоря о связи между лингвистикой и переводоведением, необходимо отметить, что Ю. Найда считается основоположником понятия «модель перевода», с помощью которого процесс перевода представляется в виде ряда преобразований единиц оригинала в единицы текста перевода. Ввиду развития науки о переводе возникла необходимость обращаться к моделям перевода, чтобы в некоторой мере облегчить его процесс. По мнению В. Н. Комиссарова, «знание таких моделей может помочь переводчику в решении трудных переводческих задач, хотя в своей практической работе переводчик может добиваться необходимого результата и каким-либо путем, не совпадающим ни с одной из известных нам моделей перевода» [5, с. 189].

Н. Г. Валеева в своей работе указывает на связь перевода с другими науками посредством моделей перевода: «Модель перевода – это условное изображение процесса перевода, основанное на попытке распространить на перевод некоторые общие положения других наук...» [1, с. 138]. Примечательным является тот факт, что в своей монографии автор пользуется лишь этим термином, игнорируя его производные варианты.

При обращении к определению понятия «модель перевода» мы обнаружили, что Л. Л. Нелюбин даёт ссылку на словарную статью «модель переводческой деятельности», отождествляя данные понятия и представляя модель в качестве 4-х уровневой структуры: первичное осмысление, уровень действий, общая схема, контрольное саморедактирование. С учетом краткости термина и более распространенного использования в научной литературе базовым термином можно считать термин **модель перевода**, образованный по схеме имя сущ.+ имя сущ., а его трехкомпонентными вариантами *модель переводческой деятельности*, *модель переводческого процесса*, *модель процесса перевода*. Было замечено, что в одном и том же справочнике, статье или научном труде одновременно могут использоваться разные варианты этого термина, например у В. Н. Комиссарова: *В этот период предпринимаются первые попытки создать теоретическую*

модель переводческого процесса. <...> Денотативная (ситуативная) теория перевода – это, пожалуй, наиболее распространенная **модель перевода**. <...> Естественно предположить, что теоретическая **модель переводческой деятельности** должна прежде всего основываться на изучении смысловой стороны текстов оригинала и перевода [4, с. 5–43].

Н. К. Гарбовский в большинстве случаев оперирует термином модель перевода, но периодически обращается и к другим вариантам: *Немецкий исследователь О. Каде предложил модель процесса перевода, опираясь на общую теорию коммуникации.* <...> Как можно заметить, с этими уточнениями коммуникативная **модель процесса перевода** еще больше приближается к универсальной модели коммуникативного акта Якобсона [2, с. 236–238].

Н. К. Гарбовский в своей работе неоднократно упоминает о том, что модель перевода отождествляют с понятием теории перевода такие ученые, как В. Н. Комиссаров и З. Д. Львовская [6, с. 181]. «Любая модель – теория, поэтому понятия "модель перевода" и "теория перевода" употребляются как синонимы» [6, с. 42]. Здесь следует отметить 2 важных момента: одной из главных характеристик термина является отсутствие синонимов. Несомненно, модель перевода предлагает определенную схему действий переводчика, т. е. учит, как переводить, но, на наш взгляд, теория перевода выходит за пределы одних лишь моделей перевода, которые являются лишь ее частью.

В настоящее время известно большое число моделей перевода, названия которых варьируются в разных источниках. Согласно Словарю-справочнику, известны следующие модели перевода: аналитическая, герменевтическая, денотативная, интерпретативная, когнитивная, коммуникативная, контекстная, контрастивная, психолингвистическая, семантическая, семиотическая, синергетическая, трансформационная, трансформационно-семантическая, эквивалентная, а также модель опосредованного перевода [8]. 13 из 16 наименований являются 3-х компонентными и образованы по схеме «имя прил. + имя сущ. + имя сущ.», еще 2 – по схеме «наречие + имя прил. + имя сущ. + имя сущ.», и последняя модель: «имя сущ. + имя прил. + имя сущ.». Это подтверждает мнение ученых о том, что многокомпонентные термины значительно реже используются в терминологии, а зачастую более функциональны 2–3-х компонентные термины.

В работе будут рассмотрены лишь некоторые модели перевода, непосредственно связанные с лингвистикой.

Герменевтическая модель перевода подчиняется процессу понимания первичного и вторичного смысла текста и происходит от герменевтики (греч. *hermeneutike* [techne] – истолковательное искусство), которая образовалась на стыке лингвистики и философии. Основателем **герменевтической модели перевода** является А. Н. Крюков (1979 г.). Термин **герменевтическая модель перевода** зафиксирован в современных переводоведческих словарях [8; 11], к нему неоднократно обращаются современные ученые [7].

Отметим, что учёные апеллируют к термину **герменевтический аспект перевода**, который по описанию соответствует данной модели перевода: *Адекватно понять оригинал порой не менее трудно, чем адекватно его перевыразить средствами другого языка, и в переводоведении не без основания поднимается вопрос об «удельном весе» герменевтического аспекта перевода среди других его аспектов* [10, с. 120].

Еще одной моделью, берущей истоки в лингвистике, является **денотативная модель перевода**, которая практически во всех источниках отождествляется с ситуативной моделью, а термин **модель перевода** применительно к данной модели нередко заменяют вариантом *теория*. Отметим, что Л. Нелюбин обозначает эту модель как **ситуативную**, или же **модель «ситуация–текст»**. Ср.: **Ситуативная теория перевода** особенно активно разрабатывается

отечественным ученым В. Г. Гаком. *Ситуативная теория перевода*, несмотря на все ее достоинства, не учитывает компонентов процесса перевода как объекта науки о переводе. См. также **денотативная теория перевода** [11, с. 198]; **Денотативная (ситуативная) теория перевода** – это, пожалуй, наиболее распространенная модель перевода [4, с. 32]; **Ситуативная (денотативная) модель** не может объяснить возможность нескольких вариантов перевода одного и того же отрезка оригинала [1, с. 142]; **Ситуативная (денотативная) модель перевода** исходит из того несомненного факта, что содержание всех единиц языка отражает, в конечном счете, какие-то предметы, явления, отношения реальной действительности, которые обычно называются денотатами [9, с. 129].

Другая модель – **когнитивная модель перевода** – соотносится с когнитивной лингвистикой и заключается в восприятии одного вида информации и трансформации ее в другой вид. Эта модель рассматривает перевод и моделирует его как особый вид коммуникации. «С позиции когнитивного подхода переводческая деятельность трактуется как сложный интеллектуальный процесс, характеризующийся вариативностью и представляющий собой переработку поступающей информации, ее сопоставление с накопленными лингвистическими и экстралингвистическими знаниями» [14, с. 278].

Т. А. Казакова утверждает, что «коммуникативный подход к переводу – ведущий принцип современной теории перевода» [3]. Примечательно, что В. Н. Комиссаров в «Общей теории перевода» также не выделяет такую модель перевода, но говорит о коммуникативном подходе к переводу, коммуникативном переводе, напр.: «Характерно, что в числе ведущих разработчиков коммуникативного подхода оказываются Ж. Мунэн и К. Райе, чьи переводческие труды имеют явно лингвистическую основу» [5, с. 4]

Контрастивная модель перевода – модель перевода, суть которой состоит в контрастивном анализе систем исходного и переводящего языков. А. Д. Швейцер не упоминает контрастивную модель перевода, но говорит о связи контрастивной лингвистики и перевода: «Уточнению соотношения этих понятий в связи с разграничением предметных областей теории перевода и контрастивной лингвистики посвящена в значительной мере работа Э. Косериу "Контрастивная лингвистика и перевод: их отношение друг к другу"» [13, с. 183].

Порождающая модель перевода существует в теории перевода, как и многие другие, но встречается в различных вариациях. У В. Н. Комиссарова семантическая модель связана с «порождающей семантикой», у В. В. Сдобникова трансформационная модель связана с трансформационной (порождающей) грамматикой Н. Хомского. В тоже время «...важным условием синхронности разных речевых действий – говорения и слушания – является общность предметного содержания воспринимаемого на слух текста и порождаемого переводчиком текста», с порождающей моделью может быть связана модель синхронного перевода» [10, с. 223].

«**Порождающая модель** – правило или ряд правил, соблюдение которых (которого) обеспечивает возможность построения высказываний, соответствующих законам данного языка, и исключает построение неправильных высказываний» [11, с. 159].

Примечательно то, что до появления термина *модель перевода*, различные подходы к переводу были связаны с тем или иным видом лингвистики или теории перевода, от которого и произошло название модели перевода. Рассмотренные нами модели доказывают прямую связь переводоведения с лингвистикой, т. к. имеют идентичную теоретическую основу и анализируют проблемы перевода с точки зрения лингвистики: рассматривают лексический состав языка, синтаксические аспекты, учитывают множественность культур и картину мира.

Несмотря на это, можно предположить, что благодаря развитию лингвистических взглядов переводоведение стало обретать свои собственные очертания как науки с собственным объектом исследования – переводом. Так, в связи с непрерывным развитием подходов к переводу возникают и другие модели: дискурсивно-коммуникативная, коммуникативно-функциональная, когнитивно-эвристическая модель перевода, лингвоментальная модель процесса перевода, людическая теория художественного перевода. Последние перечисленные модели встречаются в новых исследованиях ученых, поэтому пока представляется сложным предугадать их дальнейшую функциональность в теории перевода.

ЛИТЕРАТУРА

1. Валеева Н. Г. Теория перевода: культурно-когнитивный и коммуникативно-функциональный аспекты / Н. Г. Валеева. – М. : Рос. ун-т дружбы народов, 2010. – 246 с.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.
3. Казакова Т. А. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Электронный ресурс] / Т. А. Казакова. – Режим доступа : web-local.rudn.ru/web-local/prep/prep_96/load/seminar_1.doc.
4. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе) / В. Н. Комиссаров. – М. : Междунар. отношения, 1973. – 215 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
6. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода / З. Д. Львовская. – М., 1985. – 229 с.
7. Морозкина Е. А. Лингвистическая система Вильгельма фон Гумбольдта у истоков герменевтической модели перевода / Е. А. Морозкина, Ю. А. Филиппова // Вестник Башкир. ун-та. Филология и искусствоведение. – 2014. – Т. 19, № 1. – С. 110–113
8. Основные понятия переводоведения (Отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / отв. ред. М. Б. Раренко. – М. : Рос. Академия Наук, 2010. – 260 с.
9. Паршин А. Теория и практика перевода [Электронный ресурс] / А. Паршин. – Режим доступа: http://royallib.com/book/parshin_andrey/teoriya_i_praktika_perevoda.html
10. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : Восток-Запад, 2006. – 445 с.
11. Толковый переводоведческий словарь / гл. ред. Л. Л. Нелюбин. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 320 с.
12. Усачева А. Н. Перевод: От лингвистической теории к когнитивной модели [Электронный ресурс] / А. Н. Усачева. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/perevod-ot-lingvisticheskoy-teorii-k-kognitivnoy-modeli>.
13. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус. Проблемы. Аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
14. Швецова Ю. О. Когнитивный подход как теоретическая основа методики формирования переводческой эрудиции [Электронный ресурс] / Ю. О. Швецова. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/>.

Н. В. Павлик (м. Бердянськ)

ЛІНГВОСТИЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ОПИСУ В ІДІОСТИЛІ ЮРІЯ ПОКАЛЬЧУКА

У сучасній лінгвістиці спостерігається постійна увага до засобів і способів репрезентації творчої індивідуальності окремого письменника. Різноманітність поглядів і підходів до вивчення художньої мовотворчості зумовлює потребу всебічного розгляду авторського стилю. Стаття присвячена дослідженню лінгвостилістичних параметрів опису в прозі Юрія Покальчука. Увага зосереджується на семантиці та формальному вираженні пейзажу як структурного компонента художнього твору. Мета статті – з'ясування природи пейзажного опису та розкриття внутрішньотекстового навантаження мовних одиниць, що його наповнюють. Для аналізу обрано романи «Озерний вітер», «Шабля і стріла» та деякі оповідання автора.

У лінгвістичній літературі опис визначається як композиційно-мовленнєва форма, що характеризується послідовністю відтворення логічних зв'язків між явищами, поняттями, фіксацією зорових спостережень, об'єктивністю викладу тощо [4, с. 115]. Завдання опису полягає у зображенні низки ознак осіб, явищ, предметів, подій, місцевості та ін., відібраних автором відповідно до задуму та прагматичної настанови [12, с. 137]. Традиційно виділяють такі види опису: *антропоморфні* (портрет), пов'язані з характеристикою людини (як зовнішнього вигляду, так і психологічних, якісних, індивідуальних рис особи, її душевного стану, дій, звичок, міміки, жестів тощо), *предметні, просторово-часові* (пейзаж, інтер'єр тощо) (Т. Насалевич); *подієві*, пов'язані з описом подій (Г. Солганик). Деякі вчені (М. Брандес [1, с. 83]; Т. Насалевич [7, с. 5] та ін.) до описів зараховують так звані характеристики, які розкривають не лише зовнішні риси, а й внутрішні якості людини.

Пейзаж у літературознавчих джерелах витлумачується як художнє змалювання краєвиду, природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу і вважається одним із важливих композиційних елементів художнього твору [5, с. 195; 6, с. 542], що виступає додатковим опосередкованим засобом характеристики героїв і персонажів [2, с. 159]. У наукових джерелах [2; 3; 5; 11 тощо] наголошується на багатофункціональності літературних пейзажів, а саме: пейзажі слугують маркерами місця і часу дії, виступають у ролі сюжетної мотивації, є одними із чинників композиції, виконують психологічну функцію, тобто стають виразниками психологічного стану героя, є формою вияву авторського світобачення, національної самобутності тощо.

Аналіз лінгвістичних та літературознавчих студій (Г. Солганик [12], М. Брандес [1], Т. Гостева [3], Г. Пасічник [8], О. Себіна [11] та ін.) і результати комплексного дослідження композиційно-мовленнєвої структури ландшафтних описів, виявлених у прозових творах Юрія Покальчука, дозволили класифікувати пейзажі за такими ознаками:

1) за об'єктом опису (тематикою) у проаналізованому текстовому матеріалі переважають *міські*, або *урбаністичні* пейзажі («Вікно», «У великому місті», «Метал»); у деяких творах зафіксовано описи *степу* («Спалах», «Шабля і стріла»); *лісу* («Озерний вітер»); *гірські пейзажі* («Шабля і стріла») тощо;

2) за динамікою і характером викладу в творах письменника спостерігаються як *статичні*, наприклад: «*Вечоріло, хоч було ще доволі світло. У дворі, де квітнєве сонце вигрівало землю, висушувало останні каплі, залишені ще від снігових залежнів, пахло пробудженою землею і початком життя*» [9, с. 155], так і *динамічні* пейзажні описи, наприклад: «*І раптом ударив грім, метнулась блискавиця – одна, потім інша, і били вони всі ніби просто у вогонь, а відтак полив густезний дощ, така неймовірна злива, що налякані люди кинулися врозтіч від вогнища. А воно, попри зливу, не згасало ще деякий час, аж раптом ударила могутня блискавиця просто в середину того багаття, і загримів такий страшний грім, що всі позаплющували від страху очі і, боронячись від лиха, бурмотіли молитви богам. Здійнявся вогняний вихор, закрутивши в себе залишки багаття...*» [10, с. 86];

3) за місцем у структурі тексту та обсягом описового матеріалу виокремлено:

– цілісний, або автономний пейзаж, який містить докладний, розгорнутий ландшафтний або ін. опис, наприклад: «*Зеленава вода спалахнула тисячами золотих іскринок в ту мить, коли сонне вийшло в зеніт і над озером враз зчезла тінь від довкружних дерев вікового лісу, що завмер навколо. Сонячне світло залило срібну гладінь Озера, вже прямими своїми променями пробиваючи товщу води аж до дна, до глибин, до сонних ще від зимової сплячки донних вод, того завмерлого на зиму життя, яке з весною завирувало по всій поліській пущі – в озерах і лісах, в болотах і ставках, у верховіттях дерев і в підземних печерах, у найгустіших нетрях старого лісу*» [10, с. 5];

– фрагментарний пейзаж, невеликий за обсягом, у якому актуалізується значуща з погляду автора деталь, наприклад: *«Пароплав має прийти сьогодні, зараз останні години мого перебування на Уралі-ріці, й ось, проходячи повз церкву, я натрапив на кинутий кимось чималий вербовий прут. Свіжа соковита вербова гілочка, зараз весна...»* [9, с. 204];

включений до структури неописового тексту елемент пейзажного опису, на який припадає особливе символічне навантаження, наприклад: *«Він ішов легкою, пружною ходою, волосся його лагідно ворухив вітерець, шуміли про щось дерева, шаруділи кущі, шепотіла трава, але він нічого не слухав, бо не бажав слухати. Серце його й вуха його були глухі нині, бо дзвеніла одна лиш пісня – пісня кохання»* [10, с. 79];

4) за функціональним призначенням у проаналізованому текстовому матеріалі пейзаж може мати власне описовий самостійний характер, коли автор подає опис природи, місцевості тощо, наприклад: *«Вже почало світати, коли серед степу на світліючому обрії змалювалися силуети юрт, що стояли, як і скрізь в казахських аулах, півколом, так, щоби вхід до юрти завжди був з півдня, за ними обіч зблиснуло озеро, поросле густими кущами, а за озером височіли вже не пагорби, а невисокі гори, несподіваний гірський хребет серед степу, на узбіччях гір були пасовиська, можна було прихиститися від вітру, і джут, який би не був лютий, не винищував тут ніколи нічого ущент, бо ж вода, і гори, і пасовиська – все разом, і тому саме тут і оселились осілі кипчаки»* [10, с. 150] та може виконувати емоційно-почуттєву функцію, тобто природа співвідноситься з настроєм чи емоційно-психологічним станом персонажів твору, діє паралельно з ними, наприклад: *«Колись на Кос-Аралі я дивився на море в похмурий день і намалював тоді ж – і небо невмите, і заспані хвилі, і понад берегом, справді, неначе п'яний, очерет без вітру гнеться... У негоду людині скрізь непереливки, а вже тут, у казахському степу, особливо моторошно стає, мов серед вічного туману й дощу в Петербурзі»* [9, с. 204].

Серед мовноструктурних ресурсів, що актуалізуються при створенні пейзажних описів у проаналізованій прозі Юрія Покальчука, особливе смислове навантаження припадає на лексичні засоби, зокрема традиційні для аналізованого функційного типу мовлення тематичні прошарки лексики, а саме: локативи, лексичні групи на позначення рослинного та тваринного світу, природних явищ, чуттєвого світосприйняття тощо, наприклад: *«Данило їхав степом серед незглибної тиші, яка панує тільки в степу у спечний серпень. На горбках тріскали від пекучої спеки стебла полину, сохнули ковила і молочай, де-не-де білили солончаки, але то вже далі, в глиб степу. А ближче до гір, до порослого травами передгір'я, до долини річки, біля якої розташувався Айдарів аул на джайляу, зеленіла висока трава, чимдалі більше і більше росло жінгилу і пирію, ще далі долина переходила в охоплену блакитно-темним маревом ущелину, міжгір'я»* [10, с. 203–204] – у виділеному контексті пейзаж створюється за допомогою локативів *степ, долина, передгір'я, далі, в глиб* тощо; флоризмів *полин, ковила* та ін.; гідронімів *річка*; колоризмів *білили, зеленіла* тощо.

Оскільки завдання літературного опису полягає в яскравому й образному змалюванні дійсності, то цілком логічним є використання художньо-виражальних засобів мови. Зокрема, при створенні виділених пейзажних описів письменником актуалізуються: 1) дескриптивні (описові) та кваліфікативні (оцінні) прикметники, які традиційно увиразнюють візуальний образ природи, причому досить часто ці лексеми репрезентують його саме через сприйняття автором чи персонажами твору: *«Караван увійшов у міську зону, і погляди прибульців падали на вузьенькі вулички, ветхі, часто напівзруйновані дували з жовтої глини, глинобитні будиночки без вікон, вкриті очеретом... Сіру одноманітність міста ламали хіба що поодинокі дерева та граційні мечеті, невеличкі базари та чайхани»* [10, с.

98]; до того ж такі прикметники є засобом тропеїзації, тобто виконують функції епітетів; 2) порівняльні конструкції, що допомагають більш чітко уявити предмет опису: *«Тонкі ніжні пелюстки квітки ніби переплітались одна з одною, ніби також струменіли вгору зсередини, мов язички полум'я...»* [10, с. 26]; 3) прикметною особливістю досліджуваних описів є контрастне, побудоване на антитезі зображення внутрішніх переживань і настрою героя та навколишнього світу, наприклад: *«У пам'яті постає сонячний день, і ці прекрасні пахучі квіти, і ти – мій найкращий квіте! Зараз у мене таке відчуття, ніби якийсь жорстокий вітер уночі налетів і зірвав, знищив усю цю красу. І на голих стеблинах залишились тільки порожні слова. Чужі, мертві слова»* [9, с. 167].

Аналіз текстового матеріалу дозволяє стверджувати, що пейзажний опис в ідіостилі досліджуваного письменника виступає функціонально значущим чинником сюжетної організації його романів та оповідань, що не лише конкретизує зоровий образ, а й посилює емоційне напруження розповіді.

Отже, пейзаж у літературному творі – це художнє відображення будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу, що є одним із засобів характеристики персонажів і важливим композиційним елементом тексту. Серед найбільш значущих вербальних одиниць, виділених у проаналізованій прозі Ю. Покальчука, вкажемо на лексичні засоби, без яких неможливо уявити словесне змалювання краєвиду, дескриптивні (описові) та кваліфікативні (оцінні) прикметники, порівняння, епітети тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : учебник / М. П. Брандес. – М. : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
2. Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв / за наук. ред. О. Галича. – К. : Либідь, 2008. – 488 с.
3. Гостева Т. Ф. Лингвостилистические особенности и текстообразующий потенциал пейзажных описаний в американской прозе XIX–XXI вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Герм. языки» / Т. Ф. Гостева. – Барнаул, 2007. – 21 с.
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
5. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 624 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів [та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
7. Насалевич Т. В. Портретний опис у різних типах тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Герм. мови» / Т. В. Насалевич. – Одеса, 2003. – 16 с.
8. Пасічник Г. П. Лексико-семантичні та структурні особливості тематично-описового дискурсу «природа» у творах письменників XVIII – початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Герм. мови» / Г. П. Пасічник. – Львів, 2005. – 20 с.
9. Покальчук Ю. В. Кольорові мелодії : Повісті та оповідання / Юрій Покальчук. – К. : Рад. письменник, 1984. – 207 с.
10. Покальчук Ю. В. Шабля і стріла / Юрко Покальчук. – Харків : Фоліо, 2003. – 543 с.
11. Себина Е. Н. Пейзаж / Е. Н. Себина // Литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-303531.html?page>.
12. Солганик Г. Я. Стилистика текста : учеб. пособ. / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта : Наука, 1997. – 256 с.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КРАТКИХ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ СТИХОТВОРЕНИЙ

Информационно насыщенное время вызывает интерес читателя к короткой форме произведений, что в свою очередь определяет лаконизм, краткость и афористичность современного стихосложения.

Как сообщает электронная энциклопедия современной культуры, фольклора и субкультуры «Луркоморье», существует новый стихотворный жанр - пирожки (вариант – перашки) – четырёхстрочные стихи без рифмы («нескладушки»), без заглавных букв, без знаков препинания, строго определённого ритма и размера (четырёхстопный ямб, 9–8–9–8 слогов). По мнению составителей, помимо формата в нём присутствует неуловимый пирожковый дух. Пирожок должен волновать читателя и не быть банальным. Жанр этот появился в 2003 году. Авторы писали хокку, а также экспериментировали с другими минималистическими поэтическими жанрами: сдвоенные хокку с рифмой, лимерики и другие. Прародителями пирожков, согласно этим жанровым особенностям, можно считать поджанр бытовых хокку – сенрю, стихи Олега Григорьева и миниатюры Хармса. Пирожки иногда называют «русскими хокку».

В 2009 г. была опубликована первая книга «перашков». В книгу «непоэзия. избранные пирожки» вошло около 500 пирожков Владислава Кунгурова, Сергея Белякова, Веры Барковской, Евгении Тен и Вадима Саханенко [2]. На сегодняшний день известны четыре бумажных сборника коротких стихов: «Непоэзия. Избранные пирожки», «Пирожки с буквами», «Cookies-роет (стихи-пирожки)» с переводом на английский и альманах «Пирожки». Все книги составлены из стихотворений разных поэтов. Количество авторов варьируется от четырёх человек до нескольких десятков.

Сайт perashki.ru стал основной пирожковой площадкой рунета, на нём собралась большая часть активных авторов, в том числе многие из тех, кто стоял у истоков жанра. Ежедневно на сайте публикуются десятки свежих пирожков. О пирожках были написаны статьи в периодических изданиях, выходили передачи на радио и телевидении [1].

Пирожок не обязательно должен быть смешным. Есть целая серия грустных, даже печальных стихотворений.

Принято считать, что самый первый пирожок - это:

*когда играют кастаньеты
когда звучит пожарный гонг
идут по улице солдаты
их ружья тёплые как соль.*

Юмор в роли защитного образования может помогать справляться с душевной болью, тревогой, недоумением по поводу происходящих событий.

*у губернатора проблема
где взять асфальта для дорог
чтоб ездить на порше который
по накладным и есть асфальт.*

Позднее возник новый вид «перашков» - «порошки». Порошок - это тот же пирожок, только с рифмой и усечённой четвёртой строкой. Этот жанр стал новой возможностью для творческого человека быстро заявить о себе как о новом авторе.

*просила вас на день рождения
не дом для куклы а планшет
какие куклы мне четыре
еще т.*

В простом и кратком жанре часто используется аллюзия, выраженная или прямо, «в лоб»:

*я вас любил подумал пушкин
включил планшет открыл блокнот
любил любовь ещё быть может
загулил вроде не боян,*

или изящно скрытая в тексте:

*был эльф сражен ее чертами
печальным блеском серых глаз
изящной маленькой фигурой
в неброской шубке из крота.*

К семантико-стилистическим чертам наиболее удачных перашков, несомненно, следует отнести создание эффекта неожиданности, особенно когда этот эффект кроется в последнем слове:

*ну ладно пофиг собачонка
диван корзина весь багаж
картину сволочи верните
дега ж*

Графические особенности перашков определяет правило: скрытые слоги следует прописывать явно (*лётыр* и *театыр*); слова записываются так, как они звучат:

*ища существованья смысыл
внутри себя любовь ища
пойми что счастье ведь не завтра
а ща.*

Таким образом, русский язык демонстрирует безграничные возможности создания инноваций как в семантике, так и в форме, несмотря на сжатость и краткость создаваемых новых текстов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунгуров В. НЕПОЭЗИЯ : избранные пирожки / Владислав Кунгуров, Сергей Беляков, Вера Барковская, Евгения Тен, Вадим Саханенко; ред.-сост. В. Саханенко. – Минск : И. П. Логвинов, 2009. - 480 с.
2. Любаров Ю. «Пирожки с буквами» как зеркало эволюции осмысленного текстосложения [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://frazza.ua/analitics/30.11.13/179535/.html>.

В. А. Панченко (г. Днепропетровск)

ФОРСИРОВАННАЯ ЭКСПРЕССИВНОСТЬ КАК ОСОБЕННОСТЬ ПЕСЕННОГО ТЕКСТА

Песенный текст, на наш взгляд, специфичен тем, что экспрессивность, которая, будучи важной характеристикой различных типов текстов, для него может рассматриваться как ведущий признак, без которого песня не может существовать. Мы считаем, что спецификой экспрессивности песенного текста является его задача вызывать эмоции у слушающего. И. В. Арнольд под экспрессивностью понимает «такое свойство текста или части текста, которое передает смысл с увеличенной интенсивностью, выражая внутреннее состояние говорящего, и имеет своим результатом эмоциональное или логическое усиление, которое может быть, а может и не быть, образным» [1, с. 11]. Как отмечает О. И. Наседкина, чем сильнее «желание воздействовать, тем более тщательно производится отбор языковых средств, тем более экспрессивно сообщение» [3].

В песне, по мнению лингвистов, под экспрессивностью следует понимать такую совокупность признаков языковой/речевой единицы, а также целого текста

(или его фрагмента), с помощью которых автор (исполнитель) выражает свое субъективное отношение к содержанию или адресату речи с целью воздействия на последнего; это совокупный продукт, выражение некоторого итога, создаваемого целым рядом субъективно ориентированных и эмоционально окрашенных отношений субъекта речи к обозначаемому [4].

Понятие форсированной экспрессивности заимствовано нами из работы В. И. Коровина, который подчеркивает, что выражение того или иного мнения писателя «достигается форсированно экспрессивной речью с обилием картинных сравнений, роскошных метафор и подчеркнутой патетикой» [2, с. 98]. Мы считаем, что экспрессивными является большинство текстов, за исключением деловых и строго научных. Однако их экспрессивность нормативна и не всегда требует особых лингвистических средств. Некоторые тексты (реклама, песня) можно считать повышенно, или форсированно, экспрессивными. Иными словами, степень экспрессивности (иногда отождествляемая со степенью интенсивности) служит одним из различительных признаков для функциональных разновидностей языка. К функциональным разновидностям, отличающимся высокой экспрессивностью, лингвисты относят язык художественной литературы, разговорную речь и публицистику, а также язык рекламы.

Лингвистическим механизмом экспрессивности является, главным образом, отклонение от стереотипов языковых единиц различных уровней. В зависимости от характера используемых в коммуникативном акте языковых единиц и характеристик коммуникативной ситуации в лингвистической литературе выделяют различные типы реализации экспрессивности, присущие, в частности, песенному тексту:

а) системно-языковые носители экспрессивности употребляются в экспрессивном контексте - реализуется внутрисистемная (или ингерентная, словарная, парадигматическая, фондовая) экспрессивность: *Но я сумею задуть память,/ меня судьба косолапая,/ меня душа кровью капает...*

б) системно-нейтральные единицы приобретают свойство экспрессивности в экспрессивном контексте - реализуется контекстуальная (или адгерентная синтагматическая, приобретенная) экспрессивность: *Не «пали» то, что видишь, не свети,/ Не молчи, если знаешь, где ключи....*

в) системно-нейтральные единицы употребляются в нейтральном контексте - реализуется нулевая экспрессивность, например: *Тихо кассирша ответит: «Билетов нет, Билетов нет»...*

Различные приемы, создающие эмфатическую интонацию (эмоциональное, взволнованное построение речи), свойственные песенному тексту, рассчитаны не на зрительное, а на слуховое восприятие текста, позволяющее оценить повышение и понижение голоса, темп речи, паузы, то есть все оттенки звучащей фразы. Знаки препинания способны лишь условно передать эти особенности экспрессивного синтаксиса:

*Подойди ко мне, я не обижу, ай-ай-ай,
Все твои сейчас желания вижу, ай-ай-ай...
Говори слова любви потише, ай-ай-ай,
Но готов ты будь ответ услышать:
Ну, ну, ну, ну, ну! «Goodbye! My Love, goodbye!»*

Нормированно экспрессивные лингвистические средства в ограниченном отрезке песенного текста концентрируются, и это создает форсированную экспрессивность. Проанализируем следующий отрывок:

Понимать бесполезно, как мозаика мы с тобой / Как Ромео с Джульеттой, только мы больны судьбой / Говоришь, что любила, только сердце бьется в такт / Что же ты натворила, раз решила – будет так. / О тебе, веришь, помнишь, знаешь, грущу / Без тебя пропадаю, пропадаю / Крылья за спиной, верю, помню только сейчас / Не летаю, пропадаю я.

Небольшой отрезок текста, состоящий из 57 слов, включает в себя рифму, сравнение, аллюзию, метафору, риторический вопрос, градацию, повтор и другие экспрессивные средства, и все это накладывается на звучание, сопровождаемое музыкой, что позволяет говорить о его форсированной экспрессивности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Экспрессивные средства английского языка / И. В. Арнольд. - М. : Просвещение, 1982. - 300 с.
2. Коровин В. И. Русские писатели. Биобиблиографический словарь. Том 1. А–Л. / В. И. Коровин. А. А. Бестужев ; под ред. П. А. Николаева. - М. : Просвещение, 1990. - С. 98.
3. Наседкина О. Е. Лексико-стилистические средства экспрессии в адвокатских речах конца XIX – начала XXI веков в аспекте речевого воздействия / О. Е. Наседкина // Вектор науки ТГУ. – 2013. – № 1(23). – С. 210–215.
4. Телия В. Н. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – 211 с.

Г. М. Пасько (м. Дніпропетровськ)

КОГНІТИВНІ СТУДІЇ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі слов'янських та англійської мов)

Американські лінгвісти Дж. Лакофф та М. Джонсон започаткували вивчення концептуальної метафори (КМ), що отримало подальший розвиток у теоретичних та прикладних дослідженнях А. М. Баранова, С. А. Жаботинської, З. Ковечеза, Н. І. Панасенко та ін. На сьогодні КМ становить інтерес для дослідження особливостей її вияву в різних типах дискурсу, у тому числі рекламному.

У складі сучасних рекламних слоганів КМ не лише вдало апелює до емпіричних практик потенційного адресата рекламного дискурсу, а й імпліцитно спонукає до придбання тих чи інших товарів або послуг, у чому яскраво виявляється взаємодія когнітивної семантики та когнітивної прагматики, що скеровує актуальні студії рекламного дискурсу саме до когнітивно-дискурсивної парадигми.

Традиційно КМ є «використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої» [3, с. 391]. Структура КМ включає в себе домен-джерело (source domain), цільовий домен (target domain), між якими існує набір зв'язків (set of mappings) [4, с. 15].

З. Ковечез зазначає, що КМ охоплюють два концепти й формально виглядають як $A \in B$, тобто концепт А розуміється через концепт В [4, с. 39]. Будучи складниками різних концептосфер, ці концепти мають деякі спільні атрибути, що дозволяє проектувати властивості одного концепту на інший, тим самим утворюючи КМ.

За когнітивною функцією дослідник класифікує КМ на структурні, орієнтаційні та онтологічні. Структурні КМ переносять структуру домена-джерела на структуру цілі, що дозволяє мовцям розуміти один домен у термінах іншого [4, с. 39–40]. Структурні КМ рекламного дискурсу здійснюють перенесення певних атрибутів концептів-ресурсів (source concepts) на цільові концепти (target concepts), тобто рекламовані товари.

Принцип антропоцентризму, «...згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови» [3, с. 34], лежить в основі досліджуваних КМ, концепти-ресурси яких входять до домену «людина», адже традиційно метафоризації підлягають ті емпірично здобуті знання, що відбивають характеристики або самого антропоцентра, або його природно-матеріального середовища.

Коли йдеться про рекламу сучасних гаджетів, у складі КМ на їх позначення можна виокремити фізичні та ментальні атрибути концепту-ресурсу ЛЮДИНА, або

його соціальні функції та фізичні можливості (наприклад, можливість подорожувати чи супроводжувати когось).

Так, наприклад, у рекламному слогані смартфона HUAWEI Ascend цільовий концепт ГАДЖЕТ (смартфон) розуміється через КМ ГАДЖЕТ є КРАСИВА РОЗУМНА ЛЮДИНА: *Beauty meets brains. Slim & smart. Super value*. Поняття *beauty* первинно стосується людини як показник її досконалих симетричних фізичних рис, здатних справляти приємне враження на реципієнта. Якісна характеристика *slim*, що, згідно з сучасними модними тенденціями, є обов'язковим атрибутом здорової стрункої людини, метафорично відображає особливості «будови» смартфона, тобто його тонкий корпус. Поняття *brains* та *smart* також є приналежністю саме «людини мислячої». Тож реклама вдало апелює до чинника фонових знань потенційного адресата-покупця, адже загальновідомо, що поєднання краси та розуму в людині завжди високо цінувалось у суспільстві. Цей факт і відображено в заключному вислові слогану – *Super value*, сиріч «надзвичайна цінність».

Ця КМ також зафіксована в англomовних рекламних слоганах до лінійки смартфонів Samsung. Лінгвістичні здібності людини – здатність до мовлення, що є показником її розумової розвиненості, постає ресурсом для відбиття якостей смартфона Samsung GALAXY S by Giorgio Armani, реклама якого стверджує: *It speaks for you*. Таким чином, механічна здатність гаджета передавати та репродукувати мовлення людини привінюється до самої мовленнєвої діяльності через метафоричну аналогізацію смартфона з антропоцентром.

Розумові здібності людини є ресурсом для творення КМ у рекламному слогані *Quietly brilliant* смартфона компанії HTC. Рекламований багатофункціональний гаджет постає аналогом людини з надзвичайними розумовими здібностями, що вербально засвідчено прикметником *brilliant*, який в англійській мові має лексичне значення «надзвичайно розумний або вражаючий» [5, с. 147].

У російськомовному рекламному дискурсі слогани фотоапарата Canon Digital IXUS 40 *Знает русский язык* та Canon – *объективный цифровой взгляд* ілюструють наявність аналогічної КМ, тобто ГАДЖЕТ є ЛЮДИНА, при цьому ресурсом їх творення постають когнітивні властивості, притаманні антропоцентру, оскільки, як відомо, мова й мовлення, разом зі здатністю до об'єктивної оцінки фактів є результатами специфічних ментальних операцій виключно людської свідомості.

Реклама гаджета Samsung GALAXY SII *Vivid. Fast. Slim* окрім згаданої вище характеристики *slim* запозичує також швидкісну характеристику живої істоти – *fast* та характеристику, виражену прикметником *vivid*, що, за словником Oxford Advanced Learner's Dictionary відбиває когнітивні процеси, як, наприклад, здатність людини зберігати та відтворювати в пам'яті яскраві спогади. У наступній моделі смартфона Samsung ресурсом також постають розумові характеристики антропоцентра, що лексично виражені прислівником *intuitively* та прикметником *smart*: Samsung GALAXY SIII. *Intuitively smart. Effortlessly simple*.

Наступна рекламована модель смартфона Samsung ресурсом КМ має концепт ЛЮДИНА: Samsung GALAXY S4. *Life companion*. Аналогічна реклама гаджета пропонується для російськомовної аудиторії, пор.: Samsung GALAXY S4. *Спутник в твоём мире*. Таким чином, смартфон постає метафоричним аналогом людини, що подорожує, супроводжує когось, адже так само і рекламований гаджет всюди «супроводжує» свого власника. Компанія LG метафорично представила до уваги російськомовних покупців смартфон GW620 рекламним слоганом *«Друг всегда под рукой!»*, де антропоцентр постає концептом-ресурсом КМ ГАДЖЕТ є ЛЮДИНА (ДРУГ).

Те, що цільовий концепт ГАДЖЕТ мислиться через аналогії з живою істотою, людиною, засвідчує реклама смартфона HTC Sensation XL, де у формі директивного мовленнєвого акту потенційних покупців спонукають «відчути кожне биття»: *Feel every single beat*. У цьому випадку можна припустити, концептом-

ресурсом виступає СЕРЦЕ, оскільки цей орган, по-перше, здійснює характерні рухи – серцебиття, а по-друге, його наявність свідчить про життєздатність свого власника. Тут зокрема можна говорити про наявність посесивного фрейму СМАРТФОН має СЕРЦЕ.

Когнітивні властивості людини є ресурсом і для творення КМ у рекламі айфонів, як, наприклад, iPhone 5. *Forward thinking*. Бачимо, що гаджет позиціонується як аналог інтелектуально розвиненої людини, для якої характерними категоріями є розум та мислення.

Цікаво, що в рекламі того самого айфона використано й метонімію, коли йдеться про ототожнення працівників компанії, які розробили гаджет, із самою компанією: iPhone 5. *Thank you, Apple*. Реклама флагманського айфона наступного покоління твердить таке: iPhone 6. *Breaking laws. Again*. Це засвідчує наявність КМ ГАДЖЕТ є ЛЮДИНА, характеристики якої зображено через факт правопорушення – *breaking laws*. Однак рекламний слоган має досить позитивне значення, тому що тут мислиться порушення не законодавчих актів, а законів фізики, що є природними законами, оскільки айфон щоразу демонструє нові вдосконалені фізичні можливості.

У російськомовному рекламному дискурсі пральна машина LG 6 motion DD так само виступає метафоричним аналогом людини, що засвідчує рекламний слоган *Я доверяю стиральной машине LG*. Довіра є моральною категорією, притаманною людині, адже вона базується на певних виключно «людських» якостях, таких, як надійність, порядність тощо. У цьому випадку проектованою характеристикою концепту ЛЮДИНА постає довіра. В англійській мові у рекламі пральної машини 6 motion DD зафіксовано КМ ПРАЛЬНА МАШИНА є ЛЮДИНА: *Care for you. Care for your clothes*. Вживаючи лексичну одиницю *care*, автори слогана апелюють до фонових знань реципієнтів, як варіант, викликаючи асоціації з матір'ю чи дружиною, які опікуються дорогою їм людиною, що зокрема виявляється і в турботі про охайний чистий одяг.

В україномовній версії реклами LG cinema 3 D smart TV наявна КМ ТЕЛЕВІЗОР є ЛЮДИНА, де запозиченою ознакою антропоцентра постає розум: *А твій 3D достатньо SMART?* Бачимо, що ментальні характеристики людини проектується на технічні можливості сучасного телевізора.

Як в англomовному, так і в російськомовному рекламних дискурсах абстрактне поняття любові може бути атрибутивною характеристикою для творення КМ у рекламних слоганах компанії Sony Ericsson, тим самим проектуючи на артефакти здатність антропоцентра виявляти певні емоції та романтичні почуття, наприклад: Cyber shot C 902. *Я [люблю] вспышки эмоций*; Sony Ericsson. *I [love] music*; Sony Ericsson. *Я [люблю] живой звук*.

З іншого боку, аналогізація гаджетів та побутової техніки з живими істотами є поширеною, та не єдиною можливою формою їх метафоричної презентації. Так, наприклад, концептом-ресурсом може виступати й абстрактне поняття, як-от КМ ГАДЖЕТ є СВІТ в україномовній рекламі смартфона HTC Desire: *Весь світ іде за тобою*. Оскільки концепт СВІТ охоплює найрізноманітніші вияви нашого буття, він ідеально підходить для опису багатофункціонального смартфона, високотехнологічні можливості якого дозволяють фіксувати, зберігати та відтворювати реалії світу. Проте й тут не оминули персоніфікацію, яка полягає в кодуванні рекламованого артефакту лексичними засобами на позначення антропоцентра – у даному випадку це дієслово *іде*.

Можна зробити висновок, що в сучасному рекламному дискурсі тенденція до ототожнення гаджетів з антропоцентром, яка простежується в слов'янських (українській, російській) та англійській мовах, свідчить про прагнення прирівняти штучний інтелект до такого, що створений природою, продемонструвати функції артефакта через зіставлення їх з когнітивними та фізичними властивостями лю-

дини, тим самим наголошуючи на тому, що сучасний гаджет, будучи таким самим «розумним, швидким» як і сама людина, а подекуди й навіть кращим та «розумнішим», може замінити друга, супутника, співрозмовника в реальному житті. Такі метафоричні паралелі не є випадковими, оскільки когнітивна діяльність людини спрямована саме на обробку та зберігання отриманих емпіричним шляхом знань про реалії навколишнього світу, а завданням сучасної техніки є полегшення та пришвидшення цих ментальних операцій.

Як результат, сучасні технічні та цифрові артефакти постають відбиттям як фізичних (зовнішність), так і розумових ознак та характеристик своїх творців, що вербально виявляється в текстових складниках рекламного дискурсу в слов'янських (українській, російській) та англійській мовах через концептуальні метафори з доменом-джерелом ЛЮДИНА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С. А. Геометрия смысла : концептуальные модели языка и фрактальные формы / С. А. Жаботинская // Первая российская конференция по когнитивной науке : тез. докл. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2004. – С. 85–87.
2. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры : сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 844 с.
4. Kövecses Z. Metaphor: a practical introduction / Z. Kövecses. – Oxf. Univer. Press, 2002. – 285 p.
5. Oxford advanced learner's dictionary of current English / Edited by S. Wehmeier. – Sixth edition. – Oxf. Univer. Press, 2000. – 1540 p.

А. Н. Пикалова (г. Днепропетровск)

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУКЦИЙ ИМЕНИТЕЛЬНОГО ТЕМЫ В УСТНОЙ НАУЧНОЙ РЕЧИ

Для конструкций с именительным темы (далее ИТ. – А. П.) характерны определенные группы лексики, так называемые семантические группы. В исследуемом нами материале (в лекциях, транслируемых на телеканале «Культура» в рамках серии «Академия») было выявлено, что в большинстве случаев сегменты, называющие тему дальнейшего сообщения, выражены конкретной лексикой, т. е. словами, обозначающими конкретные, физически осязаемые предметы. Так, более половины конструкций ИТ содержат в первой своей части конкретное имя существительное: *То есть вот такие куклы-неваляшки / они задают особый модус отношения к религии в Японии* // (Е. С. Штейнер «Японское искусство: мир зыбкой гармонии»); *Потом после этого протекания / менее массивная звезда / она эволюционирует дальше / у неё вызревает вот это ядро / где термоядерная реакция работает* // (А. М. Черепашук «Новые формы материи во Вселенной»); *Так вот / грамота с Жизнобудом / которая нас интересовала / она имеет номер 607* // (А. А. Зализняк «Берестяные грамоты»).

Среди конкретной лексики можно выделить такие группы:

1. Названия предметных имён существительных: *Поэтому вот эта картинка* // она очень сильным аргументом является в пользу того / что мы реально наблюдаем чёрные дыры / но пока не является окончательным доказательством / что эти объекты являются действительно чёрными дырами // (А. М. Черепашук «Новые формы материи во Вселенной»); *Дело в том / что эта отдельная сосна / она Пастернаком не выдумана / она взята откуда надо* // (А. К. Жолковский «О понятиях инвариант и поэтический мир»); *Так вот / грамота с Жизнобудом / которая нас интересовала / она имеет номер 607* // (А. А. Зализняк «Берестяные грамоты»).

2. Названия лиц: *И что именно **горожане** позднесредневековой поры / которые жили в сиюминутных удовольствиях / и / развлечениях / что они могли видеть в суровом патриархе древности об этом / пожалуй / мы поговорим в следующей нашей части //* (Е. С. Штейнер «Японское искусство: мир зыбкой гармонии»); *И по-видимому / **носители** индоевропейских языков / в особенности **носители** индоевропейского праязыка / вот того языка / который существовал 7–5 тысяч лет назад / они имели возможность использовать эти достижения хозяйства //* (В. В. Иванов «Индоевропейские языки и миграции индоевропейцев»); ***Князь** / который добивался этого титула / он получал не только почетный титул / не только определенные почести / привилегии / но он получал и территорию вот этого самого Владимирского княжества //* (Н. С. Борисов «Возвышение Москвы в 14–15 веках»).

3. Названия фактов, событий и явлений действительности непредметного характера: *Казалось бы / и **черные дыры** / поскольку они образуются при сжатии центральных частей звезд / при коллапсе центральных частей звезд / они тоже // чем меньше масса черной дыры / тем больше таких объектов должно быть / более // более вероятно такие объекты найти //* ...*Кроме того / **диск аккреционный** / который вокруг Земли крутится / он процессирует еще //* ...*Поскольку это вращение / то эти **импульсы** / они строго периодические //* (А. М. Черепашук «Новые формы материи во Вселенной»).

Примерно треть всех исследуемых конструкций ИТ представлена абстрактной лексикой в первом сегменте, т. е. такими словами, которые называют отвлеченные понятия, свойства, качества, действия и состояния: *И вот это «**философование**» / оно до такой степени как бы заполнило все институциональные как бы вакансии в современной системе / что никакая собственно философия / креативная / как сейчас сказали бы / творческая философия / системосозидающая философия / не могла бы найти в ней никакого места //* (М. Н. Эпштейн «От гуманитарных наук к гуманитарным технологиям»); ***История** как наука / **устория** / которой занимаются люди профессионально / она имеет три отличительных особенности //* ... *И вот этот героический **авантюризм** тверских князей / он / в конце концов / привел к тому / что они не сумели удержать народ от мятежа против татарского отряда / который стоял в городе //* (Н. С. Борисов «Возвышение Москвы в 14–15 веках»).

Группу абстрактных имен существительных можно разделить на:

1. Слова, обозначающие понятия внутреннего мира человека (чувства, качества, состояния и т. д.): *Тут у нас такие образы / «**жалуясь**» / «**плача**» / «**раскачивает**» / «**которого ярости бесцельны**» / «**удальства**» //* все эти **страсти** и так далее // они / в конце концов / изображают сильнейшие состояния / сильнейшие чувства / ошеломляющие часто вплоть до перенапряжения и бессилия в других стихах // ...**Медитация** и иная **жизнь** // они реализуются многими разными характерными способами // (А. К. Жолковский «О понятиях инвариант и поэтический мир»); *И вот эта **ментальность** // она в обществе существовала и несомненно она отражалась на взглядах людей того времени* (А. Н. Сахаров «Дипломатия 1939–1945 годов»).

2. Слова, обозначающие понятия, не связанные непосредственно с человеком. К этой группе относится преобладающее большинство анализируемых ИТ: *И ополченцы пришли в себя / и они увидели / что можно остановить татар / что вот эта **энергия** лавины / она уже остановлена //* (Н. С. Борисов «Возвышение Москвы в 14–15 веках»); *Потому что **единство** у Пастернака / оно включает всё // даже некрасивое / даже уродливое //* ...*А инфинитивная **поэзия** // она в значительной мере восходит к французской поэзии //* (А. К. Жолковский «О понятиях инвариант и поэтический мир»).

ИТ с собственными именами в первом сегменте конструкции занимают третью часть всей выборки. Такие конструкции могут иметь пояснения. В зависимости от того, есть ли пояснение в конструкции и в какой части оно введено, выделяем три типа:

1. Пояснение вводится между ИТ и сегментом с местоименным коррелятом: *Не случайно / Григорий Винокур / **выдающийся лингвист XX века** / еще в 1923 году он размышлял о поэзии футуристов / обновителе русского поэтического языка и говорил о том / насколько значим урок футуристов для языка в целом // (М. Н. Эпштейн «От гуманитарных наук к гуманитарным технологиям»); Цезарь / **классический римлянин / человек / твердо следовавший римским ценностям / представлявший их / правитель эпохи расцвета / государственный строй у них менялся / но римское существо / природа при Цезаре / это классический Рим // он покорил кельтов // (Н. И. Басовская «Зарождение средневековой цивилизации Западной Европы»); Вот Кушнер // Кушнер вообще Александр Семёнович Кушнер // **жив.. ныне живущий поэт и первый получивший премию поэт** // он вообще мастер этой инфинитивной поэзии. У него, может быть, 60 таких стихотворений // (А. К. Жолковский. «О понятиях инвариант и поэтический мир»).***

2. Пояснение стоит перед ИТ: *К сожалению / **сын Василия I Василий II** // он не сумел продолжить дело отца // (Н. С. Борисов «Возвышение Москвы в 14–15 веках»); И оказалось / что вот **наш современник / но он / в общем-то / родом из Архангельска / Михаил // не современник / а основатель // многих наук в России / Михаил Ломоносов // он оказался еще одним из очень первых и очень глубоких исследователей полярных сияний // (Н. С. Борисов «Возвышение Москвы в 14–15 веках»); А возглавлял их **очередной французский король из дома Вулуа Иоанн II по прозвищу Добрый // это не значит Добряк // в Средние века добрый // хороший // Иоанн II Хороший // Иоанн II Добрый // он был рыцарственный человек // (Н. И. Басовская «Столетняя война»).*****

3. Пояснение в конструкции отсутствует: *И Фёдор Михайлович Достоевский // как вы думаете / в чем он сам полагал свое наибольшее величие? (М. Н. Эпштейн «От гуманитарных наук к гуманитарным технологиям»); 24 августа 410 года / Рим // Вечный Рим // он захвачен и разграблен войсками Алариха / вождя предводителя вестготов // (Н. И. Басовская «Зарождение средневековой цивилизации Западной Европы»); Иван Калита // он правил Московским княжеством с 1325 по 1340 год // (Н. С. Борисов «Возвышение Москвы в 14–15 веках»).*

Среди всех конструкций с личными именами в первом сегменте преобладает первый тип.

В структуре ИТ могут функционировать субстантивированные прилагательные. Такие конструкции не многочисленны: *Я думаю / что // вот / базовая такая **составляющая** // она / конечно / незыблема // (Ю. Е. Прохоров «Русский язык в поликультурном пространстве»).*

Кроме абсолютного большинства ИТ с конкретной и абстрактной лексикой в анализируемом материале представлены единичные случаи ИТ с собирательными существительными: *Городское **население** / а города в ту пору стремительно развивались и обладали большим богатством и культурным потенциалом // так вот / городское население не пользовалось никакими привилегиями власти, что вызывало своего рода психологический дискомфорт // (Е. С. Штейнер «Японское искусство: мир зыбкой гармонии»); Современная **техника** / включая / конечно / и биотехнологии и медицинские / генетические технологии / она позволяет менять радикально свойство бытия / создавать в принципе новый пространственно-временной континуум / новую сенсорную среду // (М. Н. Эпштейн «От гуманитарных наук к гуманитарным технологиям»).*

Характеризуя лексику ИТ с функционально-стилистической точки зрения, необходимо отметить, что в некоторых конструкциях функционирует книжная лексика: ***Квинтэссенция** // она уже // она тоже дает антигравитацию / но может меняться как со временем / так и с расстоянием / из нее можно какие-то структуры создавать и так далее* // (А. М. Черепашук «Новые формы материи во Вселенной»).

Использование терминов является одной из характерных черт для всех разновидностей научной речи, поэтому в устной научной публичной речи встречаются такие конструкции: *И это **магнитное поле** // его ось в симметрии наклонена по отношению к оси вращения* // (А. М. Черепашук «Новые формы материи во Вселенной»).

Однако, как и в любом другом книжно-письменном стиле, большинство слов стилистически нейтрально: ***Число** космических лучей / попадающих к нам из других галактик / галактических космических лучей / оно падает* // (Л. М. Зеленый «Солнечная империя»).

В публичных научных лекциях встречаются также элементы оценочной и разговорной лексики, что в принципе, недопустимо для письменного научного текста.

Таким образом, лексическое наполнение конструкций ИТ может быть охарактеризовано преимущественно как нейтральное и выраженное конкретными, абстрактными существительными и именами собственными в равной степени.

А. А. Плахтий (г. Днепропетровск)

ОСОБЕННОСТИ КРЕОЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА АНГЛИЯ В ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ

Концепт АНГЛИЯ, еще не получивший полного освещения в лингвистической литературе, может быть представлен субконцептами СТРАНА, АНГЛИЧАНИН, АНГЛИЧАНКА и некоторые другие. В лексикографических изданиях этот концепт и его субконцепты получают различное толкование, которое может включать в себя и креолизованный компонент. Словарная статья в бумажном словаре имеет следующую сложную структуру: а) основная семантическая характеристика вокабулы (словарные дефиниции для ее значений); б) иллюстративный материал (авторские речения, цитаты, поясняющие парафразы, рисунки); в) добавочная семантико-функциональная характеристика (система лексико-стилистических помет); г) грамматико-функциональные пометы, иногда выступающие в роли словарной дефиниции, например:

АНГЛИЧАНКА -и; мн. род. -нок, дат. -нкам; ж. 1. к Англичанин. 2. Разг. Преподавательница английского языка в средней школе, училище, вузе и т. п. 3. В дворянских и буржуазных семьях России до 1917 г.: гувернантка (преимущественно английского происхождения), обучающая детей этому языку, культуре, обычаям, правилам поведения в обществе [3].

Помимо указанных необходимых компонентов, словарные статьи в различных толковых и терминологических словарях включают или могут включать в себя и различные факультативные компоненты.

Электронный словарь имеет значительные возможности для использования в дефиниции различных видов иллюстраций (картинок, схем, анимации, звукового сопровождения), таким образом, словарная дефиниция может представлять собой креолизованный текст. Под данным термином понимается «текст, фактура которого состоит из двух негомогенных частей: вербальной (языковой и речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам нежеле естественный

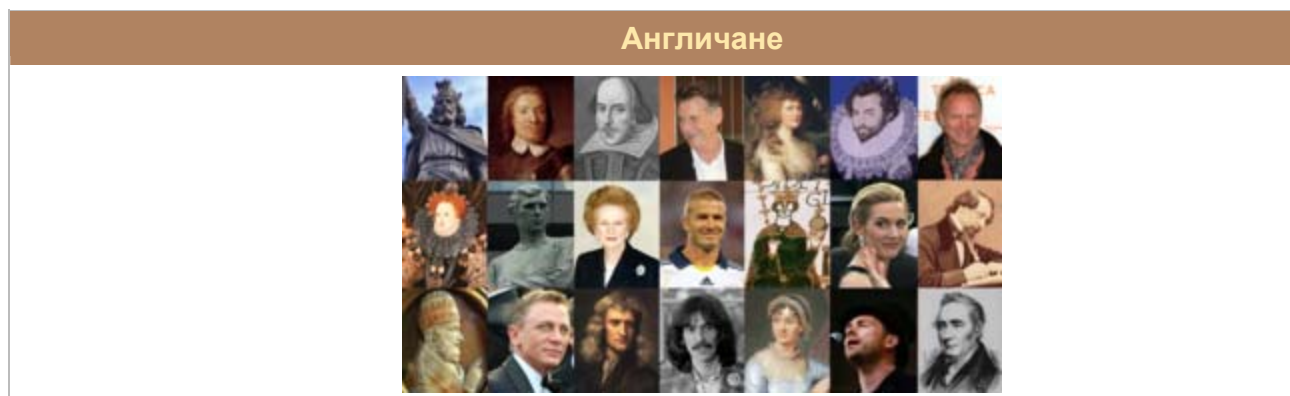
язык)» [4, с. 180–181]. Эти две части креолизованного текста, сложного семиотически, разнонаправлены по своим функциям. Понятие креолизованного текста предполагает новый подход к анализу изображения, предложенный Р. Бартом. Согласно его концепции, изображение предстает как полноценная коммуникативная система, способная передавать информацию и построенная, наряду с языковой, при помощи дискретных знаков, где в качестве означающего выступает изображенный объект, а в качестве означаемого – эмоционально-оценочные представления об этом объекте [1, с. 300–301].

Результаты анализа практического материала, проведенного с учетом количества и типов невербальных компонентов текста, объектов изображения, показывают, что в лексикографическом представлении концепта проявляется направленность на изображение материальных объектов или ситуаций, связанных с описываемым концептом или его субконцептами. Имеющиеся креолизованные компоненты можно четко соотнести с выделенными нами субконцептами.

Субконцепт СТРАНА представлен компонентом «карта»[2]:

Субконцепты АНГЛИЧАНИН и АНГЛИЧАНКА представлены портретами знаменитых англичан и гиперссылками, позволяющими перейти к соответствующим словарным статьям [2]:

В этом креолизованном компоненте представлена информация о следующих персоналиях: 1ый ряд: Альфред Великий, Оливер Кромвель, Уильям Шекспир, Майкл Пэйлин, Джорджиана Кавендиш, Уолтер Рэли, Стинг, 2ой ряд: Елизавета I, Бобби Мур, Маргарет Тэтчер, Дэвид Бекхэм, Гарольд II Годвинсон, Кейт Уинслет, Чарльз Диккенс, 3ий ряд: Адриан IV, Дэниел Крэйг, Исаак Ньютон, Джордж Харрисон, Джейн Остин, Деймон Албарн, Джордж Стефенсон.

При необхідності получения інформації о кожній персоналії можна перейти к дальнішим ресурсам. Так, наприклад, існує наступна інформація о Джорджіані Кавендиш:

Джорджіана Кавендиш, Герцогиня Девонширська (англ. Georgiana Cavendish, Duchess of Devonshire; 7 юня 1757 – 30 марта 1806), урождённая Джорджіана Спенсер, першая жена Уільяма Кавендиша, 5-го герцога Девонширського, и мать Уільяма Кавендиша, 6-го герцога Девонширського. Джорджіана была знаменитой светской красавицей, собравшей большой круг литературного и политического бомонда. Она была также активным политическим деятелем в период, когда до предоставления женщинам избирательных прав оставалось ещё более ста лет [2].

Таким образом, структура словарної статті може бути достатньо різноманітною, і одне з відмінностей електронного словаря від паперового складає в тому, що комп'ютерна техніка надає складовим словаря додаткові можливості, відсутні при складанні традиційного книжкового словаря. Креолізовані компоненти при трактуванні поняття АНГЛІЯ і його субконцептів представлені двома різновидностями: карта і портрет з відповідними гіперпосилками.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт Р. Риторика образу // Ролан Барт : Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 297–318.
2. Большая Советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bse.sci-lib.com/article057313.html>.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. – Изд. 4-е, доп. – М. : ИТИ Технологии, 2008. – 944 с.
4. Сорокин Ю. А. Креолізовані тексти і їх комунікативна функція / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимізація речевого впливу. – М. : Висш. шк., 1990. – С. 180–186.

А.-М. Плєвняк, Л. В. Поліщук (м. Дніпропетровськ)

«КІШКИ-МИШКИ» У СВІТОБАЧЕННІ УКРАЇНЦІВ ТА ХОРВАТІВ

Хорватська фразеологія є молодію порівняно з фразеологічними дослідженнями інших слов'янських мов, зокрема української. Початок її в Хорватії сягає 70-х років ХХ ст., коли з'явилося багато наукових праць різних авторів, зокрема словників. Антицю Менац заслужено вважають засновником Загребської фразеологічної школи, однією з останніх вагомих праць її є «Hrvatska frazeologija» (2007). Також слід згадати Йосипа Матешича, надзвичайно плідного дослідника хорватської фразеології, який у 1982-му році видав перший фундаментальний «Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika», а з молодших – Д. Сесар, М. Самарджію, М. Менац-Міхаліч (вивчає фраземи, зокрема із компонентом «вода» в хорватській мові), І. Відович-Болт (займається зіставним дослідженням фразем, зокрема із зоонімічним компонентом у хорватській та польській мовах), А. Хрняк (вивчає та порівнює гендерно марковані фраземи; концепти «здоров'я» та «хвороби», магічні й ритуальні властивості «води» в хорватській та російській мовах) [4, с. 53].

У 2006 році вийшов у світ «Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema», автором і відповідальним редактором якого є Желька Фінк-Арсовські, а співавторами – фахівці-фразеологи з інших слов'янських мов, зокрема з української – Р. Тростинська.

Словник хорватсько-слов'янської компаративної фразеології не подає повного корпусу компаративних фразеологізмів дев'яти слов'янських мов, оскільки

містить лише 540 фразеологічних одиниць вихідної мови – хорватської. Порівняно з вісьма іншими слов'янськими мовами в українській функціонує найбільша кількість еквівалентних фразеологічних одиниць – 517 [3, с. 54].

Першим хорватсько-українським фразеологічним словником був «Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik» (1985) А. Менац і Р. Тростинської (у другому виданні – «Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik» (1993)). Оскільки компаративних, контрастивних і спеціальних досліджень із української фразеології в Хорватії на той час не було, тож Р. Тростинська і М. Попович першими почали порівнювати українську фразеологію з хорватською в різних аспектах.

Попри все вище сказане хорватська фразеологія залишається досі повністю не вивченою, тому й становить значний інтерес для дослідження її, зокрема в зіставному аспекті.

Запропонована стаття саме й вирізняється контрастивним дослідженням фразеологічного матеріалу із зоонімічним компонентом «*mačak / mačka*» (кіт / кішка) хорватської та української мов, що дасть змогу показати подібність і відмінність образів аналізованих елементів дійсності в мовній картині світу українців та хорватів.

Зважаючи на постійну присутність kota в житті обох етносів, слову «*mačak / mačka*» (кіт / кішка) в хорватській та українській мовах приписується багато конотаційних рис, які вимальовують образ kota та мотивують значну кількість фразеозначень.

Одомашнення кішки відбулося, імовірно, 5 тисяч років тому в північно-східній Азії, та час переселення її у Європу не визначено. Характер подачі матеріалу у фольклорі свідчить про те, що українці й хорвати шанобливо ставляться до присутності в домі кішок. За народним повір'ям, вони створені Богом і визначаються як добрі істоти, друзі людей, хоча побутує й інша думка. В основу фразеологізмів із зоонімічним складником «*mačak*» (кіт) обох народів покладено спостережливість людей, котрі помічали важливі та другорядні деталі їхнього фізичного стану й такі ж чинники поведінки їх у світі тварин і в колі людей.

Так, хорватський фразеологізм «*provući mačka za rep*» [9, с. 433] із зоонімічним компонентом «*mačak*» (кіт) – дослівно «потягти kota за хвіст» – означає «постраждати, накликати, викликати нещастя, небезпеку; втратити щось, терпіти збитки» і є омонімом до української фразеологічної одиниці «тягти kota (сірка) за хвіст», тобто «говорити одноманітно, нудно; не поспішати, зволікати з чим-небудь» [6, т. 2, с. 907]. Доволі цікавим є той факт, що хорватська фразема «*provući mačka za rep*», вживаючись у складі порівняння, набуває іншого значення: «*vikati (govoriti, pjevati) kao da tko poteže mačka za rep*» [8, с. 506] – «кричати (говорити, співати) як хтось тягне kota за хвіст».

Слід також зазначити, що українці використовують зоонімічний складник *черепаха* або *равлик* у фраземах «*черепашкою ходою*» [5, с. 199], «*як черепаха*», «*як равлик*» [6, т. 2, с. 946], аби акцентувати увагу на повільному русі людини, хорвати ж послуговуються не лише фраземою «*vući se kao puž*» [9, с. 632] – «плететься як равлик», а й «*vući se kao prebijeni mačak / prebijena mačka*» [8, с. 507] – «плететься як побитий кіт / побита кішка», актуалізованою зоонімічним компонентом «*mačak / mačka*».

Толерантне ставлення українців та хорватів до котів засвідчує велику кількість фразеологічних одиниць із зоонімічним компонентом – хорв. «*mačak / mačka*» (більше 10-ти одиниць), укр. «*kit / кішка*» (близько 20 одиниць). Так, хорвати й українці послуговуються синонімічними в плані змісту й формі вираження фразеологічними одиницями – хорв. «*prvi mačići se baceju u vodu*» [9, с. 434], укр. «*перші коти за плоти*» (варіантна «*перші щенята за пліт кидають*» [2, с. 47]), які мають фразеологічне значення «не можна гарно зробити щось із першого разу; невдала спроба».

В українській та хорватській мовах є конотативно марковані фразеологічні одиниці, що у своєму складі мають інтенсивно/деінтенсивно-параметричний складник, який моделює значення їх і характеризує предмет, дію, ознаку тощо. Так, наприклад, деінтенсивно-параметричний складник «мало», хоч формально виражений іншим експонентом, формує семантичну структуру еквівалентних у плані змісту й варіантних за формою вираження фразеологічних одиниць зіставляваних мов, а наявність семи «мало» впливає на виникнення в них кількох конотативних компонентів (емотивності, оцінності, образності): хорв. «*mačji kašalj*» – дослівно «кашель кота» [9, с. 433], «*mačje suze*» – дослівно «сльози кота» [9, с. 433]; укр. «як кіт (комар) наплавав» [2, с. 519], «котові на сльози нема» [6, т. 1, с. 392], а також фразеологізми з іншим зоонімічним маркером, не засвідченим у хорватській мові, «із заячий хвіст», «із заячий скік», «з горобину душу» [6, т. 1, с. 378], які означають «щось дріб'язкове, на що не варто звертати увагу».

Саме біологічні характеристики кота – «кіт не плаче» – формують семантичну структуру фразеологічних одиниць української та хорватської мов, репрезентуючи й актуалізуючи сему «мало» через неправдивість інтерпретації об'єктивної дійсності певним мовним колективом.

Серед зіставляваних фразеологізмів українців і хорватів є й такі, які мають тотожну конотацію, але експонуються абсолютно різними зоонімічними компонентами. Так, українці на позначення бувалої, досвідченої; лукавої, підступної людини вживають фразему «старий лис / лисиця» [6, т. 1, с. 424–425] із зоонімічним компонентом «лис» і синонімічну їй «стріляний (обстріляний, старий) горобець (возк і т. ін.)» [6, т. 1, с. 190–191], хорвати ж послуговуються фраземою «*stari mačak*» [8, с. 512] – «старий кіт», до складу якого входить зоонімічний маркер «*mačak*» (кіт). В українській фразеології на означення неохайного, недбалого, неакуратного письма функціонує фразеологічна одиниця «писати як курка лапою» [6], у хорватській – «*napisati / pisati kao mačka / mačak {s} {repom}*» [8, с. 509] – дослівно «написати / писати як кішка / кіт (хвостом)», актуалізована конотаційним складником значення зоонімічного компонента «*mačak / mačka*» (*kim / кішка*).

Фразеологізми, які репрезентують матеріальне становище людини, а саме бідність українців та хорватів, мають зоонімічний маркер «*miš*» (*миша*), мотивований конотованими семами «мізерність», «жалюгідність» на протигагу коту – «сила», «влада», «перевага» тощо: хорв. «*gol kao crkveni miš*» [9, с. 462] – «голий, як церковна миша»; «*siromašan kao crkveni miš*» [9, с. 462] – «сірий, як церковна миша», або ж «бідний, як церковна миша»; «*ubog kao crkveni miš*» – «бідний, як церковна миша» [7, с. 375]; укр. «бідний мов церковна миша» [6, с. 16]; «голіший од миші» [4, с. 16].

Дещо модифіковані фразеологічні одиниці заміною атрибутивного складника *gol-ubog-siromašan* у хорватській та бідний-голий в українській мовах, які, вибудовуючись в ампліфікаційні ряди, актуалізують або навіть формують коло уявлень, спільних для обох народів; тобто йдеться про евокативну (яка викликає образи й уявлення) та конотативну суть досліджуваних фразем.

Вживання атрибутивного складника *siromašan* у хорватській фраземі поглиблює, ускладнює семантичну структуру фразеологічної одиниці, оскільки мотивоване його кількісно інтенсифікованою характеристикою й репрезентує сему «дуже бідний». Відсутність його в українській мові виявляє своєрідність культури й світобачення українців, хоча потенційно цей складник міг би формувати семантичну структуру й українських фразем принаймні тому, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови фіксуються слова-етимони (як і в хорватській мові) *сіромаха* (*сірома*) – «незаможна людина; бідняк / нещасна людина, що викликає співчуття, бідолаха», *сіромашний* – «нешасний, безталанний, бідолашний» [1, с. 1130].

Отже, порівнюючи хорватські та українські фраземи із зоонімічним компонентом «*mačak / mačka*» (*кіт / кішка*), робимо висновок, що вони можуть бути подібними за лексичним складом, комунікативним значенням та конотацією. Значна частина їх має свої особливості, а фраземні паралелі досить часто бувають лише приблизними, бо через наявність таких відмінностей у компонентному складі фразеологічних одиниць, цілісному значенні їх, актуалізується глибинна культурно-національна семантика фразеологізмів, а отже, виявляється своєрідність світобачення українців та хорватів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Вирган І. О. Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинська. – Харків : Прапор, 2000. – 864 с.
3. Дуганджич А. Контрастивні дослідження української фразеології в Хорватії / А. Дуганджич // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. пр. – Вип. 16. – К., 2011. – С. 52–64.
4. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський / під ред. В. А. Вінника. – К. : Рад. шк., 1988. – 200 с.
5. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Рад. шк., 1991. – 400 с.
6. Фразеологічний словник української мови : у 2-х кн. / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
7. Kovačević B. Crikvenički poredbeni frazemi i njihovi ekvivalenti u hrvatskome jezičnom standardu / B. Kovačević, M. Bašić // Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 38 (2012), 2. – Str. 357–384.
8. Menac-Mihalić M. Hrvatski dijalektni frazemi sa sastavnicom mačak, mačka, mače i sl. / M. Menac-Mihalić // Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. – L. : Novi Sad, 2007. – Str. 505–516.
9. Menac-Mihalić M. Hrvatsko-Engleski Frazeoloski Rjecnik / D. Vrgoc, Z. Fink Arsovski – Zagreb, 2008. – 1028 str.

Е. А. Половинко (Днепропетровск)

НОРМАТИВНЫЕ И НЕНОРМАТИВНЫЕ СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ КОЛИЧЕСТВА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Проекция некоторой понятийной категории в языковую область дает ее репрезентант в виде функционально-семантического поля (ФСП) с ядром и периферией. Процедура конструирования ФСП предполагает учет и описание литературных – лексических и грамматических – средств, прямо или косвенно выражающих соответствующее значение. Однако для более глубокого изучения любой понятийной категории нам представляется целесообразным учитывать данные художественной речи, где встречаются оригинально-авторские средства выражения значений исследуемой сферы; детской речи, которая вскрывает потенции, заложенные, но не реализованные в кодифицированном языке, и пр.

Количественность в русском языке понимают как ФСП полицентрического типа, опирающееся на грамматическую категорию числа как на центр и включающее также ряд разнородных элементов среды – числительные, глаголы, дистрибутивно-суммарного способа действия, адъективные и адвербиальные показатели [1, с. 267; 3, с. 161–162]. Понятие количества в языке – общее представление о единичности-множественности объектов и действий, выраженных разнородными языковыми средствами. В литературном языке для указания на единичность или множественность используется категория числа у именных частей речи и у большинства глагольных форм. Единичность может выражаться у глаголов

совершенного вида с помощью таких аффиксов, как приставка *с-* (*комкать* – *скомкать*); на многократное совершение действия указывают такие суффиксы, как *-ыва-* (*-ива-*) (*прогулять* – *прогуливать*). Многочисленны лексические средства актуализации количественного значения: числительные; наречия типа *трижды*; сложные прилагательные, с одной из производящих основ – нумеративом; существительные с квантитативным значением типа *тройня*; прилагательные, связанные с количественной оценкой (*холостой*); глаголы с числовой семантикой (*толпиться*); субстантивы, приобретающие значение приблизительного количества в определенном контексте (*ведро воды*); количественную оценку могут давать частицы (*аж 10 дней!*) и др.

Изучение лексических и грамматических средств с числовым значением на материале «Одесских рассказов» Исаака Бабеля, показывает, что поле количества в художественной речи имеет традиционную структуру, но довольно нетривиальное наполнение. Числовая квантификация, как и в литературном языке, осуществляется прежде всего с помощью числительных: – ...**Три тени загромаждают пути моего воображения** [4, с. 38]. При этом не всегда числительные выражают точное количество и не всегда они выражают количество в принципе, то есть числительные могут участвовать и в числовой, и в не-числовой квантификации объектов и фактов: *Если нет, то на всякого доктора, будь он даже доктором философии, приходится не более **трех аршин земли*** [4, с. 56] – размер места на кладбище указан как перспектива того, что может ожидать упомянутого героя. А в следующем контексте стоимость проезда в общественном транспорте указана с целью подчеркнуть незначительность усилий, которые ожидаются от героя: *...отчего бы ему не сесть **за пять копеек** на трамвай и не подъехать ко мне на квартиру и не выпить с моей семьей стопку водки...* [4, с. 52]. Сочетание с совершенно конкретным нумеративом может иметь значение абсолютного (предельного) множества: *Участок исправно пылал **с четырех сторон*** [4, с. 32]. Не-числовая квантификация осуществляется с помощью разноуровневых языковых средств: в русском языке богат арсенал словообразовательных формантов, вносящих числовое значение (*на **мясистых** ногах лопалась кожа цвета небесной лазури*. [4, с. 28]; *Неподалеку от него, в холодке, уселись **мощинистые** немцы-колонисты...* [4, с. 120]; лексические и надлексические единицы предоставляют широкие возможности для выражения не только и не столько количества, сколько его оценки: *Новобрачные прожили **три месяца** в тучной Бессарабии, среди винограда, **обильной** пищи и любовного пота* [4, с. 24]; *Им достался ямайский ром на свадьбе Двойры Крик, и поэтому, **насосавшись, как трефные свиньи**, еврейские нищие оглушительно стали стучать костылями* [4, с. 26].

К ненормативным средствам выражения количества можно отнести лексические единицы, сконструированные детьми и отсутствующие в общем употреблении (в нормативном, т. е. «взрослом» языке). Среди них: окказиональные числительные (*нолятый* – порядковое числительное к нулю [2, с. 102]); слова других частей речи, производные от числительных (*пятереньки* (*на пятереньках*) «о позе, в которой животное стоит, опираясь одновременно на четыре ноги и хвост» [2, с. 154]); существительные с суффиксами единичности (*людинка* «ед. к люди; человек» [2, с. 78]); субстантивы и адъективы с аффиксами, которые вносят значение интенсивного признака (*мечтунья* «та, которая мечтает, любит мечтать» [2, с. 81]; *перехулиган* «хулиган в высшей степени; законченный хулиган» [2, с. 121]; *деручий* «такой, который любит драться; то же, что драчливый» [2, с. 42]; *расчёрный* «очень черный (в перен. значении); то же, что невезучий» [2, с. 163]); детские глагольные инновации с числовым значением (*пойкнуть* – одноактн. к петь [2, с. 131], *очучиваться* – несов. к очутиться [2, с. 117]) и др.

Привлечение в качестве материала авторских средств, детских инноваций и прочих ненормативных языковых средств, несомненно, обогатит исследование любой понятийной категории.

ЛИТЕРАТУРА

1. Воейкова М. Д. Усвоение детьми категории количественности / М. Д. Воейкова // Семантические категории в детской речи. – СПб. : «Нестор-история», 2007. – С. 266–299.
2. Словарь детских словообразовательных инноваций / Сост. Цейтлин С. Н. – СПб. : Златоуст, 2006. – 202 с.
3. Теория функциональной грамматики. Качественность, количественность. – СПб. : Наука, 1996. – 264 с.
4. Babel Isaac. Одесские рассказы. Contes d'Odessa. Traduit du russe et annoté par Adèle Bloch. – Édition Gallimard, 1999. – 146 p.

Т. С. Пристайко (г. Днепропетровск)

ЛИНГВОКРЕАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРОИЗВОДНЫХ НАЗВАНИЙ ПРИДУМАННЫХ ПРОФЕССИЙ

Языковое творчество, или лингвокреативность, давно находится в поле зрения филологов, пытающихся в своих работах осветить широкий спектр вопросов, неразрывно связанных с порождением нового в языке.

Как известно, «наиболее благоприятной средой для любого экспериментирования» являются креативные возможности лексики и словообразования русского языка [5, с. 8]. Плодотворным материалом, отражающим эти возможности, являются названия выдуманных профессий, ставшие предметом настоящего исследования.

Целью исследования явилось выявление специфики творческой деятельности человека на материале ста производных названий придуманных профессий (далее НПП. – Т. П.), созданных участниками игры «Прикольная профессия», начатой 13 сентября 2012 г. на форуме Первого канала (<http://forum.1tv.ru/index.php?threads/3890/>) и продолжающейся по сей день.

Как и любая игра, игра «Прикольная профессия» ведется по определенным правилам: участник должен придумать профессию, которой в действительности не существует; перечень профессий должен пополняться по алфавиту: от А до Я и снова по кругу (<http://forum.1tv.ru/index.php?threads/3890/>).

Общий обзор языкового материала, представленного на форуме «Прикольная профессия», показывает, что многие НПП можно лишь с определенной долей условности отнести к названиям профессий. Чаще всего, будучи именами лиц, они представляют собой слова-характеристики, носящие разговорный, шуточно-иронический, сниженный характер. Однако иногда предложенное участником игры название профессии (или рода занятия, деятельности) может оказаться уже зафиксированным в толковых словарях. Например, слово **селёdochник** отмечено в «Большом толковом словаре русского языка» в значении «продавец селёдок» с пометой «Разг.» [1, с. 1172].

Стереотипность мышления при создании и восприятии НПП находит отражение в процессах аналогии. Значение аналогии для продуцирования и понимания новых слов отмечают многие исследователи. «...Именно аналогия, – считает Е. А. Земская, – это тот двигатель, который порождает все виды новых слов. ...Без аналогии не рождается не только ни одно узуальное, но и ни одно окказиональное слово. ...Аналогия – это тот механизм, который позволяет понимать новое слово, создавая опору на существующее. Без аналогического сопоставления, аналогического фона новое слово не может быть понято и, следовательно, не может существовать» [3, с. 182, 184]. В качестве «аналогического фона» для соз-

дания новых слов исследователь называет 1) словообразовательную модель, 2) конкретное слово-образец, 3) ассоциативный фон [Там же]. В дальнейшем мы покажем, что когнитивными основаниями для образования НПП являются первые два фактора.

В то же время, будучи результатом творческого языкового экспериментирования, производные НПП могут дать богатый материал для исследования и прогнозирования путей возможного развития языка. Напомним в связи со сказанным слова Михаила Эпштейна, который, оценивая словесное творчество, напрямую связывает производство новых слов с реализацией потенциальных возможностей языка, заложенных в его системности. «То новое, что вносится в язык, – считает исследователь, – не есть просто чья-то смелая инициатива, изобретательская удача. Это выражение открытой системности самого языка, которая делает и возможным, и необходимым постоянное его пополнение» [6]. Ученый исходит из того, что «неологизмы ... активизируют определенные модели языка, показывают их в действии. Иногда они даже создают эти модели, возводят в ранг словообразующих морфем отдельные элементы слова, которые раньше не употреблялись в таком качестве. ... По-новому членя слово, неологизм придает словообразовательную активность тем элементам языка, которые раньше оставались пассивными, разрозненными, внесистемными или слабосистемными, по крайней мере в плане словообразования. С каждым неологизмом усиливается регулярность тех или иных моделей» [6].

Эту мысль ученого мы в какой-то мере постараемся подтвердить на анализируемом нами материале.

Производные НПП почти все образованы суффиксальным способом от имен существительных, прилагательных и глаголов. Некоторые НПП омонимичны словам общего языка и могут быть квалифицированы как семантические дериваты. Зачастую такие номинации сопровождаются комментарием их составителя: *щелкунчик* (известный персонаж может быть и профессией, если щелкать кое-чем), *ежевичник* (сборщик ягод), *балабол* (на ТВ), а также *будильник*, *напёрсточник*, *неслух*, *опросник*, *целевик*, *циник* и некоторые др.

Отглагольные НПП образуются с помощью суффиксов **-тель** (*впариватель*, *уползатель*, *щупатель* и др.), **-щик** (*тараторщик*), **-льщик** (*испепеляльщик*, *обломальщик*, *хрюкальщик* и пр.), **-льник** (*целовальник*, *фанательник*, *ыкательник*), **-ун** (*перекладун*, *щебетун*, *щипун* и др.), суффиксального морфа **-енец** (*завихренец*, *окрыленец*), **-уй** (*завидуй*), **-ень** (*цепень*).

При создании отыменных НПП используются суффиксы **-щик/-чик** (*алгоритмщик*, *эталонщик*, *цветоводчик*, *ходуляторщик*), **-ник** (*арбузник*, *кусочник*, *ёмкостник*), **-ист** (*занозист*, *занудист*, *плинтусист*), **-тор** (*идеализатор*, *телепортатор*), **-яр** (*эпистоляр*), **-ёр** (*яндексёр*, *велосипедёр*), **-есса** (*планшетесса*).

Отадъективные НПП создаются с помощью суффиксов **-ик** (*шапошник*, *шкурочник*, *чаровник*), **-ец** (*нормалец*). **-ил(о)** (*юрчило*).

Следует отметить, что ряд НПП могут иметь множественную мотивацию. Так НПП *мыльник* может быть образовано от основы глагола *мыл(ить)* + **-ник** или же основы прилагательного *мыльн(ый)* + **-ик**; *арбузник* – от существительного *арбуз* + **-ник** или прилагательного *арбузн(ый)* + **-ик** и т. д. НПП *утюгальник* можно трактовать как производное, созданное чресступенчатым способом от существительного *утюг* (**утюгальный*) с помощью суффикса **-альник** или же как слово, образованное по аналогии с просторечным отглагольным существительным *матюгальник* «мегафон», в свою очередь мотивированным глаголом *матюгаться* + **-льник**.

Как мы уже отмечали, предлагая название вымышленной профессии, играющий нередко стремится прояснить мотивировку, объяснить содержание предполагаемой профессии, например: *лакомщик* (кондитер), *харакирист* (готовит тех, кто сделает харакири), *толкатель* (не путать с советским «толкач»), *хлеба-тель* (едок), *фанательник* (постоянный фанат), *шкурочник* или *шкуркодержик*

(садист), *ыкальщик* (флудильщик и комментщик на форумах), *задирист* ... пристает ко всем, *мессажист* (специалист по отправке сообщений), *рискун* (любящий риск), *шишкун* (сборщик шишек), *цепень* (который цепляется, привязывается), *юрчило* (от слова юркий, а не Розин муж) и др.

Анализ способов образования производных НПП показал, что, помимо отмеченного выше, лингвокреативное начало играющих проявляется в случаях:

1) образования НПП с нарушением узуальной словообразовательной модели. Так, для НПП *ёклменатель* производящей является не основа глагола, а сочетание букв *ё, к, л, м, н*, эфмистически заменяющее в разговорной речи какое-либо ругательство;

2) образования НПП от существующих имен лиц, в том числе и собственных: *пироманщик* (от *пироман*), *цветоводчик* (от *цветовод*), *обжорчик* (от *обжора*), *вандалист* (от *вандал*), *задирист* (от *задира*), *занудист* (от *зануда*), *филологист* (от *филолог*), *филантропист* (от *филантроп*), *айболитчик* (от *Айболит*), *ямахер* (от названия японской фирмы по производству и продаже мотоциклов *Yamaha* (*Ямаха*));

3) создание НПП по аналогии с заимствованными именами лиц с формантами *-ор/-ёр, -ер, -тор/-атор*: *яндексёр, велосипедёр* (очевидно, как *монтёр, боксёр*), *идеализатор, телепортатор* (как *комментатор*), *ямахер* (как *парикмахер*);

4) создание НПП путем фонетического/графического преобразования существующего названия лица: *гусарь* (возможно, от *гусар*, или же от глагола *гусарить* с помощью непродуктивного суффикса *-арь*); *юзарь* от *юзер*, что объясняется самим играющим: *русифицированный «юзер»*, по образцу *«пекарь, аптекарь»*; *ысторик* вм. *историк*.

В когнитивном аспекте интерес представляет характеристика производных НПП с точки зрения основного способа интерпретации деятеля играющими и соответствия/несоответствия НПП доминантной когнитивной модели номинации (когниотипу), действующей в сфере общепринятых (официальных) названий профессий.

Е. И. Голованова отмечает, что «основной структурой представления знаний в рамках категории профессионального деятеля в языке являются пропозициональные отношения: место профессиональной деятельности, ее предмет, средство, процесс и результат» [2, с. 56], в соответствии с которыми «выделяются пять основных способов интерпретации деятеля в профессиональной сфере: а) через отношение к инструменту (*крановщик, гарпунер*); 2) через отношение к процессу (*сборщик, резчик*); 3) через отношение к объекту или предмету труда (*жестяник, каменщик*); 4) через отношение к конечному продукту (*печник, макетчик*); 5) через отношение к месту деятельности (*шахтер, подводник*)» [2, с. 52].

В тот или иной исторический период на первый план в интерпретации профессионального деятеля выдвигается определенный аспект деятельности, который находит отражение в доминантной когнитивной модели номинации – когниотипе [2, с. 53]. Когниотип представляет ход мыслительной деятельности человека по созданию нового имени и отражает особенности социально-экономического развития человеческого общества в разные исторические этапы. Так, этапу ремесленного производства, по мнению Е. И. Головановой, соответствовал «продуктивный», или экстернативный когниотип, в соответствии с которым создавались наименования, указывающие на продукт деятельности ремесленника (*каретник, зеркальник*). В период мануфактурной организации труда ведущим когниотипом был процессуальный, или операциональный (*катальщик, литейщик*). В эпоху НТР, крупной машинной индустрии на первый план выходит инструментативный способ категоризации имени деятеля (*аппаратчик, вальцовщик*). Современная же эпоха (постиндустриальный период) характеризуется новым когниотипом – объектным, когда основой имени деятеля становится не только пред-

мет деятельности, но и область профессиональной деятельности в целом (*дизайнер, визажист*) [2, с. 53–54].

Анализ производных НПП с точки зрения способа интерпретации предполагаемого деятеля участниками игры показал, что основным способом концептуализации лица по выдуманной профессии является процессуальный – наименование по выполняемому действию, процессу: *выныриватель, распрашиватель, уползатель, помощальщик, решальщик, цапальщик, будильник, трындельник, опросник, целователь, задирист, рисун, щекотун, завидуи* и др. Гораздо реже имя вымышленного профессионального деятеля связывается в сознании играющего с результатом (*алгоритмщик, массажист, харакирист*), средством (*халявщик, наперсточник, велосопидёр, планшетесса*) или объектом (*арбузник, ежевичник, филологист, филантропист, шишкист, юбилейщик*) предполагаемой деятельности.

Как видим, основной «игровой» когнитивный тип расходится с «общепринятым», что, возможно, связано с тем, что игра, идущая «он-лайн», не оставляет играющему много времени на раздумывание, и он создает номинацию, опираясь, прежде всего, на визуально и аудиально воспринимаемые признаки: физические действия человека (*хлебатель, щупатель, толкатель*), производимые им звуки (*хихихальщик, хрюкальщик, щебетун*). Во вторую очередь, как нам кажется, основой номинации могут стать впечатление, производимое поведением и действиями человека (*занудист, рискун, чаровник, утомляльщик, уморист, завидуи*), а затем уже инструмент и объект деятельности. Показательно также, что в производных НПП редко отражаются ментальные и психические проявления человеческой деятельности (*решальщик, ревнователь*) и совершенно не находит воплощения такой существенный для общей сферы концепт, как место деятельности.

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы: 1) названия придуманных профессий вполне можно отнести к одному из видов лингвистического изобретательства, плодотворно эксплуатирующего креативные возможности лексики и словообразования русского языка; 2) производные НПП создаются в основном суффиксальным способом, в редких случаях – путем семантической деривации; 3) стереотипность при выборе способа образования производных НПП проявляется в ориентации на канонические словообразовательные модели с суффиксами *-тель, -щик, -чик*, активно используемыми при образовании названий официальных профессий; 4) языковые эксперименты «создателей» НПП, демонстрирующие их лингвокреативный потенциал, заключаются в а) создании производных НПП с нарушением узуальных словообразовательных моделей; б) использовании при образовании производных НПП существующих названий профессий, имен лиц, в том числе и собственных; 5) основным «игровым» когнитивным типом обуславливающим создание производных НПП, является процессуальный, в отличие от объектного, действующего в наше время в сфере номинации лиц по роду профессиональной деятельности.

Перспективу дальнейших исследований, на наш взгляд, представляет более глубокое изучение производных НПП, созданных по разным словообразовательным моделям, как в структурно-семантическом, так и когнитивном аспектах, а также анализ с этих точек зрения многокомпонентных НПП.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : «Норинт», 2000. – 1536 с.
2. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля : Формирование. Развитие. Статус в языке / Е. И. Голованова. – 2-е изд., исправл. и доп. – М. : ООО «Изд-во «Элпис», 2008. – 304 с.
3. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 224 с.
4. Ирисханова О. К. О лингвокреативной деятельности человека : отглагольные имена / О. К. Ирисханова. – М. : Изд-во ВТИИ, 2004. – 352 с.

5. Ремчукова Е. Н. Креативный потенциал русской грамматики / Е. Н. Ремчукова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 224 с.
6. Эпштейн М. Русский язык : система и свобода [Электронный ресурс] / М. Эпштейн. — Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nj/2008/250/ep10.html>.

Л. Н. Проскурина (г. Киев)

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ НОМИНАТИВНЫХ ЕДИНИЦ, ФОРМИРУЮЩИХ ТЕРМИНОЛОГИЮ РЕМОНТА ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ

Терминология ремонта летательных аппаратов (РЛА), являясь составной частью авиационной терминологии, самостоятельно развивается вместе с научно-техническим прогрессом уже более 100 лет, однако лишь некоторая часть авиаремонтных терминов была включена в авиационные словари. Например, из 4000 авиационных терминов, включенных в Сборник терминов ИКАО, 450 номинаций можно отнести к авиаремонтным терминам. В русско-украинском авиационном словаре (сост. С. С. Зеленюк), ориентированном на авиастроение, представлено 8000 терминов, из которых количество авиаремонтных терминов составляет около 1800 единиц.

Одна из проблем упорядочения и фиксации терминологических единиц заключается в том, что язык профессиональной коммуникации в развивающихся научно-технических сферах отличается неоднородностью состава, при этом терминология является ядром ЯСЦ. Кроме терминологии, лингвисты (В. П. Даниленко, С. В. Гринев, В. М. Лейчик, С. Д. Шелов) выделяют в зависимости от степени информационной содержательности и кодифицированности профессионализмы (устную профессиональную лексику), профессиональные жаргонизмы, терминоиды, предтермины, квазитермины, прототермины [6, с. 20].

Для именования сложных понятий в научной литературе по ремонту летательных аппаратов зачастую используются предтермины, которые выполняют функцию терминов, но не отвечают основным требованиям, предъявляемым к термину [1]. Предтермины отличаются неустойчивостью формы, невыполнением требований краткости. К предтерминам в сфере РЛА можно отнести: 1) описательные обороты (*малые по раскрытию на поверхности трещины; локальные зоны с пониженными механическими свойствами; разрушение под воздействием длительной статической нагрузки*); 2) сочинительные сочетания (*воздушные зазоры между якорем и сердечником; износ торцевой поверхности щеки под шайбу более допустимого*); сочетания, содержащие причастные и деепричастные обороты (*колебания конструкции, имеющие стохастический характер; трещины, ориентированные вдоль направления луча; нагрузки, возникающие от маневренных перегрузок; зоны, весьма удаленные от источника возбуждения*).

Производственная сфера быстро обрастает профессионализмами, а поскольку терминология РЛА остается неизученной, это приводит к проникновению профессионализмов в специальные тексты, в которых можно встретить как термин *гомологическая температура*, так и профессионализм *сходственная температура; трещина хрупкого разрушения и хрупкая трещина* и др.

Использование профессионализмов компенсировало медленное развитие методологической базы ремонта, поэтому данная группа слов охватывает названия физических и химических явлений, дефектов, способов ремонта: *«отпечатки» магнитных полей в электрические сигналы; заделка трещины; «завершенность» троса; «зависание» клапанов; группа «слабых мест»*. В учебной литературе профессионализмы также употребляются вместе с терминами-синонимами:

матовое / серое покрытие или сопровождаются комментариями: «разгонка», то есть снятие концентратора напряжений сглаживанием резких переходов; «запотевание» – расплавление только в тонком поверхностном слое.

В текстах по РЛА также встречаются номинативные единицы, маркированные с помощью кавычек или с метаязыковым сопровождением, что говорит об их переходе от профессионализма к термину: повреждения местные **типа** «ложного бриннелирования»; «влага в сотах»; машины **типа** «литмо-перфо»; **так называемая** «водородная хрупкость», дефекты **в виде** наклепа по стыковым поверхностям бандажей. Такие единицы отличаются образностью, а иногда и вторичностью, если они зафиксированы как профессионально-разговорные дублиеты официальных терминов (*выработка ступенчатая / ступеньки*). Краткость и емкость профессионализмов, их мотивированность позволяет им конкурировать с заимствованными или немотивированными терминами при передаче специфической профессиональной информации.

Тексты по РЛА также насыщены терминированными словосочетаниями. В отличие от сложных слов «их цельнооформленность выражается в общности семантики, единстве синтаксической функции в предложении (как одной части речи) и наличии общего главного ударения» [3, с. 54]. Использование терминированных словосочетаний свидетельствует о том, что в терминологии ремонта летательных аппаратов есть сложные понятия, нуждающиеся в четком определении. Большая часть подобных словосочетаний содержит причастные обороты (*скорость, уменьшающаяся при наработке; трещины, ориентированные вдоль направления луча; нагрузки, возникающие от маневренных перегрузок; зоны, весьма удаленные от источника возбуждения; колебания конструкции, имеющие стохастический характер*).

Терминология РЛА также осложнена номенклатурными системами для различения многочисленных технических приборов, таких как *дефектоскоп, лучевая трубка, рентгеновские пленки* и материалов, таких как *жидкость, клей*.

Вопрос о номенах и символах как элементах ЯСЦ является одной из проблем терминоведения. С традиционной точки зрения, номенклатурные знаки являются нижним звеном по сравнению с терминологической лексикой [2, с. 8–13], однако они непосредственно связаны с терминами: «Номенклатурная единица двучленна: она состоит из термина, относящего ее к соответствующему общему понятию, и номенклатурного маркера, называющего частное понятие» [4, с. 31]. Номенклатурные знаки создаются на базе терминов денотативного типа, технические номены могут иметь словесно-буквенную или цифровую структуру. Проигрывая термину в аналитичности, номены выигрывают в синтетичности, краткости, следовательно, это – зашифрованная дефиниция [5, с. 52].

Учитывая мнение лингвистов, считаем, что номенклатурный знак отличается от термина узкой денотативностью, однако он сопоставим с терминами на логическом уровне [3, с. 196]. С помощью номенклатуры упорядочивается накопленный опыт. Техническая номенклатура – это «полка», на которой можно найти нужную «вещь», выделив ее из множества подобных.

В технических терминологиях нередко используются символы, которые можно считать терминами, если они соотносятся в плане содержания с определенными понятиями в логико-понятийной системе соответствующей области знания [7, с. 6–7]. В подъязыке ремонта символы используются при описании расчетов в качестве составных частей терминов (*Fe-импульсы*) или самостоятельных знакоединиц, обозначающих, в основном, величины (*Tg – годовой налет, Rкл – усилие, прикладываемое к ключу при затяжке болта*).

Очевидно, что терминология сферы РЛА нуждается в описании, упорядочении и стандартизации. В связи с этим важное практическое значение имеет проблема создания специального словаря русских терминов РЛА в сотрудниче-

стве со специалистами, а также полиязычных словарей, что необходимо при растущем международном значении авиации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гринёв С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 309 с.
2. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и её лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск : Издание Уральск. ун-та, 1991. – 156 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура / В. М. Лейчик – [3-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
4. Лейчик В. М. Общая типология и многоаспектные классификации специальной лексики / В. М. Лейчик // Терминология и знание : матер. I Междунар. симпозиума (Москва, 23–24 мая 2008 г.). – М.: Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН, 2009. – С. 28–48.
5. Плотников Б. А. Основы семасиологии : учеб. пособ. для студ. филол. фак-тов; под ред. А. Е. Супруна. / Б. А. Плотников. – Минск : Вишэйшая шк., 1984. – 223 с.
6. Пристайко Т. С. Очерки по русской терминологии экономики и права: монография / Т. С. Пристайко, Е. А. Конопелькина, Э. В. Неженец [под общ. ред. проф. Т. С. Пристайко]. – Д. : Нова ідеологія, 2011. – 304 с.
7. Уткина Ю. Е. Лексико-семантическое моделирование английской терминосистемы «Очистка природных и сточных вод» и вопросы разработки англо-русского словаря отрасли : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Герм. языки» / Ю. Е. Уткина. – Л., 1988. – 16 с.

Е. Н. Пушкарёва (г. Харьков)

РАБОТА НАД ЛЕКСИЧЕСКИМИ ТРУДНОСТЯМИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Одним из важнейших показателей владения иностранным языком является чистота речи. Обучение иностранных студентов правильному словоупотреблению составляет одну из задач и необходимых требований в процессе преподавания русского языка как иностранного (РКИ), поскольку ошибочное усвоение лексических единиц является препятствием для успешного овладения языком в дальнейшем.

Лексика как наиболее открытый пласт языковой системы является достаточно трудоемкой для усвоения, что связано с ее адекватной семантизацией и уместным употреблением лексических единиц. Достаточный уровень владения языком предполагает наличие знаний типового набора ассоциаций, которые составляют ассоциативную структуру слова.

Исследования и классификация наиболее типичных ошибок русского словоупотребления в речи иностранных студентов занимают важное место в лингвистике и психологии. На основе анализа ошибок выделяются лексико-семантические группы (ЛСГ). Целью такой работы являются выявление лексических трудностей, а также прогнозирование и предупреждение возможных ошибок.

Практика преподавания РКИ свидетельствует, что наиболее часто возникают ошибки при использовании глаголов. Парадигматические связи между глаголами соответствующих ЛСГ определяются тем сложным взаимодействием, которое существует между видовой и лексической семантикой. Наибольшее количество ошибок возникает, например, в таких ЛСГ: *помнить, вспоминать; слушать, слышать; звать, называть, называться; учить, обучать; учиться, учить, научиться, изучать, заниматься; пользоваться, использовать, употреблять; знать, уметь, мочь; смотреть, видеть; иметь, иметься, быть, бывать; быть, стать; любить, нравиться; ездить, ходить; заниматься, увлекаться, интересоваться; хотеть, желать; говорить, сказать, разговаривать, рассказывать; знать, узнавать, узнать; болеть, болеет, болит; находиться,*

располагаться, стоять; просить, спросить и т. д. Особого внимания требует усвоение переносных значений глаголов движения.

Среди существительных, которые имеют наибольшее количество ошибок в употреблении, можно выделить следующие: *дом, здание; имя, название; работа, труд; перерыв, перемена; собрание, митинг; урок, занятие* и др.

При употреблении прилагательных вызывают трудности такие группы слов: *знакомый, известный, великий, знаменитый; разный, различный; молодой, младший; старый, старший* и др.

Распространены также ошибки в употреблении наречий и сочетаний с наречным значением, например: *сейчас, теперь; много, очень; почему, зачем; долго, давно; потом, после; можно, возможно* и др.

Внимание студентов необходимо обратить на семантико-морфологические расхождения в употреблении близких (синонимичных) по значению наречий и предлогов, например: *рядом – рядом с; справа – справа от; далеко – далеко от* и т. д.

Основная масса указанных лексико-семантических ошибок является результатом ошибочных ассоциаций, которые можно распределить по двум типам: 1) ассоциации на основе внешней (звуковой и структурной) близости или тождественности определенных слов языка; 2) ассоциации на основе семантической близости слов русского языка, которые отличаются, как правило, звуковым составом и морфологической структурой.

Наряду с объективными причинами возникновения ошибок можно выделить следующие моменты в работе с лексикой: 1) недостаточная отработка лексики, когда предлагается выучить слова дома, но лексика не закрепляется на занятиях; 2) недостаточная работа со словообразованием, что помогло бы расширить лексический запас; 3) слова не всегда вовлекаются в собственное говорение студентов и продуктивную речь; 4) работе с лексикой уделяется меньше внимания, чем грамматике; в то время как выход в речь на начальном этапе осуществляется, в первую очередь, за счет пополнения лексического запаса; 5) студенты мало работают со словарем самостоятельно, используя только лексику урока (учебника); 6) преподаватель переводит новое слово вместо того, чтобы дать студентам возможность самостоятельно выяснить значение слова из контекста.

Лучшему запоминанию слов способствует их объединение в группы в систематизированном виде: 1) синонимы: *рынок – базар; отличный – прекрасный; здесь – тут; трудно – тяжело; нужно – надо* и т. д.; 2) антонимы: *старший – младший; быстро – медленно; давать – брать; верх – низ; выходной – рабочий (день); можно – нельзя* и др.; 3) паронимы: *использовать – пользоваться; посылать – присылать; приготовить – подготовить – подготовиться; тоже – также; усвоить – освоить* и т. д.; 4) словообразовательные модели: *чтение, рисование, черчение, деление; харьковчанин, киевлянин; украинец, иностранец; книжный, молочный, хлебный; городской, харьковский, университетский* и др.; 5) многозначные слова: *дорогой, забыть, билет, свежий, ставить, звать, узнать, открыть, язык, лист* и т. д.; 6) лексические омонимы: *считать, мир, партия, лад, такт* и др.

Система упражнений по лексике должна строиться с учетом видов языковой деятельности и решать такие задачи: обобщение, систематизация знаний лексического материала; коррекция навыков употребления; профилактика ошибок словоупотребления на основе системной подачи лексических единиц.

Анализ материалов по лексике позволил выделить основные типы упражнений, направленных на достижение поставленной цели: 1) ознакомление с лексической группой, которая подлежит усвоению; 2) упражнения на наблюдение единиц в контексте; 3) упражнения на сочетаемость, синтагматические связи слова; 4) упражнения на сопоставление значений слов.

МОВНІ ІННОВАЦІЇ Й АРГО: СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ

Найтипівішим виразником активних процесів у сучасній українській мові стають лінгвальні інновації, серед яких чи не найпомітніше місце посідають не-одеривати. Про це свідчать словники неологізмів, де зібрано великий фактичний матеріал, а також значна кількість досліджень, присвячених тим чи тим аспектам словотвірної інноватики. Незважаючи на такий стан речей, поза полем зору науковців залишається коло невирішених «неодериватних» питань. До них зараховуємо і зв'язок словотвірних інновацій та арго, який ще й досі є білою плямою українського мовознавства. Тому в запропонованій розвідці стисло окреслимо основні риси, типові для згаданого явища, спробуємо спрогнозувати їхнє подальше функціонування в національній лінгвальній системі.

Передусім зауважимо: арго як системне явище є важливим джерелом для сучасних мовних процесів. На дериваційному рівні найчастіше це виявлено у використанні соціолектних принципів і прийомів називання та залученні аргоелементів до номінативних процесів, що дозволяє виокремити певні «арготичні» риси в неодериватів. Розглянемо докладніше основні з них.

Активний розвиток контамінації як способу творення неодериватів. Контамінація як спосіб словотворення активізувалася за часів незалежної України, проте первень її – у вітчизняних арготичних системах. На це вказує спільність номінативних принципів і прийомів, застосованих у соціолектному й інноваційному контамінуванні.

а) Розвиток аналізованого способу словотворення відбувався за рахунок фонетичної близькості/тотожності слів або їхніх елементів (*причепник* [6, с. 195], *свинарист* [6, с. 197]). Така ж особливість визначає й сучасну інноваційну контамінацію, зумовлюючи появу надзвичайно великої кількості подібних назв: *мавпияж* [5, с. 268], *нардупа* [5, с. 321], *херант* [3, с. 204]. Це уможливорює висновок про тяглість контамінаційних процесів в українській мові, використання соціолектних номінативних механізмів для позначення нових реалій життя.

б) Іншим різновидом інновацій-контамінатів вважаємо номени, утворені внаслідок смислової заміни компонента слова на протилежне поняття: *ковдівчина* [5, с. 224], *сильношпицький* [5, с. 490]. У такому разі йдеться про специфічну мовну гру, ґрунтовану на арготичному принципі карнавалізації дійсності, що зумовлює в контамінаційних процесах «тенденцію до монополізації в межах словотвірної гри» [4, с. 25]. В інноваційних явищах останнє сприяє до того ж розвитку певних моделей творення серед сукупності тотожних назв і можливому вичленуванню нових дериваційних формантів. Найтипівіше це простежуємо на прикладі слів з елементом *-гейт*: від частого накладання номена *Вомепрейт* на інші основи фактично з'явилася нова афіксальна модель – I + -гейт (*бакайгейт* [5, с. 42], *ватикангейт* [2, с. 25], *немирягейт* [3, с. 134]), «офіційно затверджена» окремішнім статусом морфеми *гейт* як повноцінної лексеми зі значенням 'розголос, скандал'. Такі процеси відбулися з нечленованим словом, а значить, потенційно вони можуть бути використаними щодо будь-якого номена. Це сприятиме в подальшому активному виокремленню нових і реактуалізації старих номенів, що вже зараз простежуємо на прикладі формантів *-он* (*лугандон* [3, с. 108], *пропагандон* [3, с. 159]) та *-аст* (*імпераст* [3, с. 85], *лібераст* [2, с. 81], *лідераст* [2, с. 81], *ПРаст* [3, с. 157], *толераст* [2, с. 148] та ін.).

в) Схильність до обігрування в інноваційній контамінації зумовлює накладання номенів з різним рівнем експресивності: *політолох* [5, с. 411], *презервадент* [3, с. 157]. У такому разі однією з твірних основ може ставати інвектива, що

вказує на загальне зниження, асоціативні зв'язки з «тілесним низом» – згадаймо популярні політичні інновації *підрахуй* та *підарешт*. Подібні явища в історії української мови спостерігаємо ще в бурсацьких арго. Зокрема, для цих соціолектів типовим було апелювання до сороміцького чи аморального з точки зору традиційного суспільства, про що стверджує К. Широцький (докладно про це див. у: [6, с. 182]).

З'ява та функціонування утинків серед мовних інновацій. Як слушно зазначає А. Нелюба, «спосіб утинання з'явився в арготичних системах української мови» [4, с. 16]. Це підтверджує й зіставлення арготичних та інноваційних утинків, у яких механізми та принципи творення є тотожними (пор. *бах* [6, с. 188], *бурс* [6, с. 188] і *адмін* [5, с. 17], *дел* [5, с. 118]). Утинання в інноваційному словотворенні почасти супроводжується парадигматизаційною суфіксацією (*начик* [5, с. 325], *телик* 'тележурналіст' [5, с. 532]), покликаною надати утинкові граматичних ознак, смислово та структурно категоризувати його. Цю особливість зараховуємо так само до арго-жаргонових номінативних прийомів, оскільки спостерігаємо її ще в старих соціолектах (пор. з вояцьким *дізик* [1, с. 142] чи відомим школярським арготизмом *шпора*). Таке ж застосовуємо й до сучасної інноваційної тенденції – утинання початкової частини номена (*глуздя* [5, с. 249], *зін* [5, с. 190]), засвідченої в бурсацьких арго (*кидемія* [6, с. 191]).

«Римейковість» інновацій. Використання «словотвірного римейку» (повторне творення назви з новим значенням у межах існуючої моделі) у мовних інноваціях пов'язуємо із залученням до сучасного словотворення соціолектних номінативних прийомів. У неодериватах розвиток римейкових номенів зумовлено активною метафоризацією мотиваторів (*тушкувати* 'перетворювати на тушку' [2, с. 151] і *тушкувати* 'варити або жарити щось у закритій посудині') та фонетичною тотожністю твірних основ (*сосняк* 'корабельний радист, який подає команду «SOS» [5, с. 502] і *сосняк* 'сосновий ліс'), що фіксуємо й в українських арго: *димар* 'козак, який ховається біля сімейного вогнища' [1, с. 167], *кукурузник* 'силою забраний до війська' [1, с. 167]. До того ж серед мовних інновацій ми схильні виокремлювати й псевдоримейкові явища, які полягають у підставлянні нового значення під готовий номен або його ігровому розшифровуванні: *Єшкі-лев* 'В. Єшкілев як лев' [2, с. 55], *укроп* 'український опір' [3, с. 191], 'українсько-російська футбольна першість' [2, с. 156]. Подібне вважаємо соціолектним прийомом, ґрунтованим на принципі семантичної асоціативності та іронічної омонімії (пор. з арготизмами *самогонщик* 'онаніст' [1, с. 150] чи *супник* 'сутенер' [6, с. 198]).

Використання арготичних мотиваторів та формантів. Для сучасної української мови типовою є взаємодія різних її складових, перехід слів з одного стилю до іншого. До таких процесів мовці залучають й арготизми, що зумовлює активну появу «відарготичних» інновацій, серед яких, зважаючи на часткову заповненість існуючих у мові парадигм афіксальними номенами, надзвичайно продуктивними вважаємо композити та контамінати (*бетмент* [2, с. 22], *гламурло* [2, с. 34], *жлобарт* [2, с. 62], *лохляндія* [5, с. 263], *паханоеліта* [5, с. 378]). Причиною названого явища вважаємо експресивність мотиваторів, за рахунок якої до того ж досить часто в інноваціях долаються обмежувачі та стримувачі словотвірних процесів в арго і відбувається повторне заповнення словотвірної парадигми (це спостерігаємо, зокрема, на прикладі неодериватів *мудачизм* [2, с. 94] та *лошиця* [5, с. 284]). Крім соціолектних твірних основ, констатуємо наявність арготичних формантів серед інноваційних словотворчих засобів (*закусенція* [5, с. 180], *чувачелло* [5, с. 584]). Утім це явище не є продуктивним, хоча можемо припустити, що в подальшому кількість таких афіксів буде зростати з огляду на тенденцію мови до демократизації.

Підсумовуючи, зазначимо: аналізовані явища вказують на системний зв'язок арго та інновацій, зумовлений автохтонізацією мови, тяглістю її процесів й

активною мовотворчістю з використанням елементів мовної гри та іронії. Проте виділені номінативні принципи й прийоми репрезентують лише частину соціолектних дериваційних рис, наявних у мовних інноваціях. З огляду на це, перспективним вважаємо вивчення інших «арґотичних» особливостей неодериватів (дериваційна надлишковість, зміна характеру формантів, явища редеривації, зустрічного словотворення), які плануємо розглянути в наших наступних розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбач О. Арґо українських вояків / О. Горбач // Наук. зап. Укр. Вільного Ун-ту. Філософський факультет. – 1963. – Ч. 7. — С. 138–173.
2. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013: Словник / А. Нелюба, Є. Редько. – Х. : Харків. історико-філол. товариство, 2014. – 172 с.
3. Лексико-словотвірні інновації (2014): Словник / А. Нелюба, Є. Редько. – Х. : Харків. історико-філол. товариство, 2015. – 220 с.
4. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови (системний вимір) : монографія / А. Нелюба. – Х. : Харків. історико-філол. товариство, 2014. – 184 с.
5. Словотворчість незалежної України. 1991–2011 : словник / укл. А. Нелюба. – Х. : Харків. історико-філол. товариство, 2012. – 608 с.
6. Широцький К. Словарець бурсацького говору / К. Широцький // Збірник ХІФТ. Нова серія. – Т. 6. – Харків, 1998. – С. 181–206.

В. В. Решетникова (г. Москва)

ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ – ИНОСТРАНЦЕВ РЕФЕРИРОВАНИЮ И АННОТИРОВАНИЮ ТЕКСТА НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Современные технические вузы при обучении студентов-иностранцев русскому языку особое внимание уделяют практическому овладению языком в различных сферах профессиональной деятельности: в научной, информативной и непосредственном общении с российскими коллегами.

Основная задача изучения РКИ в техническом вузе – научиться пользоваться учебной и технической литературой по своей специальности, слушать и записывать лекции, готовить доклады, сообщения, высказывания по различным аспектам будущей профессии.

В курсе изучения РКИ предусмотрено овладение студентами базовыми принципами реферирования и аннотирования текста на русском языке.

Реферат дает описание первичного документа, оповещает о выходе в свет и о наличии соответствующих первичных документов, также он является источником для получения справочных данных и самостоятельным средством научной информации [2, с. 4]. Реферат может быть выполнен в письменном виде и в форме устного доклада.

Обучение реферированию, а также аннотированию целесообразно начинать с обучения различным видам чтения; причем нужно иметь в виду, что при аннотировании наиболее полезно ознакомительное чтение, а при реферировании – изучающее.

Так, например, перед реферированием текста «Основные части вагонов. Типы вагонов» можно рекомендовать студентам выделить в процессе чтения названия основных узлов вагона, подготовить краткий рассказ о его конструкции, о путях развития вагоностроения в России и т. д.

В ходе обучения реферированию немаловажно помнить, что понимание читаемого материала непосредственно связано с усвоением лексики по специальности. Часто при чтении и обработке специальной технической литературы обнаруживается, что обычные обиходные слова в контексте употребляются в терми-

нологическом значении: *палец* – 'ось', *кошка* – 'захват', *плечо* – 'часть рычага', *жучок* – 'отвод' и др. Такие слова могут вызвать у студентов-билингвов ложные ассоциации, что приводит к неправильному восприятию текста. Поэтому уже на начальном этапе обучения реферированию особо следует выделить работу каждого студента над индивидуальным тезаурусом – составлением словаря общенаучной и специальной терминологии.

Для закрепления лексики и создания необходимого тезауруса целесообразно выполнять различного рода упражнения, например:

Дайте определения понятий:

сигнализация, поездная бригада, стрелка, стык и т. д.

Назовите основные виды маневровых станций.

Подберите для терминов эквиваленты на родном языке.

В процессе обучения реферированию полезно обращать внимание студентов на употребление в технических текстах (при описании механизмов, состоящих из узлов и деталей) глаголов, выражающих отношения «целое — часть». К ним относятся в основном глаголы *состоять (из)*, *включать (в себя)*, *относиться (к)* и др. При описании агрегатов, имеющих определенные детали, весьма часто употребляются глагол *иметь* и глагольная конструкция *быть снабженным*.

Для характеристики различных процессов могут быть использованы причастные обороты, обеспечивающие экономию объема. Употребление неопределенных предложений позволяет сосредоточить внимание читателя только на существенном. Кроме того, особенностью языка реферата является большое число перечислений, которое появляется в результате сжатия логического изложения. Перечисления могут иметь вид перечня или лишь называть затронутые в работе второстепенные вопросы, например, *рассмотрены различные подходы к решению проблемы, представлен подробный перечень их анализа* и т. д. [3, с. 21].

После приобретения соответствующих навыков чтения и усвоения терминологии, имеющейся в тексте, студенты приступают к следующему этапу работы – составлению развернутого плана прочитанного текста.

В процессе работы над составлением плана появляется широкая возможность варьировать методы работы. Как правило, студенты на основе школьного опыта используют для обозначения пунктов плана вопросительные предложения (*Как производится профилактический ремонт пассажирских вагонов?*). Между тем пункты плана целесообразно формулировать в виде назывных предложений. Поэтому уже на начальном этапе обучения составлению плана необходимо познакомить студентов с конструкцией номинативных предложений.

Для изложения информации в свернутом виде целесообразно уже на начальном этапе обучения реферированию развивать у студентов навыки компрессии текста. Компрессия текста осуществляется за счет устранения второстепенной, не новой, избыточной информации и выявления главных мыслей текста.

Неотъемлемой частью смысловой компрессии являются перифраз и обобщение. Распространенным видом перифраза считается синонимическая замена как на лексическом, так и на грамматическом уровне [1, с. 58]. Например, можно предложить студентам подобрать обобщающие дефиниции для однородных терминологических обозначений, имеющих в тексте: *генератор, аккумулятор, стартер* – электрические установки (агрегаты); *автокран, бульдозер, автогрейдер* – дорожно-строительные машины; *путеукладочный кран, электробалластер, струг-снегоочиститель* – путевые машины и т. д. Здесь могут быть полезны также и упражнения на замену придаточных предложений соответствующими оборотами или словосочетаниями, на использование соединительных слов, на оформление главной мысли частей текста (абзацев).

Большое внимание следует уделить отработке специальных клише, характерных для жанра реферата и аннотации. Клише – это речевой стереотип, гото-

вый оборот, используемый в качестве легковоспроизводимого в определенных условиях и контекстах стандарта. Они облегчают процесс коммуникации, экономят усилия, мыслительную энергию и время референта и его адресата [1, с. 101]. Приведем несколько примеров подобных клише:

Рассматриваемая статья озаглавлена ... написана (кем) ... напечатана (где) ... Главная тема рассматриваемой статьи ... Статья посвящена ... Статья содержит ... представляет ... В статье идет речь ... говорится и т. д.

Текст реферата целесообразно завершить кратким выводом об актуальности имеющейся в нем информации, делая упор при этом на формулировку главной мысли всего текста.

Аналогичным образом проводится обучение аннотированию, которое полезно проводить сразу после реферирования на тех же текстах, что дает возможность сравнить эти виды работы и наглядно усвоить существенные различия между ними.

Прежде всего надо обратить внимание студентов на тот факт, что аннотация – это предельно сжатая характеристика материала, заключающаяся в информации о затронутых в источнике вопросах. Аннотацией следует считать максимально краткое сообщение о главном содержании текста, сформулированное как его тема или предмет изложения. Аннотация не может заменить первичного документа, и назначение аннотации состоит в том, чтобы дать возможность специалисту составить мнение о целесообразности более детального ознакомления с данным материалом.

Разница между рефератом и аннотацией состоит прежде всего в количественном отношении. Средний объем реферата колеблется от 50 до 100 слов (10–15 предложений). Аннотация, как правило, не превышает 30–40 слов (3–4 предложений). Аннотация пишется специалистом, который суммирует другими словами работу другого автора [1, с. 134].

С методической точки зрения обучение аннотированию сводится к формированию следующих умений:

1) выделить тему и подтемы в исходном тексте в виде ключевых слов и словосочетаний;

2) оформить аннотацию, организовав ключевые слова в предложения с помощью специальных клише.

В данной статье мы попытались обобщить те принципы обучения реферированию и аннотированию текста, которые могут успешно применяться при обучении этому виду деятельности студентов-иностранцев в техническом вузе. Как показывает опыт работы, развитие и закрепление навыков реферирования и аннотирования способствует оптимизации процесса преподавания русского языка для иностранных студентов, повышает уровень владения как общенаучной лексикой, так и терминологией по избранной специальности, приучает студентов выделять основную и отбрасывать избыточную информацию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вейзе А. А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста: учеб. пособ. / А. А. Вейзе. – М. : Высш. шк., 1985. – 127 с.
2. Леонов В. П. Реферирование и аннотирование научно-технической литературы / В. П. Леонов. – Новосибирск : Наука, 1986. – 175 с.
3. Маркушевская Л. П. Аннотирование и реферирование : метод. рекомендации для самост. работы ст-в /Л. П. Маркушевская, Ю. А. Цапаева. – СпбГУ : ИТМО, 2008. – 51 с.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ФУНКЦІЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКА У СУЧАСНОМУ РОЗМОВНОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мовні засоби вираження оцінки здавна привертають увагу вчених. Їх систематизація в українській мові дала змогу надати оцінці статус лінгвістичної категорії, що виражається одиницями всіх мовних рівнів. Лінгвістичні дослідження другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (праці Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, О. Бондарка, В. Виноградова, І. Вихованця, О. Вольф, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Г. Золотової, Т. Космеди, О. Кубрякової, О. Ремчукової, О. Халі-ман, Л. Щерби, Р. Якобсона та ін.) скеровані на функційне вивчення категорії оцінки в аспекті тлумачення закономірностей уживання мовних одиниць відповідно до конкретних (оцінних) цілей мовця. Оцінка у названих дослідженнях характеризується як прагматична, дискурсивно зорієнтована категорія, а оцінні засоби – як носії прагматичного значення в комунікативному процесі.

Антропоцентричний напрям сучасних лінгвістичних досліджень та відсутність завершеної репрезентації категорії оцінки викликає необхідність продовження розробки пов'язаних з нею проблем. Майже не вивченою проблемою у прагмалінгвістичному аспекті є природа значення оцінки, що виражається словами різних частин мови, а також функції граматичних одиниць як засобів вираження оцінних значень з урахуванням їх прагматичних характеристик. Саме ці чинники зумовлюють актуальність дослідження.

На думку Ш. Баллі, усі категорії оцінних слів походять від прикметника [1, с. 271]. Дослідники також зауважують, що оцінність «є первинною семіологічною функцією прикметника як частини мови, її частиномовної специфіки, що відрізняє прикметник від інших частин мови» [5, с. 275]. Хоча ад'єктив посідає центральне місце в системі засобів вираження оцінки, оцінна семантика прикметників належить до маловивченого аспекту аксіологічних досліджень.

Мета цієї наукової розвідки – описати інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника у сучасному розмовному стилі української мови, проаналізувати особливості вираження прикметниками низки прагматичних значень. Базою дослідження стали теоретичні праці Т. Космеди, І. Кононенко, О. Сиротиніної та ін., а також академічні граматики української мови.

Розглянемо функціонування інноваційних ад'єктивних лексем у сучасному розмовному мовленні українців. Розмовний стиль – функційний стиль мовлення, що слугує для неформального спілкування, коли автор ділиться з оточуючими своїми думками чи почуттями, обмінюється інформацією з побутових питань в неофіційній обстановці. Живомовний лексичний струм надзвичайно цікавий для вивчення потенціалу мовної системи як «можливостей мовної категоризації світу, моделей його номінування, так і потенціалу технік, засобів, насамперед словотвірних, мовного втілення таких моделей» [2, с. 89].

На думку Є. Сиротиніної [4, с. 261], мовці створюють одиниці, що суперечать правилам, оскільки в розмовній ситуації діє закон глибини висловлювання, що визначається обсягом оперативної пам'яті людини, тому мовцю потрібно піклуватися про те, щоб його інформація була максимально швидко, легко й правильно прийнята та створювати влучні, комунікативно важливі висловлювання.

Визначальною рисою сучасного розмовного дискурсу є досить широке використання інтернет-ресурсів, поява численних форумів, інтернет-щоденників, де користувачі вільно обмінюються думками, висловлюють свої міркування та оцінюють певні події і явища в соціумі. Фіксуємо вживання ненормативних метафорованих форм, утворених від відносних прикметників, що їх використовують для

відгуків, сповнених позитивної оцінки, у сучасній інтернет-комунікації, порівн.: *Вважаю, що І. М. — це геній, якого ще просто не визнали, бо це декому невигідно. Його вже потрохи «уходять», а це лише зайвий раз підтверджує — що він геній: найрозумніший, найкрасивіший, найсміливіший, найрішучіший, **найміжнародніший, найпольськіший, найанглійськіший, найсалатовіший, найгалантніший, найаудиторніший** тощо...* (відгуки про викладачів) [3, с. 130]; *Іспит. хохо. **найавтоматичніший** з автоматів за все моє життя евер. Навіть Комарова перевершили* [3, с. 131].

Неузуальні ступеньовані форми прикметників уживаються також для вираження негативного ставлення до певних предметів або явищ, порівн.: *А проте **найксенофобськішим** твором з усієї шкільної програми, безперечно, є роман «Айвенго», який належить перу сера Вальтера Скотта* [3, с. 132]; *Та цей футболіст **найдерев'яніший** серед усіх бразильців!* [3, с. 132]. Кожна з наведених мовленнєвих ситуацій демонструє актуалізацію відповідної граматичної потенції, наданої мовною системою.

Проте потрібно відрізнити мовну гру, свідоме відхилення від мовних норм або нові мовні тенденції від грубих мовних помилок, що є неприпустимим порушенням граматичних і лексичних норм української мови, репрезентує негативні мовні тенденції.

Унаслідок суцільної вибірки речень-прикладів з інтернет-джерел, виступів політиків та діячів культури й усного мовлення було виявлено деякі типи помилок, що виокремлюються найчастіше, а саме: порушення норм утворення ступенів порівняння прикметників, напр.: *більш складніша ситуація; самі справжні гоніння, більш легший, найбільш легший, більш простіший, найбільш простіший* і под. Це випадки контамінації простої і складеної форм ступенювання. Літературними, як відомо, є форми *більш легкий, легший, найбільш легкий, найлегший, більш простий, простіший, найбільш простий, найпростіший*. Проте саме неправильний варіант українці найчастіше використовують у сучасному мовленні, інтернет-«спілкуванні», зокрема зафіксовано низку подібних висловлювань у мові політиків, фінансистів та ін., порівн.: *Ситуація стає все **більш складнішою** для ВР* [3, с. 130]; *З соціальними правами ситуація **більш складніша*** (К. Левченко, доктор юрид. наук, професор) [3, с. 130]; *Зараз ситуація в Європі набагато **більш складніша*** (О. Чалий, Надзвичайний і Повноважний Посол України) [3, с. 130].

Поширена помилка — неправильне узгодження простої форми вищого ступеня, порівн.: *Ці польські апартаменти **дешевше** від чеських на 30%* [3, с. 130]; *Відповідальність стала набагато **серйозніше*** [3, с. 130].

Використання ненормативних форм прикметників у розмовному мовленні поступово стає мовною тенденцією, переходить на сторінки друкованих видань, тому важливим є, як зауважувалося, чітке розрізнення мовної гри, свідомого відхилення від мовних норм та грубих мовних помилок, що вважаємо порушенням правил граматичних і лексичних норм української мови. Таке явище — негативна тенденція мовлення.

Таким чином, функціонування ненормативних форм ступенів порівняння прикметників у сучасному розмовному мовленні українців зумовлено, як видається, тим, що такі форми дають змогу передати більший обсяг інформації, підібрати влучне слово для оцінки певного предмета або явища. Ще однією причиною активного творення інновацій у сучасному мовленні українців є, вочевидь, те, що креативна здатність мови актуалізувала свою дію, оскільки сучасне мовлення потребує нових експресивних засобів для увиразнення, підсилення впливової мовленнєвої дії, мовної інформативності.

Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних із використанням граматичних категорій прикметників як засобу відтворення прагматичної інформації. На сьогодні в українському мовознавстві відсутні лексико-

графічні джерела, що документують виключно інновації у сфері функціонування прикметника, тому видається правомірним у перспективі створити окремий словник інновацій у сфері граматичних категорій прикметника, що дасть змогу ліквідувати «білі» плями прагматичної граматики і буде корисним для мовленнєвого прогнозування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : моногр. / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
3. Рязанцева Д. В. Прикметник сучасної української мови у вимірах граматики оцінки : моногр. / Д. В. Рязанцева. – Харків. : Міськдрук, 2014. – 228 с.
4. Сиротинина О. Б. Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского языка / О. Б. Сиротинина. – М. : Едиториал, 2003. – 312 с.
5. Тетерина И. Л. Функциональный аспект атрибутивного словосочетания модели «прилагательное + существительное» / И. Л. Тетерина // Семантико-функциональные поля в лексике и грамматике : межвуз. сб. науч. тр. – Ленинград : Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена, 1990. – С. 103–109.

Л. А. Савелова (г. Северодвинск, РФ)

СЕМАНТИЧЕСКАЯ КОРРЕЛЯЦИЯ И АСИММЕТРИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ И НАРЕЧИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Семантика и прагматика, взаимодействуя в условиях речевой коммуникации, формируют план содержания единиц языка и речи и предопределяют выбор конкретной формы их реализации. Адекватность плана выражения плану содержания обуславливает состоятельность самых разных аспектов коммуникации, при этом «иерархия механизмов, приводимых в движение во время речевой деятельности, определяется типами семантики разных языковых единиц» [3, с. 100]. Анализ семантики наречия является составной частью семантического описания языка. Включенность наречных единиц в лексическую и коммуникативно-грамматическую системы языка предопределяет разноуровневость и многоаспектность такого анализа.

Семантика наречия характеризуется многомерностью, имеет сложную организацию и объединяет различные типы языковых значений – лексическое, грамматическое, словообразовательное. Соответственно, план содержания наречия, вычлененного из конкретного высказывания, складывается из нескольких составляющих (имеет несколько граней). Его экспликация может быть в большей или в меньшей степени полной, но не абсолютно точной и исчерпывающей, поэтому объем семантического описания тех или иных единиц языка определяется задачами конкретного исследования.

В данной статье рассматривается вопрос о характере соотносительности значений прилагательных и образованных от них наречий на -о / -е в современном русском языке.

Семантическая структура такого рода адвербиальных лексем лингвистическими словарями воссоздается весьма схематично, а в отдельных случаях противоречиво. Это вызвано прежде всего тем, что отадъективные наречия в лексикографической практике долгое время не выводились за рамки лексико-семантической парадигмы соответствующего прилагательного: «даже наречия от прилагательных лишним считаю объяснять: и без них в словаре тесно: только где такое наречие уклоняется, по значению, от своего прилагательного, там оно объ-

яснено» [1, с. XLVI], во многих современных словарях эта практика сохраняется. В то же время вопрос о соотносительности семантических структур мотивирующего и производного слов в системе образования наречий от прилагательных, в том числе в результате транспозиции, остается актуальным как для лексикографии, так и для семантического описания языка.

Так, структурно-деривационные отношения нередко устанавливаются между наречием и полисемичным прилагательным. И в этом случае, как правило, семантические структуры мотиватора и деривата оказываются не изоморфными. Например, у прилагательного *живописный* отмечаются следующие значения: *живописный* 1 'относящийся к живописи', *живописный* 2 'красивый, достойный кисти художника', *живописный* 3 'яркий, образный, выразительный' [5, с. 193]. Образование качественных наречий от данного прилагательного характерно прежде всего для области его вторичных значений: *живописно* 1 'достойно кисти художника': *Было множество цветов в горшках, вазончиках, они стояли на столах, подоконнике и на полочках, развешанных очень живописно повсюду* (Ю. Трифонов. Дом на набережной); *Площадку живописно огораживала реденькая роща высоких тополей* (А. Иванов. Географ глобус пропил); *живописно* 2 'экспрессивно, образно, выразительно': *Он тоже был в белом и отплясывал на задних рядах крайне живописно, так что публика иногда даже поворачивалась спиной к сцене, чтобы понаблюдать за необычным человеком* (Труд-7 от 02.07.2010 [4]).

Образование наречия от данного слова в его первичном значении менее распространено, что связано, в частности, с принадлежностью лексемы *живописный* 1 к относительным именам прилагательным: *...картина вся подчинена единой идее и в то же время каждая ее часть, каждый ее кусок живописно ценен сам по себе...* (Ф. Искандер. Морской скорпион); *Джотто – первый европейский живописец, он первым воспринял и передал явление как сложную живописную систему, в которой все части не только друг с другом связаны, но и целиком друг от друга зависят. Он первым начал живописно мыслить* (С. А. Еремеева. Лекции по истории искусства [4]). Наречие *живописно* 3 'с точки зрения живописи' по значению коррелирует с прилагательным *живописный* 1. Семантические структуры прилагательного и мотивированного им наречия, таким образом, не симметричны друг другу, несмотря на то, что представлены соотносительными значениями, поскольку эти значения не равнозначны по своему месту в содержательной структуре мотиватора и деривата.

Наречия на -о, -е с частнокатегориальной семантикой 'с точки зрения чего-либо, в соответствии с чем-либо', мотивированные относительными прилагательными, словарями не фиксируются, при том что, по наблюдениям исследователей, в XX в. данная модель продуктивна [2, с. 211]. Они не относятся к качественным, хотя внешне совпадают с последними, не образуют форму компаратива и специализированы по своим синтаксическим свойствам, поскольку в высказывании реализуют связанные синтаксемы, как правило, занимают приатрибутивную или приадвербиальную позицию и совмещают функции диктальных и модальных наречий: *голосово точно, жизненно важный, информативно достаточный, научно обоснованный, общественно полезный, психологически здоровая обстановка, социально опасный*. Такие наречия изофункциональны предложно-именным группам (*важный для жизни, обоснованный с научной точки зрения* и т.д.), и служат средством свертывания вербального уровня высказывания. Семантически они коррелируют и с прилагательными, и с исходными существительными, что характерно и для других типов наречий, производных от относительных прилагательных [6, с. 95–96].

Многие относительные прилагательные выступают мотиваторами наречий в специальной речи. При этом лексическая валентность адвербиальных производных имеет существенные ограничения, ср. например, употребляющиеся в коммуникативных условиях медицинского дискурса наречия *внутривенно, внут-*

римышечно, наружно, перорально, сублингвально, буккально и др., сочетающиеся с глагольной лексикой, объединенной значением 'принимать / вводить в организм человека лекарственные препараты', и указывающие на способ осуществления действия.

Рассмотренные выше примеры так или иначе иллюстрируют наличие относительного изоморфизма семантики наречий и мотивирующих их прилагательных.

В то же время в русском языке распространены и другие варианты соотношения семантических структур прилагательного и мотивированного им наречия, это, в частности, отношения пересечения (значения прилагательного не покрывают всех значений наречия: *больно, живо, мало* и др.) и привативные отношения (как правило, устанавливаются между многозначным прилагательным и наречным дериватом с меньшим количеством значений: *автоматически, адски, блестяще, вторично, глухо, избирательно* и др.).

Кроме того, диспропорциональность в области формальной и семантической мотивации наречия прилагательным проявляется на уровне антонимических отношений (различия в семантике наречий-антонимов обуславливают нетождественность их валентностей и позиций в составе высказывания, ср. *далеко – недалеко, часто – редко, давно – недавно, уместно – неуместно*; псевдоантонимы *истово – неистово, заметно 'ощутимо, явно' и незаметно 'неразлично, скрыто от глаз'*, семантическая декорреляция которых задается прилагательными), а также в лакунарности адвербиальной системы по отношению к некоторым участкам адъективной системы. К примеру, из слов *недельный* и *еженедельный* наречный коррелят имеет только второе – *еженедельно*, ср. также: *отверженный* и *самоотверженный* при возможности только *самоотверженно*. Регулярная незаполняемость клеток системы наблюдается в случаях образования наречий от прилагательных отглагольного происхождения с суффиксом *-им-*, слова без отрицательного префикса не образуют наречий: *неизлечимый – неизлечимо, немислимый – немислимо*, тогда как *излечимый, мыслимый – ∅*. Прилагательные со сходной поверхностной морфемной структурой имеют различный словообразовательный потенциал: у слов *взволнованный, взбешенный*, обозначающих такой признак, который переходит на действие, есть наречные дериваты *взволнованно, взбешенно*; слова же *взъерошенный, взлохмаченный*, называющие внешнюю характеристику предмета (лица), таких дериватов не имеют. Однако возможно окказиональное образование наречия от переосмысленного наименования признака.

Окказионализмы на *-о/-е* потенциально образуются от всех имен прилагательных, преодолевая тем самым лакуарность общезыковой системы. Возможность образования адвербиальных лексем свидетельствует о трансформации значения базового прилагательного в индивидуально-авторской системе речевых средств, поскольку признак начинает мыслиться как переходящий на действие или на ситуацию в целом: *Когда я встретил Вл. Соколова, / он шел порывисто, **высоколобо*** (Е. Евтушенко. На смерть Владимира Соколова); *А потом я засмеялся, так глупо, знаешь, **показно** засмеялся, как бы ерунда...* (Е. Гришковец. Записки русского путешественника).

Тот факт, что не все прилагательные или их лексико-семантические варианты имеют наречные корреляты на *-о, -е*, на наш взгляд, объясняется их невключенностью в систему оценок действий, процессов, состояний. Окказионально же любые адъективные единицы могут в эту систему вводиться и выступать индексами индивидуальных вариантов языковой картины мира. Отсутствие полной структурно-деривационной и семантической корреляции между прилагательными и наречиями актуализирует проблему лексикографической фиксации адвербиальных единиц.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даль В. И. О русском словаре. Читано в Обществе любителей Российской словесности, в частном его заседании 25 февраля и в публичном 6 марта 1860 года // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Т. I. – М. : Рус. яз., 1998. – С. XXXVIII–XLVIII.
2. Ермакова О. П. Изменения в системе словообразования наречий / О. П. Ермакова // Глагол, наречие, предлоги и союзы в русском литературном языке XIX века / под ред. В. В. Виноградова и Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1964. – С. 186–224.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности ; отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
4. Национальный корпус русского языка : инф.-справ. система [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.ruscorpora.ru/search-paper.html> (дата обращения – 29.01.2015).
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 1999.
6. Савелова Л. А. Концептуальная значимость наречий, образованных от антропонимов / Л. А. Савелова // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов, 2008. – № 3. – С. 95–99.

Э. Ш. Салахатдинова (г. Киев)

ПРИНЦИПЫ СЕМАНТИЗАЦИИ ЭПТОНИМОВ, ВОСХОДЯЩИХ К НАЗВАНИЯМ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ

На современном этапе развития русской лексикографии актуальными остаются вопросы о принципах и способах семантического описания языковых единиц в словаре. Семантизация эптонимов-оборотов, представляющих собой названия литературных произведений и кинематографических работ, имеет ряд своих особенностей. Как показывает эптографическая практика, в блоке текста-источника словарной статьи целесообразно размещать исчерпывающие сведения о самом источнике, а также указывать фильмографические данные и основную тему.

В блоке языковых параметров следует давать толкование при помощи развернутой структуры, выделяя признаки, которые легли в основу наименования в произведении-источнике, указывая на причину употребления эптони́ма в дискурсе для характеристики человека, описания ситуации и т. д. Так, выражение **девушка моей мечты** обычно используется только в значении 'о любимой девушке; об идеале возлюбленной' [1, с. 298; 2, с. 168]. Однако употребление этого эптони́ма-оборота носителями языка свидетельствует о наличии ассоциативной связи с образом, характером, манерами поведения и т. п. героини одноименного фильма или внешностью самой актрисы Марики Рекк, сыгравшей главную роль: 1) *Идиотка полная. Всю жизнь она завидовала мне. От того, что я похожа была на Марику Рекк, а она нет. Она и платье себе сделала, как у Марики Рекк, и прическу – бесполезно. Она и близко к Марике Рекк не лежала. А я – да, как Марика Рекк, вечно с моторчиком. (Тихо поет.) «Ин дер нахт ист айн мэнш них герн алляйне...»* (Н. Коляда, «Девушка моей мечты», сайт theatre.ru); 2) *Этот голос я не забуду никогда. Из комнаты мне навстречу вышла девушка. Я сразу подумал – «девушка моей мечты». Фильм с таким названием мы заставили кинемеханика прокрутить четыре раза. Мы требовали еще, но кинопередвижка должна была ехать дальше. Незнакомая девушка не была похожа на актрису Марику Рекк, но она была девушкой из кино, из другого, неведомого нам мира. Все в ней было необыкновенным, начиная с имени* (А. Филин, «Озеро страха», 2007).

Другой оборот – **место встречи изменить нельзя** – имеет несколько значений (см.: [2, с. 375–377]). Все словарные дефиниции эптони́ма указывают, в сущности, на один основной компонент значения – место встречи и / или невозможность изменения ее места. Однако употребление оборота в разговорной речи

свидетельствует, что иногда важным для носителей языка выступают атрибуты места происходящих событий в фильме: 1) *Мне это напомнило момент, когда Шарапов в подвале видит фото Синичкиной на двери в подсобку. И через секунду гаснет свет...* (из обсуждений на форуме uarlakal.com); 2) *Обернулась в поисках кувшина с водой, как вдруг взгляд упал на светлую бумажку возле двери. Шаткой походкой она подошла до двери <...> Мягкое, почти детское лицо, пухлые губы, легкие прядки, и очень серьезные глаза. Варя Синичкина смотрела не на нее – куда-то мимо, задумчиво и чуть печально. Где-то она уже видела эту фотографию* (Ivga, «Уйти и вернуться», 2014); 3) *Плакатик с фоткой Эдуарда чем-то напоминает дверь, в которую спрятался Володя Шарапов. Там тоже на фоне многочисленных картинок висела фотка его девушки Вари* ☺ (из обсуждений на форуме forum.allgaz.ru). Такие выявленные моменты должны быть отмечены в процессе семантизации (как, например, в последнем описываемом случае – при актуализации ситуации).

Особого подхода требует семантизация эпонимов, претерпевших различные семантические изменения, напр.: **в бой идут одни «старики»; война и мир; джентльмены удачи; мертвые души** и др. Как известно, среди набора возможных интерпретаций крылатых выражений носитель языка, знакомый с текстом-источником, обычно выбирает одно значение (или значения, если эпоним полисемичен), закрепленное в языковом узусе.

Так, к примеру, эпоним **в бой идут одни «старики»** функционирует в текстах СМИ, часто посвященных спортивной тематике: 1) *ЦСКА с победой. Хотя заголовок игры обеих команд за суперкубок можно назвать достаточно печальным – В БОЙ ИДУТ ОДНИ СТАРИКИ* («ЦСКА разгромил «Зенит» и забрал Суперкубок навечно», сайт «РосБизнесКонсалтинг»); 2) *Тренер уже ничего нового не может предложить <...> Придумать тактику он умеет, но внушить это игрокам и поставить соответствующий состав смелости не хватает. Короче, в бой идут одни старики – боюсь скоро мы будем говорить, подбитые летчики* (из обсуждений к статье «Дель Боске объявил расширенный состав сборной Испании на кубок конфедерации – 2013», сайт «Sports.ru»).

Примеры свидетельствуют, что употребление выражения **в бой идут одни «старики»** в значении 'опытные люди, которые могут справиться с поставленным заданием' является активным. Таким образом, очевидно, что в процессе семантизации эпонимов – названий литературных произведений и кинематографических работ – оказывается недостаточным размещение только информации об источнике и сюжетной линии. Необходимо выделение тех признаков, которые легли в основу наименования в произведении-источнике, если она в дальнейшем служит основанием для наименования новых фактов действительности как в случае со словом-компонентом «старики», использующимся в привязанной к конкретной ситуации значении.

В блоке речевых параметров количество иллюстративного материала должно быть достаточным для демонстрации не только единицы, вынесенной в вокабулу, но и в случае ее полисемичности – каждого значения эпонима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой словарь крылатых слов и выражений русского языка: ок. 5000 ед. : в 2-х т. / [под ред. С. Г. Шулежковой]. – Магнитогорск : МаГУ; Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität, 2008–2009. – Т. I. – 658 с.
2. Дядечко Л. П. Крылатые слова нашего времени: толковый словарь: более 1000 единиц / Л. П. Дядечко. – М. : НТ Пресс, 2008. – 797 с.

ТИПОЛОГІЯ ДІЄСЛІВ, ЩО ВВОДЯТЬ ПРЯМУ МОВУ, У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Вивчення проблематики висловлювання не втрачає своєї актуальності у зв'язку із антропоорієнтованістю сучасної лінгвістики. Мета нашої розвідки полягає у дослідженні питання вибору дієслова для введення прямої мови у мові ХХІ століття. Джерелом фактичного матеріалу нам послужив роман Ю. Винничука «Танго смерті» [1] (далі будемо вказувати лише сторінку джерела. – А. С.).

Методом випадкової вибірки нами було дібрано понад 200 контекстів, що являють собою пряму мову. Встановлено, що дієслова, які вводять пряму мову, можна розділити на наступні групи: дієслова на позначення процесу мовлення; мети мовлення; мислення; емоцій; слухового відчуття; жестів та ін.

Встановлено, що більш, ніж половина цих контекстів, має у своєму складі дієслова, що позначають процес мовлення. Найуживанішими серед них є *сказати, промовити, шепотіти, гукати, кричати* та ін. Пор.: – *Тут є ще один момент... – сказав Орхан* (с. 194). – *А коли трупа будуть забирати, то, може, простирadlo знімуть? – з надією промовила пані Ядзя* (с. 29). – *<...> тета Люція усміхнулася крізь сон і, простягнувши руки комусь назустріч, прошепотіла: «Нарешті... ти повернувся...»* (с. 11) та ін.

Для мови письменника характерним є вживання звуконаслідувальних дієслів для позначення мовлення. Так, дієслово *квоктати* при перенесенні набуває значення «Нерозбірно говорити, воркотати, бурчати» [2, т. 4, с. 137]. Саме таку семантику має це дієслово у наступному контексті: – *Ви ж його там на початках не сильно навантажуйте, – квоктала вона* *<...>* (с. 133). Аналогічно: «Горобчику, – *щобече* матуся, – *ти вже прокинувся?* (с. 14). – *Я постукав, а коли двері прочинилися, проторохтів: «Труїти щурів-мишей, мишей-щурів...»* (с. 197–198).

Досить часто для характеристики мовлення Ю. Винничук вживає дієслова на позначення емоцій та мети мовлення. Серед перших із названих нами найуживанішими є *засміятися, усміхатися, зітхати, дивуватися* та ін. Пор.: – *Ну, як де? Там, де цвіте каштан, під тінню його, – Курков засміявся і вимкнувся...* (с. 368). – *Якою ж крихкою і ранимою є наша жіноча доля, – зітхнула пані Конопелька* *<...>* (с. 141). Спорадично зустрічаються й інші дієслова-емотиви, як-от: – *Ви не можете просто так серед навчального року кидати школу! – справедливо обурилась директриса* (с. 8). – *«Ось прийде до тебе Цибуляний чоловік і забере із собою», – лякали неслухняних дітей матері* *<...>* (с. 43). Що стосується дієслів на позначення мети мовлення, то найчастіше письменником вживаються *запитати* та *поцікавитися*: *<...>* з них *вихилився таксист і запитав англійською: – «Золотий ріг» ?* (с. 196). Інші дієслова цієї групи є однокореневими: *спитати, перепитати* тощо.

Розмовляючи, людина часто допомагає собі жестами. Верхній поверх мовленнєвого апарату, як відомо, розташований у голові, тому вживання Ю. Винничуком дієслів руху голови є цілком вмотивованим: – *Так, – кивнув Ярош, – мені знайоме це відчуття* (с. 361). – *Ні-ні, це зайве, – похитав головою пан Байкурт* (с. 190). Крім того, нами виявлено дієслова на позначення жестів та рухів, які вводять пряму мову: – *Там чимало притч, повчань і легенд, але... – тут він підняв догори вказівного пальця, – також багато містики* (с. 190–191). – *Десь там, – вона змахнула рукою, – заблуdivся і мій чоловік* *<...>* (с. 136). – *Вона нахилилася, <...> і, вийнявши маленьке пуделочко, розкрила його: – Ось, подивіться...* (с. 142).

Також нами зафіксовано контексти, у яких пряма мова вводиться дієсловами на позначення відчуття (*Ярош попросив перекласти і почув те, що хотів*: – «Я помер як людина і став рослиною <...>» (с. 193); мислення (– *Квітка така... – Орхан замислився* (с. 193). – *Гашиш! – здогадався Курков* (с. 193); фізичного стану (– *Біжить хутчіш до Шпрехера, – аж захекалась шимонова <...>* (с. 27) та ін.

В результаті проведеного дослідження нами встановлено, що для мови письменника ХХІ століття характерні наступні тенденції: переважаюча частина дієслів, що вводять пряму мову, позначають процес мовлення; характерним є також вживання значної кількості дієслів на позначення емоцій, мети мовлення та жестів. Специфічним для мови Ю. Винничука є також вживання у складі слів автора дієслів на позначення не лише мовлення та пов'язаних із ним процесів, а й інших дій та стану людини.

Перспективою наших подальших досліджень ми вважаємо вивчення прямої мови на матеріалі творів інших сучасних письменників для отримання достовірних даних про тенденції та особливості функціонування української мови ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винничук Ю. П. Танго смерті : роман / Ю. П. Винничук. – Харків : Фоліо, 2013. – 379 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Е. Н. Сидоренко, С. С. Ельцова (г. Мариуполь)

ЯЗЫКОВАЯ БАЗА ФИРМОНИМИИ ДОНЕТЧИНЫ

К фирмонимам и объектам производства относятся металлургические комбинаты, предприятия различного профиля производства: агропромышленные комплексы и фермерские хозяйства, концерны, общества, объединения, организации, заводы и фабрики, фирмы, шахты, которые занимаются выпуском различных видов продукции. Для общего названия объектов этого раздела, кроме уже указанных, используются следующие эргонимные термины: компания, кооператив, корпорация, мастерская, научно-производственный и учебно-производственный центр и др. Названия объектов производства, а также фирм и компаний, относящихся к промышленной эргонимии, представляют собой довольно многочисленную группу в Донецком регионе и дают богатый материал для анализа.

Названия крупных промышленных предприятий состоят из нескольких слов и указывают не только на специфику, но и в первую очередь на их месторасположение: *Артемовский завод по обработке цветных металлов, Горловский завод строительных машин, Донецкая макаронная фабрика, Мариупольская кондитерская фабрика, Донбасская торгово-промышленная палата*. Эти и другие подобные эргонимы имеют топонимическую привязку, уже отмечены исследователями и получили название – *эргоурбонимы*, «ибо любой промышленно-хозяйственный объект можно считать не только эрго-, но и топообъектом» [4, с. 7]. В официально-деловом стиле применяется полное название, указывающее на месторасположение и функциональные признаки объекта. Так, в полном названии *Мариупольский металлургический комбинат «Азовсталь»* слово *мариупольский* указывает на месторасположение объекта, *металлургический* – на специфику деятельности, *комбинат* – на масштабность, «Азовсталь» – индивидуализирующий компонент, отличающий от других подобных объектов (например, от *Мариупольского металлургического комбината имени Ильича*). Подобным образом могут быть охарактеризованы и другие названия: *Дзержинский электромеханический завод «Сенсор», Мариупольская швейная фабрика «Фея»,*

Макеевская фабрика деревянных заготовок «Реликт», Красноармейская швейная фабрика «Веселка». В разговорной речи чаще употребляется не полная, а сокращенная форма эргонима, выраженная его индивидуализирующей частью – «Азовсталь», «Фея», либо просторечный, апеллятивный вариант – кондитерка, швейка, коксохим (Мариупольский коксохимический завод).

Среди наименований этой группы эргонимов можно выделить мотивированные и немотивированные имена. Мотивированные названия содержат определенную информацию об именуемом объекте, указывают на его месторасположение, сферу деятельности, связь с человеком. Эти эргонимы, как правило, имеют прозрачную семантическую структуру. В названиях промышленных предприятий указывается специфика их деятельности, содержится терминологическая лексика соответствующих производственно-экономических сфер деятельности. Информация об этом чаще всего заключена в апеллативе, испытавшем онимизацию: «Кирпичный завод» (Мар.), «Завод полимерных материалов» (Д.), «Пищевкусовая фабрика» (Др., Мар.), завод «Электробытприбор» (Мар.). Подобные наименования можно отнести к реально мотивированным. Условно мотивированные эргонимы содержат намек на признаки деятельности предприятия, влияют на подсознание путем их ассоциативного восприятия. К таким названиям относятся: предприятие «Восток» (Мар.) – его название указывает на местонахождение объекта в восточной части Украины, ЧП «Эскаорт» (Д.) – занимается ремонтом автомобилей, ООО «Монолит-Донецк» (Д.) – выпуском сборных железобетонных конструкций. «Многолетняя хорошая репутация фирмы и ее доброе имя являются особым капиталом: фирмы-бренды стоят больших денег» [1, с. 284].

Ряд названий косвенно характеризует направленность деятельности предприятия, его производственный профиль: МЧП «Миg» (Мар.), «Европа» (Мар.), ООО «Меркурий» (Д.), ЧП «Люкс» (Д.), «Каскад» (Д.). В таких эргонимах иногда наблюдается ономазиологическая несочетаемость – несоответствие между апеллятивным или первичным проприальным значением слова и характером обозначаемого им объекта. Такие названия имеют либо «глубоко скрытую мотивированность» [2, с. 87], либо являются случайно подобранными. Так название «Миg» может указывать как на незамедлительное изготовление какой-либо продукции, так и порождать отрицательное отношение к ней, намекая на кратковременный срок ее пригодности. Эргоним «Европа» также может указывать на «европейское» качество работы, на европейское оборудование предприятия или на совместную деятельность с другим европейским предприятием, что соответствует действительности. По названию предприятия «Меркурий» можно судить или о содержании ртути в продукции (от англ. *mercury* «ртуть»), или подумать о больших прибылях от какого-то производства, так как Меркурий – римский бог торговли, прибыли и обогащения. «Несовместимость» эргонимов и их денотатов обнаруживается и в названиях, образованных окказионально или содержащих глубоко скрытую мотивированность: предприятия «Амрита» (Мар.), «Боссит» (Гор.), «Гарвей» (Мар.), «Лема» (Мар.), «Лингвей» (Кр.), «Мицар» (Мар.), «Нэд» (Мар.), «Таир» (Мар.), «Уарда» (Мар.). Н. В. Шимкевич называет их «нераспознаваемыми в речевом узусе новообразованиями» [4, с. 13].

Владельцы ЧП и фирм используют в их назывании свои фамилии, имена свои и своих близких, создавая различные слоговые комбинации. Так, название ЧП «Савади» (Мар.) содержит первые слоги кратких имен владельца, его жены и дочери – Саша, Валя, Диана. Такое использование для наименования своих фамилий «...свідчить про реанімацію забутої дореволюційної моделі номінації» [3, с. 8]. Фамилия в названии прямо и ясно указывает на принадлежность определенному владельцу: ЧП «Прутковский» (Мар.), ЧП «Хоменко» (Мар.).

Особую группу наименований составляют эргонимы, «являющиеся производными словами, мотивированными иноязычными апеллятивами» [2, с. 85]:

компания «Метинвестхолдинг» (Д.), предприятие «Вест-сервис» (Мар.) – от англ. *west* «запад», предприятие «Релакс» (Мар.) по пошиву авточехлов – от англ. *relax* «смягчать, расслаблять», малое предприятие «Спарк» (Мар.) – от англ. *spark* «искра, вспышка», предприятие «Тандем» (Д., Мар.) – от англ. *tandem* «велосипед для двоих или троих».

Зафиксированы также аббревиированные эргонимы: предприятия «Строй-сервис» (Д.), «Укрспецмонтаж» (Д.), «Электрохладремонт» (Мар.).

Немотивированные названия объектов производства включают абстрактно-ассоциативные наименования, косвенно связанные с деятельностью предприятия. Благодаря метафоре, использованию фантазийных элементов, они обладают, по сравнению с четко и конкретно мотивированными эргонимами, большей степенью эмоционального воздействия на потребителя. Рекламным «притяжением» обладают имена производственных объектов «Надия» (Гор., Мак.), «Юнона» (Мар.), «Стиль» (Д.), «Мелодия» (Гор.). Такой тип наименований называют «суггестивными эргонимами» [2, с. 88].

Покупая оборудование или другую продукцию, клиент останавливает свой выбор на предприятии, которому он доверяет, а его название выступает гарантом качества, придает уверенности при принятии решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.
2. Отин Е. С. Номинационные процессы в русской эргонимии XX века (названия промышленных предприятий, акционерных обществ и фирм) / Е. С. Отин // Актуальные вопросы теории языка и ономастической номинации : сб. ст. – Донецк : ДонГУ, 1993. – С. 83–94.
3. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі сучасної української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів) / С. О. Шестакова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Харків, 2002. – 17 с.
4. Шимкевич Н. В. Русская коммерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты / Н. В. Шимкевич : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Екатеринбург, 2002. – 23 с.

Условные сокращения

Гор. – Горловка	Мак. – Макеевка
Д. – Донецк	Мар. – Мариуполь
Др. – Дружковка	МЧП – малое частное предприятие
Кр. – Краматорск	ЧП – частное предприятие
ООО – общество с ограниченной ответственностью	

Е. В. Ситникова (г. Мариуполь)

СЛОЖНОПОДЧИНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ И ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ

С момента введения в русскую грамматическую науку термина *придаточное предложение* лингвисты пытаются выделить основания, необходимые для классификации данной структурной составляющей сложноподчиненного предложения (далее СПП).

Появившийся впервые в работах Н. И. Греча термин *придаточное предложение* определялся как размножение, подробное развитие какой-либо части главного предложения [6, с. 248]. Среди самих придаточных предложений ученый различал всего лишь три их разновидности: существительные, прилагательные и обстоятельственные придаточные предложения.

В дальнейшем типы придаточных предложений рассматривались лингвистами в рамках классификаций СПП. Русской грамматической науке известны ло-

гико-грамматическая, формально-грамматическая и структурно-семантическая классификации СПП.

Логико-грамматическая (логическая, смысловая) классификация сложноподчиненных предложений. Основы логико-грамматической классификации были заложены А. Х. Востоковым [5]. В разработке данной классификации СПП принимали также участие И. И. Давыдов [7], Ф. И. Буслаев [3], А. Г. Руднев [11] и др. Определяя группы СПП, лингвисты исходили из отождествления синтаксических функций членов определяемого предложения и определяющего предложения и логического вопроса от определяемого предложения к определяющему предложению.

Формально-грамматическая классификация сложноподчиненных предложений. А. М. Пешковский [9] отходит от семантико-синтаксического принципа при классификации СПП. Учение о данной разновидности сложных предложений лингвист сводит к изучению лишь формальных средств связи придаточного предложения с главным предложением – союзов и союзных слов, на основе значения которых и делает попытку классифицировать СПП. Нарботки А. М. Пешковского были уточнены и детализированы Л. А. Булаховским [2], А. Б. Шапиро [13], М. Н. Петерсоном [8].

Структурно-семантическая классификация сложноподчиненных предложений. В. А. Богородицкий [1], Л. Ю. Максимов [12], Д. Э. Розенталь [10] и др. при классификации СПП учитывают структуру обеих частей СПП, синтаксические средства связи между ними, смысловое значение придаточных частей, то есть в основу распределения СПП по группам кладется уже структурно-семантический принцип.

В данной статье делается попытка привести к единообразию наработанный лингвистами материал по распределению СПП на группы. В связи с этим был разработан алгоритм анализа СПП: в рамках каждой классификации дается определение СПП, устанавливается порядок их анализа, называется признак, по которому СПП распределяются на группы и характеризуются согласно установленному порядку их анализа.

Освещение вопроса о классификациях СПП сопровождается примерами из произведений художественной, публицистической и научно-популярной литературы.

Кроме того, автор статьи обосновывает целесообразность использования структурно-семантического принципа при классификации СПП.

Анализ предложений по логико-грамматической, формально-грамматической и структурно-семантической классификациям СПП позволил сделать следующие выводы.

Структурно-семантическая классификация СПП дает наиболее полную и всестороннюю характеристику данной разновидности сложных предложений, так как она учитывает и соотносительность придаточной части с главной частью (придаточная часть распространяет главную часть в полном объеме или только ее компонент), и характер поясняемого компонента в главной части (слово или словосочетание), и средство связи придаточной части с главной частью (союз или союзное слово), и возникающие смысловые отношения между придаточной частью и главной частью (временные, условные, причинные и т. д.).

Нельзя не согласиться и с мнением Н. С. Валгиной о том, что очень удачным является введение в структурно-семантическую классификацию СПП терминов *главная часть* и *придаточная часть* вместо терминов *главное предложение* и *придаточное предложение*. Вновь введенные термины хотя и употребляются условно, однако подчеркивают некоторую самостоятельность частей сложного целого [4, с. 311].

Логико-грамматическая и формально-грамматическая классификации СПП имеют ряд недостатков. И та и другая классификации не охватывают все имею-

щиеся разновидности придаточных предложений: в логико-грамматической классификации отсутствуют придаточные предложения со значением следствия, в формально-грамматической классификации – придаточные предложения со значением места, образа действия, меры и степени.

Среди разновидностей СЦ в формально-грамматической классификации отмечаются СЦ с придаточным предложением с относительным подчинением, где средством связи придаточных предложений с главными предложениями являются союзные слова. Однако среди разновидностей данной группы выделяются СЦ с придаточным предложением с косвенно-вопросительным подчинением, где средством связи почему-то указывается союз *ли*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики: (Из университетских чтений) / В. А. Богородицкий. – Казань : Типограф. Император. ун-та, 1904. – 211 с.
2. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка. Т. 1 / Л. А. Булаховский. – 5-е изд., перераб. – К. : Рад. шк., 1952. – 447 с.
3. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка: Синтаксис / Ф. И. Буслаев. – 7-е изд. – М. : КомКнига, 2006. – 344 с.
4. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – 2-е изд. – М. : Высш. шк., 1978. – 439 с.
5. Востоков А. Х. Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же Сокращенной грамматики, полнее изложенная А. Х. Востоков. – СПб. : Типограф. И. Глазунова, 1831. – 408 с.
6. Греч Н. И. Практическая русская грамматика / Н. И. Греч. – СПб. : Типограф. Император. СПб. Воспитательного Дома, 1827. – 588 с.
7. Давыдов И. И. Опыт общесравнительной грамматики русского языка, изданный Вторым отделением Императорской Академии наук / И. И. Давыдов. – СПб. : Типограф. Император. Академии наук, 1852. – 462 с.
8. Петерсон М. Н. Союзы в русском языке / М. Н. Петерсон // Рус. яз. в шк. – 1952. – № 5. – С. 28–34.
9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский; с вступит. статьей «Основные понятия грамматики в освещении А. М. Пешковского» проф. С.И. Бернштейна. – 6-е изд. – М. : Учпедгиз, 1938. – 452 с.
10. Розенталь Д. Э. Современный русский язык : учеб. пособ. / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – М. : Высш. шк., 1991. – 559 с.
11. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. – 2-е изд. – М. : Высш. шк., 1968. – 320 с.
12. Современный русский язык. Ч. 3: Синтаксис. Пунктуация / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – М. : Просвещение, 1981. – 271 с.
13. Шапиро А. Б. О принципах классификации подчиненных предложений / А. Б. Шапиро // Рус. яз. в шк. – 1937. – № 2. – С. 13–36.

Г. В. Соболева (г. Артемовск)

СОВРЕМЕННАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА В КРЫЛАТЫХ ВЫРАЖЕНИЯХ

Несмотря на традиционную установку, что для научной речи по сравнению с другими речевыми стилями в целом не свойственны средства выразительности, современные подъязыки науки активно их используют и в результате часто включают в терминологический аппарат. Терминам-метафорам, например, как одному из ярких средств выразительности в языке посвящаются отдельные исследования [2].

Мы же заинтересовались тем, как актуальная сегодня экономическая семантика нашла свое выражение в крылатых словах, т. е. в самих традиционных средствах выразительности (в одном из их проявлений). В качестве источника

языкового материала был использован популярный классический сборник крылатых выражений [1].

Анализ собранного материала показал, что можно выделить две основные группы крылатых слов. Первую из них составили контексты, содержащие в своем составе слово, соотносимое с экономической семантикой. Среди них присутствуют термины: *собственность*, *капитализм*, *цена*. Их встречаем, например, в таких крылатых выражениях: ***Собственность – это воровство***; ***Родимые пятна капитализма***; ***Числом поболее, ценою подешевле***. В большинстве же случаев такие слова-маркеры достаточно четко соотносятся с экономическими терминами, но терминами не являются. Например, в таких выражениях, как ***Время – деньги***; ***Деньги не пахнут***; ***Бешеные деньги***; ***Для ведения войны нужны три вещи: деньги, деньги и опять деньги***, слово *деньги* соотносится с зафиксированными в словаре терминами с однокоренными прилагательным: *денежные знаки*, *денежные средства*, *денежные накопления* [3, с. 74–75]. Примерами высказываний этой группы могут служить и такие: ***Долларовая дипломатия***; ***Жен и детей заложить***; ***Не продается вдохновение, Но можно рукопись продать***.

Вторую группу языкового материала составили крылатые слова, общий смысл которых каким-либо образом соотносится, связан с экономической семантикой, но прямого указания на это в виде лексической единицы с экономической семантикой в самом выражении нет. Свидетельством того, что крылатое выражение связано, соотносится с экономической семантикой, являются отдельные слова или синтаксические конструкции в его толковании или объяснении его истории или развития, изменения смысла. Примерами такого типа единиц могут служить такие: *Валтасаров пир. Жить Валтасаром* (общее значение выражений сводится к сочетанию «беспечно роскошествовать» [1, с. 43]); *Гарпагон* (толкование сводится к значению «страсть к накоплению» [1, с. 72]); *Кому бублик, а кому дырка от бублика* (о нечестном распределении доходов [1, с. 43]). В информации о крылатом наименовании *Чрево Парижа* в словарной статье встречаются слова *рынок*, *буржуазия*, которые непосредственно соотносятся со смыслом наименования ([1, с. 380]).

Среди собранного материала встречаются и фразеологические единицы. Некоторые из них могут быть объединены в условные синонимические ряды. Например: *Презренный металл*, *Златой телец*, *Желтый дьявол*, *Бешеные деньги*. Присутствуют и антонимические отношения: *Иов многострадальный*. *Беден, как Иов* – *Крез* (имя царя Лидии, которое «стало синонимом обладателя несметных богатств» [1, с. 178]).

Третья группа собранного материала составляет периферию подобного рода единиц. Данная группа интересна тем, что часть единиц даже содержит слова или сочетания с экономической семантикой, однако общее значение крылатых слов или его отдельное употребление может и не соотноситься с экономической семантикой или быть оспорено. Например, выражение *Тридцать сребреников*, как известно, употребляется в значении цены предательства, история которого восходит к тридцати сребреникам предавшего Иисуса Иуды [1, с. 346]. Однако такая цена, видимо, не всегда может быть связана с деньгами, и тогда ее переносный смысл теряет связь с исследуемой семантикой. Или еще пример. В выражении *У дядюшки Якова товару всякого* лексема *товару* позволяет отнести контекст к изучаемому материалу. Однако, употребление данной цитаты как поговорки со значением «о разнообразии и изобилии чего-либо» [1, с. 351] говорит о том, что речь может идти вовсе не о товаре, который предназначается для продажи.

В шуточном выражении *Гуляка праздный* нет слов, связанных с экономической семантикой. Однако его применение к «загулявшему человеку, а также бездельнику, отлынивающему от работы» [1, с. 90] позволяет допустить употребление данного выражения и к человеку, который отлынивает от работы в термино-

логическом плане, т. е. от *работы сверхурочной, сезонной, сменной* и т. д., что уже соотносится с терминосистемой экономической сферы деятельности [3, с. 254–255]. Но это вовсе не обязательно.

Возьмем для примера еще выражение *Золотое руно. Аргонавты*. Мифическая история этого выражения связана, как известно, с золотой шерстью барана. И сегодня «золотым руном называют золото, богатство, которым стремятся овладеть» [1, с. 132]. Будет это богатство в виде *золотых монет, золотого запаса, золотого сертификата* [3, с. 131, 133] или в какой-либо другой форме – связь с экономикой как сферой деятельности человека очевидна. А вот аргонавты такую связь со временем утратили, т. к. ими называют только «смелых мореплавателей, искателей приключений» [1, с. 132].

Таким образом, можно говорить о том, что выражения подобного рода в зависимости от их употребления в том или ином контексте могут из периферии переходить в основную группу материала. Однако исследование употребления крылатых выражений в речи приведет к другой систематизации языкового материала со своим ядром и периферией.

Кроме этого, изучение широкого контекста употребления таких единиц выявило бы активно употребляемые из них и те традиционные крылатые выражения, которые сегодня выходят из активного употребления в пассив. Однако такой взгляд на материал на данный момент является перспективой исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ашукин Н. С. Крылатые слова: Литературные цитаты; Образные выражения / Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. – М., 1988. – 528 с.
2. Пристайко Т. С. Термины-метафоры как маркеры национальной научной картины мира / Т. С. Пристайко // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира : сб. науч. тр. – Вып. 2. – Архангельск : Поморский ун-т, 2005. – С. 201–207.
3. Українсько-російський економічний тлумачний словник / авт.-упор. В. М. Копоруліна. – Х., 2005. – 400 с.

Н. С. Сонник, Т. Е. Щеглова (г. Днепропетровск)

ИСТОКИ, ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АППАРАТ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

XX век – это период активного и массового формирования междисциплинарных направлений в науке. Языкознание также в этом смысле оказалось плодотворной средой для новаций и, неоднократно «скрещиваясь» с другими науками или отдельными методами, дало нам множество субдисциплин. Когнитивная лингвистика сформировалась как ответвление от когнитивной науки в целом, под которой подразумевается дисциплина, «изучающая познание и высшие мыслительные процессы на основе применения теоретико-информационных моделей» [4, с. 264].

Возникновение когнитивной лингвистики – это попытка исследовать механизмы и процессы познания посредством фактов языка. Когнитивная лингвистика выделяется в самостоятельную дисциплину к 80-м годам XX века. В 1975 году был впервые употреблен термин «когнитивная грамматика» в работе Дж. Лакоффа и Г. Томпсона [10]. В русскоязычной языковедческой науке когнитивные идеи впервые были изложены в 1985 году в обзоре В. И. Герасимова. Важной вехой для русской лингвистики в обсуждении и осмыслении когнитивных проблем стал 23-й выпуск сборника переводов «Новое в зарубежной лингвистике» [5], который полностью был посвящен когнитивным аспектам языка.

Таким образом, к концу 1980-х годов авторские концепции, разрозненные идеи и наблюдения стали складываться в полноценную дисциплину со своими понятийно-терминологическим аппаратом, предметом исследования и методами.

Однако идеи, подготовившие всплеск лингвистического когнитивизма, аккумуляровались в течение десятилетий и даже столетий до этого, как в гуманитарных, так и в естественных науках. Это и размышления о народном духе В. Гумбольдта, и биологические исследования П. Брока, К. Вернике, И. П. Павлова, и философские работы А. А. Потебни о проблеме языка и мышления, и нейролингвистические наблюдения А. Р. Лурии и многое другое. Например, В. А. Маслова приводит многочисленные и разнообразные источники, повлиявшие на формирование лингвокогнитивных идей: собственно когнитивную науку, когнитивную психологию, лингвистическую семантику, появление искусственного интеллекта, антропологические исследования в когнитивном ключе, этнолингвистику и лингвистическую типологию, нейролингвистику, психоллингвистику, культурологию, сравнительно-историческое языкознание [3, с. 26–29].

Таким образом, источники формирования когнитивной лингвистики обширны как в хронологическом плане (идеи В. Гумбольдта), так и в плане междисциплинарности (когнитивная лингвистика подпитывается данными и гуманитарных, и естественных, и даже точных наук).

Исходя из того, что лингвокогнитология занимается проблемами соотношения знания и языка, можно, вслед за В. А. Масловой, говорить о трех фундаментальных темах, которыми занимается это лингвистическое направление: 1) природа языкового знания; 2) усвоение языкового знания; 3) использование языкового знания [3, с. 33].

Проблема природы языкового знания предполагает исследование видов и типов знаний, которые могут содержать различные знаки, а также особенности интерпретации, толкования знаков.

Проблема усвоения языкового знания связана с изучением причин появления различных знаков, их динамики (то есть изменения во времени), а также с выявлением закономерностей, определяющих и управляющих соответствующими процессами знакообразования и эволюции знаков.

Проблема использования языкового знания предполагает разработку вопроса о соотношении знака и культурной реалии, им обозначаемой, а также влияние косвенно отраженных в знаке культурных реалий на его функционирование.

Ученым, занимающимся когнитивными исследованиями, свойствен особый подход и особое восприятие некоторых явлений языка и культуры. Иногда даже говорят о так называемой «когнитивной идеологии» [9, с. 74]. Так, например, З. Д. Попова и И. А. Стернин сформулировали ряд положений, на которые они опираются в своей когнитивной модели языка. Вот некоторые из них, касающиеся осмысления понятия концепта:

- человек мыслит не словами, а концептами, которые формируются в сознании из единиц своеобразного универсального предметного кода;
- концепт – фундаментальная единица мыслительной деятельности;
- совокупность концептов, упорядоченная в сознании человека, образует его концептосферу;
- при помощи языка возможно познание значительной части концептуального пространства сознания [6, с. 19].

Следует отметить, что концепт – одно из центральных понятий когнитивной лингвистики, но при этом и одно из наиболее трудно дефинируемых. Вот лишь небольшая часть определений концепта, предложенных русской лингвистикой:

«Концепт – оперативная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга, всей картины мира, квант знания. Самые важ-

ные концепты выражены в языке» [1, с. 90–92]. Определение Е. С. Кубряковой тяготеет к психофизиологическим категориям, соположенным понятиям языка и знания.

«Концепт – это абстрактное научное понятие, выработанное на базе конкретного житейского понятия» [7, с. 246]. Абрам Соломоник предлагает довольно нетипичное для лингвистов определение, где концепт фактически ограничивается только научной картиной мира.

«Концепт – идея, включающая абстрактные, конкретно-ассоциативные и эмоционально-оценочные признаки, а также спрессованную историю понятия» [8, с. 412]. Ю. С. Степанов предлагает философско-культурологическую интерпретацию понятия, акцентируя внимание на идейных и аккумулятивно-этимологических свойствах концепта.

«Концепты – своеобразные культурные гены, входящие в генотип культуры, самоорганизующиеся интегративные функционально-системные многомерные (как минимум трехмерные) идеализированные формообразования, опирающиеся на понятийный или псевдопонятийный базис» [2, с. 16–18]. Здесь определение, в основном, построено на категориях философии, культурологии, теории информации и почти не содержит лингвистической интерпретации этого понятия.

Таким образом, понятие концепт интегрировано во многие научные дисциплины, что в известной мере усложняет выработку оптимальной дефиниции. Даже в рамках лингвистических определений концепта наблюдается значительное расхождение в подходах.

Как мы видим на примере понятий концепт, терминологический аппарат когнитивной лингвистики продолжает находиться на стадии становления, однако активно разрабатывается и обсуждается учеными-когнитивистами.

Несмотря на то, что лингвокогнитология существует всего несколько десятилетий в качестве самостоятельной дисциплины, уже можно говорить о разных этапах ее существования, смещении исследовательских акцентов, появлении разнообразных частных методических разработок и т. п.

Современные исследования, объединенные лингвокогнитивной направленностью, порой бывают крайне разнородны по методикам, подходам и идеологии. Некоторые работы выполняются практически в духе традиционной семантики и лексикологии, в то время как другие выходят в культурологические или логико-философские пространства, почти не уделяя внимания собственно лингвистической проблематике описываемого явления. Какие-то из таких подходов единичны и связаны либо с конкретным авторским взглядом исследователя, либо представляют собой своего рода эксперимент. Другие образуют вокруг себя школы и десятки и сотни последователей. З. Д. Попова и И. А. Стернин предприняли попытку обобщить и типологизировать русскоязычные когнитивные исследования и выделить те из них, которые, по мнению авторов обзора, сформировались в полноценные направления [6, с. 16]:

1) культурологическое. К этому направлению относятся работы, в которых концепты исследуются междисциплинарно, прежде всего как явление культуры (например, работы Ю. С. Степанова);

2) лингвокультурологическое. В рамках этого направления концепты обычно квалифицируются как элементы языка, исследуются в контексте национальной культуры как средство познания этой культуры посредством фактов языка (В. И. Карасик, С. Г. Воркачев, Г. Г. Слышкин, Г. В. Токарев);

3) логическое. Концепты изучаются методами логики, это происходит обычно абстрагировано от лингвистических свойств концепта (Н. Д. Арутюнова, Р. И. Павиленис);

4) семантико-когнитивное. В рамках этого направления исследователи применяют методы грамматической и лексической семантики, чтобы выявить и смоделировать какой-либо концепт (Кубрякова, Н. Н. Болдырев, Е. В. Рахилина, Е. В. Лукашевич, А. П. Бабушкин, З. Д. Попова, И. А. Стернин, Г. В. Быкова);

5) философско-семиотическое. Здесь внимание уделяется когнитивной природе знака (А. В. Кравченко).

Таким образом, можно говорить о разнообразии подходов и методик даже в пределах русскоязычной когнитивной лингвистики. Наиболее востребованными сейчас являются лингвокультурологическое и семантико-когнитивное направления.

Итак, когнитивная лингвистика – полноценное междисциплинарное явление, со своими особенностями формирования, специфическим предметом исследования и проблематикой, со своей индивидуальной, хоть и не до конца еще сформировавшейся, терминологией.

ЛИТЕРАТУРА

1. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
2. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центроконцепта. – Вып. 1. – Архангельск, 1977. – С. 11–35.
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск : Тетра-Системс, 2008. – 272 с.
4. Меркулов И. П. Когнитивная наука / И. П. Меркулов // Новая философская энциклопедия : в 4 т. – Т. 2. – М. : Мысль, 2010. – С. 264–265.
5. Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – 320 с.
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток–Запад, 2010. – 314 с.
7. Соломоник А. Семиотика и лингвистика / А. Соломоник. – М. : Молодая гвардия, 1995. – 345 с.
8. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры : Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
9. Ушакова Т. Н. Материалы психолингвистической конференции / Т. Н. Ушакова, Н. В. Уфимцева // Вопросы психолингвистики. – 2012. – № 2 (16). – С. 74–75.
10. Lakoff G. Introduction to cognitive grammar / G. Lakoff, H. Thompson // Proceedings of the 1st Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, CA. : Berkeley Linguistics Society, 1975. – P. 295–313.

С. В. Стеванович (г. Кемерово)

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ХОРВАТСКОГО ЯЗЫКА

Языковая политика, проводимая в Хорватии после распада единой Югославии, позволила увеличить количество собственно хорватских слов и уменьшить заимствования.

В статье [1] нами были описаны основные пути лексических нововведений в современном хорватском языке и проанализированы предварительные результаты их внедрения (по данным лексикографических источников и СМИ).

Цель данной работы – проанализировать эффективность освоения собственно хорватских слов носителями хорватского языка.

Материалом для анализа послужили данные интернет-опроса, в ходе которого пользователям разных социальных сетей (vkontakte.ru, odnoklassniki.ru, facebook.ru, MySpace.ru, twitter.ru, livemocha.ru, my.mail.ru) предлагалось ответить на вопросы анкеты:

Образец анкеты

Koji od riječi Vi najčešće koristite?

- 1) *hleb ili kruh*
- 2) *futbal ili nogomet*
- 3) *ambasada ili veleposlanstvo*
- 4) *avion ili zrakoplov*
- 5) *kompozitor ili skladatelj*

Перевод анкеты

Какое из слов Вы используете чаще?

- 1) *hleb* **или** *kruh*
- 2) *futbal* **или** *nogomet*
- 3) *ambasada* **или** *veleposlanstvo*
- 4) *avion* **или** *zrakoplov*
- 5) *kompozitor* **или** *skladatelj*

В результате проведенного опроса было получено 53 анкеты, из которых 32 заполнили хорваты, проживающие в Хорватии и 21 анкету – русские информанты, хорошо знающие хорватский язык (преподаватели, русские супруги хорватов). Для представления результатов анализа мы используем сводную таблицу, в которой отображается частотность употребления сербского или хорватского вариантов в современном хорватском языке (см. табл. 1).

Таблица 1.

Частотность употребления неологизмов, возникших в хорватском языке в конце XX века (по данным опроса носителей языка)

	Лексема	Количество употреблений информантами
1.	серб. <i>hleb</i>	1
	хорв. <i>kruh</i>	52
2.	серб. <i>futbal</i>	1
	хорв. <i>nogomet</i>	52
3.	серб. <i>ambasada</i>	13
	хорв. <i>veleposlanstvo</i>	49
4.	серб. <i>avion</i>	34
	хорв. <i>zrakoplov</i>	42
5.	серб. <i>kompozitor</i>	8
	хорв. <i>skladatelj</i>	50

Как показывают результаты опроса, в употреблении лексем *хлеб* и *kruh*, *футбал* и *nogomet* (известных в сербохорватском языке) произошла дифференциация. Носители хорватского языка фактически однозначно подтверждают, что слова *kruh* и *nogomet*, регулярно используют в современном хорватском языке.

Такие новые слова, как *veleposlanstvo*, *skladatelj* тоже осваиваются в языке, вытесняя сербохорватские варианты *ambasada* и *kompozitor*.

Однако некоторые сербские лексические варианты продолжают использоваться хорватами. Вот какие причины регулярного употребления именно этих лексем называют сами информанты:

Возраст людей

scorpio: < In Croatia , you will never hear «hleb» from any one, but words such as *avion*, *ambasada* are mostly used by people who were educated during period of former Yugoslavia... >

Перевод: < В Хорватии вы никогда не услышите "hleb" от кого-либо, но такие слова, как *avion*, *ambasada* в основном используются людьми, которые получили образование в период бывшей Югославии... >

Željko: <Međutim, riječ *hljeb* može se čuti često na selu, često ju koriste stariji ljudi... Ja osobno uvijek koristim naše hrvatske riječi, no to je zato što sam mlad, imam 17 godina i nas su tako učili u školi, dok stariji ljudi često govore i prve riječi, na primjer moji roditelji... >

Перевод: < ...слово хлеб можно услышать часто в сельской местности, часто его используют пожилые люди, я лично всегда использую наши хорватские слова, но это потому, что я молод, мне 17 лет, и нас так учили в школе, в то время как пожилые люди часто говорят первые слова, например, мои родители... >

Ivana Zd: < *Zrakoplov* je relativno nova hrvatska riječ pa ja osobno (a i većina Hrvata) isključivo koristim avion jer jednostavno nismo navikli na *zrakoplov*. >

Перевод: < *Zrakoplov* – новое хорватское слово, лично я (и большинство хорватов) исключительно используем слово *avion*, потому что мы просто не привыкли к слову *zrakoplov*. >

Сфера употребления:

Klara: < *Mi, Hrvati, koristiom riječ... zrakoplov književnom jeziku), a avion svakodnevno u govoru :D.* >

Перевод: < Мы, хорваты, используем слово *zrakoplov* в литературном языке, а *avion* – в повседневной речи. >

Kristijana Košmrl: < *Avion* ili *zrakoplov* (*avion* se koristi u govoru, neformalni izraz, a *zrakoplov* je više formalniji izraz). >

Перевод: < *Avion* ili *zrakoplov* (*avion* используется в речи, это неофициальный термин, *zrakoplov* – более формальный термин). >

Лариса И. В.: < Вот только *авион*, в быту, пожалуй, используется чаще. >

Елена Ш.: < ...дома всегда говорим *avion*. >

Люба Г.: < чаще *avion*, опять же это слово разговорное, *zrakoplov*, скорее, для печати и телевидения... >

Goran V.: < *Avion*, premda se u sredstvima javnog informiranja, ali češće koristi *zrakoplov*. >

Перевод: < ...*Avion* – чаще, хотя в средствах массовой информации используется *zrakoplov*. >

Kristijana K.: < *ambasada* ili *veleposlanstvo* – koristimo oboje, *veleposlanstvo* je formalniji (stručniji izraz). >

Перевод: < *ambasada* или *veleposlanstvo* используем оба слова, *veleposlanstvo* – официально (профессиональный термин). >

Таким образом, после распада Югославии вследствие активной государственной политики в хорватском языке появились новые слова. В настоящее время некоторые из них активно употребляются в современном хорватском языке (*nogomet, skladatelj*), окончательно вытеснив сербский вариант. В словах другой группы (*ambasada – veleposlanstvo, avion – zrakoplov*) чаще используется хорватский вариант, однако сербский вариант не утрачивается, а продолжает встречаться в речи хорватов старшего поколения. Согласно данным проведенного опроса, различные варианты некогда единого сербохорватского языка дифференцировались и в зависимости от сферы употребления: сербский вариант проанализированных лексем употребляется в повседневном общении, а новый, хорватский, используется в СМИ и официальных документах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стеванович С. В. Неологизация как активный процесс в современном хорватском языке / С. В. Стеванович // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матер. V Междунар. науч. конф. (Днепропетровск, ДНУ имени Олеся Гончара, 7–8 апреля 2011 г.) / сост. Т. С. Пристайко. – Д. : Нова ідеологія, 2011. – С. 378–381.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ІННОВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ (постмодерністський контекст)

Новітні цивілізаційні перетворення, котрі переживає українська нація, наклали свій відбиток на її мову та літературу. Доба постмодерну позначилася на українській мові лексичними нововведеннями, новою естетикою літературної творчості, відкритістю для міжкультурного дискурсу. Історія дає нам приклади закономірного зв'язку радикальних соціокультурних, ідеологічних, релігійних перетворень із мовно-культурними трансформаціями.

Постмодернізм збагатив лінгвістику низкою інновацій: зреченням класичного раціоналізму в відображенні дійсності, безмежною варіативністю, метафоризацією, інтерпретацією тексту, лібералізацією створення смислу, ціннісним плюралізмом та, зрештою, синергетичним баченням розвитку мови.

Експансія ідей постмодернізму в лінгвістику виразно проявляється на естетиці творів сучасних українських літераторів, в ряду яких особливим чином відзначається літературна творчість Ю. Андруховича, для якого постмодернізм – не напрям, не течія, не мода, а, як він сам зазначає, «...єдиний можливий сьогодні спосіб мистецького вислову» [1, с. 66]. І це чудово проглядається на прикладі його перекладу шекспірівського Гамлета відмовою від послідовного реалізму, вільною, нетрадиційною трактовкою сюжетної лінії, наповнення його культурними реаліями суспільного буття українства, його насущними проблемами. Смысл тексту є наслідком осучаснення твору. Феномен постмодернізму у літературній творчості Ю. Андруховича відбився гармонійним поєднанням фактуальності та фікційності, різних форм виразу авторського бачення дійсності.

Соціокультурні умови, історичні події, котрі відображені в англійському тексті, Ю. Андруховичем переносяться на українське культурно-історичне поле, українськими мовними засобами, близькими українському читачеві. «Я особливо ніжно ставлюся до тих своїх читачів, котрі перебувають поза літературним світом» [1, с. 66], – зазначає Ю. Андрухович. І це його «особливо ніжне ставлення» до українського читача виявляється у радикальній модернізації твору, інтерпретації шекспірівських інтенцій на потреби пересічного українського читача, широкому використанні фразеологізмів, наповненні сарказмом, просторіччям, «живим словом», що інколи межує з ненормативною лексикою. Наприклад, наближаючи іншомовний текст до культури сучасного українського читача, у Ю. Андруховича Гамлет говорить: «Старий мудак, зануда», «а тепер якийсь пришепелок тріумфує над ним!», «ну, вже цей сучий син то був усім придуркам придурок!», так само щодо мови короля: – «Зациклився, мов баба в голосіннях», або Лаерта – «Я виблядок, зачатий рогачем і курвою!» [4]. Англійські національно марковані концепти вдало заміщуються функціональними аналогами української мови. Погодьмося, що літературна естетика творчості Ю. Андруховича є цілком у дусі лексичних вольностей українського козацтва. Колоритне різнобарв'я мови надає його твору не лише українського національного забарвлення, а й самотності, відображає широкий спектр діалектів, якими так насичена сучасна українська мова.

Назагал культура постмодерну відбилася на українській літературній творчості, засобах масової інформації не лише естетикою слова, а й різнобарв'ям діалектів, їх змагальністю в претензіях на статус нормативної української мови. Йдеться, передусім, про відображення у мові етнокультури різних прошарків нації, насичення мови діалектизмами, з яких одні набувають статусу нормативної мови, інші відмирають. Погодьмося, що діалекти є відображенням етнопсихологічних особливостей національних груп, що різняться між собою. Об'єктивним підґрун-

тям біфуркації мови як необхідного моменту наступної самоорганізації за домінуючим аттрактором стало визнання української мови як державної, яке спричинило її хаотизацію, намагання різних субетносів, котрі складають українську націю, утвердити право на визнання власного діалекту як нормативної української мови

На думку академіка П. Толочка, українську націю утворюють три основних субетноси, котрі формувалися в різних лінгвокультурних середовищах і мають відмінну ментальність, що і відбилося у діалектах. «Центрально-североукраинский субетнос... развивался на православной – культурной и духовной – традиции в тесном единении с этнически родственным русским народом... Западноукраинский субэтнос... был интегрирован в западнокатолический цивилизационный мир... Третий субэтнос, проживающий преимущественно на юге и востоке страны, ... обязан территориальному формированию Украины советского периода..., в ее состав были включены земли, заселенные преимущественно русскими...» [3, с. 2].

Наразі етнолінгвістичні суперечки щодо національно-культурної відповідності діалектів процесу «українізації» української мови, якщо можна так назвати сучасні мовні трансформації, віднайшли своє розв'язання у творчості сучасних українських літераторів. З утвердженням національних, якщо не сказати націоналістичних імперативів щодо мовно-культурного розвитку українства розбіжності у баченні нормативної мови вирішилися, головне, на користь західноукраїнського субетносу – як найбільш представницького козацького духу українства.

Це чудово відображено на прикладах діалектизмів, котрі повною мірою уже не є такими, набувши статусу нормативної мови, загальноновживаної у літературних творах, засобах масової інформації, зокрема, телебаченні як найбільш впливового чинника. Уже прижилися такі слова, як «шпиталь», «шпиталювати», «автівка» замість «автомобіль», «спортовець» замість «спортсмен», «файний» замість «гарний», «руханка» замість «фізкультура» тощо. Зміни торкнулися не лише написання, а й вимови слів, здійснення наголосів. Так, при написанні «б'юро» слово має вимовлятися як «бйуро», «матеріал» – як «матерійал», «проект» – як «проектт». Так само маємо зміни і у здійсненні наголосу, наприклад: роблю, пішу, підємо замість роблю́, пишú... [2, с. 4]. Процес «українізації» істотним чином звільнив українську мову і від суржику – діалекту східного субетносу, який панував в мовно-культурному просторі. Наприклад, замість уживаного «добро пожалувати» утвердилось українське «ласкаво просимо», замість «підписка» – «передплата» тощо. Можна назвати ще безліч таких маркерів української культури, котрі увійшли в обіг сучасної української мови.

І хоч досі українські лінгвісти так і не досягли одностайності в оцінках правомірності теперішнього процесу унормування діалектизмів, як і ще не вщухли дискусії щодо їх витоків, процес «українізації» української мови набув незворотного характеру, у всякому разі сама потреба в «українізації» з моменту утвердження української мови як єдиної державної мови уже не підлягає сумнівам. Українська мова позбавляється національно-культурних рудиментів недавнього історичного минулого нації.

Таким чином, можна дійти висновку, що, по-перше, українська література остаточно зреклася рудиментів модернізму: імперативності раціоналізму, об'єктивності, однозначної детермінації на користь суб'єктивізму, інтелектуалізму, плюралізму, паритетності різних форм художнього відображення дійсності; по-друге, мова стала визначальним чинником націєтворення; по-третє, мовно-культурні трансформації набули значення національного самовираження українства на конкретно-історичному етапі свого розвитку; по-четверте, сучасні тенденції у мовних новаціях бачаться як звернення до національних коренів українства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода / Ю. Андрухович // Слово і Час. – 1999. – № 3.
2. Кононенко В. Мовно-культурні процеси в освітньому просторі / В. Кононенко // Шлях освіти. – № 2. – 2011. – С. 2–5.
3. Толочко П. Способны ли украинцы к диалогу? / П. Толочко // 2000. – 2010. – № 15. – С. 2–3.
4. Шекспір В. Гамлет, принц Данії / В. Шекспір. Переклад Ю. Андруховича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chetver.com.ua/n10/gamlet_1a.htm.

Е. Н. Степанов (г. Одесса)

РЕГИОНАЛИЗМ БИНДЮЖНИК В ОДЕССКОМ ДИСКУРСЕ

Изучение текстов городского и регионального дискурса, социолингвистическое анкетирование с целью определить в речи жителей определённого города и региона его экономического, культурного, речевого влияния наличие, толкование и степень освоенности территориально ограниченных в употреблении слов и фразеологизмов позволяет установить особенности развития русского литературного языка, русских диалектов и территориальных койне.

В данной статье мы анализируем региональное слово русского языка юга Украины биндюжник и производные от него с точки зрения их лингвистической, культурной, социальной, идиостилистической, географической, хронологической специфики. Так, в тексте одесского дискурса, в изложении М. Б. Пойзнером рассказа одессита-ветерана Великой Отечественной войны, указано на коммуникативную некомпетентность неодесситов в восприятии песен «Ты ж одессит, Мишка» (М. Валовац, исполнял Л. Утёсов) и «Шаланды, полные кефали» (Н. Богословский, исполнял М. Бернес) по причине использования в них ряда причерноморских регионализмов и одесских урбанизмов (одессизмов). Одессит часто отвечал на вопросы фронтовых товарищей: *Что такое лиманы? И что такое каштаны? <...> А как это «Фонтан черёмухой покрылся»?!* А **биндюжник** – это что, должность на судне?! [4, с. 369].

Существительное биндюжник встречается во многих других текстах одесского дискурса. Так, Леонид Утёсов, переехавший в 1917 г. из Одессы в Москву и ощущавший ностальгию по родному городу, так признавался в любви к нему: *Родной мне южный город со всем его своеобразием – романтикой моря, рыбачьими балками и базарами, каштанами и акациями, черепичными крышами, **биндюжниками** и даже особенностями строя и ритма речи – вошёл в меня навсегда, стал моей неотъемлемой частью* [7, с. 24]. У биндюжников-евреев была своя синагога, что свидетельствует о многочисленности этой branży (представителей профессии) среди одесских евреев. Напр.: *Меня выручил синагогальный служака. В последний момент он выскочил на улицу, где обычно кучками стояли **биндюжники** – это была их синагога, – и крикнул: – Евреи, нужен минен!* [7, с. 106–107]. Характеризуя манеру речи одессита Эдуарда Багрицкого, его земляк, другой классик русской литературы советского периода Валентин Катаев, в очерке «Встреча» указывает: *Он говорил специальным плебейским, так называемым «жлобским» голосом. <...> Каждое слово произносилось с величайшим отвращением, как бы между двух плевков через плечо. Так говорили уличные мальчишки, заимствующие манеры у **биндюжников**, матросов и тех великовозрастных бездельников, которыми кипел одесский порт* (Цит. по: [6, с. 1]). В ряде «Одесских рассказов» Исаак Бабель упоминает о быте и нравах одесских биндюжников («Отец», «Король», «Как это делалось в Одессе»). Биндюжником был Мендель Крик, отец главного героя рассказов – Бени Крика. Этот факт представлен также в художественном фильме «Биндюжник и Король» (режиссёр

В. Алеников, автор сценария А. Эппель, 1989 г.). Основным местом в Одессе, где в XIX – нач. XX века жили биндюжники, была Молдаванка.

Каково же происхождение и судьба слова **биндюжник** в одесском городском койне и в региональной русской речи юга Украины?

До середины XX в. в городской русской речи Одессы регулярно использовался германизм **биндюг** / **бендюг** (напр.: *Грач стоял на биндюге и смотрел на дочь во все глаза* [1, т. 1, с. 137]) и производные от него гибриды **биндюжник**, **биндюжка**, **биндюжный**, **биндюжить**, **биндюжничать** и др. которые нерегулярно употребляются и в начале XXI в. Ни один из словарей современного русского языка, сведённых в СССРЛ, не толкует этих слов. Из ряда других словарей видно, что эти слова относятся к нескольким семантическим полям; среди этих слов есть и омонимы.

М. Фасмер считает мотивирующими для вариативного рус. *биндю́г* / *биндю́га* (¹«рычаг небольшой мельницы»; ²«поперечное бревно, которое связывает борта судна и поддерживает мачту»; ³«большой воз, подвода для разгрузки судна») средненижненемецкое *Bíndinge* – «узел», «завязка», «связь». В немецком языке *Bíndung* – «вязание», «соединение», «связь». Так, русское бинт мотивировано немецким *Binde*.

В. И. Даль фиксирует диалектное (смоленское) слово *бу́ндюх* с одним значением: «рыдван, большая или тройковая грузовая повозка, на которую взваливают до ста пудов».

У Б. Гринченко обозначена семантическая неоднородность слов данного словообразовательного гнезда в украинском языке: *бендю́га* – ¹«дрюк»; ²(діалектне, харківське) «колода, за допомогою якої вітряк робить оберти»; ³(діалектне, харківське) «кожна з жердин, які кладуть на віз – дві вздовж і дві впоперек – для укладання на них снопів»; ⁴(тільки у множині) *бендю́ги* – «вид простого ломового воза». Ряд слов, имеющих корень *би(е)ндюг* / *би(е)ндюж*, обладает коннотативным макрокомпонентом с негативными эмоциональными и оценочными семами. *Бендюжина* истолковано как *бендюга* в первых трёх значениях, а также как диалектное, волынское «повія, розпутниця». *Бендюжний* – «той, що має відношення до бендюгів (воза)» и «кепський», «паскудний», «нечесний». Как диалектное, херсонское зафиксировано слово *биндю́жник* – «ломовик, ломовий візник».

В русскую региональную речь юга Украины и в городское койне Одессы слово **биндюг** в значении «грузовой воз» вошло из украинского, идиш и немецкого одновременно, морфологически оформилось как существительное с полной числовой парадигмой (это указывает на влияние немецкого и идиш, так как в украинском слово относится к группе *pluralia tantum*: *биндю́ги*). Данный тип повозки в русском литературном языке называли ломовыми роспусками, рыдваном.

Слово **биндюжник** – извозчик, управляющий такой повозкой, ломовик, ломовой извозчик. Слово образовано суффиксальным способом от существительного *биндюг*. На стыке с суффиксом -ник наблюдается рефлекс исторической первой палатализации заднеязычных, продуктивность которой до сих пор имеет место в русском языке. Этимологически слово *биндюжник* – германско-славянский гибрид. Кроме украинского языка, в котором *биндюжник* / *бендюжник* квалифицируется как разговорное, оно фиксируется в языке идиш: *בינדיוזשניק*, – а также используется в русской речи южной, и центральной Украины.

Биндюжники в Одессе перевозили основную массу грузов с причалов на заводы, фабрики, склады, на Товарную железнодорожную станцию и в обратном направлении. Без полутонных биндюгов промышленность Одессы в XIX – нач. XX в. была бы парализована.

Замена грузового гужевого транспорта автомобилями продолжалась с 1920-х до 1960-х годов. Причём в XX веке на биндюги старались ставить колёса с надувными камерами и резиновыми покрышками. Последний такой воз мне дове-

лось видать в рабочем состоянии на окраине Одессы в 1972 году. Когда исчез денотат слова *биндюг*, всё словообразовательное гнездо с мотивирующей основой *биндюг* ушло на периферию. Устарело в региональной речи юга Украины и прямое значение существительного *биндюжник*. В современной городской речи Одессы архисемами этого слова стали 'пьянство' и 'брань', которые ещё в I-й трети XX в. были периферийными семами. Напр.: – *Беня, – сказал папаша Крик, старый биндюжник, слывший между биндюжниками грубияном* [1, т. 1, с. 124]. Первоначальная архисема «извозчик» устарела и стала периферийной. Таким образом, основным для слова *биндюжник* сегодня является метафорическое значение, с которым это слово употребляется в речи одесситов: «мужчина крепкого телосложения, часто употребляющий алкоголь и часто использующий в речи грубости». *Биндюжки* – алкоголики-женщины, а также алкоголики мужчины слабого телосложения. *Ругаться как биндюжник* и *пить как биндюжник* – вариативно употребляемые в Одессе фразеологизмы наряду с эквивалентными стандартными *ругаться как сапожник* и *пить как сапожник*.

Таким образом, за полтора столетия претерпели значительные изменения частотность использования и значения слова *биндюжник* в русской региональной речи Украины и городском койне Одессы. Научно-технические инновации в области транспорта послужили основной причиной естественного прекращения использования этого слова в прямом значении «ломовой извозчик», а выработка негативного социального стереотипа биндюжника в XIX веке обусловила развитие и сохранение переносных значений и ряда негативных коннотаций самого слова *биндюжник* и нескольких производных от него однокоренных слов. Отсутствие фиксации слова *биндюжник* во многих авторитетных словарях русского языка свидетельствует о недостаточном внимании исследователей-русистов к изучению региональной лексики, активно используемой несколькими поколениями носителей русского языка в русских территориальных и городских койне.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабель И. Э. Сочинения : в 2 т. / И. Э. Бабель. – М. : Худож. лит., 1990.
2. Грінченко Б. Д. Словарь української мови : в 4 т. / Б. Д. Грінченко. – К., 1907–1909. – Репринтне видання. – К. : Лексикон, 1996.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. язык, 1978–1980.
4. Пойзнер М. Б. С Одессой надо лично говорить... (Из просмотренного и подслушанного) / М. Б. Пойзнер. – Одесса : Друк, 2001. – 392 с.
5. СССРЛ – Сводный словарь современной русской лексики : в 2 т. / [ред. Р. П. Рогожникова / АН СССР. Ин-т русск. яз.]. – М. : Рус. язык, 1991.
6. Усачёв И. Сердце, отданное Одессе / Игорь Усачёв // Региональный вестник : одесская обществ.-полит. газета. – 2006. – № 7. – С. 1, 4.
7. Утёсов Л. О. Спасибо, сердце! : воспоминания, встречи, раздумья. – М. : Всесоюзное театральное общество, 1976. – 480 с.

Л. М. Стівбур, М. С. Денисенко (м. Запоріжжя)

ІННОВАЦІЙНІ ЯВИЩА У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ БЛОГОСФЕРИ

З початку нового тисячоліття блог, або інтернет-щоденник є найбільш актуальною формою інтернет-комунікації. Блоги стали не тільки модою, а й джерелом інформації, своєрідною субкультурою, соціальною мережею, культурним феноменом, площиною випробування піар-технологій, незалежною пресою, маркетинговим простором. Бурхливе зростання блогосфери у інтернет-просторі сучасного світу тільки підтверджує це.

Мовознавці активно вивчають інтернет-щоденники, цікавість науковців до них зростає швидкими темпами. Значний вклад у розробку питання лінгвістичної специфіки блогів здійснили вітчизняні філологи О. Алексєєв, О. Горошко, С. Заборовська, Н. Рогачова, С. Чемеркін, а також зарубіжні – Р. Блад, Д. Крістал, С. Херрінг, Р. Кайзер, С. Кришнамурті, Б. Шелл, К. Мартін та інші. Дослідження міжособистісної комунікації на матеріалі блогів у східнослов'янському мовознавстві почала М. Сидорова, лінгвокультурологічному та когнітивно-прагматичному аспектам присвятила свою працю Л. Компанцева. А. Досенко зосередила увагу на вивченні блогів людей, які живуть із ВІЛ/СНІД. Але досі малодослідженою залишається лексико-семантична система мови інтернет-щоденників, що є сферою активних лінгвістичних процесів. Саме в лексиці набувають свого відображення ті мовнокультурні трансформації, які відбуваються в суспільному житті. Особливо бурхливо лексичні інновації розвиваються у мові блогів, автори яких шукають нові засоби мовного оформлення для досягнення популярності.

У сучасному світі блог є самотужкою системою самопрезентації, активним об'єктом комунікації у Інтернеті. З огляду на те, що норми, які складаються в Інтернет-співтовариствах, варіативні й функціонально динамічні, вони суттєво відрізняються від норм літературної мови. Відсутність живого контакту із співрозмовником вимагає від автора інтернет-щоденника застосовувати різноманітні засоби привернення уваги, посилення емоційності, експресії тощо. Одним із таких є вживання інноваційних елементів у лексико-семантичному просторі блогосфери, дослідженню яких і присвячена наша розвідка. Її метою є аналіз найбільш поширених інноваційних елементів у лексико-семантичному просторі корпусів сучасних українськомовних інтернет-щоденників, що є невластивими літературній мові. Аналізу підлягали різноманітні блоги на платформах LiveJournal, Hiblogger.net, Blox.ua, blog.i.ua, ukrainianblog, blog.meta.ua, blogspot.com, blogs.pravda.com.ua, blogosphere.com.ua.

Життя мовної особистості у віртуальній спільноті починається зі спеціального імені, обраного на власний розсуд. У сучасному Інтернет-просторі – це нік, або нікнейм, псевдо, логін. Часто людина прагне приховати власне ім'я. Причин для цього може бути багато – бажання залишитись невпізнаною, можливість у нікові розкрити свої інтереси, характер, створити певне уявлення про себе, яскравіше себе представити, надати додаткову інформацію про вік, місце проживання, політичне уподобання тощо, привернути увагу співрозмовника, епатувати. Це можна сказати, наприклад, про власників таких імен: *я Бандерівець, Капітан Чистоти, Iutsk77, Бугога, Kant 1971, Про100, Красунечк@, Готичний Янгол, АпдрюхаКІІВ*. Такі інноваційні власні назви вже сприймаються стандартно користувачами Інтернету.

«Нік дозволяє користувачеві впливати на образ, моделювати віртуальну особистість» [5, с. 196]. Створюючи свій образ, блогер моделює віртуальний простір, обирає певний імідж. Створюючи нік, блогер розробляє концепцію, виражену в слові.

Нік знаходиться десь посередині між реальним ім'ям і ім'ям художнього персонажа. Реальне ім'я дається людині без її волі і не має відношення до її творчої уяви. Ім'я персонажа визначає його автор, але при цьому вигаданим є і сам персонаж. Нік же є вигаданим ім'ям, маскою, самостійно обраною, за якою приховується реальна людина. У цьому своєрідність й унікальність найменувань в Інтернеті. Нік для українського блогера є важливою частиною іміджу, власним кодом розпізнавання: *mashyngver, dead.angel, firespase, live_the_dream, romashka28, dawkevi4, OLIMPIA, melle, the Little, Evridika, automne_dore, letmebefree, Anastasiyuka, Godmather, neopilina, shaslyva_marusia*-. Звичайно, такі імена зовсім несхожі на нормативні антропоніми. За лексичним складом можна виділити: ніки однокомпонентні, наприклад, укр.: *котюня, Ягідка-45, ПоФіГу, Дідуган*; рос.: *Петрович*,

Лена; англ.: *natangelik, Vinca, erija, Alicja* тощо; багатокomпонентні – ім'я та прізвище (власні або псевдонім), словосполучення і речення, наприклад: *Поліський Лемко, Відьма Конопотська, linyvyi_poliglot, Ukrainian_girl, Диванний сотник, Letu4aja misch, Трамвайний хам* тощо.

На думку Л. Компанцевої, нік – «це спроба пояснити феномен власного існування і стосунків зі світом, своєрідний когнітивний, комунікативний, лінгвістичний експеримент» [4, с. 268]. Експерименти над іменем-ідентифікатором щораз сильніше вражають. Щоб виділитись, учасники спілкування використовують різноманітні засоби, і мовні, і нелінгвістичні – шрифти, колір, порушення мовних норм, велику/малу літери, кирилицю поряд з латинською абеткою, цифри та інші нелітеральні символи: *zhurBENKA, KuPPPPПпч, irika., tane4kadj, 4удо* (4 замість букви «ч»), *я прибла* (6 замість «ш»), *Grig21UA, Fistashkaaa, Тієріца, Лесічк@, Smile_Lady, Багіня, ***\$SuperGirl\$***, SheFF* тощо. Уживання таких знаків свідчить про гламурний відтінок сучасного Інтернет-простору, повернення до барокових прикрашальних засобів (часто надмірних). Надзвичайно модним є вживання транслітерованих найменувань: *chekistkafeministka, ksenia.babenko*. Та коли таких засобів забагато, в око впадають ніки, що можуть на перший погляд здатись невідірваними, порівняймо: *wilna, Martka, muraha, Ліля*. Тож, аби виокремитись, часом можна і не вдаватись до оригінальних засобів, яких у блогосфері нині забагато.

Назва блога поряд із заголовком та нікнеймом є важливим складником дискурсу. Його головна функція полягає у привертанні уваги читача, що досягається зазвичай порушенням мовних норм (*Моя прекрасная хунта*), вживанням лайливої лексики (*Машингвери-штурмгевери, відкривай, мерзото, двері!*), оказіоналізмів (*Книготравень*), сленгізмів (*Андрухович в шоці!*), грою слів (*Чим відрізняється «Ігор» від «хабара»*) тощо.

Інноваційним у системі мови є той сегмент лексики, який функціонує у просторі аналізованих нами блогів і входить до системи мови як прошарок запозичень і неологізмів, що у мовній картині світу співіснують з іншими елементами лексичного та граматичного рівнів. Важливим джерелом збагачення мови є запозичення, які впливають на утворення мовних інновацій в українській мові, насамперед на її лексичному, семантичному й синтаксичному рівнях. В іншомовних запозиченнях україномовних блогерів набувають свого віддзеркалення важливі суспільні події.

Основний вплив здійснюється англійською мовою, що яскраво відображається на лексичній системі молодіжної мови блогерів. Ядром їхнього лексикону є інтернаціональна лексика, яка вживається для позначення інтернет-явищ або феноменів молодіжної культури. «Незважаючи на лінгвістичну розробленість питання лексичної інтернаціоналізації, завжди залишаються нез'ясованими інші його аспекти – зокрема, щодо механізмів її прагматичної реалізації за нових суспільних умов» [1, с. 196]. Інтернаціоналізмами, на нашу думку, можна визнати такі слова, які допомагають зрозуміти білінгвам текст іноземною мовою, тобто досягнути певні реалії крізь призму іноземної мови: *форева* (англ. *forever* – завжди), *чатитись* (англ. *to chat* – розмовляти), *лайкати* (англ. *I like* – мені подобається) – відзначати улюблені сторінки або коментарі.

Як альтернатива вживанню інтернаціональної лексики, усе більш поширеними є транслітерації у мові блогів: а) з російської мови: *Звісно, в нас прийнято кепкувати з рускай папси, і пресловуті глаза – два бріліанта в трі карата та губкі у нейо – створкі две в воротах стали символом ідіотизму та відсутності мінімального інтелекту; Наверно, фопше-то, роблю якісь одолженія, ракавая жєнціна нєдаделаная:)); виджу шо «невінаватая она»;* б) з англійської мови: *ooo май гад)))); прикинув собі ситуетшн у групі; я вонт май мані бек!; Зеє вай, гоуінг ту зе рівер; (спешл фо мі); дозволила собі такий експірієнс; доросле життя ін е пропер вей; відправляється до файнал дєстінєйшн; мейк мі хєппі.* Такий фонетичний принцип написання іншомовних слів в українськомовному середовищі ство-

рює враження абсолютної неграмотності. «Письмова фіксація мовлення привела до виникнення такого явища, як chat-talk-de facto – результату спроби передати всі особливості розмовного мовлення графічним способом, включаючи емоції, усічені розмовні фрази, особливості вимови й інтенсивності тону («звуковий лист»» [3, с. 23]. Таким чином, у писемній формі відбувається структурна перебудова.

Блогосферу не можна уявити сьогодні без певних новотворів, які починають активно вживатись уже не тільки в Інтернет-мережі, а й у повсякденному житті людини. Виділяємо найбільш поширені серед них: *бан* – покарання у вигляді обмеження доступу до блога за певні некоректні дії (*Через три дні мене розбанили. Потім забанили. Потім розбанили, потім забанили. Дійшло до того, що я вже був на свободі тільки півдобы, а потім хапали під білі рученьки і в бан*); *метросексуал* – людина будь-якої сексуальної орієнтації із яскраво вираженим естетичним смаком, яка приділяє багато часу і докладає зусиль для постійного удосконалення зовнішнього вигляду та способу життя (*Образ метросексуала виховувався глянцевиими журналами і рекламою, а знаменитості і культура селебріті зробили його популярним*); *спорносексуал* – особа, головною прикрасою якої є власне ідеальне тіло (*Назва «spornosexuals» швидко за все склалося з таких компонентів, як «selfie», «sport» і «porn» – трьох китів, на яких будує життя нове покоління чоловіків. Одяг для них вже не має значення – головною їх прикрасою стають власні ідеальні тіла*); *тролінг* – провокаційні повідомлення, що залишаються для досягнення маніпуляції над суспільною думкою (*Дискусія про відповідність угоди ЄС Конституції в українському вимірі є беззмістовною і маніпулятивною і більше нагадує тролінг*); *троль* – провокатор; *фішинг* – шахрайство в Інтернет-просторі, що ґрунтується на вимаганні паролів, кодів тощо (*Метою зловмисників у випадку фішингу є викрадення паролів або пін-кодів, щоб у кінці перевести гроші жертви на свій рахунок*); *флуд* – беззмістовне, велике за обсягом повідомлення (*Брати, не звертайте увагу на пости когось з ніком Sarmi. Ця особа буквально ЖИВЕ У КОМЕНТАХ у блозі Іванова, постійно розпалюючи флуд і звинувачуючи Іванова в українофобстві*); *флудер* – людина, яка наповнює блогосферу непотрібними беззмістовними повідомленнями, що тільки марнують час інших.

Часто спостерігаємо у блогосфері невимушену гру слів, у тому числі авторські okazіоналізми, що переважно наповнюють текст іронічно-жартівливими відтінками: *Масса кафе і море моря; Наряджала вчора йолку-палку; Лампочко, пасіба, лублу.*). Більшість із таких лексем не виходять за рамки тексту, у якому знаходяться, проте є окремі випадки, коли авторський okazіоналізм починає успішно використовуватися й іншими блогерами, наприклад, *йожиг*.

Найчастотнішою формою передавання емоцій, характерних для розмовного стилю, є емотикони, або «смайлики», які в розмовному дискурсі виконують основну функцію компенсації елементів паралінгвального спілкування. За їхньою допомогою виражають радість, сум, здивування: *отака-то чудернацька ота порода - дівки :))) гугугу* (повторюваний емотикон радості :)). «Емотикон – семіотична графічна одиниця, яка може бути реалізована шляхом використання знаків клавіатури» [2, с. 31] (Наприклад: *Знов усі чорні котяри вибігли на полювання за мною :-(*), або за допомогою спеціальних малюнків, які використовуються у місцях спілкування в Мережі чи в програмному забезпеченні). У просторі блогосфери спостерігаємо активне регулярне використання невеликої кількості емотиконів, хоча їх поповнення відбувається останнім часом за рахунок різноманітних «смайлів» з програм ISQ, Skype тощо.

Спостереження за мовною практикою в блогах свідчать про те, що ця писемна форма спілкування тяжіє до передавання невербальних засобів комунікації. Використання таких елементів, як емотикони, специфіка побудови фрази, нехтування нормами вказують на те, що, по-перше, для комуніканта важ-

ливо передати не докладний зміст інформації, а її найзагальніший характер, розрахований на швидке й приблизне розуміння змісту. По-друге, використовуваний писаний текст у зазначеній ситуації спілкування набуває виразних ознак усної комунікації, тобто створюється ефект усної розмови. З-поміж вербальних виразників людських емоцій, які, за нашими спостереженнями, у блогах порівняно з живою розмовною мовою почали вживатись рідше, виділяємо вигук (*юххху, гигиги, гиг, ололо, хехе*).

Отже, у лексико-семантичному просторі сучасної українськомовної блогосфери інноваційністю відзначаються вживання нікнеймів, запозичень і новотворів (у тому числі авторських okazionalizmів), сленгізмів, інтернаціональної лексики, транслітерацій з російської та англійської мов, засобів невербальної комунікації (емотиконів, смайликів тощо). Використання такої лексики є науково невиправданим, зазвичай, у такий спосіб автори блогів прагнуть привернути увагу до своїх текстів, епатувати публіку для досягнення більшої популярності. Середовище інтернет-щоденника є невичерпним джерелом для лінгвістичних досліджень, адже в ньому письмово зафіксовано усі актуальні процеси, які відбуваються в мові: засоби компресії, стилістика. Інтернет-щоденники відображають професійне мовлення, вікові і гендерні особливості, мовну картину світу; вони є індикаторами стану мовної та загальної культури сучасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волосенко В. І. Вплив англійських запозичень на розвиток німецької молодіжної мови (на матеріалі щоденників молодіжних блогерів) / В. І. Волосенко // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Філол. науки. – 2012. – № 22 (247). – С. 195–198.
2. Горошко Е. И. Гендер и блоггика Интернета (психолінгвістический анализ) / Е. И. Горошко // Вопросы психолінгвістики. – 2007. – Вып. 5. – С. 52–63.
3. Єлісєєва С. В. Сучасні підходи до вивчення інтернет-повідомлень у лінгвістиці / С. В. Єлісєєва // Новітня філологія. – 2008. – № 9 (29). – С. 18–30.
4. Компанцева Л. Ф. Гендерные основы Интернет-коммуникации в постсоветском пространстве : монография / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2004. – 404 с.
5. Макаренко Ю. В. Інтернет-щоденник як новий вербальний канал спілкування [Електронний ресурс] / Ю. В. Макаренко. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2012/>.

Л. І. Стрій (м. Одеса)

РИТУАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ПРИВІТАННЯ ЯК ЖАНРУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Політична лінгвістика як порівняно нова галузь прикладного українського мовознавства останнім часом все більше привертає увагу дослідників, зокрема це стосується проблем міждисциплінарного характеру. Дослідження ритуальних аспектів комунікації мають давню історію і переважно належать до царини етнолінгвістики, однак політичні ритуали, що поєднують елементи політичного та релігійного дискурсів, постали в центрі уваги мовознавців порівняно недавно. Г. Г. Почепцов наголошує на тому, що ритуали є важливим складником життя будь-якого суспільства, оскільки «одночасно зі значеннями, що вже втрачені з часом, вони несуть у собі чіткі комунікативні вказівки» [3, с. 330]. У житті сучасної людини ритуали мають не менше значення, ніж у первісному суспільстві: регламентованість урочистих дій, святкові ритуали, деякі правила поведінки, – усе це є виявами ритуалізації.

Аналізуючи ритуали в лінгвопрагматичному аспекті, В. І. Карасик називає характерні риси ритуалу через його призначення: 1) констатувати щось, 2) інтегрувати й консолідувати учасників подій в єдину групу, 3) мобілізувати їх на виконання певних дій або вироблення певного ставлення до чогось, 4) закріпити комунікативну дію в особливій, заданій формі, що має надціннісний характер [1,

с. 335]. Зважаючи на це, ритуал маніфестує певну подію в особливій заданій формі, маючи на меті об'єднати її учасників та скерувати їх на виконання певних дій. Ритуальними є комунікативні акти на святах (привітання, прощання), обрядові дії (весілля, хрестини, релігійні свята) тощо. Особливе місце в цьому посідає політична комунікація, що виявляє певні ритуальні дії.

Н. В Кондратенко виокремлює такі ознаки ритуалізації політичної комунікації: зумовленість хронотопу, визначеність учасників, етикетність вербального складника, регулярність або періодичність, значущість для конкретного соціуму [2, с. 38]. Зумовленість хронотопу пов'язана з закріпленням місцем і часом проведення ритуалу, тому змінити ці параметри не можна: будь-які зміни повинні бути мотивовані та сприяти посиленню значущості ритуалу. Визначеність учасників насамперед стосується активних суб'єктів, які проводять ритуальні дії та беруть участь у комунікативно важливих подіях, аудиторія ритуалів може змінюватися. Етикетність вербального складника вказує на використання в ритуалі таких текстів, що підпорядковані законам етикетного спілкування: містять рамкові елементи, оптативну частину тощо. Регулярність або періодичність проведення ритуалу в політичній комунікації може бути визначено на законодавчому рівні або пов'язано з регулярними чи святковими ритуальними діями. Остання ознака визначає унікальність та вагомість ритуалів для кожного суспільства, хоч деякі ритуали характерні одночасно для різних спільнот або держав.

В українській політичній комунікації ритуальний характер насамперед мають тексти святкових привітань, що належать до президентської політичної риторики. Прес-служба Президента України готує вітальні ритуальні тексти до різних святкових заходів як в Україні, так і за кордоном. Ми розмежовуємо привітання залежно від характеру адресованості: по-перше, це вітальні тексти, адресовані українській спільноті, по-друге, – це тексти, адресовані зарубіжним політикам та іншим країнам.

До першої групи уналежнюємо вітання колективної та індивідуальної адресованості, що присвячені вітчизняним святковим подіям. Серед ритуальних політичних привітань переважають тексти з колективним адресатом, звернені до відповідної цільової групи громадськості. Наприклад, вітання Президента з Різдом Христовим, адресоване християнам західного обряду, яких серед громадян України велика кількість: *Шановні співвітчизники! Сердечно вітаю вас зі святом Різдва Христового. Прихід у наш світ Сина Божого вселяє близько двох тисячоліть у душі людей надію на спасіння. У глибокому символізмі цієї події віруючі черпають життєву стійкість та терпіння. Необхідність сповідування християнських заповідей особливо відчувається і сьогодні. Завдяки моральним чеснотам у наші домівки приходять любов та добро. У ці радісні дні щиро зичу вам, вашим рідним і близьким міцного здоров'я, родинного затишку та миру. Президент України Петро Порошенко*. Внутрішня адресація позначена в рамковому елементі звернення, а текст привітання відповідно до вимог ритуальної комунікації містить обов'язкові компоненти – констатувальний та оптативний. Констатація святкової події та її характеристика обов'язково супроводжуються побажаннями. Така чотирикомпонентна структура характерна для вітальних текстів незалежно від їхнього обсягу, адресованості та типу події: звернення (фіксація адресата або адресатів), констатація (характеристика святкової події), оптатив (побажання), підпис (зазначення автора привітання або особи, від імені якої його виголошують).

У вітальних політичних текстах може суттєво збільшуватися констатувальна частина, напр., у привітання Президента України з Днем Збройних Сил України: *Наші воїни успадкували славу й кращі військові традиції давньоруських княжих дружин, Війська Запорозького, вояків армії Української Народної Республіки, бійців Української Повстанської Армії та радянських солдатів – переможців нацизму. Відвагу і героїзм, відчайдушність та бойову майстерність військовослужбо-*

вці Збройних Сил України наразі демонструють кожної миті, їх подвиги золотими літерами закарбовуються в українській воєнній історії. Сьогодні у важких, виснажливих боях з терористами створюється сучасне національне військо. Воно міцне не лише зброєю та хистом, а й потужним моральним і патріотичним духом, підтримкою всього суспільства. Ми стали свідками народження лицарів нового покоління (...). За таких умов посилюється значення відповідного ритуалу в житті сучасного українського суспільства.

Крім колективної адресованості, вітальні тексти можуть бути звернені до конкретної людини й пов'язані з подією в її житті, – це переважно ювілеї політичних та культурних діячів, напр., з нагоди дня народження президента НАН України Б. Патона: *Шановний Борисе Євгеновичу! Сердечно вітаю Вас із днем народження. Прийміть слова глибокої шани і поваги. Невичерпна творча енергія, життєва мудрість, надзвичайна відповідальність і відданість своїй справі стали запорукою тих вагомих здобутків, які назавжди вкарбували Ваше ім'я в історію світової науки. Уклінно дякую Вам за відкрите і безкорисливе служіння вітчизняній науці, за рідкісний дар творити добро на благо та в ім'я Української держави. Щиро бажаю Вам, шановний Борисе Євгеновичу, міцного здоров'я, мирного неба, благополуччя і довгих років щасливого життя. З повагою Петро Порошенко*. Індивідуальні привітання готують лише для адресатів, внесок яких у культурне та суспільне життя країни достатньо вагомий.

До другої групи уналежнюємо привітання, адресовані іншим країнам та зарубіжним лідерам чи громадським діячам. Формальним адресатом таких привітань виступає переважно лідер країни, напр., вітання Президенту Кіпру Нікосу Анастасіадісу з днем незалежності країни: *Від імені народу України та від мене особисто прийміть щирі вітання із національним святом Республіки Кіпр – Днем незалежності. (...) Переконали, що українсько-кіпрське співробітництво й надалі динамічно розвиватиметься в усіх сферах взаємного інтересу і у зв'язку з цим запрошую Вас відвідати Україну у зручний для Вас час для поглиблення двостороннього політичного діалогу. Користуючись нагодою, бажаю Вам, шановний пане Президенте, доброго здоров'я та нових успіхів у відповідальній діяльності, а кіпрському народові – злагоди і процвітання. З повагою, Петро Порошенко*. Привітання з національними святами – найпоширеніші ритуальні вітальні тексти політичної риторики, вони адресовані одночасно народу відповідної країни та її лідеру, напр., привітання з нагоди свята державності Литви, адресоване президенту Д. Грибаускайте: *Користуючись нагодою, бажаю Вам, Ваша Високоповажносте, міцного здоров'я і нових здобутків у державних справах, а дружньому народові Литви – миру, добробуту та процвітання*.

Особливого значення в українській політичній комунікації має привітання президента з Новим роком. Ця традиція виникла ще за радянських часів, а в незалежній Україні ритуал привітання поступово модифікується від одного президента до іншого, напр.: *Перш ніж наповнити келихи, за мить до дванадцяти ударів, які сповістять про Новий рік, і перед тим, як заспівати «Ще не вмерла», разом, всією Україною, вшануймо пам'ять воїнів, які віддали своє життя за Україну, і пам'ять мирних громадян, які загинули з вини агресора. Я дякую кожному за внесок у захист країни. Пишаюся тим, що належу до такого великого європейського народу, як наш* (П. Порошенко). Новорічне привітання як ритуальний жанр має специфіку на рівні семіотики простору, символіки та власне тексту. Структура тексту привітання чітко визначена відповідно до цільових настанов: звернення до адресата завжди розпочинає текст та виокремлюється інтонаційно, а власне привітання (оптативний компонент) завжди завершує звернення; основний текст становить приблизно однакові за обсягом структурні частини, перша з яких присвячена досягненням минулого року й планам на майбутнє (констатувальна частина), а друга містить конгратуляційну частину (вітання) [2, с. 39–40]. Загалом новорічне

привітання вирізняється з-поміж інших вітальних текстів саме завдяки посиленій ритуальності: усі громадяни України вважають обов'язковим прослухати звернення президента, вважають його важливим ритуалом святкування Нового року.

Крім Президента України, відомі політичні діячі також вітають українців з Новим роком і Різдвом, посилюючи ритуальний характер цього тексту, напр., вітання А. Яценюка: *Дорогі українські брати і сестри! Минув рік. Для когось це просто календарний рік. А для нас, для українців і для нашої держави – це епоха. Епоха боротьби за нашу свободу, за нашу незалежність, за наше право жити, за наше право мати свою країну – свою Україну. Ми встояли. ... Віра, впевненість і тяжка праця – це є запорука нашого українського успіху. Ми разом переможемо. З Новим роком та Різдвом Христовим! Бог з нами, а, значить, з нами успіх і перемога.* Структура новорічного привітання подібна до звичайних вітальних текстів, хоч інтенційно підпорядкована меті консолідації народу, вербалізованої через основну частину звернення, де подається характеристика досягнень за минулий рік.

Отже, основною репрезентативною формою ритуальної комунікації в українському політичному дискурсі є привітання. Політичні вітальні тексти поділяємо залежно від типу адресованості на адресовані внутрішній спільноті (колективні та індивідуальні) та зовнішній спільноті (зарубіжним партнерам). Структура та зміст цих політичних привітань подібні, хоч і варіюються залежно від мети та характеру заходу й адресованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Языковой круг : Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
2. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [моногр.] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
3. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.

I. P. Suima (Dnipropetrovsk)

RESPONSIVE SENTENCES OF THE EMOTIONAL REACTION

Responsive sentences are specific communicative units with the meaning of verbal reaction on the different kinds of utterances. The term “responsive” or “responsive sentence” with the meaning similar to the offered definition was used by

Charles Fries while identifying the following types of sentences according to the aim of communication: “situation utterance” (eliciting a response) and “response-utterances”. Situation utterances are subdivided into 3 groups: 1) utterances that are regularly followed by oral responses only. These are greetings, calls, questions. (Hello, goodbye, see you soon). 2) Utterances eliciting action responding. These are requests or commands (come up to me). 3) utterances regularly eliciting conventional signals of attention to continue discourse. (*I've been taking to him. – Yes.*) [2, c. 116–117]. Under the term “responsive” David G. Lockwood, Peter Howard Fries, James E. Copeland identified such structures as “*They are, we are, I am, he/she is*” etc [3, c. 112–116] if they are used as answers to the question. Jones Bob Morris appealed to the term “responsive” while describing “*yes-no words and their equivalents*” [4]. We understand the notion of “responsive sentences” as term with broader meaning, identifying any verbal reaction to any type of utterance.

According to the lexical, semantic and functional peculiarities, responsives are classified into functional and non-functional [1, c. 98]. Functional responsive sentences are aimed at giving of a direct or indirect answer to the question, providing the conver-

sation partner with the needed information: *You just got out? – This afternoon; How late's the restaurant open? – 8:30 every night; Everything's closed? – I have seen closed shops, bars and offices.* Non-functional responsive presents a reaction on the question or statement which is not an answer to this question, because it doesn't provide the requested information or direct reply: *Excuse me, where is my seat? – Can I have a look at your ticket, sir?; Can you help me? – I'm on the phone; Now I asked you first. What's in your pocket? – It doesn't matter etc.*

The above-mentioned types of responsive sentences have a wide range of subtypes. Among the most wide-spread subclasses of the non-functional communicative units under review are responsive sentences of the emotional reaction – syntactic units that are aiming not at answering a question or statement, but at presenting of the emotional state of the speaker and showing his\her personal view of the situation and attitude to something.

Responsive sentences of the emotional reaction can be subdivided into several groups: 1. The responsives of evaluation: *We will never get that train! – Be positive!; What a beautiful weather today! – Great!; I finally passed my exam! – My congratulations!* 2. Devaluation of an issue: *He still thinks I had broken that vase! – It is not important now!; I forgot to buy butter – You have a lot of products to eat even without it!; I promised to visit my aunt today! – You are busy today, she will understand.* 3. Responsives of quarrel: *Don't ask me stupid questions! – You are stupid, but not my questions!; You have mental problems! – Not so much as you are!; I was advised not to deal with you! – I had the same advice concerning you!* 4. Doubts concerning the objectiveness of someone's praise, compliments or abuse: *You English is very good! – Americans always say that in order to show their politeness!; Your paper is out of theoretical value! – But it is only your opinion!; You can miss this film in the cinema, it is not so interesting! – I don't think so!*

This type of the responsive sentences can be influenced with linguistic factors as well as extralinguistic. The verbal reaction to such type of syntactic construction can be reasoned with, first of all, usage of the correspondent lexical material, grammatical structure of the initial phrase (linguistic reasons) and the communicative situation itself, attitude of the speakers to each other and to the subject of conversation (extralinguistic reasons).

The responsive sentences of the emotional reaction are interesting in lexical as well as in semantic, functional and structural aspects, lexical content of the sentence of this type can include lexical material of the question or expression, but, mostly it can be expanded not informatively but modal according to the specifics of the issue or expression. These speech units have a wide range of differential features, based on the lexical content, functional loading and communicative orientation of the corresponding constructions.

REFERENCES

1. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
2. Fries. Ch. C. The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences / Ch. C. Fries. – London : Longmans, Green and Co., 1957. – 304 p.
3. Functional approaches to language culture and cognition / edited by David G. Lockwood, Peter H. Fries, James E. Copeland. – Michigan state university: John Benjamins B.V., 2000. – 656 p.
4. Jones Bob Morris. The Welsh answering system / Bob Morris Jones. – Berlin : Rotaprint Druck Werner Hidebrand, 1999. – 360 p.

ДРЕЙФ КЛИТИК КАК ПОКАЗАТЕЛЬ РЕАЛИЗАЦИИ ТЕНДЕНЦИИ К ТОЧНОСТИ ВЫСКАЗЫВАНИЯ

Тенденции развития современного русского языка в последние десятилетия получают всё более разностороннее освещение в лингвистической литературе. На материале единиц различных уровней языка прослеживается замеченный ещё идеологами Пражского лингвистического кружка ярко выраженный процесс интеллектуализации. Достаточно подробно он рассматривается на лексико-семантическом материале. Подвижки в этом направлении наблюдаются исследователями и на грамматическом уровне системы современного языка. Сфера акцентологических изменений как показатель реализации заявленного процесса эволюции языка пока менее популярна у лингвистов, хотя «звуковая система есть необходимый и важный элемент структуры языка, причём такой её элемент, без изучения которого невозможно изучение грамматического строя и словарного состава языка» [1, с. 6]. Вероятнее всего недостаточное внимание исследователей к просодическим характеристикам связано с трудностью фиксации фактов устной речи, отличающейся временной ограниченностью, скоротечностью. **Актуальность** таких изысканий обусловлена возрастанием роли устной формы реализации языка в современном обществе, для которого характерна демократизация и усиление личностного начала.

Одним из проявлений интеллектуализации языка представляется тенденция к точности высказывания. Попытка проследить эту тенденцию среди акцентологических подвижек в фонетических словах составляет **цель** настоящей **статьи**. Перед собой мы ставим **задачи**: выявить причины изменения типа клитик среди предложно-падежных форм и показать на конкретном фактическом материале наиболее активные сферы таких подвижек.

Описание современных клитик составляет маргинальную сферу акцентологии. Дескриптивные описания находим в немногочисленных работах фонологов [2; 9; 10; 12; 15; 16 и др.]. Прескриптивные данные фиксируются лишь фрагментарно в орфоэпических словарях и работах по культуре речи [7; 13 и др.]. Потребитель лингвистической информации часто не может найти ответ на возникающие вопросы о постановке ударения в фонетических словах различного типа. Актуализируется эта проблема при чтении текстов XIX – начала XX веков в связи с разницей в оформлении энклитик и проклитик в тот период развития языка и в настоящее время. Ср. ушедшее в пассив *по цепи, без соли, за возом, на воз, работать до поту, с пеной у рта* и прочие, которые иногда актуализируются в произведениях современных авторов [8]. Причина недостаточного внимания лингвистов к клитикам связана с уменьшением их доли в языке и изменением важности их роли в грамматике [5, с. 3]. Безусловным прорывом в историческом описании клитик стали недавно появившиеся работы А. А. Зализняка «Древнерусские клитики» [5] и Н. А. Еськовой «Нормы русского литературного языка XVIII–XIX веков» [4]. В настоящее время возникла инициатива создания Словаря сочетаний с ударными предлогами в истории русского языка [8].

В древнерусском языке существовал чрезвычайно чёткий механизм функционирования энклитик, его роль в построении фразы была весьма значительна. Осуществлялся перенос ударения на предлоги, частицы и даже союзы. Выявленная А. В. Дыбо и А. А. Зализняком в истории просодии языка система энклитик в настоящее время разрушена, но она «может быть сопоставлена с ... живыми языками» [5, с. 4].

Жёстко действующий в древнерусском языке закон Вакернагеля, учитывающий сильные и слабые морфемы, в настоящее время не работает. Современный русский язык как сложная комбинированная система находится в промежуточном состоянии между господством древнего и нового правил [6]. Сегодня один и тот же предлог в сочетании с однотипными по структуре словами может презентоваться и как энклитик, и как проклитик. Например, предлог *за* в сочетании со словами *душа, год, город, слово* и *пола, сын, хлеб, шаг, люди, соль* в современном языке представляет собой разный тип фонетических слов. Вероятно, такая непоследовательность позволяет говорить об определённой степени лексикализации в сфере фонетических слов. В работах Н. А. Федяниной [15] и В. А. Редькина [12] находим перечень слов, презентующих в современном языке определённый тип клитик. Однако следует учитывать, что ритмико-синтаксические и семантические барьеры могут актуализировать разные типы фонетических слов в различных контекстах при одинаковой компоновке основной лексемы и предлога: *Выходила на берег Катюша, на высокий берег на крутой – На берегу пустынных волн стоял он дум великих полн...; Это ему на руку – Посмотрел на руку друга; Четыре разделить на два – На два окна повесили гардины.*

Сравнивая данные словаря Н. А. Еськовой «Нормы русского литературного языка XVIII–XIX веков» [4] с современными текстами из Национального корпуса русского языка [11], можно наблюдать две группы фактов: сохранение энклитик и их переход в проклитики. Закрепление ударности предлога *на* отмечается в сочетании с существительными *вода, бок, дом* и ряда других: [Дядя Александра, муж] *Конечно / Юрий. Я его сам на воду спускал!* (Дмитрий Дьяченко и др. День радио, к/ф, 2008); [Анастасия З., жен, 19] *Не зеро / а именно «Зенит».* [Татьяна З., жен, 23] *На бок / на бок!* (Разговор двух девушек о выборе одежды, 2008). В других сочетаниях предлог *на* в современном языке не ударен, то есть энклитики перешли в проклитики в сочетании с лексемами *голос, сук, сын, сено, брови, лошадь* и др.: [Макар Гусев, Василий Скромный, муж, 15, 1964] *Ну говори быстрей / если по делу.* [Кукушкина, Валерия Солуян, жен] *Нужно разбиться на голоса* (Константин Бромберг. Приключения Электроника, к/ф, 1979); [Сережкин, Валерий Золотухин, муж, 27, 1941] *Да что ты / подштанники разматываешь / что ли?* [Назарыч, Леонид Кмит, муж, 60, 1908] *Кобыле брюхо бинтовал / на сук напоролась* (Владимир Назаров, Борис Можжевель. Хозяин тайги, к/ф, 1968); [Анна, Татьяна Мещеркина, жен, 29, 1973] *Что он тебе сказал?* [Мария, Нина Усатова, жен, 51, 1951] *Сына в обмен на сына* (Федор Попов и др. Кавказская рулетка, к/ф, 2002); [Козьма, Александр Ворошило, муж, 51, 1944] *А то / понимаешь / как собака на сене!* (Владимир Меньшов и др. Ширли-мырли, к/ф, 1995). Различная степень подвижности ударения в клитиках с предлогом *по* наблюдается в сочетании с существительными *море, вода, берег, год, город, лес, лоб, дом, луг, пояс, свет*. Н. А. Еськова фиксирует их в статусе энклитиков, но с конца XX века их стали употреблять и как проклитики, хотя процесс не так однороден, ср.: [Марья Васильевна, Нонна Мордюкова, жен, 56, 1925] *Как / как! По лбу / как! А кто это?* (Никита Михалков, Виктор Мережко. Родня, к/ф, 1981). Безударным стал и предлог *изо* в сочетании с существительным *рожь* (*изо ржи*).

В эволюции клитик участвовали также числительные *пять, шесть, двадцать, семьдесят, сорок* и нек. др., которые стали «перетягивать» на себя ударение за последние несколько десятков лет. В сочетании с предлогами *за* и *на* (*за двадцать, на двадцать, за сорок, за семьдесят*) они являлись энклитиками, но с конца XX века эволюционировали в проклитики. См.: [Петя, Геннадий Смирнов, муж, 35, 1972] *Так / в среднем / единица товара за семьдесят и уходит* (Андрей Михалков-Кончаловский, Авдотья Смирнова. Глянец, к/ф, 2007).

Причины утраты энклитик видятся в трёх плоскостях: биологической, языковой и социальной. Во-первых, для дыхательной системы человека наиболее ком-

фортным является наличие трёх безударных слогов в слове. Поэтому утрата энклитик, уменьшающая количество слогов в слове, соответствует биологической природе человека. Во-вторых, демократизация современной нормы, связанная с бурной перестройкой общества в последние десятилетия, снимает множество прежних нормативных барьеров. Активизируется борьба со старой нормой, увеличивается количество вариантов, победа нового произношения происходит в более короткие сроки. Традиционные энклитические образования твёрдо сохраняются лишь в идиомах типа *влюбиться по уши, держаться за руку, без году неделя* и проч. В-третьих, тенденция современного произношения к ритмическому равновесию, приводящая к перемещению ударения к центру слова [3; 9; 14], интенсивно проявляется и в оформлении клитик, т. е. эволюции энклитики в проклитику.

Как видим, ударение в предложно-падежной форме всё увереннее переходит на корневое слово, несущее основную информационную нагрузку. Активизация этого явления, думается, может быть истолкована как реализация тенденции к точности высказывания. Весомость в русском языке смыслоразличительной функции ударения [1; 9; 10; 13 и др.] свидетельствует о важности наблюдаемого процесса. Возникающая в ходе эволюции клитик омография представляется интересным объектом исследования. Отмеченная тенденция может быть рассмотрена и в сфере фонетических слов, презентованных иными знаменательными и служебными частями речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка / Р. И. Аванесов. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1956. – 241 с.
2. Богданова Н. В. Живые фонетические процессы русской речи : учебно-метод. пособ. / Н. В. Богданова. – СПб., 2001. – 186 с.
3. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с.
4. Еськова Н. А. Нормы русского литературного языка XVIII-XIX веков: Ударение. Грамматические формы. Варианты слов. Словарь. Пояснительные статьи / Н. А. Еськова. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2008. – 960 с.
5. Зализняк А. А. Древнерусские клитики / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 280 с.
6. Зализняк А. А. Из русского ударения / А. А. Зализняк. – Режим доступа: <http://elementy.ru/lib/432371>.
7. Иванова Т. Ф. Орфоэпический словарь русского языка. Произношение. Ударение. Грамматические формы / Т. Ф. Иванова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз.–Медиа, 2005. – 893 с.
8. Иткин И. Ударение на предлог / И. Иткин. – Режим доступа: <http://postnauka.ru/fag/16215>.
9. Князев С. В. Современный русский литературный язык : фонетика, графика, орфография, орфоэпия / С. В. Князев, С. К. Пожарицкая. – М. : Академический Проект, 2005. – 320 с.
10. Криворучко П. М. Смыслоразличительная и формообразовательная роль ударения в современном русском языке : пособие для учителя-словесника / П. М. Криворучко. – К. : Рад. шк., 1968. – 116 с.
11. Национальный корпус русского языка. – Режим доступа: <http://www.ruscorpora.ru>
12. Редькин В. А. Акцентология современного русского литературного языка : пособие для учителей / В. А. Редькин. – М. : Просвещение, 1971. – 224 с.
13. Русская грамматика : в 2 т. – Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М. : Наука, 1980. – 784 с.
14. Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / под ред. Е. Н. Земской. – М. : Языки славянских культур, 1996. – 480 с.
15. Федянина Н. А. Ударение в современном русском языке / Н. А. Федянина. – М. : Рус. яз. – 1982. – 300 с.
16. Фонетика спонтанной речи / под ред. Н. Д. Светозаровой. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. – 248 с.

КАК КОРАБЛЬ НАЗОВЕШЬ...

(заметки о приемах языковой игры в современной эргонимии)

Крылатое выражение «Как корабль назовешь, так он и поплывет» очень актуально для прагматонимии и коммерческой эргонимии, т. к., по мнению маркетологов и специалистов в области нейминга, удачно придуманное или подобранное название для товара, предприятий, которые его производят или реализуют, а также предоставляют населению другие виды услуг, – это половина успеха. Среди прочих критериев удачного или, по определению М. Г. Курбановой, успешного названия [4, с. 7], т. е. работающего на коммерческий успех, таких как благозвучность, легкая запоминаемость, лаконичность, прозрачность семантики, создание положительных эмоций и т. д., выделяется и его аттрактивность (привлекательность).

Для достижения одной из основных прагматических функций эргонимов – аттрактивной – применяются различные вербальные и невербальные средства, в том числе и языковая игра (ЯИ), под которой, согласно В. З. Санникову, понимается «...сознательное манипулирование языком, построенное если не на аномальности, то по крайней мере на необычности использования языковых средств» [8, с. 37]. Это и неудивительно, т. к. ЯИ, долгое время являющаяся принадлежностью в основном художественных текстов, с началом нового витка демократизации русского и украинского языков (с конца XX в.), одним из признаков которой ученые называют создание новых форм образности [6, с. 14], буквально пронизывает все виды современной речевой практики (разговорную речь, разные жанры СМИ, рекламу и т. д.), придавая текстам особую выразительность. В связи с этим можно, вслед за Т. Г. Соповой, уточнить определение ЯИ: «под языковой игрой понимается основанный на индивидуальном творчестве вид речевой или языковой деятельности, создающий экспрессию и выразительность языка и речи» [9, с. 9].

Эргонимы, как и другие искусственно созданные онимы, подвержены моде, а «языковая мода в эргонимии, по мнению И. В. Крюковой, характеризуется небывалым интересом к словотворчеству. Эргонимы, созданные в настоящее время, обладают прежде всего, такими признаками модного объекта, как игра и демонстративность» [3, с. 127].

В целом, ЯИ возможна на всех языковых уровнях, однако в текстах разной жанрово-стилевой принадлежности она активнее реализуется на одном или нескольких уровнях. Так, например, в анекдотах, рассчитанных на устное восприятие, ЯИ в основном представлена на лексическом уровне и чаще всего основывается на омонимии и многозначности.

ЯИ в эргонимии имеет свои отличия от ЯИ в художественных или массмедийных, а также рекламных текстах. Эргоним в структурном плане представляет собой слово или словосочетание (в редких случаях – предложение, например, турфирма «Мечты сбываются»), он лишен контекста, в котором могут повторяться однокоренные или созвучные слова («Это не сон, а СОНИ»), обыгрываться прямое и переносное значение (Э. Кроткий: «И в нелетную погоду можно вылететь со службы») или внутренняя форма конкретного слова (безграмотный – ‘оканчивающий школу без грамоты’) и т. д., следовательно, языковая игра в эргонимии – это непосредственная игра со словом, которое возведено в ранг эргонима в результате онимизации или трансонимизации.

Проведенный анализ коммерческих эргонимов, построенных на приемах языковой игры, позволил установить, что в однокомпонентных наименованиях чаще всего реализуется графическая и словообразовательная игра, а в двух-трехкомпонентных (эргонимы с большим числом компонентов представлены зна-

чительно реже) – помимо названных видов, также игра на уровне лексического значения и синтаксических характеристик.

К приемам графической игры в первую очередь можно отнести использование разных шрифтов, с помощью которых происходит актуализация определенных частей слова (кафе «ЗаБАЙКАЛье», турфирма «ОстровОК», магазины мебели «МЕБЕЛЬная страна», «Угол-ОК», обуви «БашмачОК», зоотоваров «ЗООлогия»). Высокая частотность графического выделения деминутивного суффикса -ок, омонимичного с сокращенным вариантом «ок» английского слова «o'kaу», может символизировать правильность выбора товара или услуг соответствующего предприятия, выполняя таким образом побуждающую функцию.

К данному приему графической игры примыкает прием, который можно назвать графической семантизацией, т. к. в его результате на основе народной этимологии происходит членение слова на несуществующие морфемы (магазины чулочных изделий «Пан Чоха» (сравн. панчоха), сантехники «Твій додир»), которое в ряде случаев имитирует иноязычный характер названия (ресторан «Креп де Шин» (сравн. крепдешин)).

ЯИ в эргонимии часто создается соединением нескольких приемов, как, например, в эргониме «Твій додир», в котором цепочку последовательных преобразований можно продемонстрировать следующим образом: сначала по аналогии с «МойДоДыр» было составлено название «ТвойДоДыр» («ТвійДоДир»), а затем для разграничения разных предприятий – вариант «Твій додир».

Следующим приемом ЯИ является создание гибридных названий, представляющих собой совмещение элементов двух график: кириллицы и латиницы, которое Т. В. Попова называет графогибридизацией [5, с. 231]. При этом соотношение данных элементов может быть самым разным: от одной или нескольких чужеродных графем в однокомпонентном эргониме или в одном из компонентов эргонимасловосочетания (магазины женской одежды «АмнеZия», «ГардеробWeekend», зоомагазин «ЭкЗоотика», Интернет-магазин полезных и натуральных продуктов для большого города «Babyshka») до целого слова в эргониме-словосочетании («Baby Жду», «Lady Мода», «Юбки for you»).

По частотности употребления среди гибридных эргонимов особо выделяются новообразования с графемным комплексом «off» или его русским соответствием «офф» (Интернет-магазин «Produktoff», магазин цветов «Цветкоff», ланч-кафе «Обедофф», сеть ресторанов «Блинофф», паб «Пузофф», фирменный магазин колбас «Колбаскофф»), которые представляют собой окказиональные фамилии, созданные по модели бренда Smirnoff*. Можно предположить, что, по замыслу номинаторов, подобные наименования должны предопределять экономическую успешность этих предприятий, как и всемирно известной фирмы Smirnoff.

Своеобразной разновидностью игры с графикой является запись русских слов латиницей, что подтверждает подверженность эргонимов моде, в данном случае – моде на иностранные технологии, продукцию, названия т. д. как показатель престижности и успешности (магазины обуви «Bashmachok», женской одежды «Fifa», «Flirt», мужской – «Pizhon», «Prikid», одежды для подростков «Sabotage», ресторан «OxotaNaOvets» и другие). В данном случае эффект игры достигается благодаря тому, что адресат не сразу соотносит подобное название с русским словом, а как бы решает своеобразный ребус.

Особый интерес вызывают эргонимы, созданные на основе фонетических ассоциаций [4, с. 12], например: зоомагазин «Ешкин кот» (сравн. разговорное эвфемистическое устойчивое сочетание «Ешкин кот», использующееся в качестве междометия, которое выражает досаду, сильное удивление, недоумение или иную эмоцию [2]) или сеть украинских сервисных центров «РобимГуд». В послед-

* Smirnoff – французское написание русской фамилии Смирнов – основателя завода П. А. Смирнова, где ов [оф] – фамилеобразующий суффикс.

нем примере можно усмотреть двойную фонетическую ассоциацию: с гибридным сочетанием, созданным на основе украинской глагольной формы «робимо» и транскрибированного варианта немецкого наречия «gut» («хорошо»), что позволяет воспринимать выражение как «делаем хорошо», и с антропонимом Робин Гуд, на что указывает прописная буква второго компонента данного эргонима.

К этому приему ЯИ примыкают примеры, совмещающие в себе фонетические ассоциации с графической игрой, основанной на разложении слова на части и их записи в виде самостоятельных слов (например, зоомагазины «Сэр Бернар» (сравн. сенбернар), «Ле` Муррр» (сравн. лемур).

В последнее время при создании эргонимов активно используется прием «склеивания» компонентов предположно-падежных конструкций, словосочетаний в единое целое (кафе «Кофетут», арт-кафе «Наподушках», центр детского развития «Мамарада»), который является отражением все усиливающегося закона экономии языковых средств. Данные названия обладают высокой степенью побуждения к расшифровке столь необычного наименования, выразительностью и экспрессивностью. Н. И. Рябова относит данные наименования к проявлению орфографической игры [7, с. 139].

Самый большой процент подобных названий обнаруживается среди наименований Интернет-магазинов, что не удивительно, т. к. они имитируют названия электронных адресов, которые характеризуются записью без пробелов («Дверинашару», «Чадорадо»), при этом часто включают в свой состав обозначения доменов разных уровней, т. е. как бы полностью повторяют структуру e-mail («КупиРебенку.Ру», «Domstolikov.Ru», «Morekukul.ru», «Paralapok.com.ua»).

Что же касается словообразовательной игры в эргонимии, то она основана на различных приемах создания окказиональных слов. Особо выделяются среди них образования по аналогии, в которых в качестве производящей основы используются как нарицательные имена (магазин мебели «Меблссимо» по типу итальянского слова «брависсимо»), так и собственные (итальянский ресторан «Смакотелла» по аналогии с названием пьемонтской шоколадной пасты, выпускаемой итальянской компанией Ferrero S.p.A., – нутелла). Некоторые эргонимы представляют собой сложные преобразования на основе нарицательных и собственных имен или их структурных компонентов, как, например, кафе итальянской и грузинской кухни «Италидзе» (название в виде фамилии, образованное посредством соединения оттопонимического корня (от Италия или итальянский) с грузинским фамильным формантом -дзе, что позволяет очень емко характеризовать национальную ориентированность кухни кафе).

Довольно распространенным приемом ЯИ является образование окказиональных эргонимов в виде антропонимов (фамилий или сочетаний имени и отчества), мотивированных профилем торгового предприятия (специализированный магазин табачной продукции «Табаковъ», магазин мебели «Диван Диваныч», сантехники «Кран Ванныч», полиграфический центр «Полиграф Полиграфович») или ассоциативно связанных с продукцией (магазин детской ортопедической обуви «Пяточкин»). В ряде случаев подобные новообразования характеризуются двойной мотивацией, особенно при их использовании безотносительно к наименованию конкретного торгового предприятия, в контекстах типа «Вчера я проезжал мимо магазина "...»», т. к. вступают в омонимичные отношения с реальными онимами (например, Табаков) или вымышленными, фигурирующими в художественных произведениях (Полиграф Полиграфович в «Собаьем сердце» М. А. Булгакова или Пяточкин в мультфильме «Как Петя Пяточкин слоников считал»), а это еще больше усиливает действенную силу такого приема.

Яркие примеры экспрессии создаются благодаря использованию различных видов наложения («Кофейбус» – название кафе в ретро-автобусе, «Тригрушки» – Интернет-магазин игрушек, «Уютерра» – магазин товаров для дома, «BeSТиль» – комиссионный Интернет-магазин брендовых вещей), которое может

осложняться, как в последних двух примерах, транслитерированной записью иноязычного слова или графической гибридизацией.

Классических примеров ЯИ, основанной на обыгрывании лексического значения, в эргонимии немного, при этом они часто сопровождаются другими приемами. Так, название караоке-бара «ЗаПой» без уточнения «караоке» и графической визуализации может восприниматься как грамматический омоним, но наличие указанных конкретизаторов снимает данную омонимию. В ряде случаев игра создается на основе обыгрывания узувального значения и внутренней формы слова, которая конкретизируется указанием на профильную принадлежность коммерческого эргонима (например, в названии книжного магазина «Буквоед» сталкиваются узувальное значение «формалист» и буквальное «тот, кто много читает», а наличие у них противоположной коннотации усиливает эффект языковой игры).

Аналогичный прием обыгрывания наблюдается в названии магазина обуви «Клуб босняков» («босняк» и «босой», «босиком») или в наименовании турфирмы «Улетный тур», где сталкивается жаргонное значение лексемы улетный («Вызывающий состояние экстаза, эйфории» [1, с. 1383]) и контекстное (улетный – «тур, в который можно улететь»).

Представленная характеристика приемов ЯИ в эргонимии подтверждает тезис И. В. Крюковой о нацеленности современных эргонимов на игру, а выявленное преобладание графической и словообразовательной игры свидетельствует об ориентации названий коммерческих предприятий в первую очередь на зрительное восприятие, которое и создается различными видами визуализации, и на формирование номинаций, направленных на привлечение внимания своей необычной формой, структурой, семантикой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русского языка / глав.ред. С. А. Кузнецов. – СПб : «Норинт», 2003. – 1536 с.
2. Ёшкин кот [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wiktionary.org/wiki/>.
3. Крюкова И. В. Названия российских деловых объектов с точки зрения языковой моды / И. В. Крюкова // Этнографическое обозрение. – 2007. – № 1. – С. 120–131.
4. Курбанова М. Г. Эргонимы современного русского языка: семантика и прагматика : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Рус. язык» / М. Г. Курбанова. – Волгоград, 2015. – 23 с.
5. Попова Т. В. Графодеривация в русском словообразовании конца XX – начале XXI в. / Т. В. Попова // Русский язык: исторические судьбы и современность. III Международный конгресс исследователей русского языка. Труды и материалы. – М., 2007. – С. 230–231.
6. Русский язык конца XX столетия (1985–1995) : коллективная монография / Отв. ред. Е. А. Земская. – 2-е изд. – М. : Языки славянской культуры, 2000. – 480 с.
7. Рябкова Н. И. Языковая игра в рекламном тексте / Н. И. Рябкова // Культура и сервис : взаимодействие, инновации, подготовка кадров. – СПб. : Изд-во СПб ГУСЭ, 2009. – С. 137–141.
8. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
9. Сопова Т. Г. Языковая игра в контексте демократизации художественной речи в последние десятилетия XX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Рус. язык» / Т. Г. Сопова. – СПб., 2007. – 22 с.

Е. А. Филатова (г. Днепропетровск)

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ВЫСКАЗВАНИЙ КАК ПРИЕМ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ (на материале рассказов В. Токаревой)

Языковая игра (ЯИ) – сложное и многоплановое явление речи, которое активно используется не только в языке СМИ, рекламы, но и в современной художественной литературе. Это обусловлено, с одной стороны, изменением обще-

литературной ситуации и проявлением модернистской и постмодернистской эстетических тенденций, а с другой стороны – сменой языковых норм, оказавших влияние на художественную речь [7, с. 552]. Традиционно ЯИ трактуется как «такое использование риторических приемов (приемов речевой выразительности), которое направлено на создание остроумных, преимущественно комических, высказываний, обладающих качествами меткости, оригинальности и неожиданности, а факультативно – качествами эксцентричности, эпатажности и причудливости в разных наборах и комбинациях» [9, с. 62].

ЯИ создается различными средствами и приемами (фонетические и морфологические деформации, не прямые номинации, нарушение лексической сочетаемости, окказионализмы, каламбуры), среди которых можно выделить и использование прецедентных феноменов (ПФ). По мнению Н. Л. Московской и Е. Л. Морозовой, «в художественном произведении категория интертекстуальности представлена через интертекстуальные включения, которые, в свою очередь, могут быть тождественны прецедентным феноменам, а, следовательно, и прецедентным текстам» [6]. Группа московских ученых (Д. Б. Гудков, В. В. Красных, Д. В. Багаева, И. В. Захаренко) выделяет такие характеристики ПФ: 1) хорошо известные всем представителям национально-лингвокультурного сообщества; 2) актуальные в когнитивном (познавательном и эмоциональном) плане; 3) обращение (апелляция) к ним постоянно возобновляется в речи того или иного национально-лингвокультурного сообщества [4, с. 9]. В структуру ПФ входят прецедентный текст, прецедентная ситуация, прецедентное имя и прецедентное высказывание. **Прецедентное высказывание** (ПВ) – это «репродуцируемый продукт речемыслительной деятельности, законченная и самодостаточная единица, которая может быть и не быть предикативной» [3, с. 83]. Характерными ПВ являются цитаты, пословицы и поговорки, крылатые и устойчивые выражения, афоризмы.

Материалом для данного исследования послужили ПВ (около 200), полученные методом сплошной выборки из более 100 рассказов В. Токаревой, яркой представительницы современной русской «женской прозы». Актуальным представляется рассмотрение основных закономерностей трансформации ПВ в творчестве писательницы. Проиллюстрируем это наиболее наглядными примерами. При модификации ПВ изменения могут касаться как семантики, так и формального состава [2, с. 373]. Среди **структурно-семантических трансформаций** наиболее частотным способом видоизменения ПВ в текстах В. Токаревой является **расширение компонентного состава**, что помогает автору приспособить ПВ к конкретной речевой ситуации. Например, 1) **Плевал я на них с высокой колокольни! А ещё лучше – с низкой, чтобы плевков быстрее долетел** («Маша и Феликс»). Ср.: *плевать с высокой колокольни* – «относиться к чему-л./кому-л. безразлично» [5, с. 302]; 2) *Группа напоминала цыганский табор. Казалось, им нравится такая жизнь: ни кола, ни двора, ни прошлого. Одно настоящее* («Система собак»). Ср.: *ни кола, ни двора* – «наивысшая степень бедности» [5, с. 298]; 3) *Он был единственный сын у престарелых родителей, они ничего ему не запрещали и носились с ним как с писаной торбой* («Рождественский рассказ»). Ср.: *носиться как с писаной торбой* – «уделять чему-л. пустому, несуществующему слишком много внимания» [8, с. 697].

В ряде случаев расширение компонентного состава ПВ осложняется уточняющим комментарием, например, в рассказе «Казино»: *Но в случае с Наилей принцип был важнее денег. Я не взяла бы их ни при каких обстоятельствах. Иначе я плюнула бы себе в душу, что неудобно физически. Где располагается душа? Под горлом, в ямке? Или в районе солнечного сплетения, под ложечкой? Плевать самой неудобно и даже невозможно.* –Здесь к узуальному фразеологизму *плевать в душу (кому)* («Экспрес. Оскорблять самое дорогое для кого-л., самое сокровенное в ком-л.» [11, т. 2, с. 93]) добавлен компонент «себе»,

который меняет объект действия, названного ПВ, на противоположный и предопределяет дальнейшее контекстное уточнение. Чтобы разобраться, почему физически невозможно плевать себе в душу, автор рассуждает о том, где находится душа, и в последней фразе подтверждает эту невозможность. Так раскрывается образ героини и ее отношение к деньгам.

Также неоднократно встречаются случаи, когда трансформация ПВ осуществляется с помощью принципа **замещения одного компонента другим** (или нескольких компонентов другими) **при сохранении его модели**. Замена компонента может приводить к созданию в тексте яркого образа, неожиданного для читателя. Например, *В последний раз мы с ними решили: любовь – это ещё не повод, чтобы ломать жизнь своим детям, и стали искать варианты, при которых бы всем было хорошо. Мы бились, как мухи о стекло, и даже слышали собственный стук, но ничего не могли придумать* («Счастливый конец»). Окказионализм «бились как мухи о стекло» строится по аналогии с образной ситуацией узуального фразеологизма *биться как рыба об лед* и совпадает с ним по значению (*биться как рыба об лед* – «Экспрес. Сильно нуждаясь, бесплодно, безрезультатно добиваться улучшения материального положения» [11, т. 1, с. 30]). При этом автор использует еще и уточнение, основанное на прямом значении глагола «биться» («1. Обо что или чем обо что. Ударяться, колотиться» [8, с. 44], – и «даже слышали собственный стук», что усиливает образность ситуации. Так В. Токарева с присущей ей экспрессивностью описывает картину безысходности и безуспешности героев в попытке создать комфортные условия для их семьи.

Семантическая трансформация ПВ в текстах В. Токаревой **основана на ЯИ с лексическим и фразеологическим значениями**. Данный прием ориентирован на подготовленного читателя, который владеет достаточным количеством фоновых знаний, чтобы распознать и декодировать прямое и переносное значение компонента речевой цепи. Например, *«Перед домом разрыли траншею, оттуда идет пар. Чинят трубу с горячей водой. Хорошо бы зарыли обратно... Это было год назад. Траншею зарыли. По ней много воды утекло. Сейчас – другая жизнь. Другие проблемы»* («Банкетный зал»). В данном случае благодаря компоненту «траншея» актуализируется прямое значение глагола *течь*: «2. Пропускать жидкость вследствие неисправности» [8, с. 692]), а дальше обыгрывается прямое (буквальное) значение фразы «много воды утекло» и ее фразеологическое значение «Разг. Экспрес. Вместе с прожитыми годами много произошло перемен, изменений» [11, т. 2, с. 333], основанное на переносном значении глагола «течь» («3. Перен. Идти, проходить, протекать (о времени, состоянии)» [8, с. 692]. С помощью двойной актуализации автор размышляет о быстротечности и изменчивости нашей жизни.

В текстовом пространстве В. Токаревой также демонстрируются возможности ПВ вступать в **отношения синонимии и антонимии**. Например: *Борис продолжал фамилию, но его голубая кровь по тем временам – как козе баян, попу гармонь, рыбке зонтик, собаке пятая нога, и так далее и тому подобное* («Можно и нельзя»). Для подчеркивания бесполезности благородного происхождения («голубой крови») героя автор использует в качестве однородных компонентов четыре разговорных и разговорно-просторечных фразеологизмов, которые выступают как синонимы одного грамматического класса со значением «бесполезный, без надобности, ненужный» [10]. При этом открытый ряд данных фразеологизмов, выраженный фразеологизированными словосочетаниями *и так далее и тому подобное*, способствует усилению создающейся характеристики.

В следующем примере можно наблюдать линейное соединение фразеологизмов с антонимическими отношениями в пределах микроконтекста: – *Когда общество ничего не может предложить сегодня, оно обещает светлое будущее, – пояснила Мара. – Вешает лапшу на уши. А ты и уши развесила. Значит,*

моё поколение в лапше. А старшее, которое верило в Сталина, в чем оно? Значит, мы все в **дерьме**, а она в белом («Первая попытка»). Наличие сходных компонентов: *вешать/развесить, уши* – объединяет два ПВ, но их значение не тождественно, а, наоборот, противоположно (*вешать лапшу на уши* – «намеренно вводить в заблуждение, нагло врать» [5, с. 352], *развесить уши* – «слушать что-нибудь с любопытством и доверчивостью» [8, с. 557]), что позволяет В. Токаревой указать на двойственную природу обмана. Таким образом лаконично характеризуется ситуация со всех сторон: государство (общество) обманывает, а гражданин готов верить обману. Компонент «*лапша*» трансформирует высказывание «*быть в дерьме*» (ср.: *быть (жить) в дерьме* – «находиться в невыносимо трудных, унижающих человеческое достоинство условиях, преступно-застойной атмосфере» [5, с. 188] путем замены компонента «*дерьмо*», что приводит к формированию противоположного значения (*быть в лапше* – «находиться в хороших, благоприятных условиях»), реализуемого в выражении «мое поколение в лапше». Так автор указывает на разницу между нынешним поколением, которое живет во лжи, и своим поколением, времен Сталина. Антонимия также прослеживается в выражении «*мы все в дерьме, а она в белом*», где компонент «она в белом» можно считать производным от «*белый и пушистый*» (ср.: *белый и пушистый* – «невинный, невиновный, непричастный» [1]). В. Токарева наглядно противопоставляет двух героинь, одна из которых живет во лжи и неведении, а вторая – как будто не имеет отношения к описываемой эпохе (ситуации).

В. Токарева активно использует трансформацию ПВ как на семантическом, так и на структурно-семантическом уровне в соответствии со конкретным авторским замыслом, что придает ее произведениям особую образность и экспрессивность. С помощью трансформированных ПВ раскрываются жизненные позиции автора и героев, их отношение к миру, дается их эмоциональная характеристика. Представленный анализ наиболее частотных случаев изменения ПВ в рассказах В. Токаревой открывает перспективу более детального изучения трансформаций в прецедентных текстах и прецедентных ситуациях, определения их функциональной значимости.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белый и пушистый [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wiktionary.org/wiki>.
2. Донгак С. Б. Обманутое ожидание / С. Б. Донгак // Культура русской речи. Энцикл. словарь-справочник; под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева. – М. : Флинта; Наука, 2003. – С. 371–372.
3. Захаренко И. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык, сознание, коммуникация : сб. ст. / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103.
4. Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. ст. / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 2. – С. 5–12.
5. Мокиенко В. М. Большой словарь русских поговорок / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. – 784 с.
6. Московская Н. Л. Прецедентные тексты как средство реализации интертекстуальности в художественном произведении (на материале произведений Д. Брауна) [Электронный ресурс] / Н. Л. Московская, Е. Л. Морозова – Режим доступа : <http://pandia.org/text/77/489/976.php>.
7. Николина Н. А. Языковая игра в структуре современного прозаического текста / Н. А. Николина, Е. А. Агеева // Русский язык сегодня : сб. ст. / отв. ред. Л. П. Крысин. – М. : Азбуковник, 2000. – С. 551–561.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57 000 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. / С. И. Ожегов. – М. : Рус. яз., 1986. – 797 с.
9. Сковородников А. П. Об определении понятия «языковая игра» / А. П. Сковородников // Игра как прием текстопорождения : кол. моногр. / под ред. А. П. Сковородникова. – Красноярск : Сибир. фед. ун-т, 2010. – С. 50–62.

10. Тришин В. Н. Большой словарь-справочник синонимов русского языка системы ASIS© [Электронный ресурс] / В. Н. Тришин. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/96653.
11. Фразеологический словарь русского литературного языка : в 2 т. / сост. А. И. Федоров. – Т. 1. – М. : Цитадель, 1997. – 391 с.; Т. 2. – М. : Цитадель, 1997. – 396 с.

Г. О. Хацер (м. Дніпропетровськ)

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЛАТЕНТНО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ РЕФЕРУВАННІ ДОКУМЕНТІВ

Інтенсивний розвиток систем електронного навчання (e-learning), що використовуються для підтримки учбового процесу та системи дистанційного навчання, робить нагальним питання можливості автоматичної перевірки відповідей студентів на зміст, тобто чи відповідає смислове навантаження роботи темі, що була задана. Для цього стає необхідним метод, що дозволяє робити смислове порівняння уривків текстів, а також виведення загальної думки серед декількох документів одного спрямування.

Об'єктом дослідження виступають існуючі тенденції латентно-семантичного аналізу. Предмет – латентно-семантичний аналіз при реферування документів. **Мета** роботи полягає у аналізі існуючих методів та виборі алгоритму сингулярного розкладення, який найкращим чином підходить для реферування текстів.

Найбільших труднощів при реферуванні документів завдає процес визначення зайвої інформації. Для того, щоб попередити повтори, системи латентно-семантичного аналізу повинні вміти визначати однакову чи зайву інформацію, а також використовувати її при виведенні результатів тільки один раз чи не виводити зовсім, якщо її смислове навантаження не є ваговим. А інформація, що надається у більшій частині документів й передає головну думку документів, повинна бути включена до реферованого тексту.

Одним із найбільш перспективних методів є метод латентно-семантичного аналізу, який вперше був описаний у працях Скотта Вірвестера, Джорджа Фернса та інших. Представлення слова та абзацу за допомогою цього методу здебільшого моделюють сприйняття тексту людиною [2, с. 395].

Латентно-семантичний аналіз – це метод обробки інформації природною мовою, якою аналізується взаємозв'язок між набором документів та термінами, що в них зустрічаються, шляхом зіставлення певних тематик всьому набору текстів або документів [1].

Для пошуку інформації, що повторюється, широко використовується кластеризація речення та об'єднання схожих речень. Кластеризація може відбуватися декількома шляхами. Перший – техніки поверхневого аналізу речення, які виявляють схожі відривки у реченнях, тобто виділяють схожі слова. Другий спосіб – глибокий синтаксичний або семантичний аналіз, в результаті яких кластери відображають підтеми набору текстів або документів, в яких один кластер (об'єднання декількох однорідних елементів, які можуть розглядатися як самостійна одиниця) описує тільки одну підтему.

Латентно-семантичний аналіз (ЛСА), базуючись на таких поняттях лінгвістики, як «семантичне значення слова», «семантичний аналіз» та «Functional Discourse Grammar», дає можливість проаналізувати та виміряти кореляції «слово–слово». «слово–текстовий відрізок», «текстовий відрізок – текстовий відрізок».

Як вихідні дані ЛСА використовує частоту використання слів, а не частоту сумісного використання слів, у відрізках тексту [3, с. 95]. Приймаючи до уваги про-

блеми синонімії та полісемії, сучасні моделі ЛСА знижують ранг матриці уривків тексту, виокремлюючи від неї попадання слів, що не відповідають смислу тексту. Така операція зменшує вплив синонімії та полісемії. У разі якщо багатозначне слово має «необхідне правильне значення», його елемент об'єднується із головним матричним елементом слова з таким самим значенням. Якщо виявлено використання слова не в «правильному смислового» значенні, то при аналізі воно автоматично не ураховується.

Таким чином, при ЛСА існують тенденції представлення значення слова як середнього значення уривків, в яких воно зустрічається, а значення уривку – як середнє значення всіх слів, що входять до його складу.

Новітні розробки у галузі ЛСА ґрунтуються на патернах використання слова. Такі види аналізу розглядають не тільки схожість поверхневих форм речення, але й виокремлюють латентно-семантичну структуру всередині речень. Помилковим, на думку автора, є тенденція зробити автоматизовані системи аналізу незалежними від мови та її законів. Приділяючи увагу тільки стоп-словам та токенайзерам (генераторам меток), не можливо правильно побудувати семантичний аналіз тексту.

Надалі необхідним є дослідити вплив ЛСА та інших методів семантичного аналізу на кластеризацію речень при реферуванні документів. Доцільним є надання рекомендацій щодо оптимізації параметрів латентно-семантичного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Латентно-семантический анализ и искусственный интеллект (ЛСА и ИИ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://geektimes.ru/post/230075/>
2. Indexing by Latent Semantic Analysis / S. Deerwester [and other] // Journal of the American Society for Information Science. – 1990. – P. 391–407.
3. Geiß J. Latent semantic sentence clustering for multi-document summarization / J. Geiß. – Cambridge, 2011. – 156 p.

Т. А. Хейлик (г. Запорожье)

СУФФИКСАЛЬНЫЕ УНИВЕРБЫ-УРБАНОНИМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ГОРОДСКОЙ РЕЧИ

Изучение языковой ситуации города, или, по выражению Б. А. Ларина, «языкового быта города», во многом способствовало становлению во второй половине 20-го века социолингвистики, а позже выделению урбанолингвистики как одного из ее ведущих, по мнению Е. Н. Степанова, направлений, в рамках которого решаются «разнообразные научные проблемы: языковое и диалектное контактирование в городе; языковая практика и социальные роли горожан; язык города и политические процессы; ... семиотика городского текста и городские прецедентные феномены; городская топонимия и антропонимия» [3, с. 31]. Заметим, что топонимическое пространство современного города все более проявляет тенденцию к ассиметрии языкового знака: одно означаемое (топообъект) имеет одно означающее де-юре (официальное, документально фиксированное, общеизвестное) и одно, чаще несколько означающих де-факто (неофициальные названия как демонстрация речевых предпочтений в основном молодых горожан и известные только «своим»). Мог ли предположить В. В. Колесов, предваряя главу «Городская речь Петербурга» словами В. А. Соллогуба: «Кажется, что самые петербургские улицы разделяются по табели о рангах, на благородные, высокоблагородные и превосходительные, – право, так» [1, с. 5], что Васильевский остров, где «с основания столицы теплилась университетская и академическая жизнь» [1, с. 6], питерское студенчество в XXI веке будет фамильярно именовать Васькой, а Апраксин двор даже приезжие называть Апрашкой?

Стремление к непринужденности часто осуществляется, как известно, через компрессию формы. Разновидность компрессии – семантические конденсаты, преобладающие в современной неофициальной урбанонимии и являющиеся словотворческой приметой разговорного дискурса в целом. Наиболее продуктивны суффиксальные универбы (или универбаты), мотивированные в основном двучленным словосочетанием прилагательное + существительное + суффикс -к(а), дериват при этом образуется чаще всего от основы прилагательного. Некоторые из них появились еще в советское время. Так, Словарь семантических конденсатов И. Устименко (4) включает 13 широко известных разговорных урбанонимов, называющих топообъекты в основном Москвы и Ленинграда (Санкт-Петербурга): Пискаревка (Пискаревское кладбище), Петропавловка (Петропавловская крепость), Мариинка (Мариинский театр), Лубянка (Лубянская площадь), Рублевка (Рублевское шоссе), Горбушка, Дмитровка, Дубровка, Кремлевка (Кремлевская больница), Ленинка, Магнитка (Магнитогорский комбинат), Щукинка. Во всех случаях, за исключением эргоурбанонима Магнитка и годонима Горбушка (улица Горбатый мост), в производящей основе отмечается усечение только суффикса -ск-. Неофициальный урбаноним Щедринка (Библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина в Санкт-Петербурге) образован от второго компонента двойной фамилии писателя: Библиотека Щедрина – Щедрин + суффикс -к- [4, с. 267]. Бытует и урбаноним, образованный от первой части фамилии – Салтыковка, не зафиксированный Словарем. Словарь не фиксирует не менее распространенные в советское время урбанонимы Третьяковка, Маяковка, Можайка, Каширка и др. По этой же модели образуются новейшие неофициальные урбанонимы практически всех городов Украины: Фестивальная площадь – Фестивалка, улица Историческая – Историчка, парк «Дубовая роща» – Дубовка, улица Набережная – Набережка (Запорожье), Центральный рынок – Централка, парк имени Гагарина – Гагарка (Симферополь), Восточный район – Восточка (Синельниково), улица Вокзальная – Вокзалка (пгт. Акимовка Запорожской обл.). К новым словообразовательным тенденциям отнесем усечение вместе с суффиксом части корня производящей основы: улица Набережная – Набка (многократно фиксируется в речи молодежи Запорожья и Энергодара).

Небывалая неогенность последних десятилетий обусловлена разными тенденциями, среди которых преобладают: «1) тенденция к экономии языковых средств и усилий и 2) тенденция к экспрессивности и варьированию способов обозначения при тождестве обозначаемого» [2, с. 62].

Если «производственная, профессиональная речь УПОРНО ДЕРЖИТСЯ ЗА МОДЕЛЬ с -КА» (выделено В. К. Харченко) [5, с. 67], то в неофициальном ономастиконе при несомненном предпочтении данной словообразовательной модели появляются и другие. Так, в последний год фиксируются универбы, построенные по модели с суффиксом -ух-(а) (ранее характерные для жаргонов, ныне активно проникающие в разговорную речь типа слов бытовуха, развлекауха), например: Петруха – улица Петровского, Лесовуха – улица Лесная в Энергодаре (с интерфиксом -ов-). По-прежнему продуктивен суффикс -ик- (с усечением производящей основы почти до одного слога): Зеленый Яр – Зелик, улица Чаривная – Чарик, улица Глазунова – Глазик (Запорожье), площадь Куйбышева – Куйбик (Симферополь), остановка «Юбилейная» – Юбик, остановка «Автовокзал» – Автик (Кривой Рог).

ЛИТЕРАТУРА

1. Колесов В. В. Язык города / В. В. Колесов. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с.
2. Осипова Л.И. Суффиксальные универбы с непредметной семантикой в русском языке / Л. И. Осипова // Филол. науки. – 1991. – № 5. – С. 61–69.
3. Степанов Е. Н. Взаимодействие научных лингвистических подходов в исследовании русской городской речи / Е. Н. Степанов // Мова : науково-теоретич. часопис з мовознавства. – 2014. – № 21. – Одеса : Астропринт, 2014. – С. 27–35.

4. Устименко И. А. Словарь семантических конденсатов русского языка: Лексико-семантический / И. А. Устименко. – Воронеж : Белгород, 2004. – 271 с.
5. Харченко В. К. Современная речь / В. К. Харченко. – М. : Изд-во Литературного ин-та им. А. М. Горького, 2006. – 158 с.

Чжоу Хунвей (г. Харбин, Китай)

СЛОВО МИЛОСЕРДИЕ: СЕМАНТИКА И УПОТРЕБЛЕНИЕ

Наша цель – рассмотреть семантические признаки слова *милосердие*, представленные в лексикографических описаниях, и их трансформации в актах речи.

Материалом исследования служат «Словарь русского языка XI–XVII вв.» [5], «Толковый словарь живого великорусского языка» В. И. Даля [2], Большой и Малый академические словари (БАС и МАС) [6; 7], «Толковый словарь русского языка» (под ред. Д.Н. Ушакова) [9], «Большой толковый словарь русского языка» (под ред. С.А. Кузнецова) [1] и др. Текстовые примеры для анализа взяты из национального корпуса русского языка [3].

У В. И. Даля *милосердие* – «сердоболие, сочувствие, любовь, на деле, готовность делать добро всякому; жалостливость, мягкосердечность. *Нет больше милосердия, как в сердце царевом. Пуще Божьего милосердия (изобью, покараю)*» [2].

В современных словарях *милосердие* – «готовность оказать помощь, проявить снисхождение из сострадания, человеколюбия, а также сама помощь, снисхождение, вызванные такими чувствами» [6].

В толковании слова *милосердие* Словарь В. И. Даля и современные словари имеют существенные различия. Часть признаков далевского *милосердия* уходит из языкового сознания нашего современника, отраженного в толковых словарях, а именно: *сердоболие* – «сердечное участие, сострадание, жалость и старание о помощи»; *сочувствие* – «взаимная дружба, приязнь, любовь, расположение, влечение, сострастие, симпатия; одинаковые чувства с кем; незримая, духовная, нравственная связь, которая сказывается неволью чувством; безотчетное угадывание, знание» (*Несочувственный человек*, «не поселяющий сочувствия, антипатичный»); *любовь* – «сильная к кому привязанность, начиная от склонности до страсти; сильное желание, хотенье; избранье и предпочтенье кого или чего по воле, волею (не рассудком), иногда и вовсе безотчетно и безрассудно»; *жалостливость* – «сожаленье, скорбь, печаль»; *мягкосердечность* в противоположность *твердосердию* и *жестокосердию*.

Сравним семантические признаки: 1) «сердечное участие», «старание о помощи» (В.И. Даль), т. е. усилия, что подчеркивает деятельностный, активный характер признака, с одной стороны, с другой – «готовность оказать помощь» (МАС), т. е. желание сделать что-либо, которое само по себе пассивно и предшествует «старанию», «усилиям» и «действию»; 2) «незримая, духовная, нравственная связь», «любовь» (В. И. Даль), с одной стороны, с другой – отсутствие духовного, нравственного компонента в словотолковании (МАС); 3) «сострадание», «сочувствие», «сожаленье», «взаимная дружба», «сострастие» (В. И. Даль), т. е. слова с семантикой совместности, взаимной связи, «точно такой же» (носителями этой семантики являются слова с формантом *со-*, слова *взаимная*, *одинаковые*), с другой – *снисхождение* (МАС), от глагола *снисходить* (несов.); *снизойти* (сов.), имеющего диахронически мотивированное значение «опуститься, сойти вниз».

Нам кажется необходимым вернуться к далевскому толкованию, чтобы «восполнить иссушительное обеднение русского языка и всеобщее падение чу-

тья к нему» [8]. В предисловии к «Русскому словарю языкового расширения» А. И. Солженицын пишет: «Лучший способ обогащения языка – это восстановление прежде накопленных, а потом утерянных богатств» [8]. А. И. Солженицын предлагает восстановить утерянные слова с формантом *серд-*: *мил-сердечушко*; *сердцевой* («относящийся к сердцу»); *сердяга*, обл. («кто вызывает сердечное сочувствие»); *сердоболка*, *сердоболенка* («посвятившая себя услугам, уходу») и др. По мнению А. И. Солженицына, эти слова никак не заслуживают «преждевременной смерти, еще вполне гибкие, таящие в себе богатое движение – а между тем почти целиком заброшенные, существующие близко рядом с границей нашего изношенного узкого употребления» [8].

В XX в. словообразовательное гнездо слова *милосердие* заметно сокращается. Большая часть слов, входивших в это гнездо в предшествующие эпохи, ушла из литературного языка в пассивный фонд или осталась с пометой «устаревшее». Так, словарь Д. Н. Ушакова (1935–1940) слова *миловать*, *милосердствовать*, *милосердый*, *милостивец*, *милостивица* квалифицирует как «устаревшие» [9], МАС (1985–1988) добавляет к этому списку слова *милостиво*, *милостивый* [6]. А. И. Солженицын предлагает вернуть «живые» слова: *милостынник*, *милостынный*, *взмилуйся над мною*, *всех не премилуешь*, *миловать кого* («ласкать, холить, нежить»), *намиловались вдоволь*, *примилуй ее*, *милостивить*, *милостиветь* («становиться снисходительным»), *миловзорить*, *миловзорничать*, *миловидничать*, *милсветный друг* [8].

В ситуациях *милосердия* семантические признаки конкретизируются и уточняются. *Милосердие* как чувство–действие имеет свой «сценарий» – это модель коммуникативной ситуации. Прототипическая схема этого «сценария» включает следующие «эпизоды»:

- 1) объект Б испытывает неблагополучие по каким-либо жизненным параметрам;
- 2) субъект А знает о неблагополучии Б (у В. И. Даля: «угадыванье», «знание»);
- 3) субъект А испытывает «сердоболие», «сочувствие», «любовь», «сострадание», «сожаленье», «жалостливость», «мягкосердечность» (В. И. Даль), «сострадание», «человеколюбие» (МАС);
- 4) субъект А чувствует «незримую, духовную, нравственную связь» с объектом Б (В. И. Даль), внутреннюю потребность помочь ему;
- 5) субъект А проявляет «сердечное участие», «старанье о помощи» (В. И. Даль), «готовность оказать помощь» (МАС);
- 6) субъект А совершает во благо объекта Б «сердобольный» (В. И. Даль) поступок без принуждения, не связанный с корыстной целью; «проявляет снисхождение» (МАС);
- 7) неблагополучие объекта Б устраняется (уменьшается);
- 8) субъект А испытывает моральное удовлетворение.

В русском языке XI–XIX вв. была детально проработана система обозначений субъекта и объекта милосердия, о чем свидетельствует большое количество слов для их обозначения – преимущественно «того, кто проявляет милосердие»: *милосердный*, *милосердый*, *милостивый*, *милостный*, *милостивный* («сострадательный», «сострадающий»); *милостивец* («тот, кто милосерден, сострадателен, готов оказать помощь, поддержку, совершить благодеяние; благодетель»); *милостивник*, *милостник* («тот, кто готов оказать помощь, поддержку»; «покровитель, защитник, заступник»); *милостница* (женск. к *милостник*); *милостидавец* («тот, кто проявляет милосердие, сострадание, оказывает помощь, поддержку»); *милостилюбец* («тот, кто любит оказывать милости»); *милостынец* («нищий») [2; 5].

В XX в. многие из этих слов не включаются в толковые словари или отмечаются как устаревшие, например, *милосердый* (Д. Н. Ушаков), *милостивец*, *ми-*

лостивица (Д. Н. Ушаков, МАС), *милостивый* (С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова). Кроме того, изменяется объем и состав значений. Сравним: 1) *милостивец* – «тот, кто милосерден, сострадателен, готов оказать помощь, поддержку, совершить благодеяние; благодетель» [6] и 2) *милостивец* – *просторечн. устар.* «благодетель (с точки зрения пользующегося его покровительством или надеющегося на него; употребляется преимущественно в обращении» [9]. *Милостивец-1* определяется скорее как чувство-отношение, которое человек испытывает, когда, считая, что кому-либо плохо, кто-либо страдает, ощущает от этого душевную боль, страдание. *Милостивец-2* не обозначает чувство, как таковое, а только поведение, поступок.

Милосердие получает специфическое выражение в речевых актах с семантикой побуждения – призыва, мольбы. Эти речевые акты осуществляются с помощью экспрессивов *будьте милосердны, проявите милосердие* и др., с которыми объект милосердия обращается к субъекту, чтобы добиться от него желательного для себя действия.

Приведем текстовые примеры из национального корпуса русского языка [3].

Объект милосердия ощущает ситуацию как необходимую для его жизни или благополучия, сам он не может достигнуть желаемого: *Помогите, пожалуйста, подыскать там у вас хоть какое-нибудь частное жилье: комнату, угол я на все согласна. Будьте милосердны, родненькие, помогите!* (Евгений Ухов. Долгая дорога к сыну // Труд-7, 2005.08.20).

Объект милосердия хочет, чтобы адресат понял важность ситуации и проникся сочувствием и жалостью: *Молю о помощи! Операция стоит очень дорого. Будьте милосердны!* (Помогите, пожалуйста! // Домовой, 2002.01.04); *Будьте милосердны: скрасьте мою старость, и я устрою вашу судьбу* (Б. Васильев. «Были и небыли»); *У меня жена, дети, теща сухорукая. Будьте милосердны! Я недорого прошу с вас, поверьте совести, недорого. У моего двоюродного брата страшная грыжа, неизлечимая, деньгами помогать приходится. Будьте милосердны! Ну, так и быть – две с половиной тыщи* (В. Я. Шишков. «Угрюм-река»); *Но вы все-таки будьте милосердны ко мне, сжальтесь над бедною грешницею, дайте мне только взглянуть на него* (Ф. К. Сологуб. «Королева Ортруда»).

Милосердие может не совпадать со справедливостью: *Умоляю вас, может быть, еще не поздно – проявите, нет, не справедливость, только милосердие.*

В печати, в обращении к аудитории усилители побуждения (*будьте милосердны* и др.) указывают на особую серьезность, значительность ситуации для всех людей: *Будьте милосердны, любите жизнь, детей, своих близких, дарите им тепло души* (Батсрич Александра // Труд-7, 2006.07.26); *Будьте разумными, мои милые, держитесь друг дружки, будьте милосердны!* (В. Личутин. «Любостай»).

В судебной речи *милосердие* соотносится с идеей справедливости: *Господа, будьте милосердны и справедливы, и, вспоминая о высоте положения и о том, как низко он упал, подумайте о дуге падения* (А. Ф. Кони. «Воспоминания о судебных деятелях»).

В разговорной речи иногда снимается указание на чрезвычайную важность ситуации для объекта милосердия: *Я пытался урезонить поклонников: «Будьте милосердны, дайте человеку поесть!»; Будьте милосердны, не верьте бредням и слухам* (Э. Радзинский. «Княжна Тараканова»).

Характерным является указание на высшие ценности адресата: *«Дети мои, – повторял он, – будьте милосердны, как того требует святая мать наша Церковь; но все же друзей счастливых предпочитайте несчастным, богатым – бедным»* (Д. С. Мережковский. «Воскресшие боги. Леонардо да Винчи»); *Достаточно привести хотя бы некоторые изречения раввинов, вошедшие в*

Талмуд, чтобы убедиться в этом: «люби мир и водворяй его повсюду», «кто подает милостыню тайно, тот выше самого Моисея», «лучше краткая молитва с благоговением, чем длинная без усердия»; «не будь скор на гнев»; «подражайте свойствам Божиим: как Он милосерд, так и вы **будьте милосердны**»; «ханжей следует обличать, ибо они оскорбляют имя Божие» (А. Менъ. «Сын человеческий»).

Милосердие осознается как форма вознаграждения; то, что должен сделать субъект милосердия в интересах объекта: *И, наконец, **будьте милосердны**, я требую награды!* (С. Осипов. «Страсти по Фоме»).

Эмоциональное воздействие на адресата может осуществляться с помощью голоса: **Будьте милосердны**, – сказал он простым, тихим, человеческим голосом (А. Н. Толстой. «Хождение по мукам»).

Быть милосердным, проявить милосердие означает «отказаться от действий, которые противоречат интересам субъекта речи»: «**Будь милосерден**, Азazelло, – ответил ему кот, – не наводи моего повелителя на эту мысль» (М. А. Булгаков. «Мастер и Маргарита»).

Восклицание **Прояви милосердие!** может быть шуткой: Там с Питом и встретился корреспондент «Советского спорта». «Пит, прояви милосердие!» Его преимущество было так велико, что в одном из эпизодов Хаас в шутку воскликнул: «Пит, **прояви милосердие!**» (Быков М. Экс-первая ракетка мира Пит Самpras: Я и сейчас могу обыграть Федерера // Советский спорт, 2008.02.28).

Будьте милосердны семантически сближается со словом *пожалуйста*: *Но он говорил: «Ах, **будьте милосердны**, скажите, пожалуйста, что там такое?»* (Н. С. Лесков. «Некуда»); *Потап Егорыч. **Будьте милосердны**, позвольте все подробно объяснить* (ср.: **Пожалуйста**, позвольте все подробно объяснить) (А. А. Потехин. «Мишура»).

Как показал анализ, из современных словарей уходят духовные, нравственные признаки слова *милосердие*, предлагаемые В. И. Далем. Толкование этого слова в Словаре В. И. Даля и в современных словарях представляют собой описание разных классов явлений. Участники ситуации милосердия – субъект и объект – пребывают в словотолковании В. И. Даля в симметричных отношениях (субъект и объект равны), тогда как в современных словотолкованиях [1; 4; 6] – в асимметричных (субъект как находящийся наверху «нисходит» к объекту, который находится внизу). Современные словари, по нашему мнению, не совсем адекватно описывают то, что испытывает субъект в ситуации милосердия.

Слово *милосердие* имеет широкий регистр употребления в актах речи, в которых расширяются, уточняются, конкретизируются, пересматриваются языковые значения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русского языка / [сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 1998. – 1536 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. 4. – 684 с.
3. Национальный корпус русского языка. – Режим доступа : <http://search.ruscorpora.ru/search.xml>.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 944 с.
5. Словарь русского языка XI–XVII вв. : 28 вып. [под ред. С. Г. Бархударова]. – М. : Наука, 1975–2008. – Вып. 9. – 358 с.
6. Словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. А. П. Евгеньевой; 2-е изд.]. – М. : Рус. яз., 1981–1984. – Т. 2. – 736 с.
7. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / [под ред. В. И. Чернышева]. – М. : Изд-во АН СССР, 1948–1965. – Т. 6. – 840 с.

8. Солженицын А. И. Русский словарь языкового расширения / А. И. Солженицын. – М. : Рус. путь, 2000. – 426 с.
9. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. Д. Н. Ушакова]. – М. : Изд-во иностр. и нац. словарей, 1935–1940. – Т. 2. – 840 с.

О. С. Шатілова (м. Кременчук)

ПРОБЛЕМА ДЕКОДУВАННЯ ІМПЛІЦИТНИХ СПОНУКАЛЬНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У наш час засоби масової інформації (ЗМІ) є не лише інструментарем для передавання та отримання відомостей, але й являють собою потужне знаряддя впливу на свідомість і поведінку індивідуума. Автори повідомлень ЗМІ не просто констатують факти, але й висвітлюють певні події крізь призму власного світосприйняття, аналізують і дають оцінку тим чи іншим явищам.

Невід'ємною частиною сучасного життя кожної людини є процес спілкування. Будь-яка комунікація являє собою складне явище. Воно містить у собі й соціальний контекст, який надає уявлення про учасників комунікації, і умови спілкування, й низку прагматичних чинників. У тісному зв'язку із поняттям «комунікація» є «дискурс». Дискурс – це «вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, складовими якої є лінгвістичні (засоби мовного коду) й нелінгвістичні (засоби інших семіотичних систем) компоненти» [2, с. 104].

Одним із найпоширеніших типів дискурсу є публіцистичний. Він формується на основі національної мови, яку використовують журналісти, політичні діячі або представники владних структур для досягнення найрізноманітніших цілей:

- розв'язання суспільно-політичних питань;
- активний вплив на читачів / глядачів / слухачів;
- переконування в справедливості певної ідеї;
- спонування до творчої діяльності;
- пропагування прогресивних ідей, учень, здорового способу життя тощо.

Публіцистичний дискурс набуває різних форм текстового вираження, наприклад, він виявляється в авторських монологах, діалогічній мові, хронікально-документальному жанрі тощо. Текст цього типу виконують функцію формування масової свідомості, впливають на неї через добір інформації. Їм властиві мовні форми стандартизації та експресивності, залучення елементів розмовного, художнього стилів для досягнення публіцистичної експресії.

Публіцистичний дискурс має на меті формування масової свідомості, впливу на неї через добір інформації. З одного боку, у мові ЗМІ широко використовується суспільно-політична лексика, політичні заклики, гасла, точні найменування (подій, дат, учасників, місця), а з іншого – багатозначна образна лексика, що здатна привернути увагу читача й вплинути на нього, художні засоби – тропи і фігури. Усі лексеми зазвичай чітко поділяють на позитивно-оцінні й негативно-оцінні. Навіть при художньому домислі в публіцистичному стилі авторське «я» збігається з фактичним мовцем. А однією з найважливіших ознак та його основним призначенням є вираження протистояння певних сил. Причому прийоми й засоби створення особливого публіцистичного колориту перебувають у постійній динаміці. Рухливість їхня зумовлена зміною соціальних та естетичних оцінок засобів сучасної літературної мови, зокрема засобів з високою (позитивною) чи зниженою (негативною) оцінкою.

Головна риса мови публіцистики – надання оцінки сказаному. Усі мовні засоби спрямовані на те, щоб вплинути на аудиторію. Тому нерідко трапляються спонукальні мовленнєві акти. Основним змістом спонукального мовленнєвого акту

є вплив на діяльнісну поведінку адресата. Окремі типи мовленнєвих актів виникають унаслідок різноманіття інтенцій та спонукальних ситуацій. Появу їх зумовлюють також такі екстралінгвістичні чинники, як зацікавленість / незацікавленість мовця у виконанні дії, спрямованість її на користь одного з учасників спілкування, урахування реакції адресата на спонукання, аспект субординації, офіційність / неофіційність умов спілкування, стосунки між учасниками комунікації, обов'язковість / необов'язковість виконання спонукання адресатом тощо.

Спонукальні конструкції як об'єкт дослідження є важливими для людини з погляду їхнього призначення в комунікації. Вони є елементами мовленнєвої взаємодії, являючи собою різновиди мовленнєвих актів. Дослідження комунікативної сутності речення, способів впливу мовця на адресата, сприйняття адресатом намірів мовця сформували новий лінгвістичний напрям – «інтенціоналізм» (лат. *intentio* – устремління, бажання). Комунікативна інтенція є однією з категорій теорії мовленнєвих актів, означаючи «комунікативний намір адресанта (усвідомлений чи інтуїтивний), який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення» [2, с. 326].

Під час спілкування інформація може передаватися двома способами: явно (відкрито) та приховано (замасковано). Згідно з цим зміст повідомлень може бути експліцитним та імпліцитним. Експліцитний зміст (інформація) (лат. *explicite* – явний, виражений) – «явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами із значень мовних одиниць» [2, с. 156]. Імпліцитний зміст (інформація) (лат. *implicito* – неявний) – «неявний, прихований зміст, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування» [2, с. 156]. Наприклад: *[Жінка завжди була берегинею сімейного вогнища, душею родини]. Тож чи слід відмовлятися від цієї ролі?* (Світ молоді. 24.09.10).

Безпосереднім змістом наведеного речення є запитання про необхідність бути жінкою берегинею сімейного вогнища. Проте воно передає спонукання до певної дії: продовження виконання функцій (обов'язків) берегині.

У запропонованому нижче фрагменті виділена конструкція є експліцитно вираженим спонуканням:

Ліда притишила голос:

– Іди, Романе, – вирвала свою руку з моєї (Вітчизна. № 1–2. 2009).

Для порівняння наведемо імпліцитно виражену спонукальну конструкцію: *Невже важко розібратися у ситуації, здійснити нормальні кадрові зміни?* (Музеї України. 05.02.2011). Наведене речення формально є питальним. Однак воно позначає спонукання до виконання певних дій. В експліцитному вигляді спонукання не висловлене, тому його можна вважати імпліцитним змістом повідомлення, вираженим особливим чином. Або: *[Слава Богу, що зараз нарешті припинені прямі звинувачення учасників процесів один одного]. Я би хотів дуже, щоб ми не поверталися до цієї поганої практики* (ICTV. «Свобода слова». 07.09.09. – 23:00). У виділеному реченні приховано зміст волевияву мовця «не повертаймося до цієї поганої практики». Або наприклад:

[Бойко: Ви знаєте, ми, взагалі-то, звикли до звинувачень до Партії регіонів. І мені незрозуміла іронія ваша, пане Сергію, ви кажете, що рецепт Партії регіонів – це збільшення зарплати людям. Я розумію, що для вас півтори тисячі гривень – гроші, можливо. А для людей це дуже важливо.

Соболев: Ті, хто газом займалися, – вони знають, про що кажуть].

Бойко: Я вас не перебивав, якщо ви пам'ятаєте (ICTV. «Свобода слова». 07.09.09. – 23:00).

Виділена конструкція передає значення «не перебивайте мене». Отже, безпосереднім значенням цієї репліки є прохання припинити виконання певної дії.

Однак у межах діалогу цей волевияв мовця формально виражений реченням розповідної модальності, а модальність спонукальна є імпліцитною, прихованою.

У виведенні імпліцитного змісту, як зазначає Ф. С. Бацевич, важливу роль відіграють контекст і ситуація спілкування. Виходячи із цього, дослідник стверджує, що імпліцитний зміст – це така інформація, яка, не маючи безпосереднього вираження, виводиться з експліцитного змісту мовних одиниць внаслідок їхньої взаємодії зі знаннями отримувача (адресата – читача, слухача) тексту, зокрема з інформацією, яка береться з контексту та ситуації спілкування [2, с. 157].

Імпліцитність інформації пов'язана з поняттям пресупозиції. Термін цей у сучасній лінгвістичній науці та філософії вживають у широкому та вузькому значеннях. «Пресупозиція» в широкому значенні (лат. *prae* – попереду і *supposition* – припущення) – це «спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти; зона перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується в процесі спілкування» [2, с. 181]. У вузькому значенні «пресупозиція» – це імпліцитний компонент змісту повідомлення (висловлення), який повинен бути істинним, щоб повідомлення (висловлення) загалом не сприймалося як семантично аномальне або недоречне в певному контексті. Саме пресупозиції впливають на вибір того чи іншого способу передачі інформації під час спілкування.

Оскільки експліцитні конструкції мають спеціалізовані форми для вираження спонукальної інтенції, розпізнавання й сприйняття їх в тексті не викликає труднощів. Проблемним є декодування імпліцитних утворень.

З явищем імпліцитності / експліцитності тісно пов'язане поняття «контекст». Як зазначає Ю. Я. Заза, різні напрями вивчення контексту по-різному детермінують і розуміють його значення в процесі комунікації [7, с. 16]. Згідно зі значенням і роллю категорії «контекст» у теоретичних моделях встановлюється той чи інший напрям вивчення комунікації.

Дані спостережень щодо експліцитності / імпліцитності спонукальної інформації в публіцистичному дискурсі такі: усього виявлено 7438 експліцитних і 3362 імпліцитні конструкції. Це відповідно 69 % і 31 % від загальної кількості проаналізованих спонукальних утворень. Найчастіше експліцитні форми вжито в аналітичних жанрах (2152, або 20 %), рідше – в художньо-публіцистичних (1926, або 18 %) і рекламних жанрах (1929, або 18 %). Найрідше спонукальні конструкції експліцитного типу вміщено в текстах інформаційних (1431, або 13 %). Щодо імпліцитних форм, то їх активно вжито в рекламних жанрах (1213, або 11 %), рідше в аналітичних текстах (881, або 8 %) і художньо-публіцистичних (835, або 8 %), найрідше – в інформаційних текстах (433, або 4 %).

Отже, конструкції, здатні виражати спонукування, репрезентовано різнорівневими мовним засобами. Структурування їх можливе завдяки спільній семантичній ознаці – інваріантному значенню спонукування – та залежно від граматичного оформлення. Урахування експліцитності / імпліцитності викладу інформації є важливим складником дослідження спонукальних конструкцій. Виявлено специфічні способи вираження інформації залежно від характеру її вираження. Вибір тих чи інших мовних засобів зумовлений ступенем потреби мовця у виконанні дії, стосунками між комунікантами, нормами етикету тощо. Правильне декодування та вживання в мовленні спонукальних конструкцій забезпечує ефективність та успішність комунікації.

Запропоноване дослідження окреслює коло можливих у подальшому розробок методичних матеріалів, спрямованих на полегшення декодування спонукальних інтенцій на матеріалі не лише публіцистичного, а й інших дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 136–137.

2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; пер. с фр. под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
4. Богданов В. В. Речевое общение : Прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 88 с.
5. Воловин А. В. О некоторых особенностях английского речевого поведения / А. В. Воловин // Этнопсихолінгвістика. – М. : Наука, 1988. – С. 124–135.
6. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
7. Заза Ю. Я. Регістрові характеристики ситуації початку комунікативного акту (на матеріалі української, чеської й арабської мов) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Ю. Я. Заза. – Львів, 2009. – 318 с.

Е. М. Шахова (г. Симферополь)

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ ЯЗЫКОВОГО СМЫСЛА «ПРОСТРАНСТВО» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Характеризуя основные единицы именования, используемые при вербализации языкового смысла «пространство», необходимо, прежде всего, представить дифференциальные признаки этого языкового смысла, затем определить номенклатуру средств его выражения и степень «конкурентоспособной силы» каждой ономасиологической единицы.

Дифференциальные признаки языкового смысла «*пространство*»: имеет собственное индивидуальное категориальное значение пространства; передаёт фрагмент действительности, называющий место и направление; универсальный характер проявления в других языках мира; ономасиологический характер представления данного понятийного содержания, направленный от значения к средствам выражения; представление обстоятельственных отношений места и направления в синтаксисе; наличие трёх местоименных вопросительных категоризатора: *где?*, *куда?*, *откуда?*; собственную систему единиц именования, в которую входят предложно-падежные формы имени как разновидность ономасиологических единиц [7, с. 88].

Ономасиологические средства выражения языкового смысла «*пространство*»:

1) **слово**. На уровне слова данный языковой смысл выражен наречиями со значением места и направления: *дома, вверху, внизу, справа, слева, вперёд, назад, вверх, вниз, вправо, влево, издали* и под.; категориально соотносительными с ними местоимениями всех семантических разрядов (вопросительного, указательного, неопределённого, отрицательного, обобщающе-выделительного): *где? – там, тут, здесь, где-то, кое-где, где-либо, нигде, везде; куда? – туда, сюда, никуда, куда-то, куда-нибудь; откуда? – оттуда, откуда-нибудь, отовсюду* и др.;

2) **лексия**: *где угодно, невесть куда, невесть откуда* и под.;

3) **фразовый номинант** – расчленённая единица именования, выраженная придаточной частью сложноподчинённого предложения с синтаксическим артиклем или без него, выступающая в роли сложной единицы именования, называющей место и направление [6, с. 74];

4) **предложно-падежная форма имени**, включающая в свой состав предлоги *в, до, за, из, из-за, из-под, к, между, на, над, от, перед, по, под, при, с, у* и др.

Пространство в философии считается фундаментальным понятием бытия и познания, отражающим самые существенные явления действительности.

При определении места предложно-падежной формы в системе средств выражения пространственных отношений важными можно считать, согласно исследованиям М. В. Всеволодовой [3] и Е. Ю. Владимирского [1], следующие моменты:

- отношение предмета к месту на основании пребывания его в пределах локума: *в парке, из парка, по парку*;
- отношение непосредственности: *около парка, мимо парка, от парка*;
- степень заполненности / незаполненности пространства действием, признаком: *шли по парку, прошли через парк*;
- характер отношений предмета к локуму (статичность / динамичность): *стоял на тротуаре, вышел на площадь* [2, с. 176].

Е. В. Клобуков выделял статическую и динамическую локализацию [5]. Существуют и другие подходы к распределению значений предложно-падежных форм, репрезентирующих языковой смысл «пространство».

Мы будем выделять в них две разновидности: часть предложно-падежных форм имени называет место и имеет местоименный вопросительный категоризатор *где?*, вторая часть называет направление и в качестве местоименных категоризаторов имеет два прономинатива: *куда?* и *откуда?* Такой подход удобен и принят, в частности, в работе с иностранными студентами в практике преподавания русского языка как иностранного.

В. – В. п. Типичной функцией предложно-падежной формы с предлогом **в** и **вин. падежом** имени является способность обслуживать языковой смысл «пространство» и передавать направление, место, пространство, внутрь которого направлено действие (местоименный категоризатор *куда?*): *Сухие дубовые листья залетали в обсерваторию* (К. П., Московское лето, т. 6, с. 93). *Синцов углубился в лес* (К. С., Ж. и м., т. 1, с. 34);

– называет сферу деятельности, в которую направляется действие, или к некоторой группе лиц (местоименный категоризатор *куда?*): *поступить в университет, баллотироваться в депутаты*;

– при переходе в определённое состояние, переживание чувств и т. д.: *погрузился в размышления*.

Языковой смысл «пространство» широко представлен на уровне предложно-падежных форм с первообразными и производными предлогами. Это не удивительно: пространство включает в себя место и направление и многомерно само по себе: имеет длину, ширину, высоту, глубину и т. д.

Предложно-падежные формы с производными предлогами расширяют объём языкового смысла «пространство» и детализируют отдельные его значения, важные с точки зрения коммуниканта. Они передают те значения языкового смысла «пространство», которые не способны выражать предложно-падежные формы с первообразными предлогами. Предлог *вокруг* вместе с родительным падежом имени «употребляется при указании на человека, предмет и т. п., выступающие центром, относительно которого по окружности или по иной замкнутой линии кто-, что-либо движется, располагается, к которому со всех сторон примыкает что-либо» [4].

Предлог *напротив* в предложно-падежном сочетании имени «употребляется при указании на человека, предмет, место, прямо перед которыми кто-, что-либо находится, что-либо происходит» [4]. Г. А. Золотова называет и другие предлоги типа *вплоть до, вдали от*, передающие в составе предложно-падежной формы такие значения, которых не могут создать предложно-падежные формы с первообразными предлогами.

Языковой смысл «пространство» активно включает предложно-падежные формы имени в репертуар собственных средств выражения.

В большой степени предложно-падежные формы насыщают языковой смысл «пространство». Это объясняется, прежде всего, возможностью отразить в

языке трёхмерность пространства, статистической локализации (включения места) и динамической локализации (включения направления).

ЛИТЕРАТУРА

1. Владимирский Ю. Г. Предлоги при географических названиях / Ю. Г. Владимирский // Рус. яз. за рубежом. – 1967. – № 2. – С. 68–71.
2. Всеволодова М. В. «Предлоги в синхронии и диахронии: морфология и синтаксис». Первые результаты межнационального проекта / М. В. Всеволодова // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту : зб. наук. праць, присвяч. ювілею А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 173–180.
3. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М. : Рус. яз., 1982. – 261 с.
4. Золотова Г. А. Синтаксический словарь : Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
5. Клобуков Е. В. Семантика падежных форм в современном русском литературном языке / Е. В. Клобуков – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1986. – 120 с.
6. Сидоренко Е. Н. Языковые смыслы и ономаσιологические средства их выражения / Е. Н. Сидоренко. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2008. – 128 с.
7. Шахова Е. М. Предложно-падежные формы имени как средство выражения языковых смыслов в русском языке : монограф. / Е. М. Шахова. – Симферополь : Форма, 2014. – 256 с.

Источники иллюстративного материала

1. Паустовский К. Собрание сочинений: в 9 т. / К. Паустовский. – М. : Худ. лит-ра, 1981. – Т. 6. – 623 с.
2. Симонов К. Собрание сочинений: в 10 т. / К. Симонов. – Т. 1 : Живые и мёртвые. – М. : Худ. лит-ра, 1980. – 624 с.

І. М. Шпітько (м. Дніпропетровськ)

АКТУАЛІЗОВАНА ЛЕКСИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ ПРОЯВІВ ДИНАМІКИ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується суттєвими змінами в усіх сферах суспільно-політичного життя: соціально-економічній, політичній, державно-правовій, культурній тощо. У часи різких соціальних перетворень закономірно зазнає змін і лексико-семантична система мови, реагуючи на виникнення нових понять, явищ у матеріальному й духовному житті соціуму. Загальновизнано, що суспільні трансформації завжди спричиняють мовний динамізм.

Проблема динамічних змін лексики української мови набула особливої актуальності в останні півтора-два десятиліття ХХ століття і не вщухає до сьогодні. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі неодноразово ставали предметом ґрунтовних досліджень таких метрів українського мовознавства, як Л. Струганець, О. А. Стишов, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, Л. П. Кислюк [6; 5; 2]. Лексико-семантичні зміни в сучасній українській мові привертають увагу й науковців братніх слов'янських країн. Так, словацька дослідниця Я. Кредатусова свою останню монографію присвятила українській неології та відновлювальним процесам в українській лексиці [7]. У працях згаданих науковців визначено причини інноваційних процесів, різноманітні неологізми та їх види, описано шляхи й способи формування неолексики тощо.

Найбільш помітні зміни лексико-семантичного рівня зафіксовано нами на матеріалі інформаційного простору. Саме мова мас-медіа стає об'єктом дослідження нових процесів у сфері лексики, оскільки саме розвиток засобів масової інформації ... зробив її головним каналом поширення соціальної інформації в сучасному суспільстві [5, с. 32].

Серед процесів, пов'язаних із динамікою словникового складу сучасної української мови, поряд із неологізацією заслуговує на особливу увагу актуалізація лексики. Процес актуалізації певних груп лексики пов'язаний із змінами у функціонуванні мовних одиниць і підвищенням активності використання носіями мови тих чи інших мовних засобів. Терміном «актуалізована лексика» іменують лексичні одиниці, які збільшили в сучасний період розвитку мови свою функціональну значимість і частоту використання внаслідок актуалізації позначуваних ними понять і явищ [3]. Головна ознака актуалізованих лексичних одиниць – це перехід з периферії до ядра словникового складу завдяки функціональній активності. На думку О. А. Стишова, є дві причини такого явища: 1) перша пов'язана з ідентифікувальною функцією слова; це повернення до активного вжитку слів разом із реаліями й поняттями, які ними позначено; 2) друга зумовлена стилістичною трансформацією лексики; це розширення сфери використання слів [5, с. 88]. Протягом досить невеликого періоду в сучасній українській мові зросла частота використання лексем, які належать до різних тематичних груп лексики, але насамперед: «Держава, політика, соціальний устрій», «Економіка, фінансова справа», «Загальнолюдські цінності» тощо. У зв'язку з реаліями українського сьогодення, на превеликий жаль, саме слова з негативною конотацією перейшли з розряду маловживаних до розряду частотних, з периферії мовної системи до її ядра: *анексія* «насильне приєднання, загарбання якоюсь державою іншої країни або частини її території» [1, с. 18], *ескалація* «розширення масштабів агресивної війни...» [1, с. 266], *агресія* «неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації чи обмеження її незалежності» [1, с. 7], *агресор* «нападник, загарбник» [1, с. 7], *бойовик* «учасник якої-небудь бойової групи, загону» [1, с. 59], *терорист* «учасник терористичних актів» [1, с. 1243], *біженці* «люди, що залишають місце свого проживання під час війни або стихійного лиха» [1, с. 51] тощо.

Високою частотою використання характеризуються й деякі лексеми з позитивною конотацією, як *волонтер* «той, хто з власної волі береться за виконання яких-небудь обов'язків, якоїсь роботи» [1, с. 156], *доброволець* «той, хто вступає в армію з власного бажання, добровільно» [1, с. 230]. Їх наявність у сучасному українському лексиконі засвідчує високі моральні цінності українців, прагнення прийти на допомогу з власного бажання чи то в зоні бойових дій, чи на мирних територіях.

Нестабільна економічна ситуація в Україні спричинила вихід деяких лексичних одиниць за межі власне термінологічного вживання, а під впливом мас-медіа вони потрапляють до публіцистичного стилю й тим самим набувають значного поширення в інформаційному просторі. Напр., лексема *флуктація* як спеціальний термін останнім часом актуалізувалась в одному з відтінків свого значення – «коливання обмінного курсу валют» [1, с. 1326]: *Однак у більш тривалому періоді американську валюту очікує флуктація у вузькому інтервалі, прогнозують аналітики* (<http://ua-ekonomist.com>).

Актуалізація лексики в сучасний період розвитку української мови супроводжується семантичними змінами словесних знаків, які відбуваються як на рівні структури окремого значення, так і на рівні семантичної структури слова. Тлумачний словник сучасної української літературної мови подає лексему *переселенці* як «ті, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь» [1, с. 743], але відповідно до сучасних реалій життя у структурі лексичного значення цієї лексеми з'явилися нові семи «бойові дії», «вимушено», «тимчасово». Отже, *переселенці* – це «ті, хто в результаті бойових дій змушені тимчасово залишити територію свого постійного місця проживання й переселитися на нове»: *Переселенці з Донбасу отримають особливий статус. Питання надання статусу біженців не розглядається, а йдеться лише про надання мирному населенню Донбасу статусу тимчасових переселенців* (<http://www.unian.ua/politics/>).

До складу актуалізованої лексики відносимо й лексеми, які в попередній період розвитку мови характеризувалися певними функціонально-стилістичними обмеженнями, але на сучасному етапі в результаті семантичної деривації розвинули нові лексико-семантичні варіанти. Яскравим прикладом такої семантичної зміни є лексема *кіборг*, яка у Великому тлумачному словнику сучасної української літературної мови зафіксована в єдиному значенні «кібернетичний організм; пристрій, у якому певною мірою здійснено симбіоз фізичних та інтелектуальних здібностей людини й технічних засобів автоматики» [1, с. 427]. У момент виникнення будь-яке слово завжди однозначне. Проте на певному хронологічному зрізі розвитку мови лексична одиниця може перетворитися на полісемічну, оскільки людське мислення постійно перебуває в пошуку і в процесі номінації нових предметів думки насамперед звернено до вже наявних вербальних одиниць. У цьому безперервному процесі відбувається «нашарування» вже сформованого словесного образу на явища навколишнього світу, які раніше не співвідносилися з ним. У результаті такої роботи лінгвокогнітивних механізмів відбувається імпліцитна еволюція семантики лексем: їх акустичний образ використовуються для передачі нових смислів, що, власне, і провокує появу нових лексико-семантичних варіантів [4]. З 2014 р. лексема *кіборг* розширила семантичну структуру слова, отримавши нове значення «захисник донецького аеропорту»: *В руїнах донецького аеропорту, поблизу якого тривають жорстокі бої, залишилося не менше 20 «кіборгів»* (<http://tsn.ua/politika>). Лексему із цим значенням швидко підхопили користувачі соцмереж, а вслід за ними і традиційні ЗМІ та політики, напр., *Тим часом, в Адміністрації президента сказали, що Центр АТО розробив план спасіння «кіборгів»; «Кіборги» відбивають атаки терористів, завдаючи їм важких втрат», – проінформував на традиційному щоденному брифінгу речник АТО Андрій Лисенко* (<http://tsn.ua/politika>).

Отже, особливе місце з-поміж динамічних процесів сучасного періоду розвитку української мови посідає процес актуалізації певних груп лексики, пов'язаний із змінами у функціонуванні мовних одиниць і збільшеній активності використання носіями мови тих чи інших мовних засобів. Одні актуалізовані лексеми зазнали змін у структурі лексичного значення, інші розширили семантичну структуру за рахунок виникнення нових значень на основі метафоричного переносу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : моногр. / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
3. Милованова О. В. Актуализированная лексика русского языка новейшего периода: По материалам толковых словарей : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / О. В. Милованова. – Воронеж, 2001. – 16 с.
4. Никифорова Е. Б. Семантическая эволюция лексической системы русского языка : тенденции, векторы, механизмы : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 / Е. Б. Никифорова. – Волгоград, 2008. – 42 с.
5. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (На матеріалі мови засобів мас. інформації) / О. А. Стишов. – К. : Пукач, 2005. – 388 с.
6. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.
7. Kredátusová J/ Ukrajinská neológia a obnovovacie procesy v ukrajinskej lexike / J. Kredátusová. – Prešov : FF Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. – 252 s.

НОВІ КОРЕЛЯТИВНІ ФОРМИ ЖІНОЧОГО РОДУ ІМЕННИКІВ-НАЗВ ОСІБ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ

У сучасній українській літературній мові корелятивні форми жіночого роду творяться за допомогою суфіксів від іменників чоловічого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю, національністю тощо. Останнім часом спостерігаємо помітні тенденції в родовій іменниковій категоризації. Передусім ідеться про збільшення кількості іменників жіночого роду, які утворюються від іменників-назв істот чоловічого роду і поглиблюють диференціацію іменників за ознакою статі [2, с. 90].

Корелятивні форми чоловічого й жіночого роду в різні часи були об'єктом уваги таких учених, як Л. Щерба, О. Шахматов, В. Виноградов, І. Ковалик, І. Вихованець, О. Безпояско, В. Горпинич, А. Загнітко, В. Олексенко, О. Пономарів, М. Навальна та ін.

Найактивніше, за нашими спостереженнями, поповнюється такими співвідносними утвореннями публіцистичний стиль, який широко залучає мовні засоби інших стилів, оскільки його завдання – не лише викладати певні факти, а й давати їм оцінку, якнайбільше впливати на читачів, формуючи громадську думку. Прагнучи наголосити, що дійовою особою, виконавцем є саме жінка, автори газетних і журнальних статей використовують іменники жіночого роду. У наш час мова засобів масової інформації стає одним із чинників, котрі впливають на формування та зміну норм літературної мови, що й зумовило вибір джерельної бази нашого дослідження.

Мета роботи – виявити нові корелятивні форми жіночого роду іменників-назв осіб в українській періодиці та з'ясувати їхні структурно-стилістичні особливості.

У сучасній українській мові суфіксальний спосіб є найпродуктивнішим способом творення іменників на позначення осіб. Найактивніше іменники жіночого роду творяться за допомогою суфікса **-к-**, який одночасно вказує на стать особи та її належність до певного фаху, виду діяльності тощо, пор.: *Народна **депутатка** з «Нашої України» Ксенія Ляпіна кілька днів тому повернулася з кримської Алушти* (Газета по-українськи, 29.08.08. Далі ГУ. – В. Ю.); – *Ця **поетка** не нудна, Богданку, – перегорнув кілька сторінок, глянув на зміст* (Дзеркало тижня, 20.01.07. Далі ДТ. – В. Ю.); *Бо ж дядько прилаштовує її служити у «Великий Дім», господинею якого є **композиторка*** (Україна молода, 14.02.09. Далі УМ. – В. Ю.). *На ринку «Полісся» радо зустрічають **волонтерок*** (Високий замок, 24.07.14); *Так, багато батьків вважають, що **викладачка** просто «схиблена» на ґрунті політичної коректності* (ДТ, 18.02.06); *44-річну **бухгалтерку** однієї з івано-франківських фірм знайшли мертвою в офісі* (Експрес, 15.01.09); *Але **прем'єрка** веде свою гру з Москвою...* (ГУ, 29.08.08); *Можна було б разом з пані **прем'єркою** порадіти зростанню реальних доходів населення...* (Селянська правда, 04.04.08. Далі СП. – В. Ю.); *Сподіваємося, що законопроект його **однопартійки** також не пройде повз увагу громадськості та журналістів і отримає відповідну оцінку* (ДТ, 20.01.07); ***Лідерка** блоку свого імені Юлія Тимошенко вкотре хоче довести свою відданість Україні...* (УМ, 18.02.06).

Розширення кола таких іменників зумовлене передовсім зміною соціальних умов, адже раніше жінки не мали змоги активно брати участь у виробничій, суспільно-політичній, науковій діяльності тощо. У сучасному українському суспільстві жінки ведуть активне громадське життя, обіймають керівні посади, які довгий час були пріоритетом лише для чоловіків. Під впливом усного побутового мовлення в публіцистичному стилі постійно зростає кількість таких номінацій.

Нині широко вживаються суфіксальні утворення жіночого роду на позначення професій, виду занять, які виникли не так давно: *Краще встановити ролети та*

прозору органу з візерунками, – радить **дизайнерка** (ГУ, 31.01.07); Контактна особа: Тетяна Кухаренко, **менеджерка** програми «Схід-Схід»: партнерство без кордонів (ДТ, 20.01.07); Людям із життєвим девізом «Усе і негайно» – тут робити нічого, вважають **ріелторки** (ГУ, 18.02.06); Зі **стриптизеркою** познайомився на своєму дні народження (ГУ, 04.04.08). Зауважимо, що іменники чоловічого роду **дизайнер, менеджер, ріелтор, стриптизер** відсутні в одинадцятитомному «Словнику української мови», а двох останніх не засвідчує й «Великий тлумачний словник сучасної української мови» [1].

Чимало форм жіночого роду, утворених від нормативних іменників чоловічого роду, сучасні словники не фіксують, пор.: В Америці Відов одружився з **продюсеркою** та журналісткою Джоан Борстен (ГУ, 04.04.08); Коли **режисерка** отримувала нагороду, вона нагадала присутнім у залі, що винуватці трагедії досі не постали перед судом (ГУ, 18.02.06); **Операторка** зауважила йому, що на фото в паспорті він не схожий на себе живого (СП, 04.04.08); Сучасний вітчизняний арт представляє російська **кураторка** (УМ, 27.05.10). Іноді спостерігаємо певну непослідовність: так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [1] зафіксовано іменник **фінансистка** як нормативну форму, проте однотипний іменник **менеджерка** відсутній.

Уживання родових корелятивних форм диференціюється за стилями. В офіційно-діловому та науковому стилях (де підкреслюється не стать людини, а її службове чи суспільне становище) зазвичай використовують форми чоловічого роду, а в розмовно-побутовому мовленні звичніше й умотивованіше зі стилістичного погляду сприймаються форми жіночого роду [3, с. 187].

Характерно, що утворення з суфіксом **-к-** втрачають емоційно-експресивне забарвлення [2, с. 91], витісняючи суфікси **-ш-, -ис-**, пор.: **директриса** – **директорша** – **директорка**; **актриса** – **акторка**. Якщо іменники жіночого роду **акторка, актриса** завжди були стилістично рівноправними, то форми **директорша, директорка** словники подають як такі, що мають розмовний відтінок. Незважаючи на це, саме форми з суфіксом **-к-** переважають у сучасній періодиці, пор.: **Сьогодні керівництво Чернівців намагається подати конфлікт на кладовищі як незначні непорозуміння у трудовому колективі між молоддю і недосвідченою директоркою та її підлеглими, які хочуть жити за старими правилами і звичками** (ДТ, 27.01.07); **...директорка** фундації «Центр сучасного мистецтва» (УМ, 27.05.10); **«Я починала з підтанцювок у балеті і добре знаю цю «кухню», – говорить співачка й акторка** (Студентська газета, 18.10.06); **1975 – померла російська кіноакторка Любов Орлова** (ГУ, 26.01.07); **Хіба що пізнали безліч невідомих раніше західних акторів і акторок** (Молодь України, 25.01.07).

Уживаючи співвідносні родові пари, необхідно враховувати семантичні й емоційні відтінки, що їх надають зазначені суфікси новим формам. Так, попри наявність у словниках лексеми **репортерка**, у пресі знаходимо іменник **репортерша**, який властивий розмовно-побутовому стилю мови: **Клуні в ролі тренера, Зельвегер в образі репортерші, другим планом – дюжина пітних громил** (Газета 24, 04.04.08). Форма жіночого роду з суфіксом **-к-**, утворена від іменника чоловічого роду **сенатор**, має одне значення – «дружина сенатора» [1, с. 1114], проте засвідчена в значенні «жінка – член сенату», пор.: **Розуміючи, що розмови про величезний торговельний дефіцит... усім уже добряче набридли, сенаторка знайшла ефектніші аргументи** (ДТ, 03.06.06). Імовірно, це відбулося за аналогією до більшості інших новоутворених форм. Незважаючи на виразну тенденцію до втрати емоційно-експресивних відтінків, суфікс **-к-** у певних словах їх зберігає, пор.: **Її героїня обертається між двох точок** (УМ, 14.02.09); – **Ви, певно, хочете подивитися на героїку**, – 7-річний Василько тягне за руку до прабабусі (ГУ, 29.08.08). О. Тараненко говорить про «численні випадки явного зниження й навіть

огрублення конотації» форм на зразок: *керівничка партії, нова міністерка соціальної політики, колишня мерка Ірпеня* [4, с. 169].

У деяких випадках назва професії має форми обох родів, але ці слова різні за значенням, напр.: *друкар* – фахівець друкарської справи, поліграфічного виробництва; той, хто працює в друкарні; *друкарка* – жінка, що друкує на друкарській машинці [1, с. 250].

Помітно активізувався в іменниках жіночого роду суфікс **-ин-**, який у другій половині ХХ ст. був непродуктивним, пор.: ...*продавчиню з кіоску годі було застати на робочому місці* (СП, 04.04.08); *Її героїня обертається між двох точок: в одній – професійна мисткиня, а в другій – її дядько, спец із народних обрядів* (УМ, 14.02.09); *Хіба що самотньо озивається до небагатьох сміливців остання волхвиня української містерії, несправедливо та жорстоко осміяна баба Параска* (Українська газета, 25.01.07. – Далі УГ. – В. М.); *Журналісти доїняли її розпитуваннями, чому «шефиня» напередодні не з'явилася на вручення премії...* (УМ, 18.02.06); *З прощальним словом виступили... депутат Фастівської районної ради Галина Ковальчук, членкиня Союзу Українок Алла Дебелюк* (Шлях перемоги, 18.02.06); ... *з чим рішуче не погоджується навіть Анна Герман – найкокетливіша членкиня Партії регіонів...* (УГ, 25.01.07). Жодна з цих форм не засвідчена в словниках, проте лексема *продавчиня* поступово витісняє з ужитку усталене *продащиця*, а форма *мисткиня* конкурує з нормативним іменником *майстриня*. Інші наведені приклади мають відтінок розмовності чи навіть іронічності.

Значно рідше трапляються родові кореляційні пари з суфіксом **-их-**, який здебільшого утворював від іменників чоловічого роду назви осіб на позначення дружин (*голови́ха, сторожи́ха*); в іншому значенні (*голови́ха* – керівник установи, *сторожи́ха* – жіночий рід до *сторож*) використовувався рідко або надавав слову розмовного відтінку. У сучасному вжитку він не лише маркує осіб жіночої статі (*Тільки почали працювати, вибігає стривожена сторожи́ха: «Хто ви такі?»* (ДТ, 18.02.06)), але й несе виразне емоційне навантаження, пор.: *Під грубий натиск Людмили Лазаренко підпали також голови сільських рад, яких голови́ха так само намагалася поставити в стійку «струнко»...* (СП, 04.04.08); *Вожді та вождихи наші з їхньою одночасною простодушністю й марнославством разюче схожі на пана Журдена, мольєрівського героя* (ДТ, 30.08.08).

Отже, в сучасній українській публіцистиці значно активізувався процес утворення корелятивних форм жіночого роду, зумовлений як інтралінгвальними, так і екстралінгвальними чинниками: розширюється коло іменників, не засвідчених словниками, відбуваються зміни в семантиці певних родових форм, а також суфіксів. Цей процес є динамічним, тому потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академічна грамати́ка української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. / П. С. Дудик. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 368 с.
4. Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (на загальнослов'янському тлі) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 159–185.

ОГЛАВЛЕНИЕ

Баракатова Н. А. Роль чужомовних запозичень при вивченні польської мови	3
Барінова О. В. Проблема классификации колоративов в лингвистике	4
Беглова Е. И. Новая иноязычная лексика как источник развития лексикона и возникновения лексических трудностей русского языка (на материале СМИ)..	6
Бондарчук М. Н. Формирование языковой личности в профессионально-ориентированной сфере авиационного дела	9
Варава С. В. Использование дистанционных курсов в процессе обучения РКИ на начальном этапе	11
Вусик А. Л. Дисфемия в современном политическом дискурсе	14
Гамали О. И. Дидактические возможности современной русской драматургии как средства аккультурации иностранных студентов-филологов	15
Голікова Н. С. Оказіональна фразеологія в сучасній прозі П. Загребельного.....	18
Голованова Е. И. Лексико-грамматические инновации в системе наименований лиц по профессии русского языка	21
Голодов А. Г. Возникновение лексических инновации как результат языковой игры (на материале субъязыка немецкой политической публицистики).....	24
Горгуль О. О. Англійська фразеологія у культурологічному аспекті.....	28
Горлачова В. В. Комунікативні стратегії реклами побутової техніки (на матеріалі англомовної та україномовної реклами)	29
Гурбанська С. О. Мовні особливості постмодерністського художнього дискурсу.....	32
Гурко О. В. Згода як засіб передачі ствердження в сучасній драматургії	33
Датченко Ю. В. До питання про становлення термінологічної лексики писанкарства	35
Дегтярева К. В. К вопросу о косвенных речевых актах в медицинском дискурсе (лингводидактический аспект).....	38
Дука Л. И. Сигнификативное, коннотативное и эмпирическое значение в формировании прагматического потенциала онимов.....	39
Дядечко Л. П. Именные автономера как новая дискурсивная практика.....	42
Жадлун М. И. Образ моря в поэме А. Ахматовой «У самого моря»	45
Жогіна І. В. Принципи відбору текстів для читання в іноземній аудиторії	48
Ільченко І. І. Основні етапи становлення годонімічної системи м. Запоріжжя.....	49
Кажан В. И., Калинина Р. П. Прецедентные единицы в текстах кроссвордов	51
Каневская О. Б. Концепт <i>творчество</i> в поэтическом мире Н. Матвеевой	54
Кіщенко А. М. Лексичні інновації як вираження категорії адресантності в сучасному художньому дискурсі (на матеріалі постмодерністської прози) ..	57
Корольова В. В. Принцип ввічливості в сучасній українській драмі	59
Козлова О. Е. Лексико-грамматические средства обозначения подобия предметов в современном русском языке	61
Кондратенко Н. В. Лексико-грамматичні інновації в українському політичному мовленні початку ХХІ ст.: загальні тенденції	64
Корнєва С. Є. Основні складові дослідження мовної ментальності	67
Костенко М. А. Інноваційний характер графодеривації в креолізованому рекламному тексті	69
Кравченко Э. А. Взаимно-эквивалентные имена-образы в трагедии В. Шекспира «Hamlet, prince of Denmark»	71
Крижко О. А. Форми семантичного перетворення зоонімного компонента у фразеологізмах української мови	74
Куварова Е. К. Комбинированный поликатив в эпистолярном тексте	77

Lazurenko L. A., Shashkina N. I., Druzhinina L. V. Some peculiarities of technical and scientific style in english and ukrainian languages	79
Ліпич В. М. Композити-інструментальні найменування з нульовим формантом в історії української мови	80
Ліпкевич І. Г. Лексико-граматичні інновації в сучасній польській мові	82
Лук'яненко С. С. Становлення лінгвістичної інноватики: понятійно-термінологічний та концептуальний чинники	85
Ляпичева Е. Л. О смысловых компонентах концепта <i>женщина</i> в рассказах М. Жванецкого	88
Манохіна Ю. Є. Синтагматична репрезентація іменникових інновацій із семантикою збірності в мові ЗМІ	91
Мартакова А. В. Ігровий модус поетичної мови в ідіостильовому вимірі (на матеріалі української модерної поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття)	94
Мацегора И. Л. Видовая соотносительность глаголов в русской молодежной речи	96
Меньшиков И. И. Инфинитив как синтаксическая доминанта в структурной схеме простого двусоставного предложения	98
Назаренко І. О. Графо-орфографічна гра зі словом у сучасному суспільно-політичному дискурсі (на матеріалі української та російської мов)	100
Олійник Е. В. Лексико-граматичні особливості з'ясувальних конструкцій зі сполучним засобом <i>чи</i>	103
Омельяненко В. А. Некоторые способы актуализации грамматических компонентов рекламного заголовка	106
Онанченко А. В. Влияние лингвистической теории на развитие переводоведения (на материале моделей перевода)	108
Павлик Н. В. Лінгвостильові параметри опису в ідіостилі Юрія Покальчука	111
Панченко Е. И. Лингвистические особенности кратких юмористических стихотворений	115
Панченко В. А. Форсированная экспрессивность как особенность песенного текста	116
Пасько Г. М. Когнітивні студії сучасного рекламного дискурсу (на матеріалі слов'янських та англійської мов)	118
Пикалова А. Н. Лексические особенности конструкций именительного темы в устной научной речи	121
Плахтий А. А. Особенности креолизации концепта АНГЛИЯ в лексикографических изданиях	124
Плєвняк А.-М., Поліщук Л. В. «Кішки-мишки» у світобаченні українців та хорватів	126
Половинко Е. А. Нормативные и ненормативные способы выражения количества в русском языке	129
Пристайко Т. С. Лингвокреативный потенциал производных названий придуманных профессий	131
Проскурина Л. Н. Функционально-семантические типы номинативных единиц, формирующих терминологию ремонта летательных аппаратов	135
Пушкарева Е. Н. Работа над лексическими трудностями при изучении русского языка как иностранного	137
Редько Є. О. Мовні інновації й аргі: словотвірний аспект	139
Решетникова В. В. Обучение студентов – иностранцев реферированию и аннотированию текста на русском языке в техническом вузе	141
Рязанцева Д. В. Інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника у сучасному розмовному стилі української мови	144

Савелова Л. А. Семантическая корреляция и асимметрия прилагательных и наречий в русском языке.....	146
Салахатдинова Э. Ш. Принципы семантизации эпонимов, восходящих к названиям произведений различных жанров	149
Сердюк А. М. Типологія дієслів, що вводять пряму мову, у художній літературі ХХІ століття	151
Сидоренко Е. Н., Ельцова С. С. Языковая база фирмонемии Донетчины	152
Ситникова Е. В. Сложноподчиненное предложение: определение понятия и принципы классификации	154
Соболева Г. В. Современная экономическая семантика в крылатых выражениях	156
Сонник Н. С., Щеглова Т. Е. Истоки, терминологический аппарат и актуальные проблемы когнитивной лингвистики	158
Стеванович С. В. Инновационные процессы в лексической системе современного хорватского языка	161
Стежко Ю. Г. Лінгвокультурні інновації української літературної мови (постмодерністський контекст)	164
Степанов Е. Н. Регионализм <i>биндюжник</i> в одесском дискурсе	166
Стовбур Л. М., Денисенко М. С. Інноваційні явища у лексико-семантичному просторі українськомовної блогосфери.....	168
Стрій Л. І. Ритуальний характер привітання як жанру політичного дискурсу	172
Suima I. P. Responsive sentences of the emotional reaction	175
Тукова Т. В. Дрейф клитик как показатель реализации тенденции к точности высказывания	177
Турута И. И. Как корабль назовешь... (заметки о приемах языковой игры в современной эргонимии).....	180
Филатова Е. А. Трансформация прецедентных высказаний как прием языковой игры (на материале рассказов В. Токаревой)	183
Хацер Г. О. Новітні тенденції латентно-семантичного аналізу при реферуванні документів	187
Хейлик Т. А. Суффиксальные универбы-урбанонимы в современной городской речи	188
Чжоу Хунвей Слово <i>милосердие</i> : семантика и употребление	190
Шатілова О. С. Проблема декодування імпліцитних спонукальних мовленнєвих актів у публіцистичному дискурсі	194
Шахова Е. М. Ономаσιологическое наполнение языкового смысла «пространство» в современном русском языке.....	197
Шпілько І. М. Актуалізована лексика сучасної української мови як один із проявів динаміки лексичної системи	199
Юносова В. О. Нові корелятивні форми жіночого роду іменників-назв осіб в українській періодиці	202

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Кафедра загального та слов'янського мовознавства

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ У СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Матеріали VII Міжнародної наукової конференції

Українською, російською, англійською мовами

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Відповідальна за випуск Т. С. Пристайко
Технічний редактор І. І. Турута
Комп'ютерна верстка В. В. Спірін
Дизайн обкладинки І. Д. Кольцова

Підписано до друку 12.03.2015. Формат 60х84/16.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 18,04.
Тираж 100 прим. Зам. №

Видавництво «Нова ідеологія»
49044, м. Дніпропетровськ, пр. Кірова, 103.
тел./факс: (056) 745-07-07
Свідоцтво ДК № 191 від 20.09.2000 р.

Л 43 **Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах** : VII Міжнародна наукова конференція (Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара, 02–04 квітня 2015 р.) : матеріали / укладач Т. С. Пристайко. – Д. : Нова ідеологія, 2015. – 208 с.

Збірник містить матеріали доповідей лінгвістів України, Росії, Китаю, присвячені опису особливостей функціонування слов'янських мов на перетині XX – XXI вв., процесів та явищ неологізації, що характеризують різні рівні сучасних слов'янських мов у різних комунікативних сферах; дослідженню лексико-граматичних інновацій в аспектах сучасних наукових парадигм; розгляду мовних та мовленнєвих інновацій як об'єктів прикладної лінгвістики, лінгводидактики, теорії й практики перекладу.

Для викладачів, науковців, аспірантів та студентів гуманітарних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться динамічними змінами, що відбуваються в сучасних слов'янських мовах.

ББК 81.41